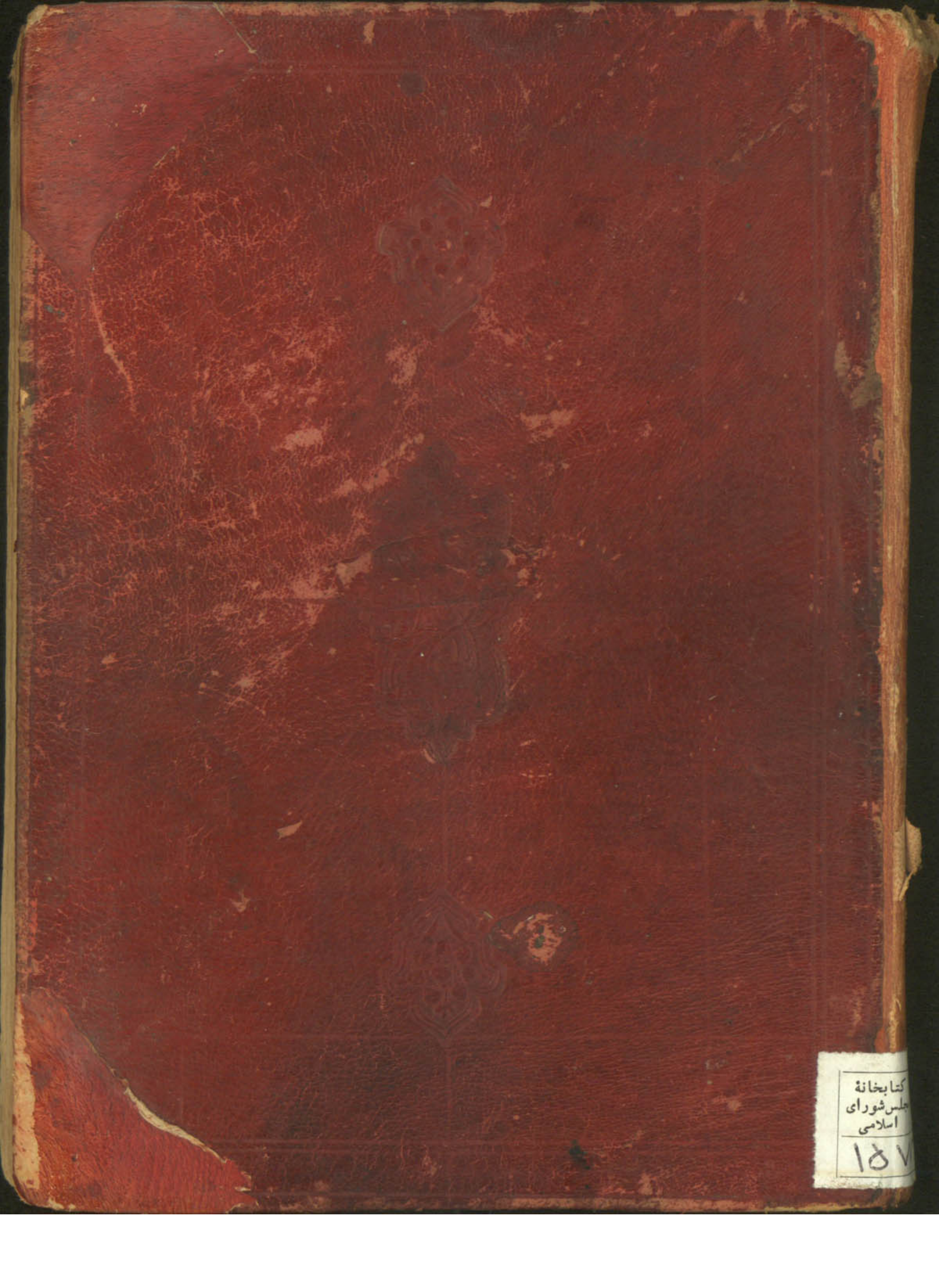

کتابخانهٔ
مجلس شورای
اسلامی
۱۵۷

طاف طواف النساء حلت له واما الصيد فلا يحل له مادام في
الحرم ولو نسى الحلق او التقصير في يوم العيد حتى خرج من منى
وجب عليه العود اليها وفعل احدهما فيها فان تعذر فعل ذلك وجوبا
في اى موضع كان وبعث بشعره الى منى ليدفن فيها استحبابا
فان رجع الى منى بنفسه اعاد الطواف بعد الحلق او التقصير ولا
شيء عليه اذا كان ناسيا او جاهلا ولا يجوز له ان يطوف طواف
الحج الا بعد الحلق او التقصير فلو تعمده قبلهما كفر بشاة
ويستحب له البدئة من القرن الايمن وان يحلق جميع شعر رأسه
وان يستقبل ويسمي ويدعو فيقول { اللهم اعطني بكل شعرة
نورا يوم القيمة وحسنات مضاعفات وكفر عني سيئات انك
على كل شيء قدير } ثم يدفن شعره في منى

﴿ الفصل الخامس ﴾ فيما يجب ويستحب بعد الفراغ من
مناسك منى وفيه مبحثان { الاول } يجب بعد ذلك ان يعود الى
مكة لطواف الحج وصلاة ركعتيه والسعي وطواف النساء
وركعتيه ثم يرجع الى منى والافضل لمن قضى مناسكها يوم النحر

تاریخ وفات مرحوم مغفور خلد آشیان جناب مستطاب العالم الفاضل الکامل التقی النقی آقا شیخ محمد رضا طاب ثراه ساعت پنج از شب پنجشنبه بیست یکم شهر ذی الحجة الحرام ۱۳۱۸

طاف طواف النساء حلت له واما الصيد فلا يحل له مادام في الحرم ولو نسي الحلق او التقصير في يوم العيد حتى خرج من منى وجب عليه العود اليها وفعل احدهما فيها فان تعذر فعل ذلك وجوبا في اى موضع كان وبعث بشعره الى منى ليدفن فيها استحبابا فان رجع الى منى بنفسه اعاد الطواف بعد الحلق او التقصير ولا شيء عليه اذا كان ناسيا او جاهلا ولا يجوز له ان يطوف طواف الحج الا بعد الحلق او التقصير فلو تعمده قبلهما كفّر بشاة ويستحب له البدئة من القرن الايمن وان يحلق جميع شعر رأسه وان يستقبل ويسمى ويدعو فيقول { اللهم اعطنى بكل شعرة نورا يوم القيمة وحسنات مضاعفات وكفّر عنى سيئات انك على كل شيء قدير } ثم يدفن شعره في منى

﴿ الفصل الخامس ﴾ فيما يجب ويستحب بعد الفراغ من مناسك منى وفيه مبحثان { الاول } يجب بعد ذلك ان يعود الى مكه لطواف الحج وصلاة ركعتيه والسعى وطواف النساء وركعتيه ثم يرجع الى منى والافضل لمن قضى مناسكها يوم النحر

ان يمضي الى مكه ليومه والا فمن غده وهو اليوم الحادى عشر بل الاحوط عدم التأخير عنه وان كان الجواز الى تمام ذى الحجة فضلا عن التأخير الى ما بعد ايام التشريق غير بعيد واما الطواف وهو السابع من افعال الحج ثم صلوة ركعتيه ثم السعى ثم طواف النساء ثم صلوة ركعتيه فعلى النحو السابق في طواف العمرة وركعتيه وسعيها الا في النية فانه يبدل عمرة التمتع بحج التمتع فيقول اطوف طواف حج التمتع الى اخره وهكذا ولا يجوز تقديم الطواف والسعى على الوقوفين الا لضرورة كالمرئة تخاف الحيض او النفاس في ذلك الوقت والعليل والعاجز الذين لا يتمكنان من الطواف والسعى بعد العود من منى من جهة الزحام بل وغيرهم من ذوى الاعذار فانه يجوز لهؤلاء الاتيان بالطواف وركعتيه والسعى بعد الاحرام بالحج ثم الخروج للوقوفين وبقية افعال الحج والاحوط الاعادة مع التمكن ولو في ايام التشريق والا ففى تمام ذى الحجه والاستنابة مع عدمها وقد مر ان طواف النساء وصلاته وهو المحلل الثالث الذى تحل النساء بعد الاتيان به

بوجوبه وهو بمنى عقيب خمسة عشر صلوة اولها ظهر يوم النحر وكيفيته { الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله والله اكبر الله اكبر على ما هدانا وله الحمد على ما ابلانا ورزقنا من بهيمة الانعام } وهذا المقدار منه مجزٍ انشاء الله واذا نفر الحاج في اليوم الثانى عشر وهو النفر الاول دفن ما زاد من الحصى في منى وتستحب الصلوة في مسجد الخيف وافضله من المنارة الى نحو ثلاثين ذراعا من جهة القبله وعن يمينها ويسارها كذلك ففى الخبر من صلى بمسجد منى مائة ركعه عدلت عبادة سبعين عاما ومن سبح الله فيه مائة تسبيحه كتب الله له اجر عتق رقبه ومن هلل الله فيه مائة عدلت احياء نسمه ومن حمد الله فيه مائه عدلت اجر خراج العراقين ينفق في سبيل الله ﴿و﴾ يستحب الرجوع الى مكه بعد النفر من منى لطواف الوداع وغيره من المستحبات وله ان يذهب من منى بعد اداء واجباتها الى حيث شاء الا ان يكون قد بقى عليه نسك او بعضه فيجب عليه العود اليها لذلك

﴿ اكمال ﴾ في حج الافراد وهو فرض اهل مكه ومن بحكمهم وكيفيته اجمالاً ان يحرم بالحج اولاً من ميقاته الذى مرت الاشارة اليه فى المواقيت اومن حيث يسوغ له الاحرام ولو لعذر من نسيان وغيره ثم يمضي الى عرفة فيقف بها ثم الى المشعر فيقف به ثم الى منى يوم النحر فيقضى مناسكه بها ثم ياتى الى مكه فيه او بعده الى اخر ذى الحجه فيطوف بالبيت ويصلى ركعتى الطواف ويسعى ويطوف طواف النساء ويصلى ركعتيه وعليه عمرة مفردة بعد الحج ان وجبت عليه ويجوز تقديمها عليه وقد سلف الكلام عليها ولابد فيه من النيه ووقوعه فى اشهر الحج وعقد الاحرام من حيث يسوغ عقده وحج القران كالافراد الا انه يتميز عنه بسياق الهدى عند احرامه فيتخير القارن فى عقد احرامه بين التلبيه وبين اشعار ما يسوقه ان كان من الابل بشق سنامه من الجانب الايمن ولطخه بدمه وتقليده ان كان منها او من البقر او الغنم بان يعلق فى عنقه نعلا قد صلى فيه ولو نافلة ولا يجب الهدى عليه ولا على المفرد الا مع العدول الى عمرة التمتع فانه يجوز للمفرد مع

رسالهٔ دیات
تألیف الحاج المولی محمد تقی البرغانی القزوینی
الشهید سنه ١٢٦٤ ... ١٢٥٥ ... ٢٢ ٢٤

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین **کتاب الدیات**
والنظر فیه امور **النظر الاول** در اقسام قتل و مقادیر دیات بدانکه قتل نزد ما امامیه بر سه قسم است
عمد محض و خطاء محض و شبیه عمد و او را عمد خطاء و شبه الخطاء نیز مینامند و مالک از عامه انکار قسم
ثالث نموده و او را مندرج کرده در عمد موجب قصاص بزعم تضاد و فساد این واضح است و ضابطه عمد
[illegible] تعمد فعل و قصد [illegible] که قصد [illegible] [illegible] شخص معین را با قصد قتل [illegible]
و در حکم آن است تعمد فعل بدون القصد هرگاه آن فعل [illegible] قتال باشد در غالب و شبه عمد آن
که عامد باشد در فعل و خطا کرده باشد در قصد بشرط آنکه فعل قاتل نباشد غالباً چون [illegible] بقصد
تادیب و علاج بقصد اصلاح مزاج [illegible] بمیرد غالباً پس اتفاق افتد که بمیرد بآن و خطاء محض
آن است که مخطی باشد در فعل و قصد هر دو [illegible] بیندازد [illegible] القصد [illegible]
و مرجع عدم قصد فعل است بالمرة در صورتیکه قصد فعل کرده باشد لکن [illegible] معین شد [illegible]
لکن بر سبیل اتفاق [illegible] هرگاه جماعت معینه باشند و سیف [illegible] بآن جماعت انداز[illegible]
بقصد قتل هر یک [illegible] که باشد یا تفنگ [illegible] بآن جماعت اندازد بقصد قتل هر یک [illegible]
پس داخل عمد محض است هر چند قصد شخص معین از آن جماعت نکرده باشد **المبحث الاول**
[illegible] عمد در جائیکه دیه [illegible] باشد [illegible] که قاتل مخیر است
در ادا هر یک که خواسته باشد یا صد شتر مسان [illegible] هر یک [illegible] سال [illegible]
باشند و اولی آنکه نر باشند چنانچه در صحیح [illegible] هر چند مشهور [illegible] عدم
اشتراط است دوم دویست گاو نر باشد یا ماده و هر قسم باشد کافی است هر چند اولی آنکه [illegible]
در [illegible] سال باشد سیم دویست حله [illegible] هر حله [illegible] جامه [illegible]
چهارم هزار دینار که هزار مثقال شرعی طلای مسکوک باشد که مساوی است با هزار [illegible]

[illegible] پنجم هزار شاة است و کافی است همینکه شاة نامند ششم ده هزار درهم [illegible] اصل در عمد قصاص
بالجمیع که وارث مقتول تسلط دارند بر قصاص نه اخذ دیه مگر در صورت تراضی طرفین و صلح بر دیه
پس قاتل مخیر است میانه خصال سته مزبوره مگر در مواضع مخصوصه که قصاص در آنها ثابت نیست مثل قتل والد ولد
خود را یا آنکه بمیرد قاتل یا آنکه قاتل عاقل باشد و مقتول مجنون و نحو آنها کما اینکه خواهد آمد مفصلاً **الثانی**
دیه عمد از مال قاتل است و تا یک سال ادا [illegible] و مغلظه است نسبت بخطا و شبه الخطا در [illegible]
در سن که همه از مسان ابل [illegible] و دوم در [illegible] ادا که ظرف مدة یک سال است **الثالث** [illegible]
مسان [illegible] [illegible] باشد یا ادون بشرط آنکه مریض و معیب نباشد [illegible] اطلاق ادله
و لازم نیست قبول قیمت [illegible] زیرا که واجب بالاصل این است [illegible] قاتل مخیر است در ادای هر یک
از اصول سته و شیخین [illegible] خلاف قائلند که [illegible] [illegible] دینار [illegible]
و [illegible] قول ضعیف است **الرابع** هر یک از اصول سته بدل از نفس مقتوله میباشند و شرط نیست
در [illegible] غیر نقدین که مساوی باشد قیمت آنها با احد النقدین نظر باطلاق ادله و جمعی قائلند
که قیمت هر شتر ده دینار و هر شاة یک دینار [illegible] چنانچه در صحیح عبدالله بن سنان عن الصادق علیه السلام
قیمة کل بعیر مائة و عشرون درهما او عشرة دنانیر و من الغنم قیمة کل ناب من الابل عشرون شاة
البحث الثانی [illegible] در [illegible] در شبه عمد میانه یکی از اصول سته [illegible]
[illegible] باقوال عدیده مشهور آنکه [illegible] حقه است و سی بنت لبون و سی و چهار
ثنیه طروقة الفحل [illegible] و شیخ در [illegible] دعوی اجماع و اخبار [illegible] قول [illegible]
مستند این اخبار در کتب معروفه ظاهر نشده و در صحیح عبدالله بن سنان عن الصادق علیه السلام
قال من مائة من الابل منها اربعون خلفة بین ثنیة الی بازل عامها و ثلثون حقة و ثلثون بنت
لبون [illegible] انه [illegible] قول با جماعت کثیره چون اسکافی و مقنع و جامع [illegible]

و حنفیه و مالک و شیخ و غیرهم و این قول است فروع اجماع امامیه منعقد است بر اینکه دیه در شبه عمد
از مال جانی است مگر از حلبی شاذ که قائل گردیده بر عاقله است چنانچه قول بعضی این است و ضعف این ظاهر است
الثانی ادا میشود این دیه در شبه عمد در دو سال علی المنصور المشهور بلکه ظاهر [illegible] و سرائر اجماع امامیه
و شیخ در خلاف قائل شده بیک سال و ابن حمزه یک سال از برای موسر و دو سال از برای معسر
و هر دو ضعیف است الثالث بنا بر قول باعتبار حوامل مرجع اهل خبره است بدون اشتراط
تعدد پس هرگاه ظاهر شود غلط واجب است تبدیل و هرگاه اسقاط نمایند بعد از احضار و
قبل از تسلیم نیز ابدال واجب است اما هرگاه ولی قبض نمود حوامل را و بعد از آن اسقاط نمایند ابدال
لازم نیست زیرا که ادا واجب شد البحث الثالث مشهور منصور آنکه دیه خطاء محض ثابت است بر عاقله
و میت [illegible] و [illegible] حقه است چنانچه در صحیحه عبد الله ابن سنان عن الصادق ع
و مدة ادا سه سال است که در هر سنه ثلث [illegible] در امهال سنه در عمد و سنتان در شبه
عمد و در ثلث سنین در خطاء محض دیه تامه چون دیه حر مسلم و دیه ناقصه چون دیه مرئه و عبد و ذمی
و جنایت و دیه طرف بجهة اطلاق صحیحه ابی ولاد کان علی ع یقول تستادی دیة الخطاء فی ثلث
سنین پس طرف هرگاه دیه آن بقدر ثلث باشد اخذ میشود در سنه واحده فی الخطاء و هرگاه
از ثلث زیاد باشد حلول مینماید ثلث با انقضاء حول و حلول مینماید زائد نزد انقضاء حول ثانی
هرگاه ثلث دیگر باشد یا کمتر و هرگاه از آن زیاد باشد حلول مینماید آن در انقضاء حول ثالث
و آیا ارش خطاء نیز چنین است در اعتبار آجال مقرره در عمد و شبه عمد و خطاء محض یا نه [illegible]
اشبه عدم اعتبار اجل است و هنا مسائل الاولی ظاهر شد از آنچه ذکر نمودیم اینکه دیه
خطاء مخففه است در سن بجهة ثبوت بنت مخاض و در صفت بجهة عدم اعتبار حوامل و در
استیفاء بجهة تاجیل ثلث سنین و این دیه خطاء بر عاقله است باجماع و رجوع نمیکند
بر قاتل بنا بر مشهور منصور المسئلة الثانیه خلافی نیست در تغلیظ دیه بزیادتی ثلث هرگاه

دیه در شبه عمد از مال جانی است

مدة ادا در شبه عمد

عدم اعتبار اجل در ارش خطاء

خطاء محض بر عاقله است

قتل واقع شود در اشهر حرم یعنی رجب و ذی القعده و ذی الحجه و محرم چنانچه در صحیح علی کلیب ابن معویة الاسدی عن الصادق ع من قتل فی
شهر حرام فعلیه دیة و ثلث و همچنین مشهور منصور آنکه زاید میشود دیه بثلث هرگاه قتل واقع شود در حرم مکه چنانچه
در صحیح زراره عن الباقر ع رجل قتل رجلا فی الحرم قال علیه دیة و ثلث [illegible] و عموم النصوص مقتضی عدم فرق
در تغلیظ بین عمد و شبه عمد و خطاء محض و نادری از متاخرین مخصوص عمد دانسته اند بجهة انتفاء انتهاک
و ضعف این ظاهر است المسئلة الثالثة هرگاه جنایتی نماید در خارج حرم پس ملتجی شود بحرم قصاص
نمیشود از او در حرم بلکه تنگ گرفته میشود بر او در مطعم و مشرب تا اینکه بیرون آید پس قصاص میشود و اما هرگاه جانی
جنایت نماید در حرم از قتل یا قطع طرف و غیره در همان حرم نیز قصاص میشود بلا خلاف بلکه اگر
داخل شود کعبه یا مسجد الحرام را قتل ملحق در اینها بلا خلاف چنانچه شیخ در مبسوط تصریح نموده و هرگاه در حل جنایت
[illegible] پس قتل شد در این تغلیظ مقرر ثابت است و در عکس این دو وجه است احوط ثبات
تغلیظ است المسئلة الرابعة مشهور منصور آنکه هرگاه صادر شود از کسی جنایتی که بآن مستحق عقاب میشود
از حد یا قصاص پس ملتجی شود بیکی از مشاهد ائمه مضیق میشود بر او در مطعم و مشرب و مخالطه نمیشود و مبایعه نمیشود
با او تا اینکه بیرون آید بعد از آن اقامه عقوبت میشود بجهة تعظیم مشاعر الله سیما بلاد حفظ اخبار که مراقد
ایشان افضل است از مکه و رفع عذاب اخروی از شخص ملتجی باینها پس عقوبت دنیوی بطریق اولی مرتفع
و آیا ملحق میشود مشاهد ائمه بحرم در تغلیظ دیه بزیادتی ثلث هرگاه جنایت واقع شود در اینها اقوی عدم الحاق است
و ظاهر شیخ در دیه هر چند الحاق است لکن [illegible] تصریح نموده باینکه مراد شیخ الحاق در تضییق مطعم و مشرب است
نه در دیه المسئلة الخامسة حکم تغلیظ عموم دارد قتل مسلم و غیر او را نظر باطلاق النص و الفتوی المسئلة
السادسة خلافی نیست در عدم تغلیظ در اطراف و نه در قتل اقارب مگر از شیخ در بعضی کتب و این شاذ
و ضعیف است البحث الرابع آنچه ذکر شد دیه حر مسلم است و اما سائر دیات ذکر میشود در ضمن
مسائل عدیده المسئلة الاولی دیه مرئه نصف است در جمیع اجناس سته منعقد است باجماع امامیه
و نصوص معتبره مثل خبر ابن مسکان عن الصادق ع دیة المرئة نصف دیة الرجل و فرقی نیست میانه آنکه

من التجا بالحرم بعد الجنایه

من التجا الی احد مشاهد الائمه

صغیره باشد یا کبیره عاقله باشد یا مجنونه سلیمة الاعضاء یا غیر سلیمه و میانه عمد و شبه عمد و خطاء و همچنین دیه جراحات
و اطراف از زنان تنصیف است مادامیکه بیشتر نباشد دیه آنها از ثلث دیه مرد پس هرگاه قاصر باشد
جنایت در جرح یا طرف از ثلث مساوی میباشد با مرد در قصاص و در دیه المسئلة الثانیه مشهور منصور
آنکه دیه ذمی هشتصد درهم است یهودی باشد یا نصرانی یا مجوسی و زنان ایشان نصف این است که چهار صد
درهم باشد و مغلظ میشود دیه ایشان چنانچه دیه مسلم مغلظ میشود چنانچه گذشت و دیه اعضاء ایشان
و جراحات ایشان مثل دیه اعضاء مسلم و جراحات مسلم است نسبت بدیه او پس در دیه جراحات و اطراف
ذمی و ذمیه مساوی است دیه رجال از ایشان با مرئه تا اینکه برسد بثلث دیه پس نصف میشود چون
مسلم و خلافی نیست در عدم دیه در غیر ذمی از فرق کفار اعم از اینکه ذمی عهد باشند یا اهل حرب و دعوة
اسلام بایشان رسیده باشد یا نه المسئلة الثالثة مشهور منصور آنکه دیه ولد الزنا دیه مسلم است
هر چند منع نمائیم از قبول شهادت او و صلوة در خلف او بجهة نص و جمعی قائلند که دیه این چون ذمی
هشتصد درهم است بلکه در انتصار دعوی اجماع نموده و بعضی دیگر چون حلی در سرائر قائل است بعدم دیه
مطلقا بنا بر کفر او و این هر دو ضعیف است و بسیاری از مشهور تقیید نموده اند بصورتیکه اظهار اسلام
نماید و اقوی عموم حکم است بالغ و غیر بالغ نظر بتولد علی الفطرة و تبعیة الولد لاشرف ابویه فی الاسلام
المسئلة الرابعة دیه عبد و امه قیمت ایشان است مادامیکه متجاوز نشود از دیه حر و حره و هرگاه
متجاوز شود رد میشود بآن مگر آنکه اصحاب استثنا نموده اند دیه جانی غاصب را پس الزام میشود بقیمت آن هر چند
متجاوز باشد از دیه حر بجهة اینکه مواخذه باشق الاحوال چنانچه در مغصوب است بدانکه اعتبار بدیه
حر مسلم است با بودن مملوک مسلم هر چند مولای او ذمی باشد و همچنین اعتبار بدیه ذمی است با بودن
مملوک ذمی هر چند مولای او مسلم باشد و مشهور منصور آنکه اخذ میشود دیه از مال جانی حر در عمد و شبه آن
و از عاقله آن در خطاء و اسکافی قائل است که اخذ میشود در خطاء قیمت او از مال جانی بجهة اینکه مجنی علیه
مال است و در اتلاف اموال غرامت علی متلف است مطلقا هر چند خطا باشد فروع الاول هرگاه جنایت

دیه ذمی

دیه ولد الزنا

دیه عبد و امه

در اینکه

در اینکه دیه اعضاء مملوک و جراحات آن به نسبت عضو او است از حیث قیمت بقیاس نسبت اعضاء حر او است کل
من حیث الدیه پس آنچه در حر کامل دیه است از اعضاء چون انف و لسان و ذکر در عبد کامل قیمت او است و در
ید واحده نصف دیه است در حر و در عبد نصف قیمت او است و در اصبع حر عشر دیه است و در عبد عشر قیمت
او است و در موضحه حر نصف عشر دیه او است و در عبد نصف عشر قیمت او است مشهور در خارصه نسبت
داده میشود بعبد بتمام دیه انسان و آن عشر العشر دیه است پس اخذ میشود در خارصه عبد عشر العشر از قیمت
عبد و هکذا چنانچه در موثقه سکونی عن جعفر ع عن ابیه ع عن علی ع قال جراحات العبد علی نحو جراحات الاحرار فی
الثمن الثانی هرگاه جنایتی کند بر عبد بجنایتی که در آن تمام قیمت عبد باشد جائز نیست از برای مولای او
مطالبه قیمت مگر با دفع عبد بتمامه بجانی یا بعاقله او در خطاء بلا خلاف چنانچه در موثقه ابی مریم [illegible] قضی
علی ع فی انف العبد او ذکره او شیئ یحیط بقیمته انه یؤدی الی مولاه قیمة العبد و یاخذ العبد و بعضی تعلیل داده اند
بفرار از محذور جمع میانه عوض و معوض و این تعلیل علیل است بجهة اینکه قیمت عوض جزو فائت است [illegible]
و بهمین جهت در مبسوط و غیره تصریح شده بجواز مطالبه با عدم دفع عبد هرگاه جانی بر عبد غاصب عبد باشد و همچنین
اجماع منعقد است بر جواز جمع بینهما هرگاه متعدد باشد جانی مثل اینکه قطع نماید یکی یک دست او را
و دیگری دست دیگر او را و دیگری رجل او را و دیگری رجل دیگر او را و هکذا پس مولا اخذ مینماید از هر یک
نصف قیمت را با بقاء مملوک در نزد مولا و واجب نیست بر مولا تسلیم عبد بایشان بلکه مخیر است [illegible]
اخذ قیمه با رد عبد و نگاه داشتن عبد بدون اخذ قیمه الثالث هرگاه جنایت شود بر عبد بجنایتی که مستوعب
قیمت او نشود از برای مولای او است مطالبه بدیه جنایت با امساک عبد و نیست از برای او دفع عبد
و مطالبه بقیمه او زیرا که دفع و مطالبه بقیمه معاوضه است و ثابت نمیشود مگر بتراضی الرابع جنایتی
را که دیه مقدری نباشد در حر ارش در آن ثابت است و عبد اصل میشود در آن یعنی که فرض میشود
حر عبد سلیم از جنایت پس نظر میشود که قیمت او در این زمان سالم چند است بعد فرض میشود عبد بکه در آن
این جنایت باشد و نظر میشود که قیمت او در این زمان با عیب چند است پس نسبت داده میشود

جنایت بر عضو عبد

جنایت غیر مستوعبه عبد

اصل القیمتین بآن دیگر و اخذ ملحق له بر آن از دیه یا نسبة و از اینجا ظاهر شد که فقها گفته اند عبد اصل است از احرار
و در این جا چنانچه حر اصل است از برای عبد در مقدار و خلافی نیست در این. الخامسه هرگاه جنایت عاید بر
عبد بر جرح خطا شود ضمانش بر مولی نیست بلکه مولی مخیر است بلا خلاف میانه آنکه عبد جانی را بدهد با اولیاء
مجنی علیه یا اینکه فدا بدهد و در قدر فدا دو قول است جمعی چون شیخ در مبسوط و شهیدان قائلند بآنکه اقل الامرین
از قیمه عبد و ارش جنایت است و در تذکره نسبت داده باکثر علماء و آن اوفق است بجمع بین القواعد و جمعی دیگر
چون شیخ در نهایه و قدماء و محقق قائلند بآنکه ارش جنایت است هر چند زیاده از قیمه عبد باشد
و در رد دعوی اجماع نموده و در مبسوط نسبت داده بظاهر روایات اصحاب بنا بر این قول است. السادسه
هرگاه جنایت متوجه نفس شود دیه او قیمه عبد را مولی عبد مخیر است در دفع ارش جنایت یا تسلیم عبد با آنکه
استرقاق نمود بقدر این جنایت یا اینکه بیع نماید بقدر آن و باقی را شریک شود مولی با او چنانچه در صحیح الفضیل
عن الصادق ع فی عبد جرح حرا فقال ان شاء الحر اقتص منه و ان شاء اخذه ان کانت الجنایة تحیط برقبته و ان
کانت الجنایة لا تحیط برقبته افتداه مولاه فان ابی مولاه ان یفتدیه کان للحر المجروح من العبد بقدر جراحته
و یرد الباقی علی المولی و فرقی نیست در آنچه مذکور شد میانه قن و مدبر و ذکر و انثی و ام ولد و نیز چون
قن است علی المشهور المنصور بلکه در ط و ف دعوی اجماع است بر آن نظر بعموم خبر مشهور المملوک لا یعقل
مملوکه و بعضی در ام ولد خلاف نموده اند بقول الصادق ع فی خبر مسمع ام الولد جنایتها فی حقوق الناس علی سیدها
و ما کان من حقوق الله فی الحدود فان ذلک فی بدنها و ضعف این سندا و معارضه ظاهر است. المقصد الثانی
در موجبات ضمان است و آن یا مباشرة است یا تسبیب یا تزاحم موجبات و تفصیل آن در ابحاث ثلثه است در ضمن
مباحث عدیده. البحث الاول فی المباشرة و فیه مسائل الاولی ضابط در مباشرة موجبه دیه فعل است که
نتوان تلف نفس یا عضو بدون قصد اتلاف اعم از اینکه قصد کرده باشد شخص معینی را یا آن فعل که
نباشد آن نوعا بقتل غالبا الآلی شبه عمد است یا قصد شخص معین نکرده باشد پس خطاء محض است و
اخراج عمد بجهة آنکه زیرا که آن بالاصاله موجب قصاص است نه دیه که مراد از شرائط بصلح بدیه باشد مثال
خطاء محض مثل آنکه تیر بیندازد بنشانه یا بحیوان معینی پس بر خورد بانسانی و هرگاه قصد کند

جنایت عبد بر حر

موجبات ضمان و تسبیب

شیء معینی را مثلا بظن آنکه حیوان است پس بر خورد و بکشد بعد معلوم شود که انسان بود قصاص نیست و دیه دهد
و آیا شبه عمد است یا خطاء محض دو وجه است اوجه آنکه خطاء محض است سیما بملاحظه تنقیح مناط مثال شبه عمد
ضرب است از برای تأدیب با سنگ ریزه یا چوب خفیف پس اتفاق افتد موت مضروب و فرقی نیست
در ضمان میانه تأدیب صبی از اب و جد و وصی و معلم صبی بلکه ضامن است و شیخ در باب اجاره مبسوط
دعوی اجماع نموده نظر بقاعده مقرره که الاجیر ضامن بجنایته و ان لم یقصر و همچنین در تأدیب زوجه خود
هر چند از قسم تعزیر جایز باشد. المسئلة الثانیه دانستنی که از قواعد مقرره اجماعیه ثابت است ضمان
و دیه است بمباشرة اتلاف بدون قصد اتلاف بجهة اندراج آن در شبه عمد و عموم مشهوره لا یطل دم
امرء مسلم و نحو ضمان در خطاء محض و متفرع میشود بر این قاعده ضمان طبیب آنچه را که تلف نماید بعلاج
خود و خلافی نیست در ضمان طبیب با تقصیر مطلقا حاذق باشد یا نه اذن داده باشد او را مریض و ولی
او یا نه و در تنقیح نیز دعوی اجماع شده بر ضمان طبیب هرگاه قاصر المعرفه باشد پس تلف شود بعلاج
او و همچنین هرگاه عارف باشد و معالجه نماید صبی یا مجنون یا مملوک را بلا اذن ولی او و مالک یا معالجه نماید
حر کامل را بلا اذن او و بعضی از متاخرین چون مقدس اردبیلی تامل نموده در شمردن طبیب از افراد مباشر
اتلاف بزعم اینکه مباشر آن خادم است که کار دوا را بمریض میدهد که خود مریض است در خوردن که
مباشر آن میدهد دوا باشد و این ضعیف است زیرا که مریض و خادم در فرض مامور میباشند بامر طبیب
و واجب است بر ایشان اطاعت طبیب و ممکن نیست ایشان را مخالفت طبیب عادة و عقلا پس آن
بمنزله آلت و سیف میباشند از برای قاتل و با جمله مشهور منصور ضمان طبیب حاذق معالج مریض بالغ عاقل است
هر چند اذن داده باشد او را در علاج و بلا تقصیر باشد و همچنین معالجه نماید باذن ولی صبی را
یا مجنون را یا مملوک را و شیخ در خلاف دعوی اجماع نموده در ختان و بیطار و حجام و در غنیه دعوی
اجماع شده بر ضمان طبیب بالم بیطار المداوا و مولیه و در قویه سکونی عن جعفر عن ابیه ان علیا ع
ضمن ختانا قطع حشفة غلام و همچنین در قویه سکونی عن الصادق ع من تطبب او تبیطر فلیأخذ
البرائة من ولیه و الا فهو ضامن و مخالفت حلی است در سرائر پس نفی ضمان نموده بلا تقصیر و الاذن و [illegible]

مثال شبه عمد

ضمان طبیب

و جواب اینکه اصل مخصص است بادله مزبوره از اجماعات و روایات مجبوره بشهرة عظیمه و الاذن انما هو فی العلاج لا فی التلف
و بجواز الابراء فی الضمان کما فی الضرب للتأدیب هرگاه ابراء نماید مریض یا ولی او مشهور منصور عدم ضمان است
بجهة قویه مزبوره معتضده بشهرة عظیمه بلکه ظاهر غنیه دعوی اجماع است سیما بملاحظه اقتضاء حکمت
شرعیه این ابراء بجهة دفع ضرورت و اقدام اطباء در معالجات و عموم ما شرعه فقهاء بالشروط و العقود و العهود
و جمعی از علماء [illegible] در ریاض قائلند بنفی ضمان بجهة قاعده مزبوره و عدم حصول برائت با ابراء مریض
یا ولی او بنا بر اینکه ابراء حقیقة است در اسقاط بعد ثبوت حق و حقی قبل از معالجه ثابت نیست و ضعف
خبر سکونی متقدم و جواب آن اینست که ضعف خبر مجبور است بشهرة عظیمه متقدمه و اما ابراء پس ظاهر آنست که حقیقه
در اعم لغة و عرفا و شرعا و لذا یقال ابرأتم لیهلک الغنم و ابرأتک من ضمانه و الحق منشأ علی البحو و ابرأتک
و عفونک عما یصدر عنک من المضار عنا و مستند ابراء آیه عفو است. المسئلة الثالثه خلاف نیست
در اینکه نائم هرگاه تلف نماید نفسی را بسبب انقلاب و حرکت خود موجب ضمانست دیه است و خلاف در محل
ضمان دیه است مشهور منصور آنکه عاقله است بنا بر آنکه خطاء محض است بجهة وقوع فعل بلا قصد بالمره بلکه اولی است
باینکه خطا باشد از آنچه قصد فعل نموده و رداً باشد یا چون تیر بطیر پس بر خورد انسانی را و عموم قول الصادق ع
فی خبر العلاء بن الفضیل و الخطاء الذی لا یتعمده خلافا للجماعه منهم الشیخان فی [illegible] و السرائر و التلخیص من
فیه ماله بناء علی انه شبه عمد و جعلوا اتلاف النائم من الاسباب لا الجنایات بالمباشرة و مرسله جمیل بن
دراج عن بعض اصحابه عن احدهما ع انما الخطاء ان تعتمد شیئا فتصیب غیره و صحیح الحلبی الخطاء من اعتمد
شیئا فاصاب غیره و اصالة کون الدیه علی الجانی لا العاقله الا ما خرج و الجواب منع اندراج فی
ادلة شبه العمد و وضوح مباشرة النائم للجنایه غایته الا عدم قصده و مقتضاه الحاق بالخطاء [illegible]
من المحض و عموم خبر العلاء المعتضده بالشهرة العظیمه المرجحة علی خبری جمیل و الحلبی. المسئلة الرابعه
مشهور منصور آنکه معنف در جماع قبلا و دبرا بزوجه یا اجنبیه یا پسر که هرگاه قتل مترتب شود او را
ضامن دیه است در مال خود هرگاه قصد قتل نکرده باشد بلکه آن قتل داخل شبه عمد است چنانچه در
صحیح سلیمان بن خالد عن الصادق ع عن رجل اعنف علی امرأته فزعم انها ماتت من عنفه قال الدیه
کامله و لا یقتل الرجل و [illegible] مجبوره بالاجماع مرکب و جمعی چون نهایه و مقنع

قائلند

قائلند بنفی ضمان هرگاه زوجین مامونین باشند بمرسله یونس المفصله القاصره للمعارضه و مفید قائل شده
بدیه مغلظه و از عمد بلا قصاص دانسته و ضعف این مرد ظاهر است. المسئلة الخامسه مشهور
بین الاصحاب من غیر خلاف آنکه کسیکه حمل متاعی نماید بر سر خود پس صدمه بزند انسانی را و مقتول شود
یا تلف کند آن متاع را ضامن است دیه مقتول و متاع را و هرگاه انسانی دیگر [illegible] بسبب
مقتول شود ضامن متاع یا منکر نشود تمام آن شخص ضامن است چنانچه در صحیح عن ابن محبوب عن
البزنطی عن داود بن سرحان عن الصادق ع عن رجل حمل متاعا علی رأسه فاصاب انسانا فمات او انکسر منه فهو ضامن
و اطلاق نص و عبارت طایفه مقتضی عدم فرق است در ضمان مصدوم و مکسور میانه اینکه تفریط کرده باشد
یا نه قصد نموده باشد یا خطا نموده باشد در قصد فقط یا قصد نکرده باشد اصلا که معدود
در خطاء محض است و سید مرتضی در کتاب اجاره دعوی اجماع نموده در ضمان صانع چون قصار و خیاط و شبه
اینها متاعی را که تسلیم ایشان شده ملفوف فقال الا ان یظهر هلاکه و اشتهر بما لا یمکن دفعه او یقوم بینة
بذلک قال و هم ضامنون لما جنته ایدیهم علی المتاع بتعد و غیره کان الصانع مشترکا او غیر مشترک
للاجماع و عموم علی الید انتهی و تفصیل این در کتاب اجاره مقرر شده. المسئلة السادسه هرگاه صیاح
بر غیر کند مرتب شود بر آن تلف آن غیر چون سایر افعال صادره از انسان مرجوع میشود بفاعل پس هرگاه
معلوم شود استناد تلف بآن صیحه ضامن است صایح در مال خود و الا فلا و جمعی تصریح نموده اند باینکه
هرگاه صیحه زده شود بر بالغ عاقل من غیر اغتفال و لا مفاجاة بر جانب سطح یا کنار چاه پس بیفتد و بمیرد
[illegible] بر صایح نیست اینکه این از اسباب اتلاف نیست بلکه باتفاق است نه بسبب صیحه و در این
اطلاق اشکال است زیرا که گاه حاصل میشود این از صیحه و حال شهادت شدید بآن خصوصا هرگاه مجنون
ضعیف القلب باشد و بسیاری تصریح نموده اند باینکه هرگاه مریض باشد یا مجنون یا طفل یا اینکه بالغ
عاقل مغتفل باشد و فجاة صیحه زده شود باو ضامن است بجهة آنکه صیحه شدید مفزعه نسبت باین گروه
اسباب قریب است بلکه مقتضی القاعده آنکه هرگاه مثل اینها از برای این اشخاص در چنین حالت
متلف باشد غالبا با اینکه قصد اتلاف بآن کرده باشد قتل عمد است و قصاص لازم است و الا دیه در
مال او باشد زیرا که [illegible] در صورتیکه قصد قتل نکرده و از ما یقتل غالبا باشد

ضمان صیحه زدن

وخلاف موضوع از مبسوط ومهذب باینکه دیه بر عاقله است ضعیف است لوضوح کون الاتلاف مستندا
الی فعل المقصود والخطاء انما هو فی قصد الفعل پس هرگاه صیحه نماید بغیر مجنی علیه اتفاقا پس آنکه او در آنجا
باشد داخل خطا است و دیه بر عاقله است المسئلة السابعة چون صیاح است در احکام مزبوره
بشمشیر برهنه حمله نموده یکی پس تلف شود از خوف پس ضامن است دیه را در مال خود زیرا که قصد
بفعل اخافه را نه قتل او را وان ما یقتل غالبا هم نیست در آنچه مذکور شد حکم صورتی است که بمیرد عند الصیحة
او السیف المشهور واما هرگاه نمیرد ولکن فرار نماید از خوف و بیندازد خود را از بام یا در چاه یا اینکه
در طریق هلاک … فرار بسبع بدر داد و را اقرب بتفصیل است باینکه هرگاه طریقین احدهما راجح باشد
در سلامت و مع ذلک براه دیگر رفت پس هلاک شد پس ضمانی نیست زیرا که هلاک نفس خود کرده بسوء
اختیار خود طریق مهلک را مگر آنکه الجاء او بحد رفع قصد و اختیار رسیده باشد پس ضمان بر ملجئ است
و هرگاه طریقین متساوی باشند در تلف و اسباب هلاک پس ضمان بر مخیف و ملجئ مراد او است
بر فرار و در مبسوط گفته هرگاه تشهیر سیف نماید در طلب کسی پس آن فرار نماید و بیندازد خود را
در چاهی یا از بامی یا کوهی ضمانی بر طالب نیست زیرا که الجاء نکرده است او را بسوی … و الجاء نکرده است
بوقوع بلکه خود القا او نفس خود نموده در مهلکه باختیار خود پس طالب صاحب سبب است و واقع نفس خود مباشر
و در اجتماع مباشر و سبب غیر ملجئ ضمانی نیست بر صاحب سبب چون حافر و دافع که ضمان بر دافع
نه حافر و اقرب بتفصیل متقدم است و للمحقق شیخ در مبسوط فرق گذاشته در وقوع فی البئر بین الاعمی
فالضمان والبصیر فلا ضمان تمسک نموده باینکه طالب شاهر سیف الجا نموده او را بسوی … بخلاف
وقوع در بئر و فرق نگذاشته است میانه اعمی و البصیر هرگاه مصادفه اسد نمایند در عدم ضمان
طالب مشتهر سیف بزعم اینکه سبع را قصد و اختیار است و مباشر حقیقة و آن سبب غیر ملجئ
با فتراس پس مباشر اقوی است و این ضعیف است زیرا که هرگاه اخافه نمی‌بود هرب حاصل نمیشد
که مفضی بتلف باشد و مسلم نداریم که باختیار او باشد زیرا که مجبور است بهرب نهایت امر آنکه
اختیار نموده طریقی را بر دیگری و فی الصحیح عن الحلبی عن الصادق علیه السلام عن رجل ینفر برجل فیعقره

ونفر دابته …

و تعقر دابته رجلا آخر قال هو ضامن لما کان من شیئه و عموم دلیل مقتضی ضمان مخوف بسیف است در بئر فرار از سیف را و شیر
بئر و غیر آن و فرقی نیست میانه سبع و بئر و سقف در اینکه اعمی معذور است در اینها بخلاف مبصر و معیار جهل
و با جهل فرقی نیست میانه اعمی و غیر او و میانه سبع و غیر آن حسب تفصیل مختار متقدم المسئلة الثامنة هرگاه
صدمه زند شخصی را پس بمیرد مصدوم دیه در مال صادم است فی ظاهر مبسوط اجماع امامیه است بجهة استناد تلف
بفعل او با قصد بفعل پس شبه عمد است هرگاه قصد نکرده باشد قتل او را با صدام و مثل آن هم قاتل نباشد غالبا و
هرگاه قاتل باشد غالبا یا قصد قتل نموده باشد با آن فعل پس بر او است قصاص و هرگاه نه قصد صدمه نموده باشد
و نه قصد قتل دیه بر عاقله است واما صادم هرگاه بمیرد نیز هدر است دم او هرگاه مصدوم در ملک خود باشد
یا در مباحی در طریق واسع واقف باشد یا جالس یا مضطجع بلا خلاف بجهة موت او بفعل خود اعم از اینکه متعمد
باشد در صدم یا نه و هرگاه در طریق ضیق بر مسلمین صدمه زند پس اگر بمیرد نه شیخ در مبسوط گفته دیه صادم مضمون
قال لانه تلف بسبب فرط فیه الواقف لانه وقف فیما لیس له ان یقف فیه فکما لو جلس فی طریق ضیق فعثر به
آخر فمات فعلی عاقلة الجالس کمال دیة العاثر لانه مات بسبب کان منه وهو جلوسه تمام کلام او و مستفاد میشود
از این کلام دو چیز یکی عدم اهدار دم صادم و بودن دیه او مضمون بجهة اینکه وقوف مصدوم سبب است در هلاک
او و مباشر ضعیف است بسبب غرور او و دوم بودن دیه بر عاقله مصدوم نه در مال او زیرا که قصد نکرده صادم را
اصلا و نه صدمه را و نه قتل او را پس خطاء محض است و دیه بر عاقله است و جمعی اشکال نموده اند در تعلق ضمان
بفعل ناشی از هر یکی از ایشان پس ضامن است مصدوم بعاقله خود دیه صادم را زیرا که هرگاه وقوف مصدوم نبود
هر آینه تلف نمیشد صادم و حاصل نمیشد اصدام و شاید عموم صحیح حلبی متقدم مقتضی است ضمان دیه صادم را بلکه
دیه مصدوم را نیز بجهة آنکه هرگاه صدمه صادم نبود هر آینه تلف نمیشد مصدوم پس عاقله طرفین تقاص نمایند
و منتهای امر میشود رجوع مینمایند به تفاضل در جائیکه فضلی باشد مثل اینکه احدهما مرد باشد و دیگری زن یا احدهما
مسلم و دیگری ذمی المسئلة التاسعة بالعنوان عاقلان هرگاه اصطدام نمایند و بمیرد هر یک بصدمه دیگری
و صدمه صاحب خود پس هرگاه قصد قتل نموده اند با صدام یا آنکه اصدام … باشد که قاتل باشد غالبا
پس احکام عمد مترتب شود و هرگاه نه قصد اصدام نموده و نه قصد قتل و اصدام لکن اتفاق افتد موت … پس

پس از برای ورثه هر یک نصف دیه و نصف قیمه فرس او بر ورثه آن دیگر چنانچه در ط و ف و کتب علامه و شهید ثانی تصریح
شده من غیر خلاف بجهة آنکه موت هر یک مستند است بفعل خود و فعل غیر خود پس شریک شده باشند در قتلین و قتل
او هدر است در حق نفس خود و مضمون است در حق صاحب خود چنانچه هرگاه جرح نماید نفس خود و دیگری نیز او را
مجروح نماید و موت او مستند باشد بجرحین پس ساقط میشود نصف دیه و … نصف دیه و دیگر کاهی
تقاص فی الدیة میشود و هرگاه تفاوت باشد من له الفضل رجوع نماید بآن دیگر فروع الاول فرقی نیست میانه
اینکه متصادمین ماشیین باشند یا راکبین یا مختلفین متفق باشد قوة ایشان یا مختلف باشد بشرط
… اثر فی الجمله از قول ضعیف … جراحت واحده و جراحات عدیده … صاحب
بعد از حصول اشتراک در جنایت الثانی هرگاه قصد اصدام نکرده اند مثل آنکه هر یک … یا هر دو اعمی یا
غافل بوده اند یا مدبرین بوده اند و متصادم شده اند از خلف پس خطاء محض است بر عاقله هر یک نصف دیه صاحب
او است چنانچه در علوی است اذا اصطدم الفارسان فمات فعلی عاقلة کل واحد نصف دیة صاحبه و در
دعوی عدم خلاف شده و تقاص نیست بین العاقلتین مگر با وراث هر یکی از ایشان و اما نصف قیمت مرکوبین
پس در ترکه راکبین است بجهة آنکه عاقله حامل آن نمیشود الثالث هرگاه غالب شوند دابتان و اصطدام واقع شود
و راکبان مغلوب باشند پس در این دو وجه است اول آنکه از برای هر یک است نصف دیه و نصف قیمه فرس
او بر ورثه آن دیگر بجهة اطلاق علامه متقدم با طلاق اصحاب در حکم متصادمین و … اذا رکبا
بالفرسان و اطلاق عدم خلاف محکی فی ف و عموم لا یطل دم امرء مسلم و وقوع اصل رکوب باختیار راکبین و لذا
… بسبب حفر بئر و لذا این جنایت که راکب در عهده متلفات دابه بجنایت … جنایت
مستند میباشد بفعل انسان که رکوب باشد و وجه دوم اهدار هلاک راکبین و مرکوبین است هرگاه مرکوبین
متساوی نباشند یا عالم نباشند راکبان بآن بجهة انتفاء اختیار از ایشان چون جنایت دواب غیر مالک
مرسله فی المباحه پس جاری است مجرای آفت سماویه و این حکایت شده از محقق ثانی الرابع در حکم …
هرگاه تجاذب نمایند ریسمانی را پس منقطع شود پس بیفتند و بمیرند اگر مالکین حبل باشند یا غاصب
اما هرگاه احدهما خاصه مالک باشد و آن دیگر ظالم نماید او را پس دم او هدر است و هرگاه ثالثی قطع نماید

ضامن هر دو است

ضامن هر دو است المسئلة العاشرة هرگاه متصادمین صبیان یا مجنونان باشند و خود هر یک رکوب شده باشند
پس نصف دیه هر یک بر عاقله آن دیگر است بلا خلاف زیرا که عمد ایشان خطا است اجماعا و نصا کالصحیح عن محمد بن مسلم
عن الصادق قال عمد الصبی و خطاؤه واحد و صحیح آخر عن الباقر قال کان علی علیه السلام یجعل جنایة المعتوه علی عاقلته خطاء کان
او عمدا و هرگاه ولیین سوار نمایند ایشان را بالمصلحه مثل آن است که خود سوار شده باشند لا ضمان بر عاقله است نظر
برخصت شارع در تولی امور صغار و اعمال مصالح ایشان و مخفی نماند که عاقله را ضامن … در مرکوبین نیست و اما نفی
ضمان از صبیان پس مشکل است بلا خطا نسبت ایشان لا للاتلاف و هرگاه دابه مجموح باشد ولی ضامن است و
هرگاه اجنبی بلا اذن ولی سوار نماید صبیان یا مجنونان را ضامن است دیه ایشان را و قیمه دابه را لانه السبب مع عدم
اعتبار فعل الصبی المسئلة الحادیة عشر هرگاه عبدین بالغین باشند بر مولی ضمانی نیست بلکه تعلق
دارد برقبه ایشان و نصیب هر یکی از جنایت وارد برنفس خود که نصف باشد هدر است و بجهة جنایت
وارد شد و تعلق میگیرد برقبه او پس هرگاه رقبه فوت شود محل تعلق نیز فوت شده و هرگاه احدهما عبد باشد
و آن دیگر حر بر مبسوط غرامتی نیست نظر بتعلق جنایت او برقبه او و محل آن هم فوت شده و همچنین از برای مولای حر
نیست زیرا که حر جانی جنایت نموده بر عبد او و همچنین عبد او جنایت نموده بر حر پس تقاص میشود هر چند زیاد
آید نصف قیمت او بر نصف دیه حر بجهة آنکه اعتباری نیست بزیادتی قیمت عبد بر دیه حر نزد امامیه مگر در وقتیکه عبد
مسلم باشد و حر مقتول ذمی باشد پس ممکن است زیادتی قیمت عبد از دیه حر پس فاضل آن از برای مولای …
در رجوع میشود بآن بر ترکه حر ذمی المسئلة الثانیة عشر هرگاه حاملین متصادمین شوند پس بمیرند مع
قصد ایشان اصطدام را پس در ترکه هر یک نصف دیه آن دیگر است و نصف حمل آن و نصف حمل نفس
خود و بدون قصد اصطدام بر عاقله هر یک است دیه صاحبه آن کما عرفت و در مبسوط … کل واحد
منهما ماتت بجنایتها علی نفسها وجنایة صاحبتها علیها فما قابل جنایتها هدر و ما قابل جنایة صاحبتها
مضمون و اما دیة الجنین فعلی عاقلة کل واحدة منهما دیة جنین کامل نصف دیة جنینها و نصف دیة جنین
صاحبتها و لا یهدر منها شیء و یفارق هذا دیتها لان ذلک حصل لها فهدر بفعلها و هذه جنایة علی
الغیر فلم یهدر منه شیء لانهما اشترکا فی قتل کل واحد من الجنینین انتهی و این تعلیل نیکو و ظاهر است
فروع الاول هرگاه تجارح نمایند دو نفر و ادعا نماید هر یک دفع از نفس خود را تا آنکه ضمان …

ازاو ساقط شود براءت بینه و مع العجز عن اقامة البینة علی الملک یحلف الثانی هرگاه ولد صغیر خود را بمعلم سپارد
که تعلیم نماید پس غرق شود معلم ضامن است زیرا که شبه عمد است نظر بترتب تلف بر تعلیم چنانچه بزند معلم طفل
بجهة تعلیم پس بمیرد و هرگاه کبیر عاقل باشد ضامن نیست زیرا که براءت اجنبی از نفس خود و باین تصریح نموده
مبسوط و غیر آن و این نیکوست هرگاه مغرور نشود بقول معلم الثالث هرگاه باستعداد این شخص باشد که
غرق باشد و شک نشود پس اگر مالکین باشند ضامن است نصف مال صاحب جعفر را و باقی هدر است چنانچه
گذشت و هرگاه امینین باشند پس مع التفریط ضمانت است نه بدون تفریط المسئلة الثالثة عشر
مرور کننده بین راه هرگاه تیر بر [illegible] باو پس هرگاه رامی صغیر باشد دیه بر عاقله است و هرگاه کامل باشد
پس هرگاه قصد نموده عمد است و الا خطاء محض است دیه بر عاقله است مگر آنکه رامی حذار گفته باشد پس
هدر است چنانچه در مبسوط و وسیله تصریح شده و در معتبره ابی الصلاح عن الصادق علیه السلام کان صبیان فی زمن علی علیه السلام
یلعبون باخطار لهم فرمی احدهم بخطره فدق رباعیة صاحبه فرفع ذلک الی علی علیه السلام فاقام بینة انه قال حذار
فدرء عنه القصاص فقال قد اعذر من احذر و در حکم عدم تحذیر است هرگاه حذار گفته و مسموع نشده یا مسموع
او شده لکن متمکن نشد وقت سماع از حذر نمودن یا هرگاه تحذیر نکند و عمل رماة در ملک خود باشد و مرور کننده
بلا اذن داخل شده باشد رامی ضامن نیست و هرگاه با مرور کننده صبی باشد پس نزدیک نماید او را بجانب
سهم پس برخورد باو مقرب ضامن است با علم او بجهل رامی و هرگاه مقرب صبی بسهم جاهل باشد و رامی عالم
باشد عمد است و قصاص متوجه سیما بملاحظه ضعف سبب و در صورت علم هر دو متعلم نیز مباشر و در صورت
جهل هر دو عاقله رامی ضامن است و هرگاه صبی بنفسه نزدیک سهم آید ضمان بر رامی است با تعمد و بلا تعمد ضمان
بر عاقله او است حذار گفته باشد یا نه المسئلة الرابع عشر ختان و بیطار و حجام ضامن میباشند
جنایتی را که مترتب میشود بر افعال ایشان و محکی در [illegible] و غنیه و در روایة سکونی ان علیا علیه السلام ضمن ختانا قطع حشفة غلام
و در سرائر دعوی عدم خلاف شده بر صحة مضمون آن و اشکالی نیست سیما بملاحظه قوة احتمال اندراج آن در شبه عمد
اذن داده باشد ولی غلام یا نه و آنچه گذشت از ضمان طبیب و نفی جنایات شخص را در [illegible] اجاره از ضمان ارباب
صنایع جنایات شخص را المسئلة الخامس عشر هرگاه شخص از مکان بلند خود را بر غیر انداز پس هرگاه قصد
قتل نموده یا آنکه این قسم انداختن قاتل باشد غالبا داخل عمد است و قصاص مرتب است و هرگاه قصد قتل
نکرده و قاتل غالبی نیز نیست شبه عمد است و هرگاه قصد وقوع بر شخص نکند و اتفاقا بر غیر افتاد [illegible]

شده دیه مقتول بر عاقله است فرع الاول هرگاه شخصی حمله نماید براو پس بفرار در نجات نیافت مگر آنکه خود را از بلندی بزیر انداز
پس انداخت و اتفاق بر کسی افتاد و هلاک شد اقوی وفاقا للمحقق و العلامة و الشهیدین آنکه دیه این مقتول بر عاقله
آن واقع از علوست زیرا که این واقع هر چند قاصد مطلق القاء است و لکن مضطر است بسوی این قصد خاص بلا اختیار
پس مثل نائم است در حصول جنایت بفعل او بی اختیار منه الثانی کسیکه باد او را از پشت بام انداخت
یا آنکه باد او را بلغزانید و افتاد بر کسی و هلاک شد بر اینکس دیه نیست زیرا که در این دو صورت قصد و اختیار بالمرة
مسلوب است و قتل مستند است بامر خارج و باین جهة جمعی تصریح نموده اند در این صورت بعدم ضمان نه بر واقع
و نه بر عاقله او چنانچه در صحیح محمد بن مسلم عن احدهما فی الرجل یسقط علی الرجل فیقتله فقال لا شیء علیه و خبر
عبید ابن زراره عن الصادق عن رجل وقع علی رجل من فوق البیت فمات احدهما قال لیس علی الاعلی شیء و لا
علی الاسفل شیء و صاحب کشف احتمال داده که چون نائم منقلب علی غیره باشد در وجوب دیه بر او یا بر عاقله او
علی الخلاف و سرائر و تحریر قائلند بدیه از بیت المال چون قتیلین زحام و ضعف هر دو ظاهر است و این خلاف در من
وقع علیه میباشد و اما در واقع پس هدر است الثالث هرگاه بیندازند او را دیگری پس واقع شود بر دیگری و
بمیرد مدفوع دیه مدفوع بر دافع است بلا خلاف بلکه قصاص است هرگاه قصد نموده بدفع او قتل او را یا آنکه قاتل
باشد غالبا او اقرب وفاقا للمشهور آنکه دیه اسفل نیز بر دافع است نه بر واقع هر چند واقع مباشر است نظر
بضعف مباشر بالجاء و قوة سبب یعنی دافع بل هو القاتل [illegible] لا المدفوع المسلوب عنه القصد و الاختیار
[illegible] مجری الآلات الجمادیة لکن الفی علیه حجرا او هدم علیه جدار و مخالف شیخ است در نهایه و مهذب و استبصار
و صاحب جامع که دیه بر واقع است و او رجوع مینماید بر دافع چنانچه در صحیح عبد الله ابن سنان عن الصادق فی رجل
دفع رجلا علی رجل فقتله قال الدیة علی الذی دفع علی الرجل فقتله لاولیاء المقتول قال و یرجع المقتول
بالدیة علی الذی دفعه قال و ان اصاب المدفوع شیء فهو علی الدافع لکن با وجود یکه [illegible] حجة
معارضه ندارد با ادلة متقدمه معتضده بشهرت عظیمه بلکه عدم خلاف مگر از شاذ [illegible] و ظاهر مجمع
البرهان اتفاق اصحاب است بر خلاف آن المسئلة السادس عشر روی الشیخ فی التهذیب
فی باب الاشتراک فی الجنایات مسندا عن الاصبغ ابن نباتة قال قضی امیر المؤمنین فی جاریة
رکبت جاریة فنخستها ثالثة فقمصت المرکوبة فصرعت الراکبة فماتت فقضی بدیتها نصفین

بین الناخسة و المنخوسة النخس سر انگشت یا سوزن یا چوب فرو بردن بجهت است قوله فقمصت [illegible]
فالقمصة و جمعی چون شیخ و قاضی و ظاهر علم فتوی بمضمون خبر داده اند بلکه جماعت کثیره نسبته بمشهور طائفه داده اند
و ابن ادریس [illegible] شده در خبر ضعف سند سیما بملاحظه موافقت قاعده نظر بوقوع قتل بسبب ناخسه و قامصه و هلاک شده
راکبه بدون اختیار او بلکه مضطر بود در فعل خود و ناخسه و قامصه سبب بوده اند از برای قتل راکبه پس ضامن میباشند
چنانچه اقتضا مینماید صحیح حلبی عن الصادق عن رجل ینفر برجل فیعقره و تعقر دابته رجلا قال هو ضامن لما کان من شیء
و جمعی چون علامه و ابن صباح و غیره قائلند که بر ناخسه و قامصه دو ثلث دیه است و یک ثلث ساقط است و تعلیل
نموده اند بآنکه رکوب راکبه عبث بوده و در این اشعار است باختصاص حکم ایشان بصورتیکه راکبه لاغیه باشد
و هرگاه باجرة باشد کامل دیه بر ناخسه [illegible] و منخوسه است چنانچه جمعی [illegible] شمرده اند و دلالت مینماید بر این مسئله
ارشاد مفید و بعضی دیگر چون سرائر الیق بمذهب و بمقتضای ادله آن است که تمام دیه بر ناخسه است
نه بر منخوسه زیرا که ناخسه مضطر گردانیده مرکوبه را حتی قمصت قال فاما اذا امکنها ان لا تقمص و قمصت لا ملجأة
فالدیة علیها وحدها و جمعی نیز متابعت او نموده اند و این حسن است هرگاه روایة سابقه مشهوره نباشد و در این جا
اقوال دیگر است شاذه و متعدد قول است المسئلة السابع عشر کسیکه دعوة نماید دیگری را و بیرون
آورد او را از منزل خود در شب پس او ضامن است تا آنکه مدعو را بمنزل خود برگرداند بنابر مشهور منصور بلکه ظاهر جمعی
عدم خلاف و صریح جمعی دیگر چون غنیه اجماع است چنانچه در خبر عبد الله ابن میمون عن الصادق قال رسول الله
من طرق رجلا باللیل فاخرجه من منزله فهو له ضامن الا ان یقیم البینة انه قد رده الی منزله و ضعف سند
مجبور است بشهرت عظیمه و عدم رجوع مدعو سالما بمنزل خود بر سه قسم است یکی آنکه هیچ قسم خبری از آن نشود
پس ضامن است دیه او را از مال خود اعم از آنکه مدعو مخرج ذکر باشد یا انثی حر باشد یا عبد و صریح تنقیح
و صیمری عدم خلاف و غنیه اجماع است بر این حکم چنانچه مقتضای عموم خبرین مجبورین مزبورین است و باین
ادلة مخصص میشود قاعده عدم ضمان الحر ما لم یثبت علیه الجنایة خلافا لظاهر اللمعة فلا ضمان مطلقا للاصل
المخصص بما مر الثانی آنکه یافت شود مقتول پس هرگاه داعی مخرج ادعا نماید که غیر قاتل است [illegible]
بینه نماید بری است و [illegible] اگر غیر اعتراف نماید و هرگاه بینه نباشد قصاص
ثابت للشبهة الدارئة و بر مخرج است دیه در مال خود اعم از آنکه ادعا نماید بر غیر قتل او را

یا آنکه ادعا نکند بر احدی وفاقا للمشهور و علیه اجماع الغنیة و المرسل فی السرائر و دیگر قال روی انه اذا ادعی ان فلانا قتله و لم [illegible]
بالقتل کان علیه الدیة دون القتل و ضعف سند مجبور است بشهرة عظیمة و اصالة الضمان فی المخرج لیلا مستفاد من عموم
الخبرین المجبورین و شک داریم در موجب قصاص که قتل مخرج ظلما باشد پس متعین است دیه و در این جا
اقوال دیگر است ضعیفه الثالث آنکه یافت شود میت پس قصاص نیست بلا خلاف ظاهر فی التنقیح و اما دیه
پس اقرب لزوم است مطلقا وفاقا للمشهور بلکه ظاهر غنیه اجماع است لعموم الخبرین المزبورین المجبورین کما سلف السرائر
قال فیه اخرجه من البیت ثم وجد میتا و ادعی انه مات حتف انفه او دی ان علیه الدیة او البینة علی ما ادعاه و در این جا
اقوال ضعیفه دیگر است و مشهور منصور عدم فرق است میان آنکه ادعا نماید موت حتف انف را یا آنکه ساکت باشد
فروع الاول هرگاه بخواند در شب [illegible] باشد پس عمرو خود بیرون آید این حکم جاری نیست در غیر مدعو للاصل
و خروجه عن مورد النص الثانی هرگاه داعی جماعتی باشند دیه موزع میشود بین ایشان نظیر اشتراک ایشان در
جنایة و همچنین هرگاه مدعو جماعتی باشند داعی ضامن است هر یک را مستقلا الثالث هرگاه اجاره نماید شخص را مثلا
لا سنة لیلا و نهارا پس اگر آن اجیر خود بیرون آید بجهة اتیان بعمل اجاره مثل کشیدن مهار شتر مستاجر
در شب چنانچه دأب حاج از راه شام است یا راندن دابه یا آب دادن زرع مستاجر پس ضمانی نیست و اما اگر
مستاجر او را بیرون آورد پس محتمل است ضمان بجهة عموم نص و فتوی و این مشکل است زیرا که کسی بخواند و اخراج
نماید شخص را در شب برای چیزی یک متعین و واجب است بر او که ادا و واجب حفظ نماید این کس محسن است
و دفع او و ما علی المحسنین من سبیل مثل آنکه کسی اجیر شده که در شب جمعه که نوبة آب زرع عمرو است آن شب زرع
او را آب دهد [illegible] اجرت بگیرد و مستاجر یا شخص دیگر متذکر او شود و بخواند او را و اخراج نماید لیلا بجهة انفاع
این عمل قلیل و ایصال این مبلغ خطیر که مال الاجارة است باو پس احسان محض است لغة و عرفا و شرعا و عقلا
و عموم نفی سبیل مقتضی نفی ضمان است با وجود آنکه در عموم خبرین محل فرض را منفی [illegible] سیما بملاحظه قوله حتی
یرده بجهة آنکه متبادر از این اخراج شرعی است که اختیار رد بمنزل خود دارد و اما در اخراج اجیر من اللیل الی الزوال
او غیره آن اجیر رد بمنزل خود را در بعض فروض مالک نیست [illegible] عمل اجیر فی مدت متمادی [illegible]
پس تعارض بین عموم الخبرین و عموم الادلة عموم من وجه است و اصل عدم ضمان است [illegible] و ضعف
سند خبرین در فرض الرابع هرگاه صاحب بیت خود التماس نموده بداعی که در فلان شب [illegible]

که بیرون آیم با تو پس اقوی عدم ضمان است قصراً علی المتبادر من النص و الفتوی و هو استقلال المخرج بدعائه و اخراجه مع
انه محسن باجابة سؤاله فالسبیل منفی عنه بالآیة **المسئلة الثامنة عشر** هر گاه اعاده نماید ظئر یعنی
دایه ولد را بصاحبان آن و انکار نماید اهل آن ولد ولد را پس ظئر مصدقه میباشد مادامیکه کذب او ثابت نشده و هرگاه
کذب او ثابت شود بر او است دیه یا احضار ولد یا که محتمل باشد که همان ولد است بنابر مشهور منصور چنانچه در صحیحه
حلبی است و معلل داشته بقوله فانها الظئر مأمونة و اقرب قبول قول ظئر است با یمین او هر چند ظاهر نص عدم احتیاج
بیمین است و هرگاه ظئر ادعا نماید موت ولد را خالی نیست یا یمین متوجه است یا نه و هرگاه این ظئر استیجار نماید
دیگری را و آن دیگری غائب شود با ولد و معلوم نشود که طفل چگونه شده است ضامن دیه است بلا خلاف چنانچه در صحیح
صحیح سلیمان بن خالد عن الصادق عن رجل استاجر ظئراً فاعطاها ولده و کان عندها فانطلقت الظئر فاستاجرت
اخری فغابت الظئر بالولد فلا یدری ما صنعت به قال الدیة کاملة و فرقی نیست در صورتیکه اولیای طفل اذن
نداده باشند در تسلیم ظئر ولد را بدیگری میانه آنکه این ظئر را اذن در استیجار داده باشند یا نه چنانچه مقتضای
قاعده و عموم صحیحه مزبوره است **فائده** قال الاولی شهید فرموده که از قواعد فقهها آنست که حر مضمون
نمیشود و سه مسئله استثناء شده یک مسئله ظئر دوم مسئله منادی غیری را لیلاً پس بیرون آید و معلوم نباشد
قاتل او با آنکه با قتل شود میت سوم مسئله حر مغصوب بتلف غاصب چون لدغ حیه و ظاهر شد حقیقةً استثناء
در محال نحو **الثانیة** هر گاه حر مشغول شود و مقتول شود طفل لازم است ظئر را دیه در مال خود هر گاه طلب مفاخره
للمفاخرة و العزة نموده باشد و هر گاه بجهة ضرورة نموده باشد پس دیه بر عاقله ظئر است وفاقاً للمشهور لصریح خبر
محمد بن مسلم عن الباقر و جمعی از متاخرین قائلند که دیه بر عاقله است مطلقاً زیرا که خطاء محض است چون انقلاب
نائم که سابق اشاره شد و جمع دیگر چون مفید و غنیه و سرائر قائلند که دیه در مال ظئر است مطلقاً بنابر آنکه
ظئر با ضجاع صبی در جنب خود مساعدت نموده قطعاً که از برای او شرکت است در تلف چون شبه عمد و اول
اقوی است **المسئلة التاسع عشر** از دیق فی یده و اخرج باب الدیات فی الصحیح عن عبد الله بن سنان
عن الصادق عن رجل سارق دخل علی امرأته لیسرق متاعها فلما جمع الثیاب تبعتها نفسه فواقعها
فتحرک ابنها فقام الیه فقتله بفاس کان معه فلما فرغ حمل الثیاب و ذهب لیخرج حملت علیه بالفاس
فقتلته فجاء اهله یطلبون بدمه فقال ع یضمن موالیه الذین طلبوا بدمه دیة الغلام و یضمن السارق

فیما ترکه صح
تکلار بقیة الاف درهم مما کابرها علی فرجها لانه زان و هو فی ماله یغرمه و لیس علیها فی قتلها ایاه شیء لانه سارق و در این خبر
اشکالات چند وارد آورده انه اول ایجاب دیه غلام و حال آنکه در عمد قصاص است نه دیه **ج** آنکه محل قصاص فوت
شده است **ثانی** آنکه ایجاب دیه بر موالی و حال آنکه در عمد ضامن نمیشود وارث و عاقله **ج** آنکه محمول بر فقر قاتل است
ثالث آنکه قتل سارق بعد از قتل پسر مرتب است و مقتضای این برائت از دیه غلام است **ج** آنکه قتل او واقع
نشده است من باب القصاص بلکه من باب الدفاع است و هدر است **رابع** آنکه ایجاب چهار هزار درهم از برای وطی
و حال آنکه واجب در وطی بکره مهر المثل است و آن زاید نمیشود از مهر السنة **ج** این خلاف است و در این خبر اشاره
بجواز چنانچه احد القولین است **خامس** بر سارق قطع ید است نه قتل **ج** محارب هر گاه ممکن نشود تخلیص
از او مگر بقتل او دم او هدر است و بالجمله اشکالات تندی است و دفع میشود منافات روایة با اصول مقرره **المسئلة العشرون**
روی فی النهایة بعد الباب المتقدم صحیحاً عن عبد الله بن سنان عن الصادق عن رجل تزوج امرأة فلما کان لیلة البناء عمدت
عمدت المرأة الی رجل صدیق لها فادخلته الحجلة فلما ذهب الرجل یباضع اهله ثار الصدیق فاقتتلا فی البیت فقتل
الزوج الصدیق و قامت المرأة فضربت الرجل ضربة فقتلته بالصدیق قال تضمن المرأة دیة الصدیق و تقتل بالزوج
و ما فیه من تضمین الزوجة لدیة الصدیق خلاف الاصول بجهة آنکه صدیق یا آنکه مستحق قتل است بجهة قصد او قتل زوج
بالتهجم بر اهل او بلا اذن او یا مستحق قتل نیست بنابر اول حرمتی از برای دم او نیست و بنابر ثانی پس ضامن زوج است
نه زوجه و جمعی دم صدیق را هدر دانسته اند بنابر جواز قتل زوج کسی را که بیاید در خانه خود از برای اعم از آنکه
قصد قتل زوج نموده باشد یا نه و مسالک اشکال نموده با اینکه دخول او اعم است از قصد زنا و صاحب جواهر
نموده دم او را هر گاه علم داشته باشد بحال و نص صحیح مزبور چون فتوی جمعی مطلق است و بعید نیست ترجیح ضمان زوجه
دیه صدیق را بجهة صحت روایة و بودن زوجه غاره مر صدیق را و سبب شده از برای قتل او و بعد آنکه جاری شده
عادة اصحاب بر این مقام بذکر جمله از احکام بلفظ روایة و اشاره ببعضی فوائد مثل تمریض قول بمضمون آنها
یا مخالفة آنها قواعد مقرره با پس اصحاب را و این عبد بجهة اختصار نموده بورود روایة مزبوره شکرالله سعیهم
النظر الثالث فی الاسباب بدانکه در اخبار ضمان معلق بلفظ سبب و ما شرط نیست تا آنکه اخذ شود عموم
آن بلکه از اخبار متفرقه در فروعات مختلفه مستفاد میشود ثبوت آن ... پس اقتصار میشود بر مذکور در نصوص

ثابت است از ادله و مخفی نماند که موجب دیه دو امر است یکی مباشره اتلاف یعنی فعلی که مرتب شود بر آن تلف نفس یا عضو و مباشر
بدون قصد اتلاف اعم از آنکه قصد قتل شده باشد که شبه عمد است و دیه از مال او است و مرتب نمیشود بر آن ضمان
مثل طبیب آنکه تلف شود بعلاج یا آنکه بالمرة قصد نباشد چون نائم یا آنکه قصد غیر نماید پس واقع شود آن تلف
بر غیر آن پس خطاء است و موجب دیه بر عاقله است و کفاره مختص است بقتل مباشره نه در سبب و اما جنین در اسباب
دیه بر عاقله نمیباشد للاصل و الاجماع تا اینها تسبیب است و تعریف نموده اند از بعض کلما یحصل التلف عنده لعلة غیره الا
انه لولاه لما حصل من العلة تاثیر و مثال زده اند این را بحفر بئر و اینچه در معنی آنست مع التردی و نصب کارد و طرح
معاثر چون پوست خربزه و هندوانه و مزالق چون رش آب و القاء حجر در طریق پس تلف حاصل نشده از حفر
از اینها بلکه حاصل شده بسبب عثار که مسبب از اینها است مگر آنکه هر گاه احداث اینها عمداً متحقق شود و این
تسبیب موجب ضمان است بلا خلاف فی الجمله چنانچه مقتضای عموم لا ضرر و لا ضرار و استقراء موارد جزئیه منصوص الضمان
پس هر گاه مباشر نباشد و سبب متحد باشد ضامن است و هر گاه سبب متعدد باشد پس بعضی تصریح کرده اند با اینکه حکم
بر اقدام در تاثیر است نه در عدوان مثل وضع حجر بسبب تعثر از برای تردی در بئر در مثل ترددی با وضع سکین
بر بئر بر شیر ضمان بر او در صورت اجتماع و تفصیل کتب اصحاب ایراد میشود در ضمن مسائل عدیده **المسئلة الاولی**
هر گاه کارد یا سنگ بگذارد در موضعی که مختص باو باشد بملک یا منفعت ضامن نیست دیه داخل عاثر را چنانچه
تصریح نموده اند کثیری بر این من غیر خلاف از آنجمله شیخ در مبسوط قال لانه فعل فی ماله فعل له و المتعدی کان من الهالک
لانه فرط بفعله و دخوله فی ملک الغیر فهدر دمه قال فاما ان کان هناک اثنین وضع الحجر احدهما و نصب الآخر سکینا
فعثر بالحجر فوقع علی السکین فمات فالضمان علی صاحب السکین دون واضع الحجر لان الناصب هو المتعدی
دون صاحب الحجر و هکذا لو نصب احدهما السکین و وضع الآخر الحجر فالضمان علی الآخر بکل حال لانه هو المتعدی
انتهی و از این عبارت چند حکم مستفاد میشود یکی آنکه در صورت اجتماع دو سبب مؤثر ضمان بر سبب عدوان است
مثل آنکه مالک در زمین خود سنگ بگذارد و اجنبی در قرب آن کارد نصب نماید پس مرور کننده بلغزد از سنگ
و بر کارد افتد و مقتول شود ضمان بر اجنبی صاحب سکین است دوم آنکه هر گاه سبب واحد باشد و مباح باشد مثل آنکه
مالک در ارض خود سنگ بگذارد و داخل عاثر بلا اذن مالک ارض داخل شود و بلغزد از سنگ و بیفتد و مقتول

نشود پس ضمان بر مالک ارض که واضع حجر است نیست زیرا که مالک مسلط است در ملک خود بآنچه میخواهد میکند و داخل بلا اذن متعدی است
و دم او هدر است **ثالث** آنکه اطلاق عبارة مبسوط مزبور چون اطلاق جمعی دیگر مقتضی آنست که در سبب غیر عدوان ضمان
نیست مطلقاً هر چند متضمن غرور داخل عاثر باشد مثل اینکه داخل باذن است یا بسبب عمی یا ستر ظلمت مطلع نباشد بر نصب
مالک سکین را در ملک خود یا حفر او چاه را در معبر و بیفتد و مقتول شود و اقوی ضمان است چنانچه صریح قواعد و ریاض است
مثل آنکه بخوراند غیر را بطعام مسموم زیرا که اثر مباشر ساقط میشود بسبب غرور و سبب اقوی است از مباشر مغرور و عموم نفی ضرر
و اضرار و عدم طل دم مسلم **المسئلة الثانیة** هر گاه ایقاع سبب نماید در مباح از برای خود و غیر خود مثل اینکه وضع
حجر یا نصب سکین یا حفر بئر نماید در ارض موات پس در آن ممکن است ضمان و دو قول است جمعی چون محقق
و علامه قائلند بنفی ضمان نظر باصل و اباحه تصرف و عدم عدوان و اقوی وفاقاً لظاهر جماعة منهم المفید و الشیخ
ضمان است نظر با طلاق معتبره چون دو موثقه سماعة عن الصادق عن الرجل یحفر البئر فی داره او فی ملکه فقال ما کان
حفر فی داره او فی ملکه فلیس علیه ضمان و ما حفر فی الطریق او فی غیر ملکه فهو ضامن لما سقط فیها و روایة زرارة
عن الصادق عن رجل حفر بئراً فی غیر ملکه فمر علیها رجل فوقع فیها فقال علیه الضمان لان کل من حفر فی غیر ملکه کان
علیه الضمان و نیز گذشت صحیح حلبی در تفرد آنه رجل انه ضامن لما کان من شیء یا وجود معارضه اصالة برائة بعموم لا یطل
دم المسلم و بودن حافر و واضع حجر یا سکین سبب اتلاف و استقرار ضمان و اسباب سیما ملاحظه اضعف بودن بعضی اینها
از اسباب مزبوره **المسئلة الثالثة** هر گاه وضع حجر یا نصب سکین نماید در ملک غیر یا در طریق مسلوک پس
مرور کننده بلغزد بسبب آن و بیفتد و مقتول شود ضامن است در مال خود بلا خلاف بلکه ظاهر مبسوط اجماع امامیه است
و دلالت بر این میکند اخبار مزبوره از دو موثقه و خبر زراره و در مبسوط تعلیل آورده باینکه واضع حجر متعدی نموده در این
پس مثل واقع آن حجر است شیخ گفته و همچنین هر گاه بجای حجر نصب سکین نماید پس بیفتد و مقتول شود یا در قعر حجر سکین
باشد یا او بر خورد بحجر و بر سکین افتد و مقتول شود بمنزله آن است که واضع حجر دفع نماید او را بر سکین و نیز
شیخ در مبسوط هر گاه این دو سبب از دو نفر باشد و احدهما نصب حجر نماید در ملک غیر و دیگری نصب سکین
نماید در قرب آن پس مرور کننده بر خورد بسنگ و بیفتد بر سکین و مقتول شود دیه بر واضع حجر است نه تنها نه
نه بر صاحب سکین و همچنین هر گاه احدهما وضع حجر نماید و دیگری در قرب آن حفر بئر نماید پس مرور کننده بر خورد

بحر پس مقتدر در ضمان بر دافع حجر است مثل اینکه دافع انداخته باشد در چاه دیگری شکل ... و ترشحات بر مرد کب بعید نیست
فائدة واجب است در طریق مسلوک تقیید آن بصورتیکه از برای مصلحت مسلمین نباشد چون وضع حجر در طین شارع
بجهة وطئ سالکین یا بجهة تعمیر قنطره پس ضمان نیست بجهة عدم تعدی بودن او محسن و مفهوم اخبار اینست مقید بضرر طرق
مسلمین **المسئلة الرابعة** خلافی نیست در ضمان حافر بئر در طریق مسلوک لا لمصلحتهم یا در ملک غیر
بلا اذن پس مرور کننده بیفتد در بئر با جهل او و لکن هرگاه بیندازد دیگری او را در بئر پس ضمان فقط متعلق
بدافع ضامن است بجهة قوة مباشر و ضعف اثر حافر و سبب **المسئلة الخامسة** هرگاه حفر بئر نماید در موات
بقصد تملک پس این نوع است از حیازه مباح که مالک میشود بآن و ضمانی نیست چنانچه در ملک خود ضمانی نیست و اما
هرگاه قصد تملک نکرده باشد مثل اینکه قافله فرود آید در صحرا و حفر بئر نماید بجهة مجرد اخراج آبی که کفایت قافله و رفع
حاجت ایشان شود پس مالک نمیشود و در ترشحات براینج خلاف است شیخ در مبسوط قائل است بعدم ضمان نظر بعدم
تعدی در حفر و انور ضمان است نظر بعموم اخبار متقدمه موجبه ضمان بر حفر در غیر ملک **المسئلة السادسة**
خلافی نیست در عدم ضمان حافر و هدر دم ساقط هرگاه حفر باذن مالک باشد و هرگاه بیندازد او را دافع خطاً
دیه بر عاقله او است و بر حافر چیزی نیست و هرگاه بلا اذن مالک حفر نماید بعد از حفر مالک راضی شود بحفر او پس
در سقوط ضمان این حافر دو قول است انور عدم سقوط است للاستصحاب و عدم صحة ابراء مالک بجهة آنکه ابراء از
ما لم یجب است چون اسقاط شفعه قبل البیع و جمعی چون مبسوط و شرایع و قواعد قائلند بسقوط ضمان بلحوق رضاء مالک
قیاساً باذن ابتداءً و این ضعیف است **المسئلة السابعة** مشهور منصور عدم ضمان حافر بئر است در طریق مسلمین
هرگاه حفر بجهة مصلحت مسلمین باشد چون استقاء و یا لوعه مطر بجهة مفهوم قید و شرط در اخبار معتبره چون صحیحه کنانی
عن الصادق من اضر بشیء من طریق المسلمین فهو له ضامن و صحیحه حلبی عن الصادق عن الشیء یوضع علی الطریق فتمر الدابة
فتنفر بصاحبها فتعقره فقال کل شیء یضر بطریق المسلمین فصاحبه ضامن لما یصیبه **المسئلة الثامنة**
مقتضای مفهوم شرط و قید در اخبار مزبوره نفی ضمان است با عدم ضرر بر طریق مسلمین مطلقا هر چند مصلحت هم بجهة
مسلمین نباشد پس هرگاه بنا نماید در شوارع چیزی را که نه ضرر بمسلمین دارد و نه نفع ایشان است و لکن نفع
داشته باشد از برای بانی مثل اینکه در تحت شارع عام بنای سرداب نماید یا کنیف یا چاه آب بجهة خود و
سر آنرا محکم بپوشاند که بحسب عادة عرفیه اصلا ضرر و بازه نداشته باشد بعد وقت اتفاقاً

ضرر شخص یا مارّه بچاه افتد اقوی عدم ضمان است چون بنای بیوت و رودخانه و اجنحه و نصب میزاب و فوقانی از واقع عادیه در جاییکه
مانع مارّه نباشد و جمعی چون قواعد و غنیه باطلاق حکم نموده اند بضمان در احداث در طریق مسلمین بدون قید بعدم مصلحه
مسلمین نظر باطلاق معتبره چون موثقه سماعه ما حفر فی الطریق او فی غیر ملکه فهو ضامن لما یسقط فیها و این ضعیف است و اطلاق
مقیدات بصحیحین متقدمین **المسئلة التاسعة** در تحریر و غیره تصریح شده باینکه هرگاه استیجار نماید اجیری را از برای
اجر حفر نماید بار مستاجر در ملک غیر بلا اذن مالک و عالم باشد بعدم اذن مالک ارض پس ضمان بر اجیر است بجهة قوة
مباشر سبب باطلاق معتبره بضمان من حفر بئراً فی ملک غیره و هرگاه عالم نباشد اجیر بعدم اذن مالک ارض با اینکه
این ارض ملک غیر است پس ضمان بر مستاجر است بجهة قوة سبب بر جان او بر مباشر مغرور بجهل و عموم صحیح الکنانی
من اضر بشیء من طریق المسلمین فهو له ضامن بجهة آنکه صادق می آید بر این مستاجر که ضرر رسانیده بطریق مسلمین از جهة
من باب التسبیب پس ضامن است **المسئلة العاشرة** هرگاه حفر نماید اجیر در مازاد عن حد الطریق
ضامن نیست و مجلس ... حد یا مصلحة عامه مسلمین و هرگاه در این مصلحه مسلمین نباشد و مع ذلک حفر نماید
اجیر پس هرگاه عالم بحال باشد ضامن است نظر بقوة مباشر و عموم اخبار و هرگاه عالم نباشد بحال شرکه مظنه داشته باشد
جواز آن را با مظنه برده است اذن امام یا نائب امام را بمستاجر خود آمر است بحفر هر چند از باب اصالة حمل فعل
مسلم بر صحت باشد پس در اینجا احتمالات عدیده است اول ضمان اجیر حافر ثانی ضمان مستاجر آمر بآن اجیر ثالث
ضمان کل منهما استقلالاً رابع ضمان کل منهما جمعاً باینمعنی که دیه موزع شود بر هر دو اوجه احتمال دوم است بجهة
قوه سبب یعنی مستاجر عالم و غرور مباشر نظر بمظنه او جواز و ظهور روایات احتمال ثالث است بجهة اندراج
هر یک از این دو نفر در عموم صحیح الکنانی من اضر و موثقه سماعه عن الرجل یحفر البئر فی داره او فی ملکه الی قوله
و ما حفر فی الطریق او فی غیر ملکه فهو ضامن و خبر زراره عن رجل حفر بئراً فی غیر ملکه فمر علیها رجل فوقع فیها فقال
علیه الضمان و تقریب آنکه غالب در ملاکین استیجار است در حفر قنوات و آبار بجهة مزارع و بیوتات و حمامات
و خانات و غیرها و ترک استفصال دلیل عموم است و دعوی اختصاص نصوص بمباشر حفر فاسد است بملاحظه
اطلاقات شایعه عرفیه و استعمال در اعم بلکه حمل اطلاق بر خصوص مباشر حفر حمل اطلاق است بر فرد نادر بجهة آنکه
واضح است که مباشر صاحب مزارع و قری و بیوتات ... که حفر بئر را از جمله امور نادرة الوقوع است که حفر نماید
که هرگاه اجیر مباشر که حفر چاه نمیکند معلوم نباشد که کیست و در کاشت مستاجر مشغول است در اداء دیه

للسلاطین و الظلم **المسئلة الحادیعشر** هرگاه استیجار نماید اجیری را که حفر نماید از برای او در ملک او بئری را یا اینکه خزانه
بسازد پس تلف شود اجیر ضمانی بر مستاجر نیست للاصل و عدم عموم ادله ضمان سبب بجهتی که شامل فرض شود بلکه مستاجر
احسان نموده در حق او و اجیر با جابه سؤال او و اداء اجر معتد به با و و ما علی المحسنین من سبیل و در تحریر استدلال نموده بر
مضمون نبوی البئر جبار والعجماء جبار والمعدن جبار و مراد از جبار هدر دم است چنانچه در نهایه ابن اثیر و غیر
آن تصریح شده و مراد از المعدن جبار آنکه کسی را اجیر کنند بجهة اخراج معدن پس خراب شود معدن بر سر او و تلف شود ضمانی
بر مستاجر و صاحب معدن نیست اگر اجیر عبد یا صبی باشد بلا اذن ولی پس مستاجر ضامن است بجهة تعدی و تسبیب باتلاف
حق غیر چنانچه در تحریر و غیره تصریح شده **المسئلة الثانی عشر** جمعی چون قواعد تصریح نموده اند باینکه هرگاه حافر
عبد باشد تعلق میگیرد ضمان برقبه او مثل سایر جنایات او پس هرگاه عتق نماید او را مولی بعد از حفر و سقوط مرور کننده در
و مولی موسر باشد ضامن است زیرا که افتکاک بفعل مولی شده پس برای است دیه و هرگاه معسر باشد عتق موقوف است بر اداء
دیه و هرگاه عتق نماید بعد از حفر و قبل از سقوط در بئر ضمان بر عبد است زیرا که در حال جنایت حر است و مولی را با و
تعلقی نیست در این حال **المسئلة الثالث عشر** هرگاه حفر نماید چاهی را در ملک مشترک میانه او و غیر بلا اذن
شریک پس شبهه در ضمان نیست و در مقدار آن چند وجه است اوجه ضمان جمیع دیه است در شرح وفاقاً للتحریر
و الایضاح نظر باطلاق فتاوی اصحاب بضمان متعدی در حفر و این شخص در سهم شریک متعدی است بلا شبهه و همچنین
در سهم خود زیرا که مأمور است باجتناب از حفر در ملک غیر خود و آن در مشترک موقوف است بشرکه حفر جمیع پس
متعدی است در جمیع حفر پس ضامن است جمیع دیه را یا قیمت را هرگاه متردی عبد باشد **المسئلة الرابعة عشر**
حکم بنا در طریق حکم حفر است در مواضع ضمان پس هرگاه بنا نماید مسجدی از برای نفع خود یا نفع مصلحه مسلمین در
در طریق ضیق یا واسع در موضعی که ضرر بمارّه دارد ضامن است متلفات بسبب آن را و هرگاه بنا نماید در آنچه
زاید باشد از حد شرعی یا در مواضعی که محتاج نیست بآن مارّه از برای نفع خود یا بجهة مصلحه عامه پس ضمانی نیست
و صیمری دعوی قطع نموده بنفی ضمان در طریق واسع در موضعی که مضر بمارّه نباشد چون زاویه از طریق واسع
و وجه عدم ضمان اصل و جواز فعل است که مستلزم است عدم تعقب ضمان را الحکم استقراءً مگر در مواضع مخصوصه که بدلیل ثابت
شده چون طبیب معالج و مفهوم شرط در معتبره نافیه ضمان است با عدم ضرر بطریق مسلمین و وجه ضمان در مواضع
مضره عموم نفی ضرر و صحیح کنانی من اضر بطریق المسلمین و صحیح حلبی متقدم و اما بنا در حد شرعی یعنی در

سبع اذرع که حد شرعی شارع است بجهة تعدی است یا بعد اذن امام و در این دو صورت چگونه منع مینماید امام مارّه را از حقوق
خود بر تقدیر جواز منافی با ضمان نیست چون ضمان طبیب با مبالغه بعلاج فروع ... هرگاه بنا نماید مسجد یا غیر آن را در مازاد
از سبع یا ضیق سبع از کفایت عادة او ضمان است بنا بر اختصاص تحدید بسبع در صورتیکه احتیاج بازید نباشد
و الا در شیئی متجاوز میشود بقدریکه دفع ضرورة مارّه شود و وجه ضمان اطلاق معتبره متقدمه است و بودن آن تعدی واضح
الثانی ظاهر شیخ در مبسوط ثبوت ضمان است با عدم اذن امام اگر بنا نموده باشد بجهة نفع نفس خود در طریق واسع هر چند
در مازاد ... باشد و اقرب تفصیل است میانه بنا در مقدر یعنی سبع اذرع پس ضامن است مطلقا زیرا که شارع
معین نموده است او را بجهة عبور مسلمین پس تصرف در آن بغیر این وجه تعدی است و ممنوع و میانه بنا در مازاد از
مقدر با عدم حاجة مسلمین الیه پس ضامن نیست بجهة اصل و تجویز امام احیاء آثار ابرار مردم چنانچه مرح در دروس و غیره
الثالث هرگاه آویزان نماید در مسجد قندیلی را یا روشن نماید چراغ یا شمع را بجهة نفع نفس خود مثل اینکه بجهة
قرائت قرآن نماید یا اینکه فرش بوریا نماید بجهة جلوس خود بخصوصه وقت صلوة پس ساقط شود قندیل یا چراغ
بر سر کسی یا اینکه مجروح نماید بوریا پای کسی را بمیخی خاصه یا مثلا ... و غیرها اقوی ثبوت ضمان است مطلقا
چون سایر اسباب تلف اعم از اینکه باذن امام باشد یا نه بجهة عمومات نفی ضرر و لا یبطل دم امرء مسلم و عموم معتبره
در بئر و اصل این مسئله نیز از بئر است چنانچه در مبسوط تصریح شده سیما بملاحظه اجماع مرکب و علة منقحه هرگاه
وضع این اشیاء بجهة مصلحت مسجد یا عامه مسلمین باشد ضامن نیست مطلقا اذن داده باشد امام یا نه زیرا که مستحب است
و خدا و رسول امر نموده اند بآن پس محسن است و ما علی المحسنین من سبیل چنانچه گذشت در حفر بئر فی الطریق لمصلحة
المسلمین و البئر البئر چنانچه در اینجا است که علامه در تحریر گفته است و لو سقف مسجداً او فرش فیه باریة
او بنی فیه حائطاً او علق فیه قندیلاً فلا ضمان و ان لم یاذن فیه الامام الا ان یمنع انتهی **المسئلة الخامسة عشر**
هرگاه تسلیم نماید ولد خود را بمعلم شناه پس غرق شود معلم ضامن است بقاعده تسبیب اتلاف که مرتب است بر آن
ضمان چون در طبیب و معلم مؤدب که بتادیب مؤدی شود بتلف و آنچه روایت شده از ضمان صانع هر چند اجتهاد
نماید و حاذق باشد وفاقاً للجمع منهم الدروس و اللمعه و خلافاً لجمع آخر منهم الشرایع والتحریر والایضاح پس
مقید نموده اند ضمان را بصورت تفریط در حفظ واجب و این ضعیف است و اشکالی نیست

درخان معلم هرگاه صبی یا عبد را بدون اذن ولی برده که تعلیم سیاحه نماید پس تلف شده باشد چنانچه هرگاه بالغ عاقل رشید باشد معلّم ضامن
نیست بلا خلاف المسئلة السادس عشر هرگاه سه نفر شریک باشند در انهدام حایط پس واقع شود آن حایط بر یکی
از ایشان مقتضای قاعده ضمان هر یک بر ثلث را دو سقوط آنچه مقابل فعل اوست پس سهمی ملغی و بر دو نفر دو ثلث دیه را
لازم … والا لازم می آید ضمانت شریک جنایت شریک خود را و این خلاف عقل و نقل است چون آیه و لا تزر وازرة
وزر اخری لکن وارد … در روایه نجیه از ابن ابی عمیر عن علی بن ابی حمزة البطائنی عن ابی بصیر عن الصادق ع قال قضی علی ع فی حائط اشترک
فی هدمه ثلثة نفر فوقع علی احدهم فمات فضمن الباقیین دیته لان کل واحد منهم ضامن لصاحبه و از ظاهر شیخ در نهایه نقل
شده قول بمضمون این روایه که آن دو شریک دیگر ضامن دیه میباشند و این در غایت ضعف است و روایه متروکه است
المسئلة السابع عشر سفینتان مشحونتان میباشند و ملاح جوده راکب و غلبه ریح یا آب چون غلبه داده پس
هرگاه تصادم نمایند و هلاک شوند یا آنچه در ایشان است از نفس و مال پس ملاحین کاملین مالکین سفینتین را با آنچه در ایشان است
و قصد کرده باشند اتلاف را یا اصطدام را که تلف واقع میشود با او غالبا پس بر هر یک از ایشان است قصاص از …
هر قتیل و فرقی نیست در قصاص میانه بودن ایشان مالکین یا نه بلی شرط است که ایشان کاملین باشند و آیا قرعه زده
میشود میانه ورثه مقتولین پس کسی که قرعه باسم او برآمد کشته میشود … پس دیه باقی در ترکه او است یا اینکه
ساقط میشود حق باقی نظر بفوات محل او خلاف است در مباحث قصاص گذشت پس هر یک از این ملاحین … سفینه
ضامن است نصف قیمه سفینه صاحب خود را با نصف آنچه در آن است از مال و بر هر واحد از ایشان نیز نصف دیه صاحب اوست
اگر هر دو تلف شوند و هرگاه قصد تصادم نکرده باشند لکن تفریط نموده باشند مثل اینکه ممکن بود ایشان را صرف … سفینه دیگر یا
امساک سفینه و لکن ترک نموده باشند یا اجرای سفینه نموده اند با طغیان آب یا قصد تصادم نموده اند و علم نداشتند که مؤدی
میشود بتلف و تلف یا تصادم غالبا هم نبود یا اینکه بود از ارسال و قصد تصادم عالم شدند با اینکه ملتجی میشود بتلف لکن بعد
متعذر شد ضبط بجهة خللی در آلات یا قلّت در رجال سفینه پس قصاص نیست نظر بعدم تعمد و لکن واجب است بر هر یک از
هر یک از نفس تالفه دیه کامله موزع میشود بر هر دو با تفریط ایشان و قصد تصادم یا بر عاقله ایشان بدون قصد
تصادم و هرگاه مالکین نباشند سفینتین را و نه آنچه را که در آنهاست مثل اینکه اجیرین باشند یا غاصبین باشند یا امینین
ضامن میشود هر یک از این دو نفر اجیر ملاحین نصف سفینتین را با آنچه که در آنها سفینه است مخیر است هر یک
از مالکین میانه اینکه اخذ نماید جمیع سفینه را از امین خود یا اجیر خود پس او رجوع مینماید بنصف آن بر امین دیگر یا اجیر آن و میانه اینکه

اخذ نماید نصف را از آن و نصف دیگر را از امین دیگر و جمیع مذکورات جاری میشود نیز در حال این متصادمین فروع الاول … در اینکه
هرگاه تفریط نکرده باشند مثل اینکه باد غلبه نماید بر سفینتین ضمانی نیست چنانچه در اینجا غلبه نمایند الثانی کسی که رکاب
ببندد از دو بر دیگری و آن دیگری هلاک شود ضمانی نیست بر واقع بلا اختیار باتفاق اصحاب و همچنین اصحاب اتفاق نموده اند بر اینکه
اگر کسی بلغزد بیفتد بر غیر پس آن غیر هلاک شود ضامن است آن لغزنده یا عاقله او و شهید در فرق ذکر کرده که مباشره در
زوال حاصل است بخلاف ساقط بغلبه باد زیرا که مستند میشود بریح و این تمام نیست یا فارق اجماع است الثالث ضمانی
نیست صاحب سفینه واقفه هرگاه واقع شود بر او سفینه دیگر و ضامن است صاحب واقفه اگر تفریط نماید یا اینکه اتفاق افتد ایجاد آن
پس ممکن نباشد از برای صاحب واقفه ضبط آن و علم داشته باشد صاحب واقفه باین و ممکن باشد دفع آن و ترک کرده باشد
الرابع هرگاه در وسط بحر عمدا خرق سفینه نماید پس اهل سفینه غرق شوند قصاص است بر خارق نظر بتعمد اتلاف بما
یغلب معه التلف و هرگاه خرق نماید خطا محضا مثل اینکه از دستش بیفتد کاردی یا سنگی و سوراخ نماید پس غرق شوند
اهل سفینه یا برخورد بغیر موضعیکه مقصود اصلاح آن است پس دیه بر عاقله است و هرگاه مشغول شود باصلاح سفینه
واقفه یا سائره فی البحر مثل اینکه بجهة اصلاح میخی به تخته کشتی بزند پس تخته دیگر از کشتی کنده شود و غرق شوند اهل او یا اینکه
اصلاح و تعمیر موضعی مینمود پس مؤدی بخراب شد و غرق شدند اهل او پس ضامن شده مال و آنچه را که تلف شده و ظاهر
مبسوط اجماع امامیه است و مسلّم داشته با اینکه شبه عمد است … تا جمیع … و طرح قمامه از موجبات ضمان
و شهید … خاص بلا تفریط را در اینجا بر قاعده ضمان صانع هر چند بذل جهد نماید چنانچه مستفاد میشود از خبر
ضمان ختّان و معالجه طبیب نفوس را و همچنین معالجه مثل کشتی از نفوس را المسئلة الثامن عشر ضامن نیست صاحب
آنچه را که تلف میشود بوقوع آن هرگاه در ملک خود باشد یا در مکان مباح و هرگاه واقع شود در طریق پس مجروح
شود انسانی بسبب برخوردن چیزی از آلات بناء از آجر یا چوب که در حینیکه مشغول بتعمیر است ضامن است فروع
الاول هرگاه بنا کند حایط نماید مائلا بغیر ملک خود ضامن است در صورت تلف بوقوع آن حایط مثل اینکه بنا نماید
در غیر ملک خود نظر بتعدی الثانی هرگاه بنا نماید در ملک خود مستویا بعد مائل شود بطریق یا بغیر ملک خود ضامن است
اگر متمکن از ازاله آن باشد و همچنین هرگاه بنا نماید بر غیر اساس که ثابت است بمانند مثل آن دیوار ضامن است
اگر متمکن شود از ازاله آن مطلقا یا با اطلاع او بر اینکه … میل او بطریق و ظن سقوط و انهدام آن یا بی میل زیرا که القاء
پای میل تقصیر … هوا و غیر بلا سلطنه شرعیه و همچنین هرگاه شاخ درخت داخل شود در ملک جار
و مطلع شود واجب است ازاله فورا و ابقاء آن مع القدرة علی الازاله تعدی است و ضمان مترتب است بر آن

بر آن چون وضع حجر ابتداء در ملک غیر پس بلغزد عبور کننده و هلاک شود و همچنین هرگاه ساقط در طریق و بریزد … آلات
جدار را تا اینکه مرور کننده بلغزد بسبب آن و مجروح یا هلاک شود چنانچه در مسالک و غیره تصریح شده الثالث
در … هرگاه ساقط شود حایط بطور طریق مسلمین پس بلغزد انسانی بترابت پس … صاحب حایط ضامن است
بجهة … و شاید لفظ شیخ باین است که تراب بنفسه از اسباب عثار نیست در عادت مگر وقتیکه آب
از خارج داخل شود چون مطر و امثال آن سازد پس وقوع در اینحال از اسباب خارجه است مثل اینکه ساقط شود شخص
بهبوب ریاح پس ضمانی نیست و این اطلاق مشکل است زیرا که تراب حایط واقع در طریق که گاهی غالب
می آید و خصوصیتی در آن است که موجب عثار میشود سیما هرگاه مخلوط باشد با آلات حایط از آجر و احجار پس
صعب میشود عبور و موجب سقوط مار میشود از دواب و انسان پس ضمان قوی است در اینصورت مثل حجر
موضوع فی الطریق پس با اطلاع صاحب حایط منهدم و قدرت او بر رفع ضامن است بجهة تفریط او با ابقاء
و مندرج میشود در عموم من اضر بطریق المسلمین فهو ضامن الرابع جمعی تصریح نموده اند باینکه اگر حایط از مولی علیه
باشد چون صغیر و مجنون پس ضمان … بر ولی است زیرا که او مامور است در اموال صغیر و مجنون و مصالح ایشان
الخامس بعضی تصریح کرده اند باینکه هرگاه حایط مائل شود بملک غیر پس ابراء نماید او را از ضمان نیست و اشکال
باینکه ابراء ما لم یجب است پس جائز نیست ممکن است دفع باینکه این کلام افاده میکند اذن و جواز تصرف
و ابقاء را و ضمانی نیست در ماذون چون حایط مائل فی ملکه السادس هرگاه حایط مشرف شود بانهدام
بلا میل چون میل است اگر خوف وقوع در ملک غیر او باشد و ازاله آن واجب است مع التمکن و هرگاه ازاله نکند
ضامن است آنچه را تلف میشود بوقوع آن در غیر ملک او اعم از اینکه منشق شده باشد طولا او عرضا فی التحریر ان لم یکن
سقوطه لکون الشق بالطول لم یجب نقضه و کان فی حکم الصحیح و ان خیف سقوطه بان یکون الشق بالعرض
وجب الضمان کالمائل انتهی و معیار ظن سقوط است نظر به لزوم دفع ضرر مظنون عقلا و شرعا المسئلة التاسع
عشر نصب میازیب در شوارع عامه جائز است بلا خلاف بین المسلمین من غیر انکار احد کما فی السرائر
و قول صاحب … باینکه مسلمین را میرسد منع آن شاذ و متروک است هر چند کلام شیخ در نهایه نیز اشعار بموافقت
او دارد لکن اجماعات سیما بملاحظه نصب النبی میزاب العباس حجت و صحیح اند چون سیره مستمره اسلامیه قدیمه
و حدیثه بلکه در شوارع خاصه جائز نیست مگر با اذن جمیع اهل آن زیرا که آن بمنزله ملک است مر ایشان را فرع
هرگاه ساقط شود میزاب منصوب بسوی طریق و تلف نماید کسی را پس در ضمان دو قول است

اقوی ضمان است وفاقا للکثیر منهم بخلاف مدعیا اجماع الامامیه لقوی السکونی عن الصادق ع قال قال رسول الله من اخرج میزابا او کنیفا او اوتد وتدا او اوثق
دابه او حفر شیئا فی طریق المسلمین فاصاب شیئا فعطب فهو له ضامن و فی صحیح الحلبی کل شیء یضر بطریق المسلمین فصاحبه
ضامن لما یصیبه و تعبیر بمضارع اقتضا مینماید شمول حال و استقبال را پس مراد مجرد ترتب ضرر است هر چند در حال
سقوط باشد نه حال نصب چون میزاب منصوب در علو که غیر ملاقی باشد در حال النصب مار را با وجود اینکه حال
سقوط سبب اتلاف است چون تادیب و طبابت و بیطره و طرح قمامه و فرش بطیخ و بول دابه فی الطریق
از اشیا بلکه استقراء اینها مقتضی الحاق مفروض است و جمعی چون مقنعه و سرائر و نهایه و غیرهم قائلند بعدم ضمان
للاصل و جواز آن که متعقب است بعدم ضمان و ضعف آن واضح است المسئلة العشرون جائز است اخراج
رواشن و اجنحه و ساباطات در طرق مسلوکه هرگاه ضرر نرساند بماره و خلافی نیست مگر از … که متعید نموده اند
جواز را بصورتیکه معارضه نکند مسلمی … هرگاه احدی منع نماید تسلط بر قلع دارد زیرا که طریق حق جمیع
مسلمین است و ضعف این واضح است زیرا که اصل اباحه جمیع وجوه تصرفات است در موات و قدر ثابت
از حق الاستطراق منع از تصرفات مانعه از استطراق است و دلیلی نیست بر منع از اخراج … در موضعی که
ضرر نرساند بماره بلکه مفهوم شرط در معتبره مشتمله بر اشتراط ضمان است بما یضر فی الطریق و مقتضای آن نفی
ضمان است هرگاه مضر بماره نباشد بملاحظه اجماع مرکب فانه فرعان الاول هرگاه ساقط شود اجنحه و رواشن
و ساباطات و اتلاف نماید اقرب ضمان است مطلقا بدلیل متقدم در میازیب وفاقا للکثیر منهم … و الغنیه
مدعیا فیهما عدم الخلاف فیه هر چند جمعی خلاف نموده اند و قائل شده اند بعدم ضمان مطلقا منهم المقنعه و السرائر و الارشاد
و غیرهم و جمعی تصریح نموده اند باینکه اگر میزاب یا جناح منکسر شود و آن قدریکه از حایط خارج است ساقط شود
ضامن جمیع دیه است و اگر با آن قدریکه داخل حایط و سطح است از اصل منقلع شود ضامن است نصف را زیرا که تلف حاصل شده
از مباح و محظور یعنی آن قدریکه از اصل میزاب و جناح که داخل سطح و حایط است و مباح مشروط بسلامت نیست یعنی آن قدر
خارج از سطح و حایط پس واجب است توزیع علی النوعین زیرا که ضمان محمول است بر سببین من غیر التفات الی
زیاده احدهما الثانی اقرب در حکم تکلیفی استقرار ممنوع در طریق قصر است بر مضرات عادات غالبه در آن
طرق مسلوکه و اقسام طرق مختلف است پس معبر عساکر را حاجت است در عرض و در طول که مانع نشود از گذشتن رماح
و اعلام ایشان بنحوی که متعارف عبور عساکر سلطانی است و مسیر رکبان و قوافل و زوار قبور ائمه ع

باحج بیت الله سیما در کجاوه شامی و عماری حاجت دیگری است و معبر باشد را حاجی است و ملکه مقصود اینکه تصرف در غیر حرام است مطلقا که
ضرر مختلف علیه را بس قسمی متعذر است در بعضی دون بعضی و بکر خارجیه اشاره شده و اما حکم وضعی یعنی ثبوت ضمان بر تصرفات مجدد شده
در شروع اقرب آنکه فرقی نیست میانه مغرات غالبه و نادره نظر بعموم استغراقی در صحیحه حلبی کل شیء یضر بطریق المسلمین فصاحبه
ضامن لما یصیبه پس هرگاه ملاقات نماید روح طویلی منصوب باستقامه در یدراج ساباط را و منکسر شود صاحب ساباط
ضامن است هر چند در طریق مسلوک قوافل باشد حاصل آنکه حرمت تصرف تابع مغرات غالبه عادیه مثل آن طریق است
اما ضمان که حکم وضعی است تابع عموم استغراق را فتدبر **المسئلة الواحد و العشرون** هرگاه تاجیج نار نماید
در ملک خود بقدر حاجت و عدم ظن تعدی نظر بهوا یا وجه مانعی میانه او و جار که مانع است عادةً از تعدی بسبب بادها
ضمانی نیست و مسالک ارباب غضب و عدم اجماع بخصوص است الا اصالة البرائة و عدم الضمان فیما جاز فعله کالتصرف فی ملکه
باشد و هرگاه زیاده باشد از قدر حاجت و ظن تعدی هم باشد ضامن است قطعاً بلا شبهه و لا خلاف چنانچه در کفایه
و مسالک است نظر بتبیه اتلاف و عموم من غصب و نفی ضرر و تفریط در مال غیر و آیا ضامن است با احد الامرین یعنی
تجاوز از قدر حاجت یا ظن تعدی خلاف است اقرب بعدم ضمان است با عدم علم بتعدی هر چند از حاجت متجاوز
باشد لعموم الناس مسلطون علی اموالهم و اصالة عدم الضمان فیما جاز فعله و همچنین هرگاه بقدر حاجت باشد با آنکه
هر چند علم یا ظن بتعدی داشته باشد زیرا که ضررین متعارض شوند ضرر نفس او از جهت تلف زرع و اشجار در ترک سقی
و ضرر جار بسقی اشجار او و دفع ضرر از نفس مقدم است عند العقلاء و در خبر نفیه اشعاری باین سلمنا لکن تعارض
الضرران و حینئذ لا ترجیح فله الخیار پس جواز ثابت است بلی هرگاه قادر باشد بر منع از تعدی و اکتفاء بحاجت خود و از
منع پس اگر ترک نماید فقد جری و تعدی فلیعتدی بمثله کما فی الآیة الشریفة پس ضمان مترتب میشود و اما با عدم قدرت پس عدم
ضمان قوی است نظر بتقدم دفع ضرر از نفس خود چنانچه اشاره شد فرع اول هرگاه باد در شعله اش بوزد ضمان نیست بلا خلاف
هرگاه تفریط در اطفاء آن نکرده باشد الثانی هرگاه تاجیج نار نماید در طریق لا لمصلحة المارة یا در ملک غیر بلا اذن مالک
ضامن است آنچه که مترتب میشود بر آن از تلف النفس و اموال هر چند اسراف نکرده باشد بلا خلاف در ضمان چنانچه شهید
علی ما حکی ادعا نموده بالتصریح بضمان النفس هرگاه ممکن نباشد اثبات فرار و الا پس ضمانی نیست و مخفی نماند که اطلاق حکم مزبور
مقید است بعدم معارضه مباشر قوی مثل آنکه دیگری بیندازد در آتش نفسی را یا مالی را پس مباشر ضامن است فقط بلا خلاف

الثالث

الثالث هرگاه قصد نماید بتاجیج نار اتلاف النفس را با تعذر فرار عمد است و قصاص مترتب است لروایة سکونی عن الصادق علیه السلام فی رجل
بنار فاشتعلها فی دار قوم فاحترقت و احترق متاعهم قال یغرم قیمة الدار و ما فیها ثم یقتل و ظاهر مراد اینکه اخذ میشود از او اولا
غرامت اموال متلفه پس قصاص میشود و قصاصاً عمن احترق من الانفس **المسئلة الثانی و العشرون** شیخ در مبسوط تصریح
نموده باینکه هرگاه بول کند دابه کسی در طریقی پس بلغزد از آن انسانی و بمیرد دیه بر صاحب دابه است اعم از اینکه راکب باشد
یا قائد یا سائق زیرا که ید او بر این دابه است چنانچه هرگاه خود بول کند در آن مکان ضامن است عاثر از اثر و مثل این است هرگاه
اکل نماید چیزی را پس قشر او را بیندازد در طریقی چون بطیخ و خیار و باقلا و همچنین هرگاه رش ماء نماید در طریق و جمیع ارباب
و اصحاب ما شیئا در شرایط ضمان بر جمیع مذکورات تا اینجا مفاد کلام شیخ بود و ظاهر او ثبوت ضمان است ببول دابه در طریق
مطلقا و جمعی تابع شده اند او را چون وسیله و تلخیص و این مشکل است زیرا که وضع طریق بجهت استطراق ناس و دواب است
و بول از لوازم دواب است و اختیاری نیست در این نتیجه راکب و قائد و سائق و اصحاب تصریح نموده اند بضمان راکب جنایته
مرکوب را براسی و قدام بجهت قدرة راکب بر ضبط قدام و بعدم ضمان ما یجنیه بخلفه کرجلیه و بول نیز در خلف است و قادر نیست
بر ضبط آن بخلاف طرح معاشر چون قشر بطیخ که صادر میشود بقصد و اختیار انسان در موضعی که در آن حقی ندارد و لذا ای
جهته و للیم چنانچه راکب دابه را حق العبور است در طریق بد اشتهاها همچنین لزبرار او حق البول است در طریق حین المرور
شرعا زیرا که این از لوازم دواب است و ایا جهة جاری شده عادة با خراج دواب از طریق حال بول آنها فکانه ازباب
تصرف ذی حق است در چیزی که متعلق آن است مثل کسیکه رش آب نماید در ملک خود با وجود عدم تنبه در فرض اطلاق بلکه صحیح
کما فی حیز الطریق المسلمین سیما بملاحظه انتشار ضرر بدل بول من موصول که ظاهر است ذوی العقول پس عدم ضمان قوی است
و علامه در تحریر قائل شده بتفصیل میانه بول در وقت وقوف دابه در طریق پس ضمان است و الا فلا و نظر او این است که مشخص
حق الوقوف بدابه در طریق نیست پس ضامن میشود آنچه را که احداث نمود حال الوقوف و تحقیق آنکه ایقاف در طریق
بقدر ابالة در اثناء سیر رخص فیه است چنانچه عادت مستمره است و حق الاستطراق مستلزم این حق نیز میباشد بلی هرگاه
منزل را در وسط راه نماید و واقف شوند ممنوع است و بول در این حال موجب ترتب ضمان است لکونه تعدیا
و سببا مستقلا و همچنین مستفاد از عبارت مزبوره ترتب ضمان است بالقاء معاشر فی الطریق چون پوست خربزه و هندوانه
و خیار و باقلا و پیاز و آب پاشیده در طریق هرگاه بلغزد و هلاک شود یا ظرفی که در دیگر است چون شیشه

چون شیشه و کاسه بشکند تلف شود ضمان بر ملقی این معاشر است و در این شبهه نیست بجهت قاعده تسبیب و عموم صحیح الکنانی فی کل شیء و عدم
وضع طرق از برای این امور لکن باید تقیید نمود اطلاق را بصورت جهل مار بآن مثل آنکه مخفی باشد این معاشر بر شخص مار
یا آنکه اعمی باشد یا مضطر باشد در عبور باین مکان یا آنکه غافل بوده باشد یا مظنه عدم زلق بمثل آن داشته باشد
و اما با عدم جهل و تعمد ماشی بوضع رجل خود بر آن و تمکن از عدول پس اقرب نفی ضمان است بجهت قوه مباشر
بلی هرگاه حیوانی تلف شود مضمون است مطلقا چنانچه در تحریر نیز گفته است و همچنین مجنون و صبی غیر ممیز و مخفی نماند که
آنچه ذکر شد از ضمان در سبع و جمیع اذرع است عامدا را **المسئلة الثالث و العشرون** هرگاه ظرفی را
چون کوزه و جره آب و کاسه بگذارد بر جدار خود یا کنار سطح خود باستقامه پس ساقط شود و اتلاف نماید ضمانی
نیست زیرا که در ملک خود مسلط است بما شاء تصرف نماید او اما هرگاه وضع نماید مائلا الی الطریق او الی
ملک الغیر یا متزلزلا مشرفا للسقوط پس ضامن است نظر بتفریط او در وضع چنانکه گذشت در حائط مائل
مبنی بر غیر اساس محکم **المسئلة الرابع و العشرون** واجب است حفظ دابه صائله چون بعیر مغتلم و کلب
عقور با قدرت مالک بحفظ آنها عقلا و اجماعا بجهت دفع ضرر از مسلمین پس هرگاه مالک عالم باشد بحال او و اهمال
نماید حفظ آنها را پس اتلاف نمایند نفسی یا طرفی یا متاعی ضامن است چنانچه تصریح نموده اند جمعی منهم المقنعه و السرائر
و الوسیله و العلامه و الشهید و غیرهم من غیر خلاف بلکه در صریح غنیه دعوی اجماع است لصحیح الحلبی عن الصادق ع عن بختی
اغتلم فقتل رجلا فجاء اخو الرجل فضرب الفحل بالسیف فقال صاحب الفحل ضامن للدیه و یقبض ثمن بختیه و خبر علی بن
جعفر عن الکاظم عن بختی اغتلم و قتل رجلا ما علی صاحبه قال علیه الدیه و صحیحه معارضه ندارد این ما را از نصوص
متروکه کالنبوی العجماء جبار و مرسله یونس بهیمة الانعام لا یغرم اهلها شیئا ما دام مرسله و ممکن است حمل اطلاق
این ما را بغیر صائله فروع الاول هرگاه جاهل باشد بحال دابه یا عالم باشد لکن تفریط در حفظ آن نکرده پس
ضمانی نیست چنانچه سرائر و غیره تصریح نموده اند نظر بعدم تقصیر و مجبوره العجماء جبار بالضم کغراب یعنی هدر و مسمع عن
الصادق ع ان علیا ع کان اذا صال الفحل اول مره لم یضمن صاحبه فاذا ثنی ضمن صاحبه و در لغات اشاره است بتفصیلی
که ذکر شد بجهت آنکه مالک اول مره عالم نیست غالبا و در مره ثانیه تضمین میشود الثانی هرگاه شخصی
با بالدفاع جنایت نماید بر صائله ضامن نیست اجماعا نظر بوجوب دفع ضرر آن از نفس چنانچه اجماع است

اعلم ضمان

بر عدم ضمان دفع انسان نفسی را یا بکر را من باب دفاع و در خلاف احتجاج نموده بخبر جرح العجماء جبار قال و یحتمل ان یکون اراد جنایتها علی غیرها
اذا اضیف الجرح الی فعلها و یحتمل ان یکون من معقولة فیها و لا یحمله علی الامرین انتهی قلت حمله علی الامرین معا غیر جائز لما
لا یجوز استعمال اللفظ المشترک فی المعنیین او اللفظ فی حقیقة و مجاز و معا فتدبر الثالث واجب است اقتصار در جنایت صائله
بقدریکه مندفع شود و هرگاه زیاده نماید ضامن است هرگاه جنایته نماید بر آن لا للدفع و در صحیح حلبی متقدم دلالت و صحت
چون قاعده **المسئلة الخامس و العشرون** شیخ در مبسوط تصریح نموده باینکه گربه معروف لو باکل الطیور
و غیرها من اموال الناس واجب بر صاحب گربه حفظ و هرگاه حفظ نکند و تلف کند چیزی را از اموال خلق را بر جاست
آن گربه است ضمان آن و این قول مختار جمع کثیری است چون سرائر و وسیله و علامه و تحریر و روضه و غیرها و در کمال
قوة است زیرا که گربه مملوکه و مضره است و صاحب آن علی الفرض عالم است بحال آن و قادر است بر حبس و بکشتن
از کلب عقور نیست پس هرگاه حفظ ننماید مقصر و مفرط است و سبب اتلاف شده فعلیه الضمان و بعضی چون شرایع
مستبعد شمرده اند ضمان را نظر بعدم جریان عادة بر ربط گربه چون سایر دواب مملوکه محفوظه فی المرابط و تهی بر سبع
آن و حفظ آن و عموم العجماء جبار و این ضعیف است در مقام ادله مزبوره ممنوع و علی القولین خلافی نیست در جواز قتل
چون سایر موذیات مرخصة القتل فی النص المشهور **المسئلة السادس و العشرون** هرگاه هجوم نماید دابه
و داخل شود بر دابه دیگر و جنایت نماید بر آن بر مالک دابه داخله است ضمانت هرگاه تفریط در حفظ آن نموده
باشد چنانچه در خبر مصعب عن الصادق ع ان کان الثور دخل علی الحمار فی مستراحه ضمن اصحاب الثور و ان کان الحمار
دخل علی الثور فی مستراحه فلا ضمان علیهم و ضعف سند با فقد جابر منع مینماید از عمل باطلاق آن اگر نسبت تفریط
در حفظ و عدم آن هر چند بظاهر آن عمل نموده است مفید و دیلمی و ابن حمزه و اقوی تقیید است چنانچه در بعیر مغتلم
گذشت و ارباب واحد میباشند پس ضمانی نیست با عدم تفریط همچنانکه از اصطبل موثق محکم بر آید یا دیگری
حل یا قطع حبل او نماید و هرگاه مدخول علیها جنایت نماید بر داخله هدر است و ضمانی نیست آن چنانچه ظاهر خبر مزبور
المسئلة السابع و العشرون هرگاه داخل شود شخص خانه دیگری را پس کلب آن خانه جنایت نماید
بر او هرگاه دخول باذن اهل خانه بوده ضامن میباشند و الا پس ضمانی نیست وفاقا للمشهور بل علیه الاجماع
فی ظاهر المبسوط و صریح الخلاف و اجماع منقول بجهت مستقله است چون مجبوره سکونی عن الصادق ع و خبر زید

و در خبر زید بن علی عن آبائه عن علی (ع) اذا دخلت دار قوم باذنهم فعقرک کلبهم فهم ضامنون و اذا دخلت بغیر اذنهم فلا ضمان علیهم
و اطلاق النص و فتوی مقتضی است عدم فرق را میانه علم ایشان بانه یعقر و عدم آن و میانه اینکه جا فرع الدار باشد
یا نه و هرگاه بعضی از اهل دار اذن دهند فقط پس هرگاه کسی است که دخول باذن او جائز است پس ضمان با او است
والا مثل اینکه اذن اجنبی یا مجنون و صغیر باشد پس مثل صورة عدم اذن است که دخول جائز نیست و ضمان ثابت
و هرگاه اختلاف نمایند در اذن و عدم آن مقدم میشود قول منکر مع یمینه للاصل المسئلة الثامن والعشرون
راکب دابه و قائد آن ضامن میباشند جنایتی را که دابه بدستهای خود مینماید بلا خلاف بلکه جمعی دعوی اجماع
نموده اند لصحیح الحلبی عن الصادق (ع) عن الرجل یمر علی طریق من طرق المسلمین فتصیب دابته انسانا برجلها فقال لیس علیه
ما اصابت برجلها ولکن علیه ما اصابت بیدها لان رجلها خلفه ان رکب وان کان قائدها فانه یملک باذن الله
یدیها یضعها حیث یشاء و مثل این است صحیح سلیمان بن خالد عن الصادق (ع) و جنایة رأس ملحق بیدین است در
صریح جمعی منهم المبسوط عازیا الی مذهبنا و دلالت میکند بر این تعلیل صحیحین مزبورین عدم ضمانت جنایت رجلین
بانها خلفه بلکه مقتضای آن الحاق مطلق مقادیم بدن دابه است که قدام راکب باشد خصوصا اعالی دابه
من غیر اختصاص بیدین و فم دابه هرچند بعضی اقتصار نموده اند بذکر ایندو و بعضی دیگر اقتصار نموده اند بذکر
یدین و اقوی تعمیم است صاحب وسیله قائل شده بضمان جنایت یدین و رجلین دابه معا لخبر اسحق ابن عمار
عن الصادق (ع) عن ابیه ان علیا (ع) کان یضمن الراکب ما وطئت الدابة بیدها و رجلها الا ان یعبث بها احد فیکون
الضمان علی الذی عبث بها ولکن قائل شاذ و خبر ضعیف است فروع الاول آنچه ذکر شد منزل بر غالب
عادات در رکوب است پس هرگاه سوار شود دابه را معکوس باینکه وجه راکب خلف دابه باشد پس مثل سائق است
در ضمان جنایت رجلین دابه و آیا ضامن است در آن حال جنایتی را که بمقادیم دابه شود هرگاه منظور باشد قسم
از رکوب نشود وجه است مقتضای اصل و علة مستفاده از صحیحین عدم ضمان است الثانی هرگاه دابه توقف نماید
بدابه خود ضامن است جنایت یدین و رجلین را راکب باشد یا واقف با دابه خود یا قاعد بلا خلاف لخبر العلاء ابن الفضیل
عن الصادق (ع) عن رجل یسیر علی طریق علی دابته فتصیب رجلا قال لیس علیه ما اصابت برجلها و علیه ما اصابت
بیدها و اذا وقفت فعلیه ما اصابت بیدها و رجلها و ان کان یسوقها فعلیه ما اصابت بیدها و رجلها الثالث

هرگاه

هرگاه بزند دابه را پس دابه جنایت کند ضامن است ضارب جنایت یدین و رجلین را چنانچه جمعی تصریح نموده اند منهم المبسوط والسرائر
والغنیه مدعیا الاجماع و اجماع حجت مستقله است چون تعلیل جا... باستثناء جنایت تقریب پس چون سائر اسباب
متلفه موجب ضمان است و در صحیح حلبی نیز دلالتی است الرابع هرگاه بزند دابه راکب را غیر راکب ضارب ضامن است بلا خلاف
و باجماع غنیه لصحیح الحلبی عن الصادق (ع) عن رجل ینفر برجل فیعقره و تعقر دابته رجلا آخر قال هو ضامن لما کان من شیء
و صحیح الحلبی ایضا عن الصادق (ع) ان رجلا فزع رجلا عن الجدار او نفر به عن دابته فخر فمات فهو ضامن لدیته فان
انکسر فهو ضامن لدیة ما انکسر منه بلی هرگاه بزند دابه را بجهة دفع اذیت او از نفس خود و من فی حکمها ضمانی نیست
اجماعا کما فی الغنیه و در خبر ابی بصیر عن الصادق (ع) تصریح شده است بنفی ضمان در این حال الخامس سائق ضامن است
جنایت دابه را مطلقا بیدین یا رجلین یا رأس و مطلق مقادیم و در دعوی نفی خلاف و در غنیه اجماع
چنانچه در خبر علاء بن الفضیل گذشت وان کان یسوقها فعلیه ما اصابت بیدها و رجلها و همچنین تعلیل صحیحین
حلبی و سلیمان ضمان جنایت یدین را بانهما قدامه یضعهما حیث یشاء السادس هرگاه دو نفر ردیف سوار شوند
مساوی میباشند در جنایت قدام بلا خلاف بلکه کشف اشتباه داده بمقطوع اصحاب و در خبر سلمه عن علی (ع) انه قضی
الغرامة بین الردیفین بالسویه با وجه اشتراک ایشان در ید و سببیت مگر در صورت ضعف احدهما بمثل صغر
و مرض و جنون پس ضمان مختص است بآن دیگر زیرا که او متولی امر دابه است السابع چون ردیفین است
راکبین محمل و قائدین و سائقین چنانچه در وسیله تصریح شده الثامن هرگاه مجتمع شوند بر دابه سائق و قائد
یا احدهما با راکب هر سه جمع باشند مشترک میباشند در ضمان مشترک و آن جنایت رأس دابه و یدین او باشد
و مختص است سائق بجنایت رجلین التاسع هرگاه قائد باشد قطاری از دواب را نه یکدانه را یا سائق باشد
یک قطاری را پس در الحاق جمیع قطار بدابه واحده در حکم متقدم دو وجه است نظر به صدق کردن سائق و قائد
چنانچه مختار وسیله است نظر بفقد علة ضمان یعنی قدرت بر حفظ مضمونه الجنایه پس منتفی است زیرا که قائد
قدرت ندارد بر حفظ یدین دابه متاخره از دابه اولی و همچنین است سائق بالنسبه بغیر متاخره بلی هرگاه
سائق باشد دواب متعدده را که بغیر هیئت قطار باشند و ممکن باشد حفظ و همچنین قائد دواب
متعدده باشد بغیر هیئت قطار باینکه زمام مهار همه اینها در ید قائد باشد اقوی ضمان است العاشر
جمعی چون محقق و علامه تصریح نموده اند باینکه هرگاه صاحب دابه با دابه باشد او ضامن است نه راکب مطلقا بجهة

لخبر ابی مریم عن الباقر (ع) قال قضی علی (ع) فی صاحب الدابة انه یضمن ما وطئت بیدها و ما نفحت برجلها فلا ضمان علیه الا ان یضربها انسان
لکن خبر ضعیف است و باید تقیید نمود بصورتیکه مراعات موکول باو باشد مثل اینکه راکب اهلیت نداشته باشد چون طفل
و مجنون و مریض یا اینکه شرط شده باشد ضمان صاحب دابه چنانچه صریح جمعی است پس ظاهر شد که عمل باطلاق نص نتوان راکب
در غیر مورد قید است و همچنین است حال در قائد هرگاه مراعاة موکول باشد بمالک و در جائیکه قائل شدیم بضمان مالک
جاری است در او تفصیل متقدم باعتبار بودن او قائد یا سائق یا ردیف الحادی عشر اگر دابه بیندازد راکب را
ضمانی بر مالک نیست مگر اینکه به تنفیر او باشد پس ضامن است بسببیه و صحیح حلبی متقدم بلی هرگاه عادة
دابه چموش است و مالک تقصیر عالم بعیب و اعلام راکب نکرده یا اینکه راکب طفل صبی یا مجنون یا مریض غیر متمکن از استقلال
برکوب دابه باشد پس با او باشد مالک بجهة حفظ ضامن است همچنانکه هرگاه تفریط نماید در حفظ متاع که حمل کرده است
بر دابه الثانی عشر هرگاه سوار کند مملوک خود را بر دابه ضامن است مولی جنایت دابه و راکب را بلا خلاف هرگاه
مملوک صغیر باشد نظر بتفریط او بسوار نمودن او با وصف صغر و عدم قدرت بر ضبط دابه هرچند مراهق باشد بلکه بلا خلاف
اجماع مرکب للصحیح عن علی بن محبوب عن الصادق (ع) فی رجل حمل عبده علی دابته فوطئت رجلا فقال الغرم علی مولاه
و در تعبیر بحمل اشاره شده است بصغر راکب زیرا که کبیر و بالغ خود غالبا سوار میشود پس اقوی در ارتکاب عبد
بالغ آنکه جنایت برقبه عبد است پس اگر جنایت واقع شود بر آدمی حکم جنایت است که گذشت در قتل عبید
احرار را یا سید فدا میدهد یا اخذ میشود عبد هرگاه جنایت بقدر قیمه او باشد و هرگاه جنایت بر مال باشد اگرچه
عبید باشد ضمان بر مولی نیست چنانچه مقتضای اصل و عموم قولهم لا تعقل العاقلة مالا و آیا استسعاء میشود عبد
اقرب عدم است زیرا که استسعاء اضرار است بسید بدون جنایتی از او بلکه مانع میشود زمان حصول عتق را بجهت آنکه
عبد و مشهور بین المتاخرین تفصیل است و جمعی حکم نموده اند بضمان مولی مطلقا اعم از اینکه ارکاب نماید مملوک صغیر خود
را یا مملوک کبیر بالغ خود را بزعم اطلاق خبر متقدم و این ضعیف است چنانچه اشاره شد و فرقی نیست در جنایت
بر آدمی بین النفس و الطرف لاطلاق النص و الفتوی النظر الرابع فی تزاحم الموجبات هرگاه مجتمع شود سبب
و مباشر ضامن است مباشر بشرط قوه مباشر در رجحان یافتن او در قوت باتفاق اصحاب زیرا که در عرف اسناد فعل قتل
و تلف در این صور بمباشر داده میشود مثل دافع و حافر بئر باینکه کسی بیندازد شخصی را در چاه مقتول میشود آن انداخته شده در عرف

قاتل بکونه

قاتل نمیگویند و صدق قاتل بر آن میشود عرفا و لغة و همچنین در اجتماع ممسک و آمر با ذابح پس ذابح را در عرف قاتل گویند
و از اینکه قصاص میشود باجماع و حبس میشود آمر مخلدا تا بمیرد باجماع لصحیح زراره عن الباقر (ع) فی رجل امر رجلا بقتل رجل قال یقتل
به الذی ولی قتله و یحبس الآمر حتی یموت فاما کان حبس ... و تفصیل این نظرا ایراد میشود در ضمن مسائل
عدیده المسئلة الاولی خلافی نیست در اینکه با جمع مباشر و سبب ضمان بر صاحب سبب است مثل اینکه کسی حفر بئر نماید
در ملک غیر و سر آنرا بپوشد و شخص دیگری مطلع نبوده ثالثی را اندازد در آن محل و این ثالث مدفوع مقتول شد ضمان بر حافر است
باتفاق اصحاب و دلالت ضمان سبب و عدم دلیل بر تقدیم مباشر در این فرض الا اجماع و نه از صدق عرف در اسناد فعل بمباشر و از این باب است
قتل حدادیکه از جانب حاکم شرع اجراء حد یا رجم مینماید هرگاه شاهد واقعه بکذب شهادت داده باشد نزد حاکم زیرا که
شاهد از روی حقیقی سبب است و مقدم و مباشر ضعیف است و همچنین آکل طعام مسموم که جاهل بسم باشد و کلب عقور که دیگری
او را اغراء و تحریص نماید بگرفتن شخصی پس سبب که اغراء کننده باشد ضامن است نه مباشر که کلب باشد نظر بضعف او
و همچنین هرگاه بیندازد شخصی را بسوی سبعی و ممکن نباشد او را فرار و هرگاه حفر نماید در ملک خود چاهی را و سر آنرا
بپوشد پس بخواند غیر را اقرب ضمان است زیرا که اثر مباشره ساقط میشود با غرور و این مالک سبب شده در اتلاف او
بجهة امر او بدخول و عدم اخبار او بچاه عمدا یا نسیانا وفاقا للمشهور و بعضی احتمال داده اند عدم ضمان را نظر بعموم معتبر
نافیه ضمان از حافر بئر در ملک خود المسئلة الثانیه هرگاه مجتمع شوند دو سبب اهلاک که مساوی باشند در عدوان
و مختلف باشند در تقدم و تاخر نسبت بجنایت پس اشهر است در جنایت متعلق است به هرچند در عدوان متاخر باشد
مثل اینکه کسی در ملک غیر بلا اذن مالک سنگی گذاشت و دیگری بلا اذن حفر بئری نمود پس پای مرور کننده بر خورد بحجر
و بیفتد بچاه مقتول شود ضمانت بر واضع حجر است زیرا که واضع حجر بمنزله دافع است ... شده غیر ملجا و بخود او را بوقوع
در بئر پس مهلک است بشرط وقوع و ضمان نسبت بآن حاصل شد پس از آن دیگر و مستصحب است وفاقا للمشهور بین الاصحاب
و همچنین هرگاه نصب کند سکینی را در بئری محفوره در غیر ملک خود پس اینکه بیفتد بچاه بر روی آن سکین ضمان
بر حافر است زیرا که حافر مثل دافع سازنده او است بر سکین چنانچه در ید او سکینی باشد پس کسی ثالثی را بیندازد
بر آن سکین پس ضمان و قصاص بر ملقی است که سبب جنایت شده و اصل در اسباب متلفه ضمان است
و مستصحب است در افعی ... مگر وقوع او بر سکین و سکین بنفسه از جمادات است صالح تضمین نیست و اثبات
ضمان بر ناصب آن فرع دلیل است و دلیلی نیست مگر اینکه او صاحب این سبب است و عموم

و عموم نیست هر ادانسته ضمان صاحب حیوانی که شاهد شده مؤدی است که ضمان ثابت شد قبل از آن از برای سبب اتیان و بعضی احتمال
داده اند در این جا در سببین را در ضمان بعلت آنکه تلف متحقق نیست الا از یکی از این سبب فرع الاول هرگاه
احد السببین عدوان باشد ضمان بر او است با اجماع مثل اینکه شخصی در غیر ملک خود بلا اذن مالک حفر بئر نمود پس دیگری
بلا اذن مالک داخل شده و پای او بر خورد و بلغزد و بچاه افتد و بمیرد پس ضمان بر حافر است الثانی هرگاه سیلاب
سنگ را بر طریق آورد ضمان بر احدی نیست اگر بلغزد از آن عبور کننده هر چند متمکن باشد از ازاله آن بلی هرگاه
کسی نقل نماید آن را بموضع دیگر از شارع هر چند بجهة مصلحت آنکه این موضع ثانی اقل عبوراً باشد اقرب ضمان است
نظر بصدق وضع او در طریق مسلمین چیزی را که مؤدی بتلف است و مصلحت نیست از برای اباحه در وضع
و هرگاه اعاده نماید این سنگ را بموضع اول که سیلاب در آن قرار داده بود پس اقوی عدم ضمان است و هرگاه کسی
در جنب این حجر چاهی حفر نماید پس بلغزد انسانی از این حجر و ساقط شود در بئر حافر ضامن است نظر بتعدی او بحفر بئر
در جانب حجر و همچنین هرگاه اول مرتبه چاهی عدواناً حفر نماید بعد از آن سیل سنگ را بیاورد در آن چاه اقوی
وفاقاً للجماعة حافر بسبب عدوان ضامن است نظر باختصاص حافر بعدوان و بعضی قائلند بعدم ضمان حافر نظر
باستناد تردی الثالث هرگاه حفر نماید بئری قریب العمق بعد از آن دیگری عمیق نمود آن ضمان بر اول است
زیرا که اسبق السببین است و منقح نشو وفاقاً للتحریر و بعضی چون ایضاح قائل شده باشتراک و بنابر این
قول آیا ضمان هر دو بالمساوات میباشد یا بالتوزیع بر مقداری که هر یک احداث نموده اند دو وجه است
و شرط است در محدث ثانی آنکه حالی باشد عادة استناد تلف باو داده اما اول لابدیت از حفر بقدری که
مسمی بئر شود عرفاً الرابع هرگاه معتبر حجر موضوع در طریق ضمان آن بر واضع حجر است مگر معتبر تعمد
در طریق ضمان آن بر قاعد است زیرا که مفرط است بجلوس در آن بجهة آنکه وضع طریق از برای مشی است
با رخصت وقوف فی الطریق یا قعود در آن بقدر حاجت شده مشی و در آنجا که قعود و وقوف
او بقدر حاجت باشد یا قعود و وقوف زیاده بر ما زاد عن حد الطریق باشد هرگاه عاثر تلف شود خود یا چیزی
که با او میباشد از امتعه هدر است زیرا که وقوف از مرافق شرعی است و گاهی احتیاج میشود بجهة تکلم یا انتظار
رفیق پس از موضوعات شرعیه طریق است پس دم ماشی عاثر هدر است زیرا که مباشر تلف خود
شده بدون تفریط واقف و در تحریر و غیره تصریح شده نیز هر چند بعضی خلاف نموده اند

الخامس

الخامس در غنیه تصریح شده باینکه هرگاه بخوابد در طریق پس بلغزد انسانی بآن پس ضامن است بجهة تعدی و عموم صحیح
کنانی بضمان من اضر بالطریق السادس هرگاه معتکف در مسجد بخوابد و بلغزد باو انسانی ضمانی بر نائم
نیست بجهة آنکه معتکف میخوابد بمکرر در مسجد و در غیر معتکف بعضی اشکال نموده اند نظر بوضع مسجد از برای عبادت
پس نوم در آن چون نوم در طریق است و اشبه عدم ضمان است و اما حکم نقصان در طریق بجهة نقص شدن معقود است
در فرض السابع هرگاه امام یا مجتهد تخویف و تهدید نماید مرتکب حرام را پس بمیرد ضمانی نیست زیرا که
تخویف بحق نموده مثل اینکه بسبب حد یا سرایه قصاص الثامن هرگاه در بئر محفور عدواناً دو نفر بیفتد و یکی
هلاک شود بسبب وقوع آن دیگر ضمان هر دو بر حافر است المسئلة الثالثة هرگاه کشتی مشرف شود
بغرق جائز است القاء بعضی امتعه او بجهة نجات کشتی بلکه گاهی واجب میشود بجهة نجات نفس محترمه
و صاحب مسالک گفته واجب است القاء ما لا روح له بجهة نجات ذی روح و جائز نیست القاء هرگاه غرض
نفع نجات غیر آن حاصل شود و هرگاه میسر حاجت بالقاء حیوان شود دواب مقدم میباشند بجهة ابقاء
آدمیین و عبید هم مثل احرار میباشند اما این جا کلام مسالک جعفر و آنچه فرموده از تقدیم ما لا روح له از اموال
بر حیوان مملوک از دواب و غیرها مشکل است زیرا که گاه است در سفینه جواهر از الماس و یاقوت و
سایر امتعه نفیسه که قیمت هر یک الوف دینار میباشد و بجهة حفظ آنها حمار لاغر بیرزد یا کی را که
قیمت آن شاید درهمی باشد بدریا اندازد بجهة سبک شدن سفینه و حفظ از غرق وجه معنی ظاهر
نیست بعد از التفات بعموم سلطنت ملاک و بودن اموال مسلم مثل از جان و بنا شده حیوان
محترم در شریعه و نهایت شفقت بر ارتکاب اقل ضررین در صورت تعارض ضررین بنا فرق نیست
میانه عبید و احرار در حرمت دم فرع الاول هرگاه انقاذ دیگری منحصر باشد بالقاء متاع صاحب
متاع پس در این چند مقام است اول آنکه آیا واجب است القاء و یا نه دو وجه است اوجه وجوب
بجهة وجوب حفظ نفس محترمه انسانیه چون انقاذ غریق و حریق دوم آنکه هرگاه ترک القاء کرد
واجب بخود آیا ضامن است دیه را یا نه اشبه عدم ضمان است للاصل المحاکمه هرگاه صاحب طعام
اطعام مضطر ننماید پس هلاک شود صاحب طعام آثم است و ضامن دیه نیست آنکه هرگاه القاء نماید بجهة

بجهة حفظ نفس محترمه از غرق آیا مسلط است بر اخذ قیمت متاع ملقی فی البحر از حامل نجات یافته یا نه دو وجه است اوجه آنکه هرگاه قصد اخذ عوض نموده جایز است
نظر بعموم لاضرر و منافات ندارد وجوب القاء با اخذ عوض نظیر وجوب اطعام در مخمصه با جواز اخذ قیمت طعام هرگاه انقاذ او موقوف
بالقاء اموال کثیره است مشکل است و ظاهر چون این عمل عظیم است هرگاه مجاناً باشد و صاحب امتعه راضی نباشد و وجه تسلطی نباشد بر اخذ عوض پس اقدام
نخواهد نمود بانقاذ نفوس محترمه از مهالک و این منافات حکمت است چهارم در تحریر گفته است هرگاه طلب نماید مضطر از صاحب
طعام طعامی پس منع نماید با غناء خود و بمیرد پس صاحب طعام ضامن است بجهة آنکه منع او بعد از آنکه طلب نمود سبب هلاک او شد
پس مندرج میشود در ادله ضمان باسباب متلفه و مقتضای این کلام آن است که هرگاه فقیری در کشتی مشرف بهلاک
باشد و از صاحب متاع طلب القاء متاع نمود فی البحر بجهة نجات نفس محترمه آن فقیر و آن صاحب متاع امتناع نماید
ضامن است دیه آن فقیر را بعد از تلف آن فقیر بغرق و این کلام خالی از اشکال نیست زیرا که سبب هلاک مضطر بطعام
ترک اطعام او است اعم از آنکه خود طلب نموده باشد از صاحب طعام یا نه و بعد از علم صاحب طعام با اضطرار نجات این مضطر
در بذل طعام هرگاه ترک نماید تا تلف شود پس فرق میانه مضطر و عدم طلب نخواهد بود فتدبر الثانی هرگاه القاء
نماید متاع خود را یا متاع غیر باذن آن غیر ضمانی نیست بر احدی و اگر متاع غیر را بدون اذن غیر القاء نماید ضامن است چنانچه
هرگاه مضطر خود اکل نماید طعام غیر را ضامن است الثالث شیخ در مبسوط تصریح نموده باینکه هرگاه بگوید احدی از برای بعض
صاحبان مال بینداز متاع خود را در بحر تا اینکه سبک شود و از غرق نجات یابیم و قبول کند پس ضمانی نیست اعلم از اینکه
نجات یابند یا هلاک شوند زیرا که او طلب نموده اتلاف مال او را بلا عوض مثل آنکه بگوید از برای غیر اعتق عبدک
یا طلق زوجتک پس چیزی نیست بر او تا اینجا کلام مبسوط بود و وجه این ظاهر است بملاحظه اصل و عدم التزام او
چیزی را بلی هرگاه بگوید اداء نما دین مرا یا ضامن شو او را وجه فرق این است قوله اد عنی دینی و اضمن عنی شبه
وکالت است در اداء بخلاف قوله الق متاعک فی البحر لیخف عنا ضمان ما لم یجب خلاف اصل است اقتصار میشود
بر قدر متیقن از دلیل و در منصوص مفقود است الرابع هرگاه خوف غرق باشد و بگوید از برای غیر الق متاعک فی البحر
و علیّ ضمانه پس صاحب متاع بینداز متاع خود را در بحر قائل را آمر ضامن است بلا خلاف کما فی ظاهر وقت بلکه در
تصریح باجماع شده با ظاهر تحریر تمام است نظر بقاعده منع از ضمان ما لم یجب و این ضعیف است زیرا که قاعده مخصص
باجماع معتضد بشهرة و تعلیل جماعت بضرورة خوف مصلحة ظاهره مقتضیه خروج از قاعده باو جواز آنکه ممکن است که
بگوئیم این صحت ضمان است و وفاء عقود بملاحظه صدق ضمان عرفاً و لغةً در ما لم یجب بلی با حصول التهیؤ تمام از برای ثبوت

و هذا

و صدق عقد و عهد نیز پس لازم میشود وفاء بمقتضای عموم آیه الا ما خرج فتدبر الخامس هرگاه خوف نباشد پس بگوید الق متاعک
و علیّ ضمانه مشهور بعدم ضمان است و در مبسوط دعوی عدم خلاف نموده فقال و کذا اذا قال له خرّق ثیابک و علیّ ضمانه لا یلزمه بلا خلاف
و انما لزمه فی الاول لان له غرضاً من نجات نفسه و من معه انتهی و دعوی عدم خلاف معتضده بشهرت عظیمه حجه مستقله است بر
بطلان ضمان در مفروض چون قاعده مشهوره از ضمان ما لم یجب فائدة بعضی چون مسالک و غیره تصریح نموده اند باینکه
ضمان واجب میشود بر ملتمس بدو شرط یکی آنکه التماس وقت خوف غرق باشد دوم آنکه مختص نباشد فائده القاء بصاحب متاع
و هرگاه مختص باو باشد باطل است زیرا که بعمل آورده است آنچه را که لازم است مثل اینکه بگوید از برای مضطر کل طعامک
و انا ضامن پس بخورد تسلط ندارد بر رجوع در آن بر ملتمس با جماع بجا نکر فائده تخلص مالقاء متاع بوجوه عدیده است
که ضمان در بعضی آنها صحیح و در بعضی دیگر باطل یکی آنکه فائده مختص باشد بصاحب متاع مثل اینکه در ساحل است بگوید
از برای صاحب متاع در سفینه که خوف غرق است الق متاعک و علیّ ضمانه و این باطل است زیرا که بعمل آورده است آنچه واجب است
را بجهة مصلحت خود ادا واجب نمود چنانچه در عبارت مسالک گذشت دوم آنکه فائده مختص بملتمس باشد مثل آنکه صاحب
متاع خارج از سفینه باشد و ملتمس در سفینه پس بگوید از برای صاحب متاع ارکن ایشان را که القاء متاع تو نماید و علیّ
ضمانه پس ضمان واجب است زیرا که غرض صحیح است در محل حاجت سیم آنکه عموم داشته باشد فائده صاحب متاع و غیر
او را و ملتمس در ساحل باشد پس بگوید از برای صاحب متاع الق و علیّ ضمانه در این چند وجه است اقرب وفاقاً للجماعه
صحت ضمان جمیع است زیرا که در این تخلیص غیر مالک است و این غرض صحیحی است و احتمال دیگر بطلان است بالکلیه و احتمال
سیم صحت ضمان بالنسبه بغیر مالک فقط پس تقسیط میشود مال چنین و حظ مالک ساقط میشود تذنیبات
الاول هرگاه بگوید خرق ثوبک و علیّ ضمانه او اجرح نفسک او اهدم دارک و علیّ ضمانه صحیح نیست این ضمان بلا خلاف
کما فی المبسوط و معلل شده بعدم فائده و انتفاء غرض صحیح پس مفرط و متلف است شرعاً بجهة امر و قاعده
بطلان ضمان ما لم یجب الثانی هرگاه در دریا اندازد و در ساحل آنچه را انداخته شده است یافت شود ملک
صاحب باقی است بجهة استصحاب و استرداد مینماید ضامن مبذول را هرگاه ناقص شده باشد قیمت متاع و اگر
نقص حاصل شده باشد لازم میشود رد از مبذول بنسبت نقص فتدبر المسئلة الرابعة زبیة الاسد
بضم الزاء المعجمه حفیره است که حفر میشود از برای اسد در مواضع عادیه او و حال آن در ارض مرتفع است

بجهة آنکه حفر نموده‌اند از برای اسد در موضع عادی جمع آمده‌اند و مبلغ السیل آمده و هرگاه واقع شود انسانی در زبیة الاسد پس متعلق شود
بثانی و او بثالث و ثالث برابع پس دیه همه را بدهد و در این باب خبری وارد شده احادها صحیح محمد بن قیس عن ابی جعفر قال قضی امیر المؤمنین علیه السلام
فی اربعة نفر اطّلعوا فی زبیة الاسد فخرّ احدهم فاستمسک بالثانی واستمسک الثانی بالثالث واستمسک الثالث بالرابع فقضی بالاول
فریسة الاسد وغرّم اهله ثلث الدیة لاهل الثانی وغرّم الثانی لاهل الثالث ثلثی الدیة وغرّم الثالث لاهل الرابع
الدیة کاملة و این خبر با صحت سند آن مشهور است بین الاصحاب و جماعت کثیره دعوی شهرت آن نموده‌اند بلکه مسالک و مقدس اردبیلی
گفته‌اند که مشهور است بین ... در کتب خاصه و عامه و در مهذب و تنقیح است که ناوین نکرده‌اند او را متاخرین لشهرتها
بین الاصحاب و عملهم علیها و در نکت نهایه است انها اظهر بین الاصحاب و عملهم بها و صیمری بعد از تصریح بشهرت آن بین الاصحاب
و فتوای اصحاب بآن در مقام توجیه گفته ثلثه قتل نموده‌اند رابع را بسبب شدن ایشان او را پس بر هر واحد ایشان ثلث
دیه او است و بر رابع چیزی نیست پس اولیاء اول مسید هستند با اولیاء ثانی ثلث دیه را پس علاوه می‌نمایند اولیاء ثانی
بر آن ثلث دیگر و مسید هستند با اولیاء ثالث پس علاوه می‌نمایند بر آن ثلث دیگر اولیاء ثالث که تتمه دیه باشد پس
مسید هستند با اولیاء رابع و این خبر هر چند خلاف قواعد مقرره است مثل عدم استلزام قتل شخصی دیگری را سقوط خون آن
شخص قاتل لکن عمل باین قویست در نظر لصحة روایة و اعتضاد آن بشهرات روایتیة و فتوائیة محکیة فوق حد
استفاضه و در این جا احتمالات دیگر فقها ایراد نموده‌اند و در روایة ضعیفه مسمع بن عبد الملک عن الصادق قضی
علی ان للاول ربع الدیة وللثانی ثلث الدیة وللثالث نصف الدیة وللرابع الدیة کاملة و جعل ذلک علی
قبائل الذین ازدحموا فرضی بعض و سخط بعض فرفع ذلک الی النبی و خبر بقضاء علی فاجازه لکن خبر با وجود ضعف
قائل ندارد و احتمالات دیگر نیز غیر مسموع است در مقابل نص صحیح معتضد بشهرات مستفیضه شکا ...

المسئلة الخامسة هرگاه واقع شود در بئر واحدی بعد از واحدی بدون اینکه وقوع ثانی بجذب اول
باشد پس هلاک شوند کلاً یا بعضاً ثانی ضامن است زیرا که اتلاف نموده بثقل و وقوع خود برادر مثل یکه سنگ
برادر زند پس مقتول شود پس نظر می‌شود هرگاه عمداً القاء نفس خود نموده و قتل آن هم فاند است غالباً برادر قصاص
و هرگاه قصد او نموده لکن قتل آن غالباً فاند نیست و قصد قتل نکرده شبه عمد است و هرگاه بالمرة قصد او نکرده و
بلا اختیار در بئر افتاده یا عالم نبوده بوقوع اول در بئر پس خطای محض است و آیا واجب است بر ثانی کمال دیه یا نصف آن دو وجه

وجه اول استناد موت اول است بوقوع ثانی برادر زیرا که فرض این است که وقوع در این بئر قاتل نبوده علاوه، وجه دوم استناد
موت اول است بدو چیز وقوع در بئر و وقوع ثانی برادر پس لازم می‌شود از ضامن نصف دیه و نصف دیگر بر حافر است
اگر عدواناً باشد و الا پس هدر است و این در صورتی است که از برای وقوع اثری باشد در هلاک و الا پس کمال
دیه بر ثانی است و هرگاه بمیرد ثانی پس اگر عمداً القاء نفس خود نموده در آن بئر یا آنکه حفر عدواناً نبوده هدر است و الا ضامن
حافر است و اگر هر دو بمیرند پس هرگاه بئر محفوره عدواناً باشد و هر دو مرتباً افتاده باشند بلا اختیار و الا جذب
پس هر دو بمیرند و لهذا بشد موت اول بشرکت با سقوط آن دیگر پس ضمان هر دو بر حافر است زیرا که او سبب شده است
از برای افتادن بچاه این دو نفر و موت این دو و آیا از برای ورثه اول است رجوع بر عاقله ثانی به نصف دیه یا اینکه
عاقله بعد رجوع نماید بآن بر حافر یا نه دو وجه است اقوی عدم رجوع است وفاقاً للتحریر والایضاح زیرا که مباشره ثانی
ضعیف است بفقد اختیار او پس سبب اقوی است مثل اینکه او القاء نماید در بئر و در قواعد اشکال نموده است **المسئلة**
السادسة هرگاه ثانی واقع شود بجذب اول پس واقع شود مجذوب فوق او پس بمیرند هر دو ثانی هلاک شده
بجذب اول پس گویا اول اخذ نموده ثانی را و انداخته است در بئر مگر آنکه قصد نموده باشد استمساک و تخلص از
وقوع را پس شبه عمد است و دیه در مال او است و اما اول یعنی جاذب پس هرگاه حفر عدواناً باشد دو وجه است
یکی آنکه هدر است و بر حافر چیزی نیست زیرا که حفر سبب است و جذب اول ثانی را مباشره است و مباشر اقوی است مثل
آنکه القاء نفس خود نماید در بئر محفوره عدواناً دوم آنکه نصف دیه بر حافر است و نصف دیگر هدر است لهلاکه بالسببین
البئر المحفورة عدواناً و جذبه و هرگاه حفر عدواناً نباشد دم اول هدر است بلا اشکال و جمع کثیر نیز تصریح نموده‌اند
چون تحریر و غیره و ذلک اخذاً عن المبسوط و هرگاه ثانی جذب نماید ثالث را پس بمیرند بوقوع هر یک بر صاحب
... احکام این فروض و سائر فروض را در منهج الاجتهاد ایراد نموده‌ایم **النظر الخامس فی الجنایة**
علی الاطراف بدانکه هر عضو از حر که دیه مقدر در آن نیست مرجع هنگام ارش است بطریقی که فرض شود این حر مملوک و
قیمت شود سلیم از نقص از این جنایت و لنقص قیمت شود با این جنایت و نسبه داده شود تفاوت ما بین این دو قیمت پس
اخذ می‌شود از دیه بآن نسبت پس در این جا عبد اصل است از برای حر چنانچه حر اصل است از برای عبد در مقدر
و این از جمله قواعد اجماعیة است بین الفقهاء و علامه در تحریر گفته است که مشهور آن است که تقدیر دیه در

در هیجده موضع است و این در جای است و بعد از ضم منافع بیشتر است حتی در وسیله ذکر شده که دیه نفس کامله لازم در سی و سه
موضع و شمرده از آنها عقل را و اما هیجده عضوی که دیه از برای ایشان مقدر است شعورات عینان و منهما الاجفان والانف
والاذنان والشفتان واللسان والاسنان واللحیان والیدان والرجلان والاصابع والظهر والنخاع والثدیان والذکر والخصیتان
والشفرتان و تفصیل اینها ذکر می‌شود در ضمن فصول **الفصل الاول فی الشعر** و در این مسائل عدیده است المسئلة الاولی شعر
رأس و لحیه هرگاه نروید در هر یک جمیع دیه است وفاقاً للمشهور بلکه ظاهر مبسوط و صریح خلاف و غنیه اجماع است للمعتبرة
المستفیضة کالصحیح عن سلیمان بن خالد عن الصادق رجل صب ماء حاراً علی رأس رجل فامتعط شعره فلا ینبت ابداً
قال علیه الدیة و خبر سلمة بن تمام قال اهرق رجل علی رأس رجل قدراً فیها مرق فذهب شعره فاختصموا فی ذلک الی علی
فاجّله سنة فلم ینبت شعره فقضی علیه بالدیة و خبر السکونی عن الصادق ان علیاً قضی فی اللحیة اذا حلقت فلم تنبت
بالدیة کاملة و بعضی چون شیخ مفید قائل است بمائة دینار که عشر دیه است بجهة روایة مرسله عن الرضا و ضعف
این ظاهر است **فروع** الاول فرقی نیست در شعر رأس میانه ذکر و انثی و صغیر و کبیر خفیف و کثیف بجهة اطلاق
فتاوی و نصوص **الثانی** جمعی چون جامع و تحریر گفته‌اند متی یؤخذ الدیة و یعلم عدم الانبات انتظار
سنة لخبر سلمة بن تمام و این ضعیف است هرگاه قصد نموده‌اند تحتم را بجهة ضعف خبر سنداً و دلالة و تحقیق آنکه
رجوع می‌شود باهل خبره اگر حکم نمایند بعدم نبات مطلقا است براخذ دیه و الا فلا و اگر طلب ارش نماید و القای
کنه با فی الواقع آنکه حال ظاهر شود داده می‌شود زیرا که این ارش یا جمیع حق است یا بعض حق پس هرگاه یکسال گذشت
و عود نکرد الحال باقی دیه تمام داده و هرگاه اهل خبره قبل از انقضاء سنة حکم نمایند بعدم نبات و بعد از سنه عود کند
رد نماید از مأخوذ فاضل دیه از ارش **الثالث** آیا کافی است نبات بعض در حکم بارش یا اینکه شرط است
نبات کل دو وجه است اوجه اول است بنا بر کفایت تحقق بعض در انبات ... فیقال انبت شعر
رأسه بنبات بعضه او غالبه و احاله برائة از اتمام دیه و قصر در خلاف آن بر متیقن **الرابع** مشهور
منصور آنکه در ارش رجوع می‌شود باهل خبره پس قیمت می‌شود باین وجه که هرگاه عبد شود قیمت او قبل از ذهاب
شعر چه مبلغ بوده و بعد از آن چه مبلغ می‌باشد و اخذ می‌شود از این حساب از دیه حر و صاحب وسیله و نهایه گفته‌اند
ارش علی ما یراه الامام است و این ضعیف است **الخامس** مشهور منصور آنکه در شعر لحیه هرگاه عود نماید ارش است

چنانچه مقتضای قاعده اجماعیه است و جمعی ثلث دیه قائلند منهم الاسکافی والخلاف والغنیة و فی الاخیرین الاجماع لخبر مسمع والسکونی
بالتفات ... که مقصور بر مقطعه و خالی از قوة است **السادس** علامه در تحریر اشکال نموده است در ثبوت
قصاص در شعر بنا بر اینکه اتلاف شعر لجنایت محل شده آن غیر معلوم المقدار است پس مساوات ممکن نیست و اقوی ثبوت
قصاص است لعموم من اعتدی ... در صورت ظن معتبر باستلزام قصاص تعدی از مقدار جنایت و لکن غالب عدم تعادل ...
میانه محال جنایة شعور مگر باندکی که مغتفر است **السابع** شعر سر هرگاه عود نکند در آن دیه کامله است بلا خلاف
در اسکافی پس ثلث دیه است و این ضعیف است **الثامن** فرقی نیست میانه نتف شعور مذکوره و حلق و حرق بدوای حار
و طلاء النورة و غیرها بلا خلاف **التاسع** اعتبار می‌شود در العاض هر یک از شعور مذکوره بنسبه مساحة محل شعر مجنی
علیه بجمیع محل هر چند مختلف باشد کثافة و خفة و باین تصریح نموده قواعد و تحریر و غیرهما بلا خلاف **العاشر**
شعر رأس هرگاه عود نماید در آن ارش است بنا بر مشهور منصور للقاعدة المتقدمة خلافاً للعمانی فثلث الدیة و منهم الغنیة
و فیها الاجماع الموهون لمعارضة القاعدة **المسئلة الثانیة** در شعر حاجبین جمیعاً نصف دیه نفس است که پانصد
دینار است و در هر واحد نصف این است که ربع دیه باشد وفاقاً للمشهور بلکه در ظاهر ... من المبسوط و صریح سرائر
دعوی اجماع است للصحیح یونس عن الرضا و خبر ابی عمرو المتطبب عن الصادق من افتاء امیر المؤمنین فان اصیب
الحاجب فذهب شعره کله فدیته نصف دیة العین مأتا دینار و خمسون دیناراً فما اصیب منه فعلی حساب ذلک و جمعی
قائلند بدیة کامله چون مبسوط در کتاب الدیات و غنیه و ظاهر اول چون صریح ثانی دعوی اجماع است و مستند
عموم ادلة بلزوم الدیة فیما فی الانسان اثنان کالصحیح هشام بن سالم عن الصادق قال کلما فی الانسان اثنان ففیه
الدیة مثل الیدین والعینین قلت فرجل فقئت عینه قال نصف الدیة قلت رجل قطعت یده قال فیه
نصف الدیة و جواب تخصیص عموم بخصوص صحیح یونس متقدم و معارضه اجماعین بمثل متقدم **فرعان**
الاول مقتضای اطلاق النص متقدم عدم فرق است میانه عود شعر و عدم عود و جمعی در عود ارش قائلند
بلکه در غنیه دعوی اجماع نموده و در مختلف متمسک بقاعده در غیر منصوص شده و اجماع موهون است بمخالفة
اطلاق مشهور و قاعده مدفوع است باطلاق نص متقدم و دیلمی قائل است در صورت عود بربع دیه و این

و این نیز ثابت است نزد ک الثانی خلافی نیست در اینکه در شعر بعض حاجبین و مژه [illegible] نسبت بکل من جهة المساحت
هر چند مختلف باشد شعر کثافة و خفة المسئلة الثالثة ابداء بدال مهمله و جیم معجمه اجفان است و اقرب در آن سقوط حکم
جاریه آن شماری دیه و ارش با جانب اجفان بلکه تابع است اجفان را مثل شعر بدن که تابع است در صورت قطع و ثبوت ارش
بانفراد و نظر بفقد نص معتبر و اجماع بر ایجاب جنایه چیزی در آن و تفسیر از ارش بجهة قاعده متکرره در غیر منصوص وفاقا
للمشهور منهم السرائر مدعیا علیه الاجماع و بعضی قائلند بدیه کامله هرگاه عود نکند و شیخ در مبسوط نسبت داده است این را بعلما در خلاف
تصریح باجماع و اخبار نموده و شاید اخبار اشاره باشد بصحیحین متقدمین ناطقین بالدیه فیما فی الانسان اثنان الکن صحیحین چون
اجماعی صلاحیت ندارند بمعارضه ما تقدم از قاعده و اجماع سرائر معتضدین بشهرة عظیمه قدیمه و حدیثه و قاضی گفته که حلق
قائل شده باینکه در آن نصف دیه است چون حاجبین و این قول در کمال شذوذ و ضعف المسئلة الرابعة
تقدیری نیست در غیر شعور متقدمه چون شعر عانه و زیر بغل و ساقین و ساعدین بلکه در اینها ارش است بقلیل ان
منفردا و چیزی نیست بانضمام بعضو اجماعا جلد و جمعی دعوی اجماع نموده اند للاصل و القاعده المتکرره فروع الاول قال
فی القواعد لو کانت اللحیة للمرئة فالواجب الارش ان نقصت بها القیمة لو کانت امة انتهی و این حق است زیرا که شباهت دارد
الملاقات نصوص متضمنه دیه لحیه لحیه رجل است با وجه اینکه لحیه در مرئه زائد است پس فرض میکنیم مرئه امة مملوکه
اللحیه و قیمه میشود با لحیه حالت مجنین فرض میشود مع اللحیه و قیمه میشود بدون آن و اخذ ارش میشود حسب القاعده هرگاه نقص
در قیمه بجنایت قطع در لحیه حاصل شود الثانی هرگاه امرد را لحیه باشد باشد و قطع شود و باید بسبب تقصیر در قیمه او حاصل
شود چیزی نیست زیرا که ظاهر آن است که نقص شده و فرض عدم آن است پس تعزیر میشود بجهة تصرف در مال غیر الثالث
در قواعد و غیره تصریح شده باینکه هرگاه حلق عانه از امه یا حره شود یا قطع شعر آن شود بجنسی که عود نماید پس زاید نشود قیمه
آن چیزی نیست زیرا که جمال فرج نقص شده و این منفی است الغرض و این مانع نیست با آنچه که دارد شده از اینکه در فقد شعر
عانه در امه عیب است المسئلة الخامسة العینان در هر دو دیه کامله است و در هر واحد نصف دیه است اجماعا و سلمان
و معتبره و خصوصا دعوی اجماع چون صحیحین متقدمین بالدیه لکل ما فی الانسان اثنان فروع الاول اطلاقات نصوص و فتاوی مقتضی
عدم فرق است میان اصناف چشمها در مساوات صحیحه با عمشا و یعنی آنکه خلل با شد در اجفان او که باعث سیلان دمع است
عاوی و حولاء و آنکه در آن اعوجاج باشد و احاطه یعنی عظیم المقله و الاخفش آنکه حدت نظر ندارد و از دور می
بیند یا آنکه شب نمی بیند نه روز و در یوم غیم نه صحو و فاسد الاجفان یا ضعیف العین و الاعش آنکه در شب نمی بیند و الاجهر
[illegible]

انکه کم او در غیر بیند و جه مساوات کمال دیه است بعد ذلک جمیع هر چند در مقدار نفع متفاوت باشند و این اختلافات خارج است
در کمال دیه و قصاص که مقتضای عمومات کتاب و سنت است المسئلة السادسة در اجفان اربعه دیه کامله است
هرگاه قلع شوند بجهت خلاف کمال عایر اجاعه بلکه در خلاف دعوی اجماع شده و بعضی استدلال نموده اند بصحیحین متقدمین بالدیه
فیما فی الانسان اثنان فتامل فروع مشهور منصور آنکه در اعلی ثلث دیه کامله است و در اسفل نصف دیه کامله و در غنیه
و در غنیه دعوی اجماع نموده و در سرائر گفته انه ثابت بالتواتر و فی الصحیح عن یونس عن الرضا علیه السلام انه قضی فی شفر العین
الاعلی ان اصیب فشتر فدیته ثلث دیه العین مائه و ستة و ستون دینارا و ثلثا دینار و ان اصیب شفر العین الاسفل
فدیته نصف دیه العین مائتا دینار و خمسون دینارا و همچنین خبر ظریف در کتاب او و مشهور است در دیات و مقتضای آن
نقص سدس دیه است چنانچه جمعی اعتراف نموده اند و از آن جمله کشف اللثام و اعتراض نموده بمنافات آنچه را که در تحریر و غیره
میباشد از دعوی عدم خلاف در دیه کامله در جفون اربعه و ممکن است دفع با آنچه در مهذب اشاره شده که
این نقص بتقدیر بوده جنایة است از دو نفر یا از واحد لکن از دفع ارش جنایة اعلی و الا واجب است دیه کامله
باجماع و جمعی قائلند که در هر واحد ربع دیه است للصحیحین بالدیه ما فی الانسان اثنان نظر بر اینکه جفن
اربع است و احد است و شیخ در خلاف قائل است که در اعلی ثلثی دیه عین است و در اسفل ثلث
آن و دعوی اجماع و اخبار فرقه نموده و وهن این واضح است الثانی جمعی تصریح نموده اند که جنایت بر بعض
آنها بحساب دیه آنها است چنانچه قاعده معروفه اصحاب است و در خبر ظریف است ان قطع نصف الجفن کان
دیة النصف الثالث اجفان اعمی و اعمش و اخفش و غیرها چون اجفان صحیح است در دیه الاطلاق
النص و الفتوی الرابع در اجفان مستحشفه حکومت است نظر بزوال نفع آن و بعضی او را تفسیر نموده اند بشلل
مانع از انقباض و بعضی ببیان متقلصه الخامس هرگاه قلع شود اجفان با عینان شد اخیر ملحوظ بلکه
دو دیه است یک دیه کامله بجهت عینین و یک دیه کامله بجهت اجفان و اجفان تابع نیست عینین را باعراب
تابع میشود اجفان را چنانچه ما بین اشاره شده و قبر المسئلة السابعة کسیکه یک چشم او عور است
یعنی نه بیند و چشم دیگر او صحیح باشد در یک صحیحه دیه کامله است بشرطی که عور در آن چشم خلقی باشد یا آنکه
حدوث آن با فتی از جانب خداوند باشد یا از جانب غیر در صورتیکه مستحق جزاء آن از دیه و قصاص نباشد
شد آنکه جنایت کمه باشد بر آن حیوان غیر مضمون وفاقا للمشهور بلکه صریح مسالک عدم خلاف است

وصریح خلاف و غنیه و تنقیح و کشف و غیرها اجماع است للمستفیضه کصحیح حلبی عن الصادق علیه السلام فی عین الاعور الدیة کاملة و خبر العلاء عن الصادق علیه السلام
فی العوراء الدیة و مراد از عوراء عین قاسده نیست زیرا که دیه آن تمامه نیست پس اراده شده عین ملحوظ باراده صحیحه و نیز معلل
شده باینکه عین واحده صحیحه اعور بمنزله عینین است از برای او پس دیه او نیز چون دیه عینین تمام است و وجه اعتبار
قیود آنکه اصل و قاعده عامه متکرره در عین واحده صحیحه نصف دیه است و دیه کامله خلاف قاعده متکرره است
پس اقتصار میشود در خلاف آن بمورد متیقن و آن اجماع محل اجتماع قیود متقدمه است پس نصف دیه است از برای عین صحیحه
اعور در غیر محل قید مثل صورتیکه مستحق دیه آن شده باشد هر چند اخذ نکرده باشد یا آنکه تلف آن بجهت قصاص بجهت
اینکه اخذ عوض در آن صورت نموده است یا در دنیا یا در آخرت هرگاه عفو کرده باشد و عین واحده صحیح موجوده در
این صورت بمنزله عینین یا قائم مقام اعضاء مفرده مثل لسان و ذکر نیست فروع اختلاف کرده اند اصحاب باقوال عدیده
در جنایت بر عین عوراء یعنی آن چشمیکه نمی بیند مثل جسد خشنه باطمس آن اقرب آنکه ثلث از دیه عین واحده صحیحه است
که سدس دیه نفس است وفاقا للمشهور بلکه در قواعد و غنیه دعوی اجماع شده للصحیح بریده معویه عن الباقر علیه السلام قال
الاخرس و عین الاعمی و ذکر الخصی و انثییه ثلث الدیة و بعضی چون شیخ مفید قائل است بربع دیه عینا صحیحه
لخبر عبد الله ابن سلیمان عن الصادق علیه السلام فی رجل فقاء عین رجل ذاهبة و هی قائمة قال علیه ربع دیة العین و در این جا اقوال
دیگری دیگر ضعیف میباشند المسئلة الثامنه خلافی نیست در وجوب دیه کامله در انف هرگاه قطع شود
با مارن و دعوی علیه فی الانف مائه من الابل و شیخ در مبسوط گفته بعد از آنکه ثابت شد که در انف دیه است فان تمام الدیة
فی المارن منه و هو دون قصبة الانف و ذلک المنخران و الحاجز الی القصبة پس گفته است اگر قطع شود مارن
در آن دیه کامله است و در قطع بعض آن بحصه است حسب المساحه پس اگر قطع شود انف و قصبه هر دو با هم دیه
در مارن است و حکومت در قصبه و همچنین هرگاه قطع شود مارن و لحم که در تحت آن تا شفه است در آن دیه و
حکومت است فروع الاول واجب است دیه در قطع مارن با بقاء قصبه بلا خلاف للصحیح الحلبی عن الصادق علیه السلام فی الانف
اذا قطع المارن الدیة و در خبر علاء است الدیة بزیاده تامه الثانی هرگاه قطع شود بینی از اصل یعنی
جمیع قصبه و مارن دفعة واحده دیه کامله واحده است زیرا که انف بتمامه عضو واحد است و گذشت
صحیحین ناطقین بالدیه فیما فی الانسان واحد و ظاهر و صحیح عبد الله ابن سنان عن الصادق علیه السلام فی الانف
اذا استوصل جدعه الدیه و موثقه سماعه عن الصادق علیه السلام فی الانف اذا قطع الدیه و اطلاق این اخبار کفایت

دیه واحده کامله است نظر بشمول نفس و قطع بعض اطراف وفاقا للصریح الجماعه بلکه ظاهر الاکثر و جمعی چون مبسوط و وسیله
دیگر و روضه قائلند بعدم کفایت دیه کامله بجهت مارن است و حکومت بجهت قصبه است بعلت آنکه الکتفا بدیه مارن
موجب تفویت دیه این جارحه را بلا بدل با امکان حمل اطلاقات اخبار بدیه در انف علی الفص اخبار
بدیه در مارن لکن مدفوع است باعتضاد اطلاقات بالاطلاقات اکثر فتاوی و آنچه گذشت و بنابر قول
این جمع هرگاه خواسته باشد میتوانند قصاص نماید از برای مارن و اخذ حکومت نماید بجهت قصبه
چنانچه اتفاقی نموده اند در صورت قطع مارن با لحم زاید است تا تحت آن تا شفه باینکه بجهت مارن دیه است
و بجهت لحم زاید حکومت الثالث خلافی نیست در اینکه هرگاه قطع نماید مرتبا اول مارن را بعد از
آن قصبه را دیه بجهت مارن است و حکومت بجهت قصبه و محل نزاع در ابتداء دیه قصبه در مارن در صورتی است
که معا قطع شوند چنانچه گذشت الرابع در قطع جمیع مارن دیه کامله است و در قطع بعض آن بعض آن
بحصه است بالمساحه یا بعض که نسبت داده شده این بعض مارن را بجمیع آن و بعضی احتمال داده است
نسبت داده بمساحه جمیع انف بنا بر اینکه جمیع انف عضو است که از برای او مقدر است و ظاهر شیخ در خلاف
دعوی اول است و اول اوفق است باحتیاط و ثانی اوفق است باصالة برائة الخامس هرگاه قطع
نماید مارن را با بعض قصبه معا دیه بجهت مارن کافی است علی المشهور المنصور و بنا بر قول متقدم از برای قصبه
حکومت است السادس هرگاه انف منکسر شود و فاسد گردد ساقط شود دیه کامله است هرگاه
جمیع آن ساقط شود و بعض دیه است در صورت سقوط بعض بجهت آنکه فساد بمنزله قطع است و شلل
السابع هرگاه مکسور شود انف پس جبر شود بغیر بقاء عیب صد دینار است بلا خلاف بلکه با جماع تصریح
شده در غنیه لما فی قوله علیه السلام فی کتاب الظریف الظاهر از کسر و جبر علی غیر عیب جایزه دینار یا بلا خلاف
عدم فارق الثامن مشهور آنکه دیه روثه هرگاه جمیع آن قطع شود با نفراد دیه کامله است و
جمعی شنیده اند انه بخبر ظریف فان قطع روثة الانف و هی طرفه فدیته خمسمائه دینار و جمعی از
متاخرین چون لمعه و روضه قائم شده اند بثلث دیه چنانچه مقتضای قاعده معروفه است
که تقسیط دیه باشد بر اجزاء عضو یکه دیه مقدر دارد زیرا که مارن که موجب دیه کامله است

ست جزء دارد منخران و روثه و در تفسیر روثه فقها اختلاف نموده اند اکثر برآنند که روثه حاجز بین المنخرین است
بعضی واسطه میان ثقب الانف دانسته اند و در نهایه در باب دیه جوارح الانسان بعد از ذکر خبر ظریف گفته ارنبة
من الانف مجمع مارنه و ظاهر آنکه مراد او از مجمع آن رأس مارن باشد پس موافق میشود بالتفسیر اهل
لغت چون مصباح و مجمع و قاموس و صحاح و نهایه ابن اثیر که گفته قال روثة الانف ارنبته و طرفه من مقدمه
انتهی پس قول مشهور بنصف دیه در روثه بتفسیر مشهور عند الفقها که حاجز بین المنخرین باشد مستند
آن غیر واضح است بلکه مقتضای نص نبوی خبر ظریف متقدم آنست که نصف دیه در روثه بتفسیر
اهل لغت است یعنی طرف انف که تعبیر نموده اند از آن در کلام جمعی بارنبه و در غنیه دعوی اجماع
شده بر نصف دیه در قطع ارنبه و احتیاط مطلوب است **التاسع** مشهور منصور آنکه در احد
منخرین ثلث دیه است لخبر غیاث عن جعفر عن ابیه عن علی علیه السلام انه قضی فی کل جانب من الانف ثلث
دیة الانف و قصور سند مجبور است بشهرت عظیمه و قاعده توزیع منکره و این منافی
نیست قول بنصف را در روثه و حاجز زیرا که آن در صورت قطع روثه است منفردة و
جمعی قائل شده اند باینکه در هر یک ثلث است منهم السرائر و المبسوط عازیا الی مذهبنا معللا
بذهاب نصف المنفعة و الجمال و لعموم ما مر من الدیة فیما فی الانسان اثنان و لکن اجماع
موهون است بمخالفت مشهور و علت اعتباریه است و مستفاد از اثنینیت چون یدین و رجلین آن
که منفصل باشند و باین جهت واجب نیست دیه کامله بقطع منخرین معاً بدون قطع حاجز
و بقیه انف و جمع دیگر قائل شده اند بربع چون غنیه مدعیا علیه الاجماع المتوهن و بنابر
مشهور منصور اگر قطع شود احد المنخرین و حاجز دو ثلث دیه است و در احدهما بانضمام حاجز
بالعکس نصف دیه است بنا بر انقسام دیه اثلاثا بر منخرین و حاجز **العاشر** شیخ رحمه الله
گفته است هر گاه جنایت شود بر انف پس معوج شود حکومت است چنانچه اگر جنایت
شود بر اصبع پس معوج شود انتهی و این حسن است للقاعدة المنکرة فی غیر المنصوص و

قواعد

قواعد و تحریر و غیر هما نیز بهمین تصریح نموده اند و هر گاه بجنایت تغیر لون انف شود داخل در قاعده آنست در تغیر
لون وجه بحمرة و خضرة و سواد **الحادی عشر** در شلل انف دو ثلث دیه است بلا خلاف بلکه در ظاهر کشف
و صریح خلاف اجماع است چنانچه مقتضای ضابطه اجماعیه فی الغنیه کل عضو فیه مقدر اذا جنی علیه فصار اشل
وجب علیه ثلثا دیته للاجماع و خبر حکم ابن عتیبه عن ابی جعفر علیه السلام کل ما کان من شلل فهو علی الثلث من دیة الصحاح
الی غیر ذلک من الاخبار **الثانی عشر** هر گاه قطع نماید انف معوجه یا متغیر اللون را دیگری پس دیه کامله
زیرا که اینجا نقص خلقی نیست بنقصان عضو در شلل یا لون المحیین در خلقت نجهة عموم اعم از اینکه جانی
دیگر با شد یا همان ضارب اول **الثالث عشر** شیخ در ط گفته است که هر گاه شق نماید حاجز بین
المنخرین را در آن حکومت است اعم از اینکه مندمل نشود یا باقی بماند منفرج غیر آنکه هر گاه منفرج بماند
حکومت در آن بیشتر است از آنکه ملتئم شود و این حسن است للقاعدة فی غیر المنصوص خلافا للوسیله
فان شق ما بین المنخرین ففیه خمسون دینارا و ... بنظر او بکتاب ظریف باشد لکن حاجز بین المنخرین
خمسون دینار بتقریب حمل آن بر شق و ضعف این ظاهر است **الرابع عشر** اگر قطع انف
نمود مگر جلد که معلق باشد پاره ماند پس محتاج بالتیام است دیه بر او است کامله زیرا که قطع بعضی
نموده بمباشره و بعضی دیگر بتسبیب **الخامس عشر** هر گاه قطع مارن نمود بعد آن مجنی علیه اعاده
او نمود بر آن موضع بدم حار و ملتحم شد اقوی بقاء دیه کامله است بر جانی للاقتصاص بعد القصاص
زیرا که التحام مجدد است من الله و هر گاه قطع نکرده باشد لکن بعد آن قدر بماند متصل بجلده و ملتحم
شد اولی حکومت است **المسئلة التاسعة** در اذن دیه کامله است و در هر واحد نصف
دیه است بلا خلاف بلکه جمعی دعوی اجماع نموده اند للقاعدة المتکررة فیما فی الانسان اثنان الدیة
و خصوص صحیح عبد الله بن سنان فی الاذن اذا قطعت نصف الدیة و صحیح یونس عن الرضا علیه السلام فی الاذن
اذا قطعت احدیهما خمسمائة دینار و ما قطع منها فبحساب ذلک و بهذا اشاره نموده باینکه در قطع
بعض بحسب دیه کل است چنانچه قاعده اصحاب است پس اعتبار میشود مساحت مجموع از اصل

از اصل اذن و نسبت داده میشود مقطوع باآن و اخذ میشود از دیه بنسبت باآن پس اگر مقطوع نصف اذن باشد نصف دیه و یا ثلث باشد
ثلث دیه و هکذا **فروع** الاول در قطع شحمه اذن ثلث دیه آن است وفاقا للمشهور بلکه در غنیه و ... دعوی
اجماع شده لخبر مسمع عن الصادق علیه السلام ان علیا علیه السلام قضی فی شحمة الاذن ثلث دیة الاذن **الثانی** در خرم شحمه ثلث
دیه اذن است چون قطع آن وفاقا للجماعة کثیره و در خلاف دعوی اجماع شده است لخبر معویه عن الصادق علیه السلام فی کل
فتق ثلث الدیة خلافا للجماعة پس در خرم شحمه ثلث دیه شحمه است لصحیح یونس عن الرضا علیه السلام من عاب و فی
فرحة لا تبرأ ثلث دیة ذلک العضو الذی هی فیه و این خبر با ضعف دلالت صلاحیت معارضه ادله مزبوره را ز اجماع
و خبر مجبور ندارد و اطلاق نص و فتوی مقتضی است عدم فرق را در خرم موجب ثلث میان ملتئم از آن و غیر آن
و حاجب و سیله در ملتئم قائل شده بحکومت **الثالث** در ثقب اذن حکومت است للقاعدة نظر
باختصاص نص بقطع و خرم و فتق **الرابع** مراد از قطع اذنین که در آن دیه است قطع اشراف انهاست یعنی
عضو غضروفی که نابت است از دو جانب سر اعم از اینکه سامعه باشد یا نه چنانچه در مبسوط و تحریر و غیرهما
تصریح شده زیرا که صمم مرضی است خارج از عضو و در اذن صحیح الم میشود پس هر گاه قطع شود اذن بعد صمم که زوال
سمع نیز شود جنایت است در دو دیه است **الخامس** فرقی نیست در اذن میان صغیره و کبیره و صحیح و
غیر صحیح و مثقوبه و غیره و رقیقه و غیره و سمینه و هزیله لعموم النص و الفتوی **السادس** کسی که اذن بعض
شلل آن دو ثلث دیه است و ظاهر مبسوط اجماع امامیه است چنانچه مقتضای ضابطه متکرره محکی علیها
الاجماع فی الغنیه و الخلاف میباشد قال کل عضو فیه مقدر اذا جنی علیه فصار اشل وجب فیه ثلثا دیته بلا اجماع الفرقة
و اخبارهم انتهی **السابع** هر گاه قطع نماید اذنین را بعد از شلل بر قاطع است ثلث تمام دیه و ظاهر مبسوط
و کشف اجماع است لخبر الحکم ابن عتیبه عن الباقر علیه السلام کل ما کان من شلل فهو علی الثلث من دیة الصحاح و خصوص
نیست در این حکم **الثامن** هر گاه قطع اذن نماید و مع ذلک ایضاح عظم شده علاوه بر او است دیه اذن
و دیه موضحه نیز واجب است و همچنین هر گاه سرایت نمود بسمع را نیز فاسد یا ناقص نمود دیات مقدر که ثابت است
لا حالة عدم التداخل **المسئلة العاشرة** اجماع عامه و خاصه است بر اینکه در شفتین دیه کامله است
لقاعدة ما فی الانسان اثنان ففیه الدیة و خلاف است در تقدیر هر یک چهار قول است اقوی وفاقا للکثیر
آنکه دیه علیا چهار صد دینار است و سفلی شش صد دینار و ظاهر سرائر و صریح خلاف اجماع است للصحیح عن ابن محبوب

عن جمیله عن ابان بن تغلب عن الصادق علیه السلام فی الشفة السفلی ستة آلاف و فی العلیا اربعة آلاف لان السفلی تمسک الماء و قوت
سند بابن محبوب محکی علیه اجماع العصابه کافی است و در تحریر و ربیع نیز حکایت شده از کتاب ظریف که معمول علیه در
دیات است پس قصور سند مجبور است باینها و بعلاوه اگر مقصود است قطعیه سیما بملاحظه اکثریت منسوب است که قول
جمعی قائلند که ثلث در علیا و ثلثان در سفلی و ظاهر مبسوط و صریح غنیه اجماع است و در قواعد معلل است باینکه
در سفلی با جمال زیادتی منفعت است با مساک طعام و شراب و شین آن اقبح از شین علیا است و ثبوت آثار
شده بر آن و قول ثالث مختار اسکافی و ابن بابویه است در علیا نصف دیه و در سفلی ثلثان چنانچه در صحیح یونس
عن الرضا علیه السلام و این با وجه اشتمال آن بر زیادتی جمعی اعراض نموده اند بنده در آن و قول رابع مساوات است در دیه
چنانچه عمانی و جمعی از متأخرین بر آنند چون محقق و علامه در بعض کتب خود و شهیدان لعموم ما فی الانسان
اثنان فی کل منهما نصف الدیة و خصوص معتبره سماعه الشفتان العلیا و السفلی سواء فی الدیة لکن قائل بر این
القدماء نادر است و معتبره موافق عامه است و معارض با راجح چنانچه گذشت **فروع** الاول در قطع
بعض شفه دیه منسوب بمساحت آن در طول و عرض است چنانچه مقتضای قاعده متکرره است **الثانی**
اصحاب چون علامه و سرائر و غیرهما تحدید نموده اند شفه سفلی را عرفا بانقدر یکه متجافی است از لثه با طول فم
و شفه علیا را بانقدر یکه متجافی است از لثه متصل بمنخرین و حاجز با طول فم و در کنار فم از شفه هست
عرفا و لغة **الثالث** اقرب است تقلص شفه حکومت است زیرا که متقلص و عدم انطباق بر اسنان
و عدم انتفاع بآنها نقص و تفویت منفعت است از عضو و در حال حامل میشود و اختلاف در شلل نیست که
ثلث دیه است مثلث و همچنین نیست با طرفه غیبت که دیه مشروط است پس قدر منصوص که ثبت است ... و بعضی
چون شیخ در مبسوط قائلند بدیه شفتین بزعم زوال منفعت مطلوب با تقلص پس منزل است منزله عدم و
ضعف این ظاهر است و بعضی احتمال شلل داده اند و ضعف این نیز ظاهر است زیرا که در شلل استرخا
عضو است و تقلص مقابل استرخا است **الرابع** هر گاه استرخا شفتین شود مثل آنکه منفصل
نشوند از اسنان در وقت ضحک یا و فتن که اراده نماید دفع یا رفع انها پس در آن ثلث دیه است بجهه قاعده
اجماعیه نصیه که فی کل شلل ثلثا دیه الصحیح و خلافی در این نیست مگر در مبسوط پس در آن است معلل داشته باینکه
کالاشلال و ضعف این ظاهر است **الخامس** هر گاه بعد از شلل قطع شود ثلث دیه است للقاعدة المعروفة **السادس**

هرگاه شق شود شفتین تا اینکه ظاهر شود اسنان ثلث دیه است پس هرگاه بشکوفد خمس دیه است در یکی از آن دو ثلث دیه است هرگاه
نشود و هرگاه بشکوفد خمس دیه است وفاقاً للاکثر بلکه در کشف نسبت داده است بمقطوع اصحاب و در ریاض غنیه دعوی اجماع نموده
و کتاب ظریف و صحیح یونس نیز موافق است **المسئلة الحادیعشر** در قطع لسان صحیح بجمیعه دیه کامله است
باتفاق فریقین للنبوی فی اللسان الدیة و عموم فی الانسان واحد ففیه الدیة **فروع الاول** در قطع لسان اخرس ثلث
دیه است و جمعی دعوی اجماع کرده اند لصحیح برید عن ابی جعفر فی لسان الاخرس و عین الاعمی ثلث الدیه و فرقی نیست میان اینکه
خرس خلقی باشد یا عرضی **الثانی** اگر قطع شود از لسان اخرس بحساب جرم لسان است للقاعدة المتکررة نه بحروف
معجم نظر بعدم منفعة نطق از جهة خرس **الثالث** هرگاه بجنایت طرف زبان نطق لسان بالمره [illegible] دیه کامله است
اجماعاً و نصاً هر چند جرم لسان سالم باشد **الرابع** هرگاه بجنایت بعض نطق زائل شود یا بعض لسان قسمت میشود بحروف معجم
و اعتبار میشود بآن وفاقاً للمشهور و علیه الاجماع فی ظاهر المبسوط و السرائر و صریح الخلاف و الغنیه للمستفیضه کصحیح عبد الله ابن
سنان عن الصادق فی رجل ضرب رجلا بعصی علی رأسه فثقل لسانه فقال یعرض علیه حروف المعجم فما افصح به منها فلا [illegible]
فیه و ما لم یفصح به کان علیه الدیة و هی ثمانیة و عشرون حرفاً و قویة السکونی عن الصادق اتی امیر المؤمنین برجل قد ضرب [illegible]
بعض کلامه و بقی البعض فجعل دیته علی حروف المعجم ثم تکلم بالمعجم فما نقص من کلامه فبحساب ذلک والمعجم ثمانیة و عشرون
حرفاً فجعل ثمانیة و عشرین جزءا فما نقص من کلامه فبحساب ذلک و موثقة سماعة عن الصادق قلت له رجل ضرب بغلام ضربة
فقطع بعض لسانه فافصح ببعض و لم یفصح ببعض قال یقرأ المعجم فما افصح به طرح من الدیه و ما لم یفصح به الزم الدیه الخبر
الی غیر ذلک من الاخبار خلاصه مقام آنکه هرگاه نقص در منفعت یعنی نطق واقع شود فقط نه در جرم پس شبهه نیست در اینکه
مدار همان منفعت است و هرگاه در جرم لسان فقط واقع شود مدار مساحت جرم لسان است و در صورت اجتماع احتمالات
متعدده است اقرب وفاقاً لظاهر المشهور آنکه مدار بر منفعت است لعموم النص و خصوص موثقه سماعه و احتمال دیگر آنکه
مدار بر مساحت است چنانچه قاعده اصحاب است در جنایات [illegible] ثالث احتمال اعتبار الاکثر الامرین است
الخامس حروف معجم بیست و هشت حرف است بنابر مشهور منصور بلکه ظاهر مبسوط و صریح خلاف دعوی اجماع است چنانچه
صریح صحیح ابن سنان متقدمه و قویه سکونی است و در صحیح دیگر ابن سنان آنکه بیست و نه حرف است لکن جمعی تصریح
نموده اند که مطروح و متروک است و قائلی ندارد غیر از ابی سعید کما حکی و نسبت داده شده است به بعض اهل العلم
و محمول بر تقیه بنابر اینکه الف حرفی است و همزه حرف دیگر و مبنی مشهور پیش اصحاب اینکه همزه والف یکی است [illegible]
همزه همان الف متحرکه است و بیضاوی گفته عاریه آوردند همزه را از اسکان الف بجهت دفع تعذر ابتدا به آن **السادس**

تقسیط میشود

تقسیط میشود دیه بر حروف بالسویه بلا خلاف الا جماعات فی ظ المبسوط و الغنیه و صریح قویه سکونی متقدمه و ظواهر معتبره بلا در موثقه
سماعه متقدمه بعد قوله الزم الدیه قلت کیف هو قال علی حساب الجمل الالف دیته واحده و الباء دیته اثنان و الجیم ثلث
والدال اربعه تا آخر خبر که متضمن است بسط دیه را بحروف معجم بحساب جمل متعارف اهل حساب و قائلی ندارد غیر از
مفید در بعض نسخ مقنعه کما حکی و در کمال ضعف و ندرت است و مستبعد عقلا است که واجب شود بجهة سقوط حرف چون الف
واحدی و بجهة سقوط شین آن چون غین اعتبار با وجود عدم مطابقه قدر دیه بحساب درهم و نه بحساب دینار [illegible] بجهة
شیخ محمل نموده بر درهم **السابع** هرگاه بجنایت سرعت نطق حادث شود بحدیکه عیب شمرده شود [illegible] حکومت است
نقل نطق حاصل شود یا آنکه حرف را صحیحاً نتواند نطق نمود مثل اینکه راء را شبیه غین یا لام بگوید حکومت است
تعیین **الثامن** معتبر و مدار در دیه ذاهب از حروف است نه مجرد مقطوع از جرم لسان پس هرگاه قطع
نماید نصف جرم لسان را لکن ذاهب ربع از حروف معجم باشد پس ربع دیه است و همچنین اگر قطع نماید ربع
لسان او را پس زائل شود نصف کلام او نصف دیه است وفاقاً للمشهور بنابر اینکه مساحت جرم در منفعت معتبر است
کم چیزی از کلام زائل شده باشد اما هرگاه بعض کلام شده باشد پس اعتبار نیست بمساحت جرم [illegible]
چنانچه مقتضای ظواهر معتبره متقدمه است و اینکه مقصود از لسان منفعت است چون بصر از عین و جماع
از قضیب [illegible] دیه در عین نظر بصدق ذهاب العین و المنفعه و النزام [illegible] بلا خلاف اجماع است که از ماده
و جمعی چون مبسوط و تحریر و قواعد و مهذب و کشف و روضه اعتبار نموده اند با اختلاف میانه ذاهب که از مساحت
و حروف پس هرگاه قطع شود نصف لسان و ذاهب از حروف ربع باشد نصف دیه است و هرگاه قطع شود
باشد ربع جرم لسان و ذاهب از حروف نصف پس نصف دیه است و وجه آن دلالة نص و اجماع است بر ثبوت
دیه از برای هر یک از ذهاب جرم لسان و ذهاب منفعت و اصل عدم تداخل هر یک از دیتین است بیرون
رفتن قدر مشترک فیه بالاتفاق و از لوثه مستفاده از نه اصل در استیصال جارحه در قتل نفس و باقی مانده
با [illegible] این قول هر چند موافق قاعده است لکن مخصص است قاعده با طلاقات متقدمه معتضده بشهرت
هر چند احتیاط مطلوب است **التاسع** هرگاه بجنایت سلب کلام بالمره منعدم شود بعد از آن دیگری قطع جرم
لسان نماید بر اول دیه کامله است و بر ثانی ثلث دیه زیرا که قطع نموده است لسان اخرس را **العاشر** طفلی
که نرسیده است بحد نطق هرگاه تحریک لسان بدهد از برای گریستن و غیره در قطع آن دیه کامله است اجماعاً
للعموم و ثبوت اماره سلامت که مقتضای اصل است و اگر تحریک لسان ندهد جمعی چون [illegible]

ملحق نموده اند بخرس که ثلث دیه است زیرا که لسانی است بلا کلام و هر دو برابر است و این ضعیف است بملاحظه عموم
و لزوم قصر در خلاف اینها بر موضع یقین که خرس یقینی باشد با وجود آنکه اصل سلامت است **الحادیعشر** اگر
طفل برسد بسنی که مثل آن نطق مینماید لکن او نطق نکند مشهور آنکه در قطع لسان او چون لسان اخرس ثلث دیه است
و ظاهر مبسوط اجماع است و این بجهت سیما بعد از عنف و شهره و غلبه ظن آفت هرگاه بعد آن تکلم نماید منکشف میشود
که لسان ناطق قطع شده تا آخر آن بجهت علتی که است پس اعتبار میشود بحروف پس حساب میشود قدر ذاهب و اخذ میشود
از جانی دیه با نقص من بحروف **الثانیعشر** هرگاه ادعا نماید صحیح ذهاب نطق را بجنایت پس سوزن بلسان
او میزنند پس هرگاه خون سیاه خارج شد تصدیق میشود و هرگاه خون احمر خارج شد تکذیب میشود چنانچه در خبر
اصبغ ابن نباته عن علی ع و شیخ طوسی و کلینی و صدوق روایت کرده اند و جمعی در این خبر عمل نموده اند بلکه در
غنیه و خلاف دعوی اجماع شده است و ممکن است که بما نجبر شود قصور سند خلافاً للحاکم پس تصدیق میشود بقسمیه
قسامه بجهت تعذر بینه و حلف پیشتر حصول لوث نظر بحصول ظن بصدق او بسبب جنایت هرگاه ادعا نماید ذهاب
کل را بیمانه قسم واقع سازد و هرگاه ادعا نماید ذهاب نصف را نصف قسامه واقع سازد محقق نموده که دعوی
و حلف در اینجا باشاره است هرگاه دعوی ذهاب کل نماید و قسامه برای آنست بر قوم او بجهت تعذر الاطلاع
الثالث عشر هرگاه قطع نماید لسان شخصی را پس جانی ادعا نماید که همیشه ابکم بوده و مجنی علیه ادعا نماید که ناطق
بوده است مقدم است قول جانی با یمین او و در [illegible] دعوی عدم خلاف نموده معلل داشته بعدم تعذر اقامه
بینه بر سلامتی لسان او و هرگاه جانی اعتراف نماید بناطق بودن لسان در اصل و ادعا نماید عروض خرس
حین الجنایه و لو بیک ساعت بر جانی است بینه و الا حلف میشود مجنی علیه چنانچه قاعده معروفه است
الرابع عشر هرگاه جنایت نماید بر لسان شخصی و کلام زائل شود و لکن جرم لسان صحیح باشد و اخذ دیه
نموده باشد و بعد از آن عود نماید و متکلم شود آیا استرداد دیه میشود یا نه خلاف است شیخ در ط قائل شده باول
باینکه عود نطق کاشف است از عدم زوال او و لذا در ف قائل شده بنابر نظر بوقوع اخذ بحکم شرع پس
مستصحب است و اصل عدم وجوب رد است و جمعی نیز تابع شده اند چون محقق و علامه و مسالک و اقرب
وفاقاً للجماعه آنکه هرگاه علم یا ظن متاخم بقول اهل خبره حاصل شده باشد بذهاب دائمی پس استرداد نمیشود
للاستصحاب با احتمال بودن عائد هبه مجدده من الله و هرگاه ظن حاصل شود از اهل خبره بعدم ذهاب دائمی
باینکه شک نمائیم در ذهاب دائمی اخذ نمیشود دیه الا نظر بعدم ثبوت موجب آن و لزوم انتظار در خلاف اصل

انتظار

بر مبنا و از اطلاقات ذهاب گردانیم است **الخامس عشر** هرگاه قطع نماید لسان شخصی را که کلام بعضاً و اخذ دیه شود بعد از آن
و تکلم نماید واجب است رد دیه و بعضی نسبت خلاف بشافعی داده اند و تصریح نموده اند که این فرض از موضع نزاع سابق خارج است
بلکه علامه در تلخیص تصریح نموده باجماع بر عدم اشتغال در ذمه جانی **السادس عشر** هرگاه از برای لسان دو طرف باشد
و یکی را بجنایت قطع نمایند جمعی قائلند باینکه اعتبار میشود بحروف پس اگر بطرف باقی نطق بجمیع حروف مینماید حکومت
ارش است نه دیه زیرا که بقاء و کمال نطق دلالت مینماید بر زیادتی مقطوع و در این دلالت منع و اشکال است و در اینجا
جهت اعتبار نکرده این را شیخ در ط پس فرق گذاشته در این فرض میانه مساوات مخرج طرفین بحیثیتی که مرجح نباشد
احدهما را بر آن دیگر پس این لسان واحد است مگر اینکه مشقوق است پس دیه قدر مقطوع نسبت داده میشود بکل [illegible]
اختلاف مخرج طرفین باینکه احد طرفین در جانبی باشد چون اصبع زائده و اصلیه پس در زائد حکومت است [illegible]
السابع عشر هرگاه بجنایت حرفی تلف شود چون حاء محمد پس مکان او ممد گوید و مکان احمد امد گوید پس از برای او است
دیه حاء وحدها نه دیه باقی کلمه از میم و دال [illegible] بر زعم ذهاب معنی و منفعت کل للاصل وفاقاً للجماعه من غیر خلاف
الثامن عشر هرگاه بجنایت بدل نماید حرفی را بحرف دیگر مثل اینکه بگوید بمکان محمد محمد بالخاء المعجمه لازم است
دیه فوت شده یعنی حاء مهمله و چیزی نیست برای او باین حرف که بدل در آورده و هرگاه بجنایت شخص دیگر این حرف
بدل نیز فوت شود پس در ثبوت دیه آن و ارش وجه است صریح علامه اول و خالی از اشکال نیست [illegible]
المسئلة الثانیعشر در اسنان دیه کامله است بلا خلاف و اجماعات مستفیضه و تقسیم میشود بر
بیست و هشت بلا خلاف و باجماع خلاف عاریا الا انه شافعی تقسیمها الی اثنین و ثلثین سنا چنانچه در
نوادر اخبار محموله بر تقیه است و بعضی گفته اند که این اضراس عقل است که مستور است بنواجذ و بنا بر مذهب
امامیه دوازده در مقدم فم است ثنیتان در فوق که در وسط است و رباعیتان خلف آنها و نابان
خلف آنها و مثل اینها از اسفل و شانزده در مؤخر است که ما خیر باشند چهار ضواحک میباشند
که از هر جانبی ضاحک است و در الفم اضراس میباشند که از هر جانبی سه ضرس است از اسفل و اعلی
و در مقادیم ششصد دینار است که منقسم میشود بر آنها و حصه هر یکی از اینها پنجاه دینار است و در مآخر چهارصد
دینار است حصه هر ضرسی بیست و پنج دینار است و خلافی نیست در جمیع این احکام بلکه چون [illegible]
دعوی اجماع نموده اند و در اخبار معتبره تصریح شده چون خبر حکم ابن عیینه عن ابی جعفر قال الخلقة

اتمام ثمانیه و عشرون ستة اثنی عشر فی مقادیم الفم و ستة عشر فی مآخیره و عامّه قسمت دیه الاسنان ... **فروع** الاول قد ثبت
سن مقلوعه میان بیضاء و صفرا و سوداء خلقة بلا خلاف بجهة عموم نص و فتوی زیرا که ... الوان مختلفه پیدا شده عارض میشوند اسنان را
امر هر چند صفرا و یا بحاث باشد چنانچه جمعی تصریح کرده اند منهم المبسوط قال فیما اذا ضرب سنه فصارت صفراء ففیها الحکومة فان قلعها
قالع بعد هذا فعلیه الدیة لان هذا سن ... و انما لحقها شین فهی کالاصبع اذا لحقها شین فقطعت ففیه دیتها و حکم اسوداد اصلیه
الثانی سن زائده هرگاه بضمیمه اصلیه قلع شود دیه نیست بجهة آن و هرگاه علی الانفراد قلع شود ثلث دیه اصلیه است
که در جنب او میباشد پس اگر در نزد مقادیم باشد ثلث خمسین است و اگر نزد مآخیر باشد ثلث خمسه و عشرین است و اگر
در ما بینهما باشد ملحق باقرب است للاصل وفاقاً للمشهور بلکه در خلاف دعوی اجماع و اخبار فرقه شده و در سرائر نیز ادعای
روایة شده و لهذا از خبر ... سید سرائر و خلاف شهره هر یک حجة واضحه است چون اجماع منقول و در مسالک و مجمع البرهان از
قواعد مقرره شمرده اند اینکه ثلث دیه اصل از برای هر عضو زائد است و جمعی چون عده و غیره قائل شده اند که حکومت
مطلقاً اعم از اینکه منضمه قلع یا منفرده للقاعدة فی غیر المنصوص و خصوص ... اضراس العقل لا دیة فیها انما
علی من اصابها الارش کارش الخدش ... ضعیف است سنداً و دلالةً و فی عدة مخصص ... باطلاق ادله منفرد
الثالث در سوداء کردن بجنایت ثلث دیه آن است در حال صحت وفاقاً للمشهور بل مقطوع الاصحاب کما فی
الکف و در این شعار است بعدم خلاف چنانچه در صریح ریاض است بلکه ظاهر غنیه و خلاف اجماع است لصحیح عبدالله بن
سنان عن الصادق ع السن اذا ضربت انتظر بها سنة فان وقعت اغرم الضارب خمسمائة درهم و ان لم تقع و اسودت
اغرم ثلثی دیتها و اطلاق مقتضی است عدم فرق را میانه دندانها جمیع شایع بحدیکه قوه منفعت با آنها نباشد و مباح
ذهاب منفعت بکلیه از این دو در فرق گذاشته ثلثی دیه در اول چنانچه بعبیر جمعی ... است و حکومت
در ثانی و این شاذ است **الرابع** دیه سن مقلوع بعد از اسوداد بسبب جنایت ثلث است وفاقاً للمشهور بلکه
در غنیه و خلاف دعوی اجماع است لقول الباقر ع فی خبر العزرمی فی السن السوداء ثلث دیتها و فی الید الشلاء ثلث
دیتها و فی اصل العرجاء ثلث دیتها و در خبر حکم است کلما کان من شلل فهو علی الثلث من دیة الصحاح و جمعی
چون نهایه و کامل و جامع قائلند بربع دیه آن لخبر عجلان و شیخ در مبسوط قائل شده بحکومت للقاعدة و ضعف
این هر دو واضح است **الخامس** در اضطراب اسنان یعنی تحرک ایشان بجنایت بدون سقوط آنها ثلث
دیه آنهاست وفاقاً للمشهور منهم الشیخان ... و عده و جماعه ... در فتوی قصر با خبار است و جماعة ادعا
نموده اند ورود روایتی را با بن حکم و همین کافی است بعد از انجبار ارسال بالشهرة عظیمه ظاهره ... و قوه

اضمال

احتمال اندراج در اخبار شلل خلافاً للحلی فالحکومة للقاعدة و در قلع منصدعة ثلث دیه است بنابر مختار که ثلثان در الصداع است خلافاً
للمقنع فربع الدیه و المبسوط فی الحکومة **السادس** خلافی نیست در وجوب دیه کامله چه خرد کردن سن مقلوعه با سنخ و اصل وریشه
او که در لثه مدفون است و خلاف در این است که هرگاه بشکند انقدر که ظاهر است آیا در آن قدر مکسور خارج از لثه دیه کامله است
یا آنکه موزع میشود دیه میانه قدر ظاهر خارج از لثه و میانه آن اصل که داخل و مدفون در لثه است ... قدر مکسور
میشود مشهور منصور اول است للعموم لقوله فی خبر الحکم فی دیة کل سن من المقادیم اذا کسرت حتی یذهب فان دیته خمسمائة درهم زیرا که آن قدر
خارج از لثه و ظاهر که مکسور شده در عرف و لغة اطلاق سن برآن میشود اطلاقاً حقیقیاً و اصل سن که ریشه او باشد تابع است
چون اصبع و شجره و قدر ظاهر از شجر را شجر صادق می آید نه آن اصل و ریشه که مستور در تحت التراب و جمعی احتمال ثانی داده اند
نظر باتحاد عضو و شمول لفظ جمیع را ... ثمره نزاع ظاهر میشود هرگاه شخصی بشکند ظاهر از لثه را بعد از
آن شخص دیگر قلع نماید اصل مدفون در لثه را پس بنابر مشهور منصور بر اول دیه است و بر ثانی حکومت و بنابر احتمال ثانی دیه موزع میشود
بر هر دو بنسبت مساحه **السابع** ... مثناة و مثلثه ... ثالثه معجمه ... که اسنان رواضع او ...
آنها سقوط ساقط شده و نابت شده باشد بجای آنها پس هرگاه قلع نماید کسی مثغور را پس اگر اهل خبره حکم نمایند بعدم عود مجنی
علیه مخیر است بین القصاص والعفو و اخذ الدیه هرگاه جانی بذل دیه نماید و هرگاه اهل خبره حکم نمایند بعود در مدتی پس مشهور آنکه
تعجیل نمیکنند بقصاص یا دیه بلکه تاخیر می اندازند تا اینکه منکشف شود حال پس هرگاه عود نکرد از برای او ثابت است قصاص یا دیه
چنانچه اشاره شد و اگر عود نمود پس در این مدت ناقصه او متغیره ارش ثابت است باجماع چنانچه صیمری ادعا نموده و
هرگاه عود نماید در این مدت بهمان صفائی که سن مقلوع داشته است پس اقوی ارش است یعنی تفاوت میانه سقوط دندان
او در این مدت و عدم سقوط آن زیرا که این نقصی است داخل شده بر مجنی علیه بسبب جانی پس هدر نمیشود بجهة لزوم ظلم
و عود دندان مانع است قصاص یا دیه را نه نقص ارش را و بعضی چون مهذب قائل است باینکه نه ارش است و نه دیه
و نه قصاص زیرا که عائد قائم مقام اول است بلا تفاوت پس گویا فوت نشده و این ضعیف است و اضعف از
این احتمال عدم سقوط قصاص است مطلقاً بنابر عدم جریان عادت بر روئیدن دندان مثغر پس الحاق بر سبیل اتفاق
روئیدن نعمت جدیده الهیه است و ساقط نمیشود بآن حق او که بر جانی داشته از قصاص و اما هرگاه جنایت نماید بدندان
صغیر غیر مثغر یا قلع آن عمداً ظاهر اصحاب اتفاق است بر عدم قصاص و عدم دیه فی الحال بلکه نظر بامید عود صبر
نماید تا حال منکشف شود و در زمان صبر خلاف است اقوی انتظار یکسال مدتی که عادة جاری شده

بروئیدن دندان در آن مدت وفاقاً للکثیر منهم المبسوط قال و یصبر المجنی علیه حتی تسقط اسنانه اللتی هی اسنان اللبن و تعود انتهی
و بعضی چون نهج و تحریر و تبصرة تحدید بیکسال نموده اند و این ضعیف و غریب است و بالجمله بعد از انقضاء زمان مهلت
اگر عود نماید اصحاب بغیر خلاف حکم نموده اند بارش و حکومت و در ف دعوی اجماع نموده است و در مرسله جمیل عن احدهما
فی سن الصغیر یضربها الرجل فیسقط ثم ینبت قال لیس علیه قصاص و علیه الارش و الحکومت ...
عمداً ... قیمته لو لم یسقط سنه تلک المدة و قیمته و قد سقطت تلک المدة و شیخ در ط تصریح نموده که اگر عود نماید اقصر از
غیر آن پس ظاهر آن است که قصر بجهة قلع است پس برای او است ارش دیه بقدر ما نقصت بجهت ذلک و اگر عود نماید تمام
بغیر قصر پس هرگاه متغیر باشد بصفراء یا خضراء یا سوداء پس ظاهر آنکه از برای او است ... حکومت
عود نماید بلا تغییر پس نه دیه است و نه قصاص و اما اساله دم پس هرگاه از جرح باشد در لحم حول سن که احاطه
بآن سن داشته در آن حکومت است انتهی و این حسن است زیرا که جنایت است بر محل سن وارد آمده پس هدر نمیشود
و هرگاه زمان مهلت منقضی شد و سن عود نکرد و مأیوس شد از عود آن هر چند با خبار اهل خبره باشد پس مجنی علیه
مخیر است بین القصاص و اخذ دیه هرگاه جانی بذل نماید چنانکه هرگاه قلع نماید سن مثغور او و قول ... بعدم قصاص
نقل شده معلل باینکه سن صبی غیر مثغور فضله است بمنزله شعری که میروید مرة بعد اخری و سن بالغ اصلیه است
پس مماثلت منتفی است میانه این دو سن و در قصاص اعتداء بمثل شرط است و ظاهر آنکه قائل عامه است و بعضی چون
غنیه و کافی و مختلف قائلند که در سن صبی بعیر است مطلقاً اعم از اینکه عود نماید یا نه و اسکافی قائل است بتفصیل میانه
عود آن پس بعیر است و عدم عود و یأس از آن پس دیه است و ضعف این اقوال واضح است فروع الاول در ...
که قصاص مختص است باینکه جنایت بقلع باشد اما در کسر سن پس قصاص نیست للعموم خبر ... قصاص ... کسر العظام
با وجود عدم تمکن از مماثلت غالباً **الثانی** چون از شرایط قصاص مماثلت است پس قصاص نمیشود صحیحه بمکسوره
مکسوره و نه مثقوبه ثابته بمتحرکه یا قصاص میشود مکسوره عوض صحیحه با رعایت ارش ... و هرگاه از برای جانی
مثل آن سن نباشد دیه متعین است نظر بفوات محل قصاص **الثالث** هرگاه صبی غیر مثغر قلع نماید سن
مثغور را پس حکم دیه است نه قصاص زیرا که اهل خبره حکم مینماید بعود آن در غیر مثغر و همچنین هرگاه غیر مثغر قلع
نماید سن غیر مثغر را قصاص ثابت است للعموم و باکی نیست در ثبوت ارش **الثامن** هرگاه دندان
شخصی کنده شود و عظم طاهر چون دندان حیوان مذکی ماکول اللحم در جای آن بگذارد و جوش بخورد و ثابت

شود

شود بعد کسی جنایت نماید و قلع شود اقوی ارش است بجهة عروض شین و الم بلکه بعضی منافع سن نیز بر آن مترتب میشود وفاقاً للحلی
منهم یع و التحریر و در ... خبر نیز قید بطاهر نموده قال اذا کان نجساً لم یجب علیه شیء و این نیکو است و شیخ در ... نفی ارش نیز نموده
معللاً قال لانه ما ازال عن جسمه شیئاً و لا ... البائنة انتهی و این ضعیف است **التاسع** اگر دندان مقلوعه را
در آن موضع خود بگذارد و بحرارة دم جوش بخورد و ثابت شود پس شخصی دیگر قلع نماید اقوی دیه کامله است للعموم و بعضی
چون مبسوط و تحریر باطلاق حکومت گفته اند و تصریح باینکه دیه بر اول است زیرا که او قلع نموده است **العاشر**
اگر سن مقلوعه طویله باشد نسبت باخوات خود یعنی نسبت باسنان جانبین او پس زیاد نمیشود دیه آن بجهة طول آن و اگر بعضی اسنان
اصغر باشد و لکن انتفاع برده نشود بجهة طول پس دیه کامله است للعموم و الا حکومت است بجهة عیب حاصل از آن ...
چنانچه در عده و کشف تصریح شده است **الحادی عشر** هرگاه سن مضطرب باشد یا بجهة مرض یا کبر سن پس جانی قلع نماید اگر تمکن
جمیع منافع او مسلوب بجهة شلل است حکم ثلث دیه دارد و اگر بعضی منافع آن باقی باشد چون حفظ طعام و
آب و دهان پس دیه کامله است للعموم وفاقاً للتحریر و شیخ در ط و ف قائل است ... و ظاهر مبسوط اجماع امامیه
و این مشکل است از جهة معارضه عموم با نقص نافع از حالت طبیعته که مقتضی حکومت است **الثانی عشر**
هرگاه بعض از سن زائل شده باشد بسبب جنایتی یا تطاول مدت پس بعض دیه است بحساب مساحت مثلاً اگر نصف
آن شکسته باشد نصف دیه است و اگر ربع ربع دیه است بلا خلاف ... اگر حده سن زائل شده باشد و کند باشد پس
دیه تامه است هرگاه قلع شود و این کلال قادح نیست ... در سن صبی حده تامه است که بطول وقت کلال حاصل
میشود آن حده زائل میشود و قادح نیست اجماعاً **الثالث عشر** هرگاه لثه منکشف شود از اصل و سنخ دندان و ظاهر گردد
پس بگوید جانی که مکسور ربع ظاهر است و بگوید مجنی علیه نصف است قول جانی مقدم است وفاقاً للجماعه و بعضی چون تحریر گفته
انه هرگاه اختلاف نمایند در قدر ظاهر اعتبار میشود باخوه آن **الرابع عشر** جمعی تصریح نموده اند باینکه هرگاه
بشکند جانی اول نصف ظاهر را عرضاً و باقی بماند اصل آن و قلع نماید ثانی نصف دیگر از ظاهر با تمام
سنخ را پس سنخ تابع است جنایت ثانی را ... بلکه بهمان دیه نصف ظاهر است بر آن مثل کسیکه
قطع نماید دو انمله را پس دیگری قطع نماید ما بقی از آن را که انمله سفلی باشد با سنخ اصبع پس سنخ اصبع
تابع میشود این انمله را **المسئلة الثالثة عشر** عنق انسان اگر بشکند و بگردد اصور یعنی مائل
مائل العنق دیه کامله است بلا خلاف بلکه باجماع چنانچه در ف است قال اذا کسر رقبه فصار کالملتفت
و لم یعد الی ما کان علیه الدیه بدلیل اجماع الفرقة و اخبارهم انتهی و در روایة مسمع عن الصادق عن رسول الله فی الصعر

فی الصوت الدیة والصوت ان یشتد عنقه فیصیر فی ناحیة **فرعان** الاول [illegible] فرق میان صوت

کبر و غیر آن [illegible] اختصاص حکم دیه [illegible]

در صوت [illegible] حکومت است و همچنین [illegible] **الثانی** [illegible]

بر او شاق باشد و همچنین شاق باشد [illegible] حکومت است زیرا که جمیع منفعت [illegible]

از درد [illegible] کامله است و فاقا للعامة [illegible] عشق [illegible] خلاف [illegible]

المسئلة الرابعة عشر [illegible]

[illegible] کامله است چنانچه [illegible] قاعدة ما فی الانسان اثنان ففیهما الدیة

[illegible]

المسئلة الخامسة عشر [illegible] دیه کامله است [illegible]

[illegible]

فروع [illegible]

الثالث [illegible]

الرابع [illegible]

الخامس [illegible]

التاسع [illegible]

المسئلة السادسة عشر [illegible]

فروع [illegible] **الثانی** [illegible] **الثالث** [illegible]

الخامس [illegible]

المسئلة السابعة عشر [illegible]

فروع [illegible] **الثانی** [illegible]

الثالث [illegible] **الرابع** [illegible] **الخامس** [illegible]

المسئلة الثامنة عشر [illegible]

المسئلة التاسعة عشر [illegible] **فروع** [illegible]

انتفاع در هر وقت که خواسته باشد تا اینکه در آن دیه کامله باشد و مجنی حکومت است اگر لعب در ثدیین باشد و معتاد باشد نزول آن در وقت او
سبب جنایت وارده **الثانی** اگر قطع ثدیین نماید با چیزی از جلد صدر در ثدیین دیه شد در زائد حکومت و اگر علاوه بجوف صدر
رسیده باشد دیه جایفه است **الثالث** اقرب وجوب دیه است در حلمتین مرجحه وفاقا للاکثر منهم […] در سرائر و ظاهر ابن حمزه اجماع است
و این حجت است چون قاعده در هر اثنین و بعض اشکال بحکم انه نظر بتعارض قاعده بالزوم مساواة جزو با کل و منقوض است اثر اعضا
چون یدین و ذکر بلکه استبعاد محض و غیر مسموع است مقابل قاعده منصوصه اجماعیه و جمعی چون ایضاح و […] در روضه و ریاض
قائل شده اند بحکومت و اگر قطع نمود ثدیان بعد از قطع حلمتین پس حکومت است ظاهرا بحکم مرجع وسیله **الرابع** در حلمتین
رجل است قول […] در آن دیه کامله است و ظاهر […] در سرائر چون صریح […] اجماع است ظاهرا بحکم صریح قاعده منکره […]
خلاف فالجمع منهم الصدوق […] الدیه […]
مائة دینار و خمس و عشرون دینار و جمع دیگر چون ایضاح و […] ریاض […] حکومت و ضعف این […] قول ظاهر است

المسئلة العشرون در ذکر دیه است باجماع و […] در خصیتین دیه است باجماع للقاعدة المنکرة ما فی الانسان واحد
ففیه الدیه والقاعدة الثانیة ما فی الانسان اثنان ففیهما الدیه **فروع** الاول در خصیه تنها […]

مستقر منه بد حول و مصححین سلیمان در برید متقدمین و صحیح حلبی علی الصحة عن رجل تزوج جاریة فوقع بها فافضاها علیه الاجراء النفقة علیها ما دامت

حیة و ظاهر قوله علیه الاجراء وجوب اجراء نفقه است بر زوج مفضی پس واجب نیست در حال او هرگاه بمیرد بجهت انتفاء متعلق

الرابع خلافی نیست در اینکه حرام مؤبد میشود زوجه بر زوج مفضی قبل از بلوغ و در ایضاح دعوی اجماع است چنانچه در مرسل [illegible]

اذا خطب الرجل المرئة فدخل بها قبل تسع سنین فرق بینهما ولم تحل له ابدا و خلافی است **الخامس** منفسخ

نمیشود عقد بمجرد افضا بلکه موقوف است تزویج بغیر آن زوج مفضی بطلاق او وفاقا للمشهور خلافا لظاهر الشیخ و ابن حمزه [illegible]

لقوله فی مرسل المزبور فرق بینهما و جواب داده [illegible] و عدم جبر در فرض و معارضه باستصحاب و معتبره برید و حمران فلا

[illegible]

السادس [illegible]

السابع [illegible]

الثامن [illegible]

التاسع [illegible]

العاشر [illegible]

[illegible]

الحادی عشر [illegible]

الثانی عشر [illegible]

[illegible]

الثالث عشر [illegible]

الرابع عشر [illegible]

الخامس عشر [illegible]

السادس عشر [illegible]

المسئلة الرابع و العشرون [illegible]

المسئلة الخامس و العشرون [illegible]

[illegible]

فروع [illegible] **الاول** [illegible] **الثانی** [illegible]

الرابع [illegible]

المسئلة السادس و العشرون [illegible]

المسئلة السابع و العشرون [illegible]

از برای هر ضلعی هرگاه منکسر شود ده دینار است چنانچه در صحیح یونس عن الرضا عن علی ع و فی الاضلاع فیما خالط القلب من الاضلاع اذا کسر
منها ضلع خمسة و عشرون دینارا و فی الاضلاع مما یلی العضدین دیة کل ضلع عشرة دنانیر اذا کسر و مثل این روایت است
در کشف مسلا عن الرضا و ضعف بارسال مجبور است بشهرة عظیمه بلکه عدم خلاف مگر اینکه در سرائر مقدار اول را در مطلق ضلع
ایراد نموده و این مدفوع است بصحیح مفصل معتضد بشهرة عظیمه شد بر **المسئلة الثامن و العشرون** جمعی
از اصحاب چون علامه و سرائر و وسیله بلکه مشهور تصریح نموده اند بدیه کامله در بعصوص اگر منکسر شود بحدیکه مالک غایط
نشود و بجهت در ضرب عجان که مالک نشد غایط و نه بول را دیه است بلکه صیمری دعوی عدم خلاف در نطاق فتاوی اصحاب
نموده است آن چنانچه در صحیح سلیمان ابن خالد عن الصادق ع عن رجل کسر بعصوصه فلم یملک استه ما فیه من الدیة فقال ع
الدیة کامله و الصحیح عن ابن محبوب عن اسحق ابن عمار عن الصادق ع قضی امیر المؤمنین ع فی الرجل یضرب بعجانه فلا یستمسک غایطه
و لا بوله ان فی ذلک الدیة کامله و العجان بکسر العین ما بین الخصیة و الفقحة یعنی حلقة الدبر اما البعصوص بعضی گفته اند عظم
ورک است و بعضی دیگر گفته اند عجب ذنب است که جلوس متفرع بر آن و قطب گفته عظم رقیق حول دبر است هرگاه بشکند
بعصوص یا عجان او دیگر مالک نباشد بول و غایط را صریح وسیله آنکه در آن حکومت است و این قول قوت بجهت قاعده
منکره **المسئلة التاسع و العشرون** در کسر عظم از عضوی که در آن دیه مقدره باشد خمس دیه آن عضو است
و هرگاه جبر و صلاح شود بلا عیب چهار خمس دیه کسر آن است وفاقا للمشهور منهم [illegible] و در کسر بلا المشهود و جمعی دعوی
عدم خلاف نموده اند و در مهذب و غنیه دعوی اجماع شده و در خبر ظریف است ان کسر احد القصبتین من الساعد فدیته
خمس دیة الید مائة دینار و بعد از جبر بشهرة حجت است معتبره بر بعض تفصیل مشهور چنانچه اجماعات منقوله معتضده بشهره
حجه میباشند بر تفصیل متقدم [illegible] در خلاف گفته است اگر منکسر شود ید پس معالجه شود و بلا عیب شود خمس دیه است و اگر با معالجه [illegible] مجبوره
معیوب [illegible] ربع دیه کسر آن است با جماع و اخبار فرقه و اجماع موهون است بمخالفه مشهور و اخبار مرسله و غیر مجبوره
پس در غایة ضعف و شذوذ است **المسئلة الثلثون** در موضحه عظم از عضو ربع دیه کسر آن است بنا بر مشهور
بلکه جمعی دعوی اجماع نموده اند هر چند بعبائر مختلفه مثل اینکه در ف و ط دعوی اجماع نموده بر اینکه در موضحه هر عضوی
چون ساعد و ساق و فخذ نصف عشر دیه آن عضو است و در غنیه گفته است فی موضحة کل عضو من
الیدین ربع دیة کسره بالاجماع و توضیح تطبیق عبائر آنکه در شکستن عضد واحد نصف دیه است که پنجاه شتر باشد و در
کسر عظم او خمس این است که ده شتر باشد و در موضحه او ربع دیه کسر است که دو شتر و نیم [illegible] باشد و این

مطابق

مطابق است با قول ط و ف که دیه موضحه نصف عشر دیه آن عضو است زیرا که عشر خمسین خمسه است و نصف آن دو
نصف است که تعبیر شده از آن بعشر است بدو شتر و نیم در بیان آنکه دیه موضحه عضو ربع دیه کسر آن است و بالجمله
دلیل مشهور اجماعات منقوله معتضده بشهرة عظیمه است و صحیح یونس عن الرضا و فیه لکل عظم کسر معلوم فدیته نقل
عظامه نصف دیة کسره و دیة موضحته ربع دیة کسره الی ان قال فی العضد دیة موضحتها ربع دیة کسرها خمسة و عشرون
دینارا الی ان قال فی المرفق فان اوضح فدیته ربع دیة کسره خمسة و عشرون دینارا **المسئلة الواحد و الثلثون**
در رض یعنی کوفتن هر عضوی که دیه مقدر دارد ثلث دیه آن عضو است و هرگاه نیکو شود و بی عیب باشد چهار
خمس دیه رض آن است بنا بر مشهور منصور و در غنیه دعوی اجماع شده و اقوال دیگر نیز هست و لکن در غایت شذوذ و ضعف
المسئلة الاثنان و الثلثون در فک از عضو یعنی از جا در رفتن مثل اینکه استخوان بازو یا مرفق
یا پا یا کتف بضرب غیر از جای مقرر خلقی بیرون رود بحیثیکه معطل بماند آن عضو ثلث دیه آن عضو است و هرگاه
نیکو شود و بی عیب باشد چهار خمس دیه فک آن است بنا بر مشهور بل غیر خلاف ظاهر با قوة احتمال اندراج شق اول در تشلل
و در کتاب ظریف فی ذکر الورک و دیة فکها ثلثا دیتها و صاحب وسیله تفصیل قائل است که مستندی ظاهر نیست
بجهت او و در کمال ضعف و شذوذ است **المسئلة الثلث و الثلثون** الترقوه بفتح تاء و سکون راء و ضم قاف
عظمی است ممتد از ثغرة النحر تا منکب و هر انسانی را دو ترقوه است و دیه هر یک هرگاه منکسر شود و بعد از آن بسته شود و
نیکو و بی عیب شود چهل دینار است بنا بر مشهور منصور بلکه ظاهر ط و صریح ف دعوی اجماع و اخبار فرقه است چون صحیح یونس
عن الرضا عن علی ع فی الترقوة اذا انکسرت فجبرت علی غیر عثم و لا عیب اربعون دینارا و اطلاق نص
و فتوی مقتضی عدم فرق است میان هر شکسته و در جلد فروع صیمری گفته است اصحاب ذکر نکرده اند حکم ترقوه منکسره
هرگاه منجبر نشود یا مجبور شود با عیب و گفته است ظاهر آنکه در هر دو دیه است و در هر واحد نصف دیه لعموم ما فیه اثنان
اثنان قلت و به صرح الوسیله للنص قال ان انجبرت علی عثم ففیها دیة النفس و جمعی احتمال داده اند حکومت
را باز عایة الاکثر الامرین از مقتضای حکومت و چهل دینار که دیه آن است در صورت جبر بغیر عیب چنانچه ذکر شد
و این اقوی است **المسئلة الاربع و الثلثون** [illegible] و مقنعه و نهایه و ف و مراسم بلکه مشهور تصریح
نموده اند باینکه من داس بطن انسان حتی احدث دیس بطنه او یفتدی ذلک بثلث الدیة و در خلاف دعوی
اجماع و اخبار فرقه شده چنانچه صریح قویه سکونی عن الصادق ع رفع الی امیر المؤمنین ع رجل داس
بطن رجل حتی احدث فی ثیابه فقضی ع ان یداس بطنه حتی یحدث فی ثیابه کما احدث

او یفتدی بثلث الدیة و قصور سند مجبور است بشهرة عظیمه **فروع** ع الاول ظاهر قوله فی ثیابه اینکه حدث بول یا غایط است یا ملحق
یکی بآن چنانچه در حق تصریح شده ضعیف است بلکه در آن حکومت و ارش است چنانچه مقتضای قاعده مشکوک است **الثانی**
ظاهر نص مزبور اختصاص دارد برجل پس در زن رجوع است بارش و حکومت للقاعدة **الثالث** ظاهر نص و فتوی
اختصاص دارد بعمد پس ملحق نمیشود بآن خطا، بلکه در خطا رجوع میشود بارش در مال جانی نه عاقله **المسئلة الخمس**
و الثلثون هرگاه افضاء نماید مردی زنی بکر را بغیر وطی چون اصبع و سکین پس خرق شود مثانه او و مالک نشود
بول خود را واجب است بر مفضی او چیز یکی دیه کامله بجهت خرق مثانه وفاقا للمشهور و در فقیه نسبت داده است باکثر روایات
اصحاب ما و شاید [illegible] چنانچه شیخ روایت نموده بعد از صحیح یونس قال و فی روایة هشام ابن ابراهیم [illegible]
ان فیه الدیة و با اخبار ناطقه بدیه کامله در سلس البول و در ضرب عجان که مالک نشود بول خود را و فی خبر سکونی ان علیا ع
رفع الیه جاریتان دخلتا الحمام فافتضت احدیهما الاخری فقضی علی التی فعلت عقلها و ثانیا در از عقل دیه است چنانچه
تصریح شده در مجمع البحرین و بمجلس استمساک بول منفعه واحده است و قاعده در آن دیه کامله است و صاحب وسیله
قائل شده که ثلث دیه است بصحیح یونس عن الرضا عن علی ع انه قضی فی رجل افتض جاریة باصبعه فخرق مثانتها فلا
تملک بولها فجعل لها ثلث الدیة مائة و ستة و ستین دینارا و ثلثی دینار و قضی لها علیه بصداقها مثل نسائها
و خبر معویة ابن عمار فی کل فتق ثلث الدیة لکن هر دو خبر [illegible] معارضه نمیتوانند با ادله سابقه معتضده بشهره
عظیمه و در این جا قول دیگر است در غایت ضعف و شذوذ و دوم مهر المثل است بجهت زوال بکارت بلکه در ریاض
دعوی اتفاق شده و دلالت میکند بر این ذیل صحیح یونس مزبور و قول الصادق ع فی خبر عبد الله ابن سنان [illegible]
عذرتها شریکان فی الجمال فاذا ذهب باحدهما وجب لها المهر کاملا و قصور سند مجبور است بشهرة عظیمه بلکه ظاهر عدم وجه
ارش بکارت است نه مهر المثل و این ضعیف است **النظر الخامس** فی جنایة علی المنافع و در آن مسائل است
المسئلة الاولی خلافی نیست بین المسلمین در اینکه در زوال عقل دیه است چنانچه در نبوی است و فی العقل
الدیة و در معتبره ابراهیم ابن عمر عن الصادق ع قضی علی ع فی رجل ضرب رجلا بعصا فذهب سمعه و بصره و لسانه و عقله
و فرجه و انقطع جماعه و هو حی بست دیات **فروع** الاول در زوال بعض عقل ارش است و هرگاه است زائل
مقدر بزمان است مثل اینکه یکی یوم مجنون شود و یک یوم عاقل باشد پس [illegible] نصف عقل شده بهمان حساب
در نظر شود و هرگاه غیر منضبط است بزمان پس منضبط میشود بغیر زمان مثل اینکه مقابله میشود قول صواب
او بقول خطای او پس ملاحظه مینماید حاکم نسبت بینهما را و در ط مثال آورده بجهة زائل غیر مقدر بانکه

خوف نماید در محلی که باعث خوف نباشد و دهشت نماید و فزع نماید در غیر موضع دهشت و فزع پس واجب در این ارش است
حسبما یراه الحاکم پس فرض میشود مملوک و قیمت میشود بحسب دو حالت [illegible] اخذ میشود تفاوت **الثانی** قصاص نیست در ذهاب
عقل و نه در نقصان او بجهة عدم علم بمحل آن و لزوم تغریر بفعل قصاص هر چند مستحق شیئی میشود جانی **الثالث** هرگاه زائل
میشود عقل بچیزی مانند اینکه باعث جرح و شجاج و کسر عظمی نمیشود چون لطمه و بدست زدن بر سر پس در این جا تعزیر میشود ضارب و بر او
دیه کامله است بازوال عقل **الرابع** هرگاه است زائل میشود عقل بجنایتی که در آن دیه است مثل اینکه در دیه عقل چون شجاج
بموضحه و مأمومه و کائنا ما کان زائل میشود بچیزی که دیه آن بیشتر است از دیه عقل مثل قطع یدین و رجلین و عینین جمعا
پس در این صورت علاوه بر دیه عقل واجب است دیات آن جنایات نیز داخل شود هر چند بلا خلاف بلکه در ظاهر ط و صریح
ف دعوی اجماع و اخبار فرقه است چنانچه عنقریب گذشت خبر ابراهیم بن عمر که متضمن بود دیات ست را و شمول عموم النبوی
فی الیدین الدیة و فی الرجلین الدیة و فی العقل الدیة و اصالت عدم تداخل است و در صحیحه ابی عبیدة الحذاء عن ابی جعفر ع
عن رجل ضرب رجلا بعمود فسطاط علی رأسه ضربة واحدة فاجافه حتی وصلت الضربة الی الدماغ فذهب عقله فقال
ان کان المضروب لا یعقل منها اوقات الصلوة و لا یعقل ما قال و لا ما قیل له فانه ینتظر به سنة فان مات فیما بینه
و بین السنة اقید به ضاربه و ان لم یمت فیما بینه و بین سنته و لم یرجع الیه عقله غرم ضاربه الدیة فی ماله لذهاب عقله
قال فما تری فی الشجة شیئا قال لا لانه ضربة واحدة فجنت الضربة جنایتین فالزمته اغلظ الجنایتین و هی الدیة و لو کان
ضربه ضربتین فجنت الضربتان جنایتین لالزمته جنایة ما جنتا کائنة ما کانت الا ان یکون فیهما الموت فیقاد به
ضاربه بواحدة و تطرح الاخری قال و ان ضربه عشر ضربات فجنین جنایة واحدة الزمته تلک الجنایة التی جنتها العشر
ضربات کائنة ما کانت ما لم یکن فیها الموت و مستفاد میشود از این خبر احکام متعدده الاول آنکه هرگاه ضربه متحد
باشد و جنایة متعدد داخل میشود جنایه اقل در اکثر پس الزام میشود باکثر و قائل شده باین شیخ در نهایه و ابن سعید
نظر بصحیح روایت و جواب اینکه مجرد صحت خبر صلاحیت ندارد با ادله عدم تداخل معارضه نماید چون اصل و اجماعات
معتضده بشهرة عظیمه باندر در مخالفه شذوذ آن **الثانی** هرگاه متعدد شود جنایات متعدد ضربات لازم میشود
از برای هر واحد مقتضای آن و تداخل نمینماید بعضی در بعضی چنانچه مقتضای اصل و اجماع است **الثالث** هرگاه
سرایت نماید جنایات به نفس داخل میشود کل در نفس و الزام میشود بعوض نفس از قصاص یا دیه و شیخ در دیگر گفته است
هرگاه ضربه متحد باشد داخل میشود قصاص طرف در قصاص نفس و هرگاه متفرق باشد داخل نمیشود و اشهر
و عدم تداخل در قسم ثانی چنانچه مشهور مابین الاصحاب است در غایة قوة است **الرابع** هرگاه ضربه

هرگاه بعد بر کسی ... عقلش ظاهر صحیح و جوب استظهار تا یک سال ... در بیان آن سال قصاص ... یک سال منقضی شد و موت او نداد

دعقل نیز عود نکرد بر ضارب ... در حال محو ... عقل و عمل باین نحو جماعتی ... و المحقق الثانی و غیرهم

و در غایة المراد و کشف ... مخالفی نیافتیم ... بلکه در شیع ... دیه دفع ... انتظار ... این روایة

... توقف نکرده ... محقق و علامه و ظاهر ... اقرب ... صحیح ... الجماعة المزبورة

معارضی ندارد و غیر از اینکه مقتضای قاعده ... بعدم زوال عارض رجوع ... حکم نماید بعدم زوال

عارض و عدم عود عقل ... استظهار ... حکم نماید بزوال در مدت ...

باشد انتظار ... ظهور حال او ... مدت پس هرگاه ... انقضاء مدت ... عود نماید

عقل قبل از استیفاء دیه ... مطالبه ... زوال عقل ... عود

نماید بعد از استیفاء قبل از مضی مدت ... عقل ... لکن واضح است که

قاعده مخصص ... صحیح ... مستفاده از جماعة ... در قطعیات ... خبر

ابی حمزة ثمالی عن الباقر ... الخامس قوله فی الصحیح فان مات فیما بینه و بین السنة اقید

بضاربه الطلاق این کلام ... قصاص ... مقتضای الطلاق خبر ثمالی ... و مقتضای

قواعد مقرره عدم قصاص ... شروط ... الطلاق ... بعمود

فسطاط علی الراس زیرا که این ...

[illegible]

[illegible]

نقصان

نباشد پس اکثر اصحاب مثل علامه در تحریر و شهید قائلند بعدم نقص دیه بجهت آن بجهة اطلاقات و این مشکلست زیرا که نقص ملی موجب
عوض پس هرگاه قدر نقص معین باشد لازم میشود از دیه بحساب آن والا حکومت چنانچه مختار و شهید است **الثالث** اجماع
از اصحاب چون شیخ و محقق و علامه و غیرهم بلا خلاف تصریح نموده اند باینکه هرگاه ادعا نماید ذهاب بصر را و اقامه نماید شاهدان از اهل خبره
یا رجل و امرأتین در موجب مال چون خطاء و شبه آن ثابت میشود دعوی پس اگر شاهدان بگویند امید عود بصر نیست دیه مستقر میشود در
موجب آن یا در عمد هرگاه صلح نمایند زیرا که عمد ادله مقتضی قصاص است مگر در جائیکه قصاص باذهاب بصارت مستلزم باشد جنایة بر جسم
حدقه و عین را پس نظر بتعذر حکم بقصاص نمیشود و هرگاه شاهدان از اهل خبره بگویند امید عود هست لکن نمیتوانیم تحدید بمدتی نمائیم
شیخ در ط گفته است علیه القود او الدیة لانه قد علق الی مدة یفضی الی سقوط الضمان پس تصریح نموده باینکه اگر بگویند اهل خبره که
تا فلان مدة امید عود هست و بعد از آن امید عود نیست مهلت میدهیم تا آن مدت زیرا که فوت نمیشود بتاخیر تا مدت معلومه
پس هرگاه منتهی شد مدة و عود نکرد مستقر میشود قصاص یا دیه و هرگاه بمیرد قبل از انتهاء مدت مستقر میشود قصاص یا دیه زیرا که
محقق شد عدم بصر انتهی مخفی نماند که هرگاه عود نماید قبل از مضی مدة معینه اهل خبره ارش متعین است للقاعده و شک در سبب دیه یعنی
زوال بصر بالمره و انصراف اطلاقات موجبه بغیر مفروض و هرگاه عود نماید بعد از مضی مدة و بعد از استیفاء دیه امر مشکل برد للایجاب
با احتمال بودن آن ابنة مجدده من الله و عن الصادق فی بیت باب دیات الاعضاء عن العین یدعی صاحبها انه لا یبصر قال یؤجل
سنة ثم یستحلف بعد السنة انه لا یبصر ثم یعطی الدیة قلت فان هو ابصر بعده قال هو شیء اعطاه الله ایاه **الرابع** اصحاب
تصریح کرده اند که هرگاه اختلاف نمایند در عود بصر قول قول مجنی علیه است مع یمینه و مجنی علیه هرگاه بمیرد پس ادعا نماید جانی عود بصر را
قبل از موت و بگوید ولی که عود نکرده قول ولی مقدم است زیرا که اصل عدم عود است تا اینکه معلوم شود در اینجا یمین واحده
للقاعده **الخامس** اگر ادعا نماید زوال بصر را عقیب ضربت که حاصل میشود زوال بصر عقیب آن غالبا و لکن چشم قائم باشد
و بینه نباشد و امتحان هم مقدور یا مفید نباشد ایقاع قسامه نماید چنانچه در کتاب ظریف است ان القسامة علی ستة
اجزاء فان ادعی ذهاب البصر کله حلف ستا او حلف هو وخمسة رجال معه وان ادعی ذهاب سدس بصره حلف هو وحده وان
ادعی ذهاب ثلثه حلف ثنتین او هو وآخر معه وهکذا و وارد شده در تهذیب از یونس مکاتبه در باب دیات الشجاج فیما عرض علی
الرضا وفاقا للمشهور بلکه عامه متاخرین چنانچه در ریاض و جمعی چون ف و حلی و مراسم و غیره عمل نموده اند بمضمون خبر اصبغ
ابن نباته عن علی فی رجل ضرب علاوته فادعی المضروب انه لا یبصر شیئا الی قوله اما ما ادعاه فی عینه فانه یقابل بعینه عین
الشمس فان کان کاذبا لم یتمالک حتی یغمض عینه وان کان صادقا بقیتا مفتوحتین و در الفیاح نفی باس نموده از این اگر
افاده ظن بجهة حاکم نماید و ضعف این ظاهر است زیرا که قدر ثابت حجیت ظن حاکم است در احکام نه در موضوعات مگر در مواضع
خاصه که بدلیل خاص ثابت شده باشد و اما مراسیل ف و خبر اصبغ ضعیف میباشند بلا جابر غیر از اجماع خلاف و دیگر موهون بمخالفه

لتفور طالع

اعمی بصر را

مشهور طایفه حتی انکه نحو مدعی اجماع در ط دیه موافقت مشهور نموده است **السادس** اگر ادعا نماید نقصان بصارت احد بصرها را
قیاس میشود بان دیگر بنهجی که در سمع گذشت بلا خلاف کما فی الغنیه پس سد صحیح نماید و رها نماید ناقصه را و نظر مینماید از دور تا اینکه
بگوید زیاده نمی بینم بعد دور میرند بجهة دیگر چنانچه گذشت پس هرگاه مسافتان متساوی باشند تصدیق میشود والا تکذیب میشود و بعد
رها میشود صحیح و سد میشود ناقصه و نظر میشود پس اخذ میشود تفاوت و عبارات اصحاب در کیفیة امتحان سمع مختلف است چنانچه اشاره
و معیار آن چیزیست که متحقق شود بآن صدق مدعی چنانچه در الف و غیره اشاره شده در صحیح یونس اذا اصیب الرجل فی احدی عینیه
فانها تقاس ببیضة تربط علی عینه المصابة و ینظر ما ینتهی بصر عینه الصحیحة و ینظر ما ینتهی بصر عینه المصابة فیعطی دیته من حساب ذلک و حمل
چون نهایه و کشف تصریح نموده اند باستظهار بایمان و این وجیه است بابقاء احتمال بعد از امتحان باعتبار **السابع** اگر ادعا
نماید نقصان در بصارت هر دو چشم را قیاس میشود بچشم اقران در سن و الزام میشود جانی بتفاوت بعد از استظهار بایمان عدد
قسامه معتبره چنانچه تصریح نموده ط در سرائر و دیع و غیرهم نظر بحصول لوث بنظر و اعتبار در عدم استفاده یقین باین
بملاحظه شدة تفاوت اشخاص در ابصار و جمعی اعتبار جهات اربع نموده اند و بعضی اکتفا بآن ندارند نموده اند و گفته اند
واقف مینمائیم شخصی را نزدیک مدعی مزبور و سؤال مینمائیم از او پس هرگاه شناخت او را و لباس او را امر میکنیم که دور شود تا اینکه
منتهی شود بموضعی که ادعا نماید نمی بینم علامت بر آن موضع میگذاریم بعد امر مینمائیم که بجانب دیگر برود و شخص دیگر نزد
او واقف شود که نشناسد او را بعد آن دور شود تا بموضعی که بگوید اگر زیاد تر دور شود نمی بینم علامت بر آن موضع میگذاریم
و ذرع میکنیم مسافت بین الجهتین را پس هرگاه تفاوت باشد تکذیب مینمائیم در دعوی عدم رؤیت لکن مجرد این کافی نیست
در سقوط دعوی بلکه باید جانی ایقاع حلف نماید بر عدم اشخاص بجهة احتمال صدق مجنی علیه و اگر ناقص نشود مسافت در
جهتین تصدیق میشود در ادعای او عدم رؤیت را و ترجیح داده میشود جانب او پس لوث حاصل میشود پس مدعی ایقاع حلف
قسامه نماید پس بعد از اعتبار قیاس مینمائیم بدو چشم کسیکه از سن رسیده از اقران سنی او و الزام میشود جانی بتفاوت
ما بین مدی نظرین چنانچه اشاره شد در خبر قداح عن الصادق عن ابیه ان امیر المؤمنین اتی برجل قد ضرب رجلا حتی نقص
بصره فادعی الرجل من اسنانه ثم اراه شیئا فنظر ما انتقص من بصره فاعطاه دیة ما انتقص من بصره **الثامن**
قیاس نمیشود عین در یوم غیم و نه در ارض مختلفه الجهات در علو و هبوط و سهولت و حزونت زیرا که مانع است
از معرفه حال و در خبر فضیل و سکونی اشاره ببعض اینها شده **التاسع** اصحاب چون ط و علامه و غیرهم تصریح نموده اند
باینکه هرگاه قلع عین نماید پس جانی قالع ادعا نماید که از وقت تولد بصارت نداشته و عمیاء بوده پس مجنی علیه
اقامه بینه نماید بر بصارت سابقه خود از جانبست نظر بعدم تعذر اقامه بینه بر این و عدم خفاء بر جیران

وصلاة

بر جیران و عشیره و اهل معامله با او و مع العجز جانی حلف یاد نماید بر عدم بصارت سابقه لاصالة البرائة و عدم صلاح ضیاع از اداد
معارضه ندارد اصالة سلامت او را زیرا که نهایت آن ظن مستند بغلبه است و ظن معارض نمیشود اصل را مع استغناء مگر در موضعی
که دلیل بر آن باشد چون ظواهر الفاظ و بینه مسلم در جلد و سلمنا لکن بعد از تعارض اصلین دلیل ثابت بر استحقاق دیه وجود
ندارد هرگاه جانی اقرار بکند که صحیح بوده و لکن قبل از جنایت زوال بصارت شده بود و ادعا نماید مجنی علیه که بعد از انقضای است قول
مجنی علیه مع یمینه الاستصحاب بلا اشکال کما فی المسالک و خبره **العاشر** اگر جنایت نماید بچشم کسی پس اعشی شود یعنی شب کور شود
یا اجهر یعنی روز نه بیند پس حکومت مرجع است زیرا که نقصی است که تقدیر مخصوص ندارد **المسئلة الرابعة عشر** در
زوال شم دیه کامله است بلا خلاف کما فی الغنیه و ف و ط للنبوی فی الشم الدیة و قاعده متکرره اجماعیه **فروع الاول**
هرگاه ادعا نماید ذهاب شم را عقیب جنایت امتحان میشود بروائح طیبه یا کریهه از خلق در حال غفلت او پس اگر انکار و نفرة از
کریهه و میل و انبساط احساس شد شیخ در ط گفته معلوم میشود کذب و صدق جانی و هرگاه متغیر نشود در هیچیک از
قول قول مجنی علیه است با یمین او و تحقیق آنکه اگر از امتحان بجهة حاکم علم بهم رسد بمقتضای علم خود حکم مینماید و حاجت
نیست چنانچه ظاهر عبارت مبسوطست که گفته است معلوم میشود کذب او و هرگاه بامتحان لوث و ظن حاصل شود لابد از
حاکم قسامه لازمست چنانچه در سرائر و ف و محقق و شهید و غیره ذکر نموده اند و از اسباب امتحان اعمال حراق است
بضم ها و تخفیف الراء یعنی شب قوی بینه که به وجامه که بعض آن سوخته باشد از چیزهائیکه آتش برسد بآن دود
آن نزدیک باشد چنانچه در روایه اصبغ عن علی انه یدنی منه الحراق فان کان کما یقول والا نحی راسه و دمعت عینه
و ظاهر خبر هر چند اکتفاء بمقتضای امتحان بحراقست مطلقا بدون حاجت بقسامه چنانچه ظاهر جمعی است چون سکانی و در روایه
و غیره و لکن ممکن حمل اطلاق آن چون اطلاق عبارات جماعه بر تفصیل متقدم و بآن حاصل میشود جمع میانه عبارات
و قاعده و در صورتیکه حاصل نشود از اعمال حراق نه علم و نه مظنه پس عمل میشود بروایه نظر بضعف سند و فقد جابر
در فرض مذکور **الثانی** اگر ادعا نماید نقص شم را جمعی چون ط و حلی و دع و غیرهم تصریح نموده اند که ایقاع حلف
مینماید زیرا که طریقی نیست بامتحان و نه بینه بر آن و حلف جانی نیز مشکلست زیرا که طریقی نیست از برای العلم
پس متعین میشود تقدیم قول مجنی علیه نظر بحصول لوث بسبب جنایت پس ایقاع حلف قسامه مینماید پس اگر ادعا
نماید نقص ثلث [illegible] قسم یاد نماید پس ثلث دیه اخذ نماید و هکذا لکن تحقیق نقص ممکن و احوط
و با امکان امتحان باین نحو که نزدیک شود [illegible] بعد دور شود تا اینکه بگوید ادراک رایحه [illegible]
جهتین یا جهات اربع چنانچه در سمع گذشت هر چند احدی تصریح نکرده اند در اینجا و لکن باید [illegible] لوث
لوث [illegible] لذا اعمال این طریقه بدعوی او و الا ذهاب ثلث شم یا نصف آن [illegible] قوت [illegible] قدر

بجهة احتمال

الثالث اگر اهل خبره حکم نمایند بعدم عود شم پس اخذ دیه نماید بعد از آن عود نماید اشبه عدم سقوط و استرداد است
بودن آن ابنة جدیدة من الله و احتمال انه از جهت دیگر است و هرگاه اهل خبره حکم نمایند بعود شم در مدة معینه پس عود نماید
اقوی رد دیه است نظر بشک در سبب دیه که زوال شم باشد بلکه در ط معلل داشته بعدم زوال شم بلکه حایل حادث شده
[illegible] چنانچه مفصلا در سند ذهاب بصر گذشت **الرابع** جمعی چون ط و محقق و علامه و غیرهم
بلا خلاف تصریح کرده اند باینکه اگر قطع نماید الف پس شم نیز زائل شود دو دیه است چنانچه هرگاه قطع نماید اذن را و زوال سمع
نیز شود زیرا که دو جنایت میباشند ذاتا و محلا زیرا که انف محل قوه شامه نیست پس داخل نمیشود دیه احدهما در آن دیگر
بخلاف عین و بصارت که قوه بصارت تعلق دارد ببعض عین پس هرگاه قلع عین شود یکدیه است للجمع العین والبصر
المسئلة الخامسة در زوال ذوق دیه کامله است چنانچه جمعی تصریح نموده اند چون حلی و سرائر و وسیله و علامه
و غیرهم بجهة عموم ما فی الانسان واحد ففیه الدیة و تامل [illegible] ضعیف است نظر بعموم مزبور معتضد بشهرة با وجه
انیکه اقل نیست از سمع و شم در اینکه یکی از منافع است **فروع الاول** جمعی چون محقق و علامه و شهیدین تصریح
نموده اند باستظهار بایمان در این ادعای مجنی علیه یا عقیب جنایت موجبه آن بنابر عدم تمکن از معرفت زوال
ذوق مگر از قبل مجنی علیه نظر بتعذر امتحان و تعذر اقامه بینه لکن بعد [illegible] تصریح نموده بامتحان باشیاء تلخ
منفور پس هرگاه علم حاصل شد یا حد طرفین بمقتضای آن حکم میشود و با اشتباه ایمان است نظر بلوث چنانچه
در نظائر آن گذشت و اما هرگاه جنایت قلیل باشد بحدیکه ظن تأثیر در ابطال ذوق نباشد قسامه نیست بر مجنی علیه
بلکه کافی است حلف واحد بر جانی اگر عالم باشد بعدم ابطال آن و اگر مشتبه باشد بر او و لوث
نیز نباشد اشبه عدم سماع دعوی است و اولی صلح است **الثانی** بعد از استظهار بایمان نقصان ثابت شود
پس اگر متعین نباشد مقدار آن نزد متنازعین و نه نزد حاکم پس جماعت متقدمه تصریح نموده اند بقضاء
حاکم بچیزیکه حسم منازعه نماید تقریبا و مقتضای قاعده امر بمصالحه است پس هرگاه رضاء بمعین شد
فیها و الا پس حاکم قضا مینماید بانچه [illegible] **الثالث** هرگاه مجنی علیه تحدید نماید ناقص را بنصف مثلا
و جانی بگوید ربع است یا بالمره انکار نماید پس با لوث تصدیق میشود مجنی علیه در [illegible] حلف یاد نماید پس
نصف دیه است و هرگاه لوث نباشد پس مقتضای قاعده حلف جانی است **المسئلة السادسة**
اگر جنایت متعدی شود بتعذر انزال در حال جماع دیه کامله است چنانچه جمعی تصریح نموده اند من غیر خلاف
بلکه در ریاض دعوی عدم خلاف است بجهة قاعده متکرره بدیه فیما فی الانسان واحد و لکن

بالالتذاذ
دخول القضيب في خبر سماعة في الظهار اكبر حتى لا ينزل صاحبه الماء والديه وقصور سند مجبور است بشهرت عظیمه ودر حکم بست تعذر احبال یا جماع و امثال
بجماع چنانچه مفصلات رویت **فروع** الاول در مقام تعذر انزال است تعذر احبال هر چند انزال متوقف باشد و اجب است دیه کامله چنانچه جماعتی
تصریح نموده اند جماعتی منهم عدة والتحریر وقد وجه زیراکه این منفعت واحده است پس هرتب میشود بر آن حسب القاعده چون نظایر **الثانی**
در تعذر حبل زوجه دیه کامله است چنانچه جمعی تصریح نموده اند در خبر سلیمان ابن خالد عن الصادق در رجل وقع بجاریة فافضاها وکانت
اذا انزلت بتلک المنزلة لم تلد قال الدیة وقصور سند مجبور است بشهرة **الثالث** واجب است دیه کامله با بطال التذاذ بجماع
یا طعام هرگاه ممکن باشد بطلان این دو باهم وشهوة طعام هر چند بعید است زیراکه هر یک از اینها منفعه واحده لازمه میباشد
بلکه التذاذ بطعام ملازم با فوق است بطلان آن باطل میشود و ارش محتمل است بنا بر منع اندراج آن در عموم قاعده ولی از غیر
مقدرات است و مرجع در آن مجنی علیه است یا نوع خبایثی که محتمل آن باشد با قسامه بجهة تعذر اطلاع چنانچه در نظایر آن ره
المسئلة السابعة جمعی تصریح نموده اند باینکه در زوال قوة ارضاع حکومت است بجهة عدم تعذر در آن و
مقدس اردبیلی تامل نموده بجهة حکم اصحاب بدیه در اقل از آن و مخفی نماند که مقتضای عموم ما في الانسان واحد فيه الدية ثبوت
دیه است در این جا نیز چنانچه در قوة امناء است و الحج بعضی فرق گذاشته اند باینکه قوة امناء صفت لازمه و تحول است بخلاف
ارضاع که آن در بعضی اوقات است و فوع است باینکه ملکه طبیعیه ارضاع نیز صفت لازمه نسوان است چون قوة امناء رجال از آن
مراد از آن قوة است که غذا با آن لبن میشود و بیرون می آید از پستان و منتفع میشود با آن والدین هر دو مندرج میشوند در عموم قاعده
ما في الانسان واحد فيه الدية **المسئلة الثامنة** هرگاه جنایت نماید بعنق کسی بحدیکه متعذر شود انزال طعام بجهة منفذ در عدم
و غیر آن و چیز مستقر باقی باشد بعد از آن دیگری قطع نماید عنق را در اول کمال دیه است بجهة عموم قاعده مذکوره چنانچه در
تحریر و کشف تصریح شده باین و باینکه بر ثانی قصاص است یا دیه بمقتضای عموم واحد عدم تداخل **المسئلة التاسعة** تشعر
در زوال صوت دیه است چنانچه صریح جمعی است بی خلاف بجهة قاعده مذکوره و خصوص کتاب ظریف که فیه ذهاب السمع کله
الف دینار والصوت کله من الغنن والبحح الف دینار و مراد انکه هر گاه زائل شود صوت بحدیکه متحول شود یعنی غلیظ الصوت
که برکنده شود یا اینکه اخن شود و اجن انکس است که تکلم نماید از خیشوم و در آن دیه کامله است هر چند جسم لسان ناقص
باقی باشد و هر گاه حرکت لسان زائل شود با بطلان صوت در آن سه قول است یکی مختار روضه و تحریر و آن دیه
کامله است بجهة بطلان صوت و دو ثلث دیه بجهة بطلان حرکت لسان که در حکم شلل آن است و بعید نیست
دوم مختار ارشاد که دیه واحده است زیراکه منفعت حرکت و صوت نطق است که متوقف بر حرکت لسان است و وجوب دیه
در زوال صوت بجهة زوال نطق است سوم مختار کشف است که وجوب دو دیه است زیراکه هر منفعه جدا باشند متباینین ذاتا و محلا بجهة انکه

(margin) البحح بالضم غلظة في الصوت
(margin) الغنة صوت يخرج من الخيشوم ... [illegible]
(margin) خیاشیم ... [illegible]

صوت ناشی میشود از خارج حروف مدخلیت نیست لسان را در آن و اما اوثر است للعموم **المسئلة العاشرة** واجب است
دیه کامله بزوال مضغ که ناشی میشود از تحجر شدن معرس لحیه بسبب جنایت زیراکه منفعت واحده است چون ذوق و مندرج است
در عموم قاعده ناطقه بدیه کامله فیما في الانسان واحد چنانچه صریح تحریر است هر چند اشکال نموده است در آن بجهة اصل و عدم نص
مقتضی رجوع بحکومت اول اقرب است **المسئلة الحادية عشرة** واجب است دیه کامله در سلس البول یعنی نزول
بول بر سبیل ترشح بجهة منع قوة ماسکه وفاقا للمشهور لقوية غیاث ابن ابراهیم عن جعفر عن ابيه ان عليا ع
قضى في رجل ضرب حتى سلس بوله بالدية كاملة و قصور سند مجبور است بشهرة ظاهره و مصرحه در ذلک و حسنه خلافا للجماعه
چون ید و سرائر و جامع و دوسید و تلخیص پس هر گاه دائم ماند سلس بالليل دیه کامله است تا زوال در ثلث دیه است و تا
ارتفاع زوال ثلث دیه است بخبر اسحق ابن عمار عن الصادق لکن صالح معارضه ادله متقدمه نیست هر چند ضعف شده
لطریق تهذیب دارد و لکن الطریق نهایه صحیح است لکن شهرة ظاهره و محکیه متعدده بر رجح اول است بلاحظه انصراف اطلاق عام
مشهور بسلس دائم الی الليل نیز زیراکه اظهر افراد سلس او است بلکه ثبوت دیه در آن اجماعی است پس در سائر صور بنا بر مشهور
رجوع میشود بحکومت و جمعی تصریح نموده اند که مراد ایشان از دوام الی الليل او الظهر او الضحى دوام است در هر یوم نه در یک یوم
یا ایام **النظر السادس** في الشجاج والجراح والمسائل الملحقة بها بدانکه شجاج بکسر شین جمع شجه بفتح شین است
و آن جرح مختص براس است چنانچه در مجمع البحرین و نهایه ابن اثیر تصریح شده و جمعی تعمیم داده اند نسبت بوجه او در غیر راس
و وجه را جرح مینامند و مشهور آنکه شجاج هشت است حارصه و دامیه و متلاحمه و سمحاق و موضحه و هاشمه و منقله
و مامومه و جمعی چون قواعد و مراسم و لمعه بجای متلاحمه باضعه ذکر نموده اند و بعضی ده قسم نموده اند تا سعها دامعه و عاشرها
الدامغه و بعضی دیگر علاوه نموده اند دامعه بالعین المهملة با فاشره که جراحت در جلد نموده باشد و حارصه آنکه قطع جلد
شده باشد و تفصیل این ها ابراد میشود در ضمن مسائل عدیده **المسئلة الاولى** الحارصه در سائر کتابها غیر مجمعه و حارصه
غیر معجمه آن جراحت است که شق نماید جلد را اندکی و مشهور گفته اند عبارت از قشر جلد و خدش آن است در
معدن دعوی اجماع شده لکن جمعی از ایشان تصریح نموده اند که آن خدشی است که شق جلد شده باشد پس منافی
باسرائر نیست میدانی در سامی فرق گذاشته باینکه مجرد قشر و خدش را قاشره نامیده و شق جلد را حارصه
و جمعی دیگر گفته اند حارصه دامیه است یعنی آنکه قشر جلد نماید و سیلان دم شود و از این جمله صاحب غنیه است
پس فیها عشر دیة المشجوج و متمسک شده باخبار و مراد مشهور نیز که تعبیر از دیه آن بعیر نموده اند عشر عشر است
و اشکالی در حکم نیست که یک بعیر است در آن نظر با جماعات مستفیضه و مراسیل مجبوره و صحیح منصور

(margin) في الشجاج في الراس وفي الوجه الجراح

منصور ابن حازم عن الصادق في الحرصة شبه الخدش بعير وفي الدامية بعيران وفي الباضعة ثلاثة دون السمحاق ثلث من الابل کمرو اسکانی قال
شده در حارصه نصف بعیر و این شاذ است و متروک و تحقیق آنکه حارصه غیر از دامیه است در حارصه یعنی خدش جلد فقط
با شق قلیل از جلد که موجب سیلان دم نشده باشد عشر عشر دیه است که تعبیر شده به بعیر واحد و دلیل بعد از اجماع منقول
صحیح منصور است که در آن تعبیر شده بحرصه با اهمال حروف چون عرصه با اهمال حروف در کتب اخبار چنانی تعبیر شده و در
کتب استدلال فقهیه بحارصه تعبیر شده و از اینجا است که مقدس اردبیلی فرموده لا ذکر لها رهط في الروايات و در ستر کرده صحیح
منصور تعبیر بحرصه شده و مراد از آن کما است **فرعان** الاول جمعی چون تحریر و غیره تصریح نموده اند که مراد از بعیر در حارصه عشر
عشر دیه است و از بعیرین در دامیه خمس العشر و مجلس در سائر مراتب و ظاهر اخبار مثل خبر الحکم و غیره نیز همین است و لازمش در
الثاني اطلاق نص صحیح بر بود چون اطلاق فتوی طایفه مقتضی است عدم فرق را بایانه ذکر و انثى و حر و مملوک و دو دیه نیز تصریح
شده بتساوی ذکر و انثى و حر و مملوک و در آن قرار داده ارش را بحسب قیمه او و کام توهم میشود فرق مابین الذکر والانثى نزد بلوغ
تعبیر نموده بعشر عشر دیه چون غنیه و صباح و جامع چون دیه مرئه نصف دیه رجل است پس عشر عشر در او نصف بعیر خواهد بود
فاسد است بملاحظه تفریع اصحاب بمساواة حره با حر در دیات جراحات با اینکه برسد بحد ثلث پس بعد از آن از مرئه
برمیگردد بنصف **المسئلة الثانية** در دامیه و در آن چند مقام است الاول مشهور منصور آنکه دامیه غیر حارصه
میباشد و در سرائر نسبت داده بجل از مشیخه اصحاب و صریح انتصار و ناصریات دعوی اجماع است و این حجت است چون صحیح منصور
مزبور معتضد بشعار لفظین در مبدء اشتقاق و اصالة عدم ترادف و جمعی چون نهایه و وفق و غنیه متحد میدانند بلکه
ظاهر غنیه اجماع است لقول الصادق في خبر السكوني ان رسول الله قضى في الدامية بعيرا وفي الباضعة بعيران وفي المتلاحمة ثلثة ابعره
وفي السمحاق اربعة من الابل و ضعف بین این وجوه در مقام معارضه با ادله متقدمه از اجماعات و صحیح معتضد بشهرات مستفیضه
واضح است **الثاني** مشهور منصور آنکه دامیه آن جراحت است که اندک بلحم رسید باشد پس موافق میشود با دامعه بعین مهمله چنانچه
در عدا اشاره شده و قال لدنه يخرج منها نقطة من الدم كما يخرج الدمع لكن جمعی چون انتصار و ناصریات اعتبار سیلان دم نموده اند
دعوی اجماع نیز نموده اند و این ضعیف است و اجماع موهون است بمخالفه مشهور بلکه متبادر از اطلاق جرح دامیت در مقابل
خدش بلادم که حارصه است که مجرد بلوغ جرح است بقدر ادماء هر چند در غایت قلت باشد بقدر نقطه دمعه و باین
که در غنیه و کافی دامیه را اول اقسام شمرده و در آن بعیر واحد گفته اند **الثالث** مشهور منصور آنکه در دامیه دو شتر است بلکه در
انتصار و ناصریات اجماع است چنانچه در صحیح منصور گذشت و اسکافی قائل شده بیک شتر بجهة خبر سکونی سابق و تقدم مافی
فاصر است در مقام معارضه با ادله مزبوره و مقدس اردبیلی میل نموده به بعیر واحد در دامیه و ارش از برای حارصه قرار داده
عدم وجه لفظی این شاذ و مردود است بصحیح منصور و اجماعات مزبوره **المسئلة الثالثة** در متلاحمه است

و آن آن جراحت است که بسیار در لحم فرو رفته باشد و نرسیده باشد بسمحاق و در آن سه شتر است وفاقا للمشهور بلکه جمعی دعوی
اجماع نموده اند هر چند بعبارات مختلفه مثل آنکه در وفق و غنیه تعبیر بمتلاحمه شده و در انتصار تعبیر بباضعه شده و اراده
نموده از آن متلاحمه را و مجلسی عبائر نصوص در باره او از انها تعبیر شده باینکه في الباضعة ثلث من الابل چون صحیح ابن منصور
و حلبی و خبرین ابا بصیر و زراره و در بعضی دیگر تعبیر بمتلاحمه شده چون خبرین سکونی و مسمع في المتلاحمة ثلثة ابعرة
و بالجمله خلافی نیست در اینکه در متلاحمه سه شتر است چنانچه در ریاض و غیره تصریح شده با خلاف در این است که آیا
متلاحمه غیر باضعه است یا متحد است هر کسیکه قائل شده باتحاد دامیه و حارصه چون شیخ در نهایه و وفق و غنیه پس
قائل است بمغایرة باضعه و متلاحمه و باضعه را بجای دامیه ایراد نموده اند و هر کسیکه قائل است باینکه دامیه غیر حارصه
میباشد چون سرائر بلکه مشهور پس قائل شده باینکه باضعه متلاحمه است غیر از کافی نقله الاسلام پس قرار داده اول
اقسام حارصه را و دوم دامیه و سوم باضعه و چهارم متلاحمه و پنجم سمحاق و ششم موضحه و هفتم هاشمه و هشتم منقله
و نهم الامه والمامومه و دهم الجائفه و مجلسی نقل شده از اسکافی و ظاهر چنانچه صریح جمعی است اینکه نزاع لفظی است
بجهة اتفاق فقهاء بر وضع الفاظ اربعه یعنی حارصه و دامیه و باضعه و متلاحمه از برای معانی ثلثه الاول تفسیر الجلد
الثاني ما يدخل في اللحم يسيرا الثالث ما يدخل في اللحم كثيرا و لم يصل السمحاق و بعد اختلاف نموده اند در فرد مرادف
از اینها با آن دیگر پس بعضی قائل شده اند ترادف دامیه را با حارصه و علی هذا باضعه آن است که قطع جلد نموده و اندکی
داخل لحم شده باشد و این دامیه است بقول دیگر که مغایرت با متلاحمه یعنی آنکه داخل لحم شده باشد بسیار
و خلافی نیست در تعدد دیات معانی ثلثه و نه در انحصار در اینها پس نزاع در مجرد لفظ است **المسئلة الرابعة**
السمحاق بکسر سین و سکون المیم والحاء المهملة والقاف جلد مغشیه عظم است و مراد از او جنایتی است که برسد
بسمحاق و دیه آن چهار شتر است که چهار عشر العشر باشد با جماعات مستفیضه و معتبره شکاثره چون صحیح منصور
و حلبی و روایات سکونی و مسمع و ابی بصیر و خلافی نیست مگر از مقنع که قائل شده بپانصد درهم و این قول
در غایت شذوذ و ضعف است **المسئلة الخامسة** الموضحه یعنی آنکه قطع نماید سمحاق را یعنی جلد مغشیه
عظم را و واضح نماید عظم را و دیه آن پنج شتر است بلا خلاف و مجلس خلافی نیست در ثبوت قصاص در آن
و در مراتب سابقه شجاجات و در نبوی مروی غوالی في الموضحة خمس من الابل و در صحیح یونس عن الرضا عن علی ع
في موضحة الراس خمسون دينارا و قال الصادق في خبر جرير في موضحة العبد نصف عشر قيمته و قصور سند مجبور است
بشهرة عظیمه بلکه اجماعات در ناصریات و خلاف و غنیه لکن در غنیه و اصباح و کافی نقل شده

بنصف عشر دیه و همین ضابطه تقدیرات این در اخبار من باب المثال است **فروع** الاول هرگاه در همه مواضع موضحه شده باشد

در هر یک پنج شتر است بجهة عموم نبوی مقدم و نبوی دیگر ... فی المواضح خمس خمس و اصالة عدم تداخل و عدم خلاف **الثانی**

مقتضای اطلاق النص و فتوی جماعة ... [illegible]

[illegible] **الثالث** هرگاه ... [illegible]

[illegible] **الرابع** هرگاه ... [illegible]

[illegible] **الخامس** هرگاه ... [illegible]

[illegible] **السادس** ... [illegible]

[illegible] **السابع** ... [illegible]

[illegible] **الثامن** هرگاه ... [illegible]

[illegible] **التاسع** ... [illegible]

المسئلة السادسة [illegible]

فروع الاول ... [illegible]

[illegible] **الثانی** ... [illegible]

(حاشیه: [illegible])

[illegible] **الثالث** هرگاه ... [illegible] **الرابع** ... [illegible]

المسئلة السابعة [illegible]

[illegible] **فرعان** الاول ... [illegible] **الثانی** ... [illegible]

المسئلة الثامنة [illegible]

[illegible]

المسئلة التاسعة [illegible]

فرع [illegible]

المسئلة العاشرة [illegible]

فرعان الاول ... [illegible]

و شهره عظیم مرجح است سیما بملاحظه شذوذ مخالف چنانچه اشاره شد الثانی اگر نافذه در احد المنخرین باشد الی آخر در آن عشر دیه است
منقول و فاقا للجامع چنانچه در رساله روی فی الکشف عن الرضا ان فیه العشر و ضعف سند مجبور است بلزوم اقتصار در خلاف اصل بر مورد اتفاق
و جمعی چون ابن ادریس قائلند بعشر دیه بشرط برء و صلاح و در کشف نسبت داده بمشهور و جمعی تصریح نموده اند که اگر نیکو نشود خرق باقی ماند
سدس دیه است و در غنیه دعوی اجماع شده و اسکافی قائل است بعشر دیه و اگر دیه خمسین دینار لکن قائل شاذ است و صحیح حلبی
معارضه اصل معتضد بشهرت را ندارد **المسئلة الحادیعشر** مشهور منصور آنکه در شق شفتین که ظاهر شود دندانها
ثلث دیه شفتین است و اگر نیکو شود خمس دیه شفتین است و در یکی از شفتین که نیکو نشود ثلث دیه آن است و هرگاه نیکو شود خمس
دیه آن است و در کشف نسبت بمقطوع اصحاب داده و در غنیه تصریح باجماع شده و در ریاض بعدم خلاف مگر از اسکافی که
گفته است در شفه علیا ثلث دیه آن است و در شفه سفلی نصف دیه آن است و با اطلاق حکم نموده بدون تفصیل
المسئلة الثانیعشر
میانه برء و عدم آن و بدون استنان و عدم آن و این در نهایت ضعف و شذوذ است
جایفه در لغت آن است قول است یکی اختصاص آن است بر اس و این ظاهر کلینی و مقنع است که گفته انها التی بلغت جوف
الدماغ چنانچه در خبر ابی بصیر عن الصادق علیه السلام فی الجایفة ثلث الدیة و هی التی قد بلغت جوف الدماغ و موافق این است قول ثعلب
در فقه اللغة اذا بلغت ام الرأس حتی یبقی بینها و بین الدماغ جلد رقیق فهی الدامغة فاذا وصلت الی جوف الدماغ
فهی الجایفة دوم اختصاص آن است ببدن و نسبت داده شده بمعظم از آن جمله غنیه که گفته است اما الجایفة فلیست
من الشجاج لانها فی البدن و هی التی تبلغ الجوف سیم تعمیم بحدیکه شامل باشد جراحتی را که برسد در جسد بجوف
و در رأس بدماغ چنانچه ظاهر جمعی است چون صریح فقیه و ظاهر ط که قال انها التی تخرق الی الجوف من بطن او ظهر
او صدر او ثغرة النحر او من جنب او من غیره انتهی و این قول اقرب است بعرف و لغت و جمعی چون تحریر و غیره تصریح
نموده اند باینکه جایفه متحقق میشود بوصول بجوف هرچند بسر سوزنی باشد و هرگاه خرق نماید سدق را در رسد
بباطن دهان جایفه نیست زیرا که داخل دهان مثل ظاهر است و همچنین هرگاه به نیزه بزنند در وجه شخص پس
بشکند استخوانرا و داخل فم شود یا جرح نماید در ذکر شخص پس برسد بمجری بول از ذکر گفته اند جایفه نیست
و وجه آن عدم انصراف اطلاق جایفه است بمثل مفروضات و در اینجا چند مقام است **الاوّل** در جایفه
ثلث دیه است بلا خلاف ظاهر و مصرح به فی ط و ف و الغنیه بلکه در خلاف تصریح باجماع شده للنبوی المروی
فی ط و فی الجایفة ثلث الدیة و همچنین در اخبار ابی بصیر و سماعه و زراره و در صحیح حلبی عن الصادق فی الجایفة ثلث
و ثلثون من الابل و در این تعبیر مجازی است زیرا که در خبر تصریح نموده باتفاق بر زیادتی ثلث تعبیر در اینجا چنانچه نقصان
اطلاق

[illegible]

الاطلاق اصحاب است که ثلث دیه را در اینجا اشعار و در خبر ابی بصیر فی الجایفة ثلث الدیة ثلث و ثلثون من الابل **الثانی** قصاص
نیست در جایفه و در غنیه تصریح شده بعدم خلاف بر او و در کشف باتفاق و در خبر ابی حمزه است فی الجایفة ما وقعت فی الجوف
لیس فیها قصاص الا الحکم **الثالث** اقرب چنانچه جمعی چون ط و محقق و علامه تصریح نموده اند اینکه اگر جرح نماید عضوی را و داخل آن بجوف رساند
جایفه نماید واجب است دیه جرح و دیه جایفه مثل آنکه جنایت نماید در کتف تا بمحاذی جنب داخل آن بجوف رساند
بجهة عموم ادله و تعدد جنایت عرفا پس محض میشود هر یک بدیه آن و اگر عضو واحد باشد مثل آنکه در جنب جایفه
بایضاح بعد جایفه نماید هر دو دیه است یکی دیه موضحه و دوم دیه جایفه بجهة استصحاب و اصل عدم تداخل تا هرگاه نیکو شود
ام موضحه و هم جایفه شود پس دیه جایفه به تنهائی باشد بجهة صحیح ابی عبیده متقدمه و هرگاه جائی متعدد باشد دو دیه است
بر هر یک دیه جایفه است **الرابع** جمعی چون ط و محقق و علامه تصریح نموده اند باینکه اگر یکی جایفه نماید دیه جایفه بر
اوست پس اگر دیگری کارد در داخل نماید و هیچ زیاد نشود بر او تعزیر است نظر باذیت و ارش نیست زیرا که جرحی نکرده
بلی هرگاه وسیع نموده باشد آنرا باطنا یا ظاهرا در آن حکومت است زیرا که جرحی است که مقدر نشده و در او چیزی بخصوص
و داخل جایفه هم نیست و تصریح نموده اند باینکه اگر وسعت دهد در ظاهر و باطن این جایفه او دیگری است مثل اینکه هرگاه
منفرد باشد باین قدر از توسیع **الخامسی** در ط و قواعد و غیرهما تصریح نموده اند باینکه هرگاه ظاهر شود عضوی از بواطن
چو کبد و قلب و طحال پس کارد یا سوزنی بآن فرو برد ارش مشغول است و این حسن است زیرا که جایفه در فرض
که از ظاهر بجوف برسد و فرض این است که نفس عضو ظاهر باشد **السادسی** شیخ در ط و محقق و علامه تصریح
نموده اند باینکه اگر جایفه واسعه باشد پس دیگری ظاهر نماید خنور اهرا اول که جارح است ثلث دیه میباشد و بر ثانی که تمام
شده ثلثان دیه میباشد بجهة عدم سلامت غالبا با آن بخلاف محض اجافه **السابع** هرگاه خیاطة شود جایفه پس دیگری
بکشاید خیوط را پس اگر جرح بحال خود باشد و اصلا ملتئم نشده باشد و بکشودن اصلا زیادتی حاصل نشود
باشد شیخ در ط تصریح نموده بتعزیر بجهة اذیت و عدم ارش نظر بعدم حدوث جنایت و جراحت و این خالی
از اشکال نیست بلاحظه عدم انفکاک از جنایت قلیله هرچند در خیاطة ثانیه باشد پس ارش قویست و هرگاه
چنانچه جمعی تصریح نموده اند و بر او است ارش خیوط اگر نقصی روی داده باشد و اجرت خیاطة ثانیه و هرگاه
بعض جرح ملتئم شده باشد ارش است زیرا که این جنایتی است که صادق نمی آید بر آن اجافه و هرگاه **الثامن**
فتح خیاطة بعد از اندمال باشد تجدید جایفه شود پس ثلث دیه است زیرا که جایفه دیگر است **التاسع**
هرگاه در دو موضع جایفه نماید دو ثلث دیه است از برای هر موضعی ثلث دیه است

هرگاه نیزه یا خنجر بزند بسینه و از ظهر بیرون آید جایفه واحده است چنانچه در ط و غیره تصریح شده زیرا که مراد از جایفه بحسب عرف و لغت
آن است که از ظاهر بجوف رسیده باشد اعم از اینکه نفوذ نماید بظاهر جنابت دیگر یا نه و جمعی چون ف و خ و غنیه و تحریر و
تلخیص و ایضاح قائلند که دو جایفه است بملاحظه آنکه دو عضو متباین میباشند که در هر یک متحقق شده جایفه بمعنی
جرح نافذ از ظاهر بباطن و ضعف این ظاهر است بعد از ملاحظه عرف و لغت بلا اشکال در اعدار جنابت نیز است
یعنی انقدر یکه خارج شده از جوف بظاهر جانب دیگر و ممکن است تجویز از کشف اشارع بدیه جایفه از برای مجموع نظیر
نظیر آنکه وصول بجوف نیز گاهی اعمق و گاهی انقص میباشد پس نظر شارع باین اختلافات نیست بلکه معیار صدق
جایفه است **التنبیه العاشر** اگر جرح نماید رقبه را و نفوذ نماید بحلق او پس دیه جایفه است و همچنین هرگاه نیزه یا خنجر
یا چاقو بزند بر عانه پس نفوذ نماید بمثانه جایفه است چنانچه در عد و غیره تصریح شده نظر بصدق اسم جایفه عرفا و لغة
هرگاه بذکر بزند و نفوذ نماید بمجری بول این حکومت قویست نظر بعدم انصراف جایفه بر آن **التنبیه الحادیعشر** شیخ در ط
گفته هرگاه جرح نماید در وجه پس شق شود جلد و لحم و بشکند عظم و برسد بجوف فم مقتضای مذهب حکم است به دیه هاشمه
و حکومت زیرا که جایفه نامیده نمیشود مگر وقتی که برسد بجوف و این تعلیل اشاره است بآنچه سابقا ذکر نمودیم
از الحاق فم بظاهر و عدم انصراف جایفه بمثل آن و در ط معلل داشته باینکه جایفه آن است که برسد بجوفی که غالبا تلف
باآن باشد و این معدوم است در اینجا پس دیه هاشمه است و آنچه زاید بر آن است تا فم در آن حکومت است و این اقرب
چنانچه در تحریر و عد و غیرهما نیز اختیار نموده اند **الثانیعشر** اطلاق نص و فتوی مقتضی عدم فرق است در آلة جایفه
میانه آنکه از حدید باشد چون خنجر و نیزه و چاقو یا از غیر آن مثل چوبی که سر آن تیز نموده باشند که فرو رود بجوف یا سنگ
نیز یا گلوله تفنگ و غیر آن **المسئلة الثالث عشر** اگر نفوذ نماید نافذه در چیزی از اطراف چون ید
در رجل دیه آن صد دینار است وفاقا لجماعة کثیرة از آن جمله فقیه و شیخ در ید و ملعه و ذکری و نسبت داده بشیخ و اتباع
او لکن نیافتیم در کتب شیخ و دلیل صحیح یونس عن الرضا علیه السلام و فی النافذة اذا انفذت من رمح او خنجر فی شیء من الرجل
من اطرافه فدیتها عشر دیة الرجل مائة دینار المجز و بعضی اشکال نموده اند در جائیکه دیه طرف کمتر باشد از مائة مثل
دینار مثل انمله بجهة لزوم زیادتی دیه نافذه آن از دیه قطع آن بلکه از دیه قطع دو انمله در غیر ابهام از اصابع مشتمله
بر سه انمله و این مدفوع است باینکه مقدرات دیات از تعبد یا ت است و استبعاد در مقابل نص
صحیح غیر مسموع است با وجه آنکه کاهست قطع انمله ارفق است بحال مجنی علیه از انمله مجروحه بنافذه نظر بایلام
متمادی و تشنج از استعمال آن اصبع بالمره بخلاف مقطوع چنانچه در قطع بعض لسان و از آنچه ذکر شد حکم ظاهر شد ضعف
توقف

توقف جمعی در حکم بواسطه ورود نص صحیح متقدم و بعضی چون مالک و مجمع البرهان گفته اند ادلّه اختصاص این حکم بعضوی که در آن کمال
دیه است و معلل داشته اند باینکه بر غیر آن طرف اطلاق نمیشود و جواب آنکه صادق است طرف عرفا بر هر واحدی از یدین و
رجلین و حال آنکه کمال دیه در هر یک نیست بلکه نصف دیه است **فروع** الاوّل عموم صحیحه متقدمه مقتضی آن است که
نافذه در رجل واحده دیه آن صد دینار است و همچنین در دیه واحده در انمله یا کف بجهة صدق طرف بر هر یک از اینها
در عرف و لغت و گاهی توهم میشود که طرف اسم است از برای نهایات انمله و استشهاد این اصطلاح فلاسفه است و فهم
عرفیه اعم است از طرف عقلی و آیا نافذه در ساق یا فخذ یا الیتین یا ساعدین یا عضدین یا ظهر یا کف چگونه است
حکم ایشان پس مقتضای قاعده حکومت است بنا بر عدم صدق طرف بر اینها پس در اینها قصاص است اوّلا
بجهة عموم و هرگاه متعذر شود پس ارش است هرچند اطلاق طرف ببعض اینها قویست سیما در صورت انفراد مثل
ساق از مقطوع الرجل یا عضد از مقطوع الید من المرفق چنانچه ظاهر میشود از عبارات اصحاب در جنایت اطراف
الثانی هرگاه نفوذ نماید کارد یا خنجر یا نیزه بر وجه با ارش رجوع میشود یا قسام شجاج که در هر یک از اینها مقدرات
منفصله است که گذشت اگر گفته شود که در اینجا تعارض میانه دو قاعده است یکی عموم قاعده نافذه نظر بصدق
طرف بر رأس عرفا و لغة پس مندرج میشود در عموم نص و فتوی باینکه فی النافذة فی الطرف مائة دینار و حال آنکه
نافذه در رأس یا در لحیت قلیلا او کثیرا و یا بسمحاق میرسد و یا بایضاح میرسد و هکذا که در هر یک دیه مقدره است
دوم قاعده عامه شجاج حسب مراتب منفصله در مقدرات دیات چون حارصه و متلاحمه و سمحاق و غیرها جواب آنکه
دیه ثابته در شجاج مقدم میباشد نظر بعدم طایفه پس قاعده در طرف را تخصیص میدهیم بغیر رأس **الثالث** نافذه
در موضعی که عظم ندارد و مضغ طعام میشود داخل آن در فم که بفارسی لوزه مینامند هرگاه نفوذ نماید بحدیکه ظاهر
شود از آن فم دندان صد دینار است پس اگر معالجه شود و ملتئم شود در آن شین و اثری ظاهر باشد چنانچه در صحیح
صحیح یونس است هرچند اصحاب بخصوص متعرض آن نشده اند و مع ذلک رجوع بحکومت بعید نیست **الرابع**
آیا مختص است نافذه باینکه در آلة جرح حدت و تیزی باشد چون نیزه و چاقو و کارد و هر خارق جلد و لحم یا اینکه
اعم است و شامل گلوله تفنگ و شبه آن از مدورات نافذه نیز میشود وجه است اوجه اوّل است
پس در نافذه مدوره چون گلوله تفنگ مرجوع بارش است هرچند تعمیم بدعوی تنقیح مناط خالی از وجه
نیست **الخامسی** آیا مختص است نافذه بصورتیکه خارج نشده باشد از جانب دیگر یا اعم است

ظاهر نهایة التغییر رتبة اول است و مقتضای عرف ثانی است زیرا که هر حادثی که نفوذ نماید بباطن آنرا نافذه گویند هر چند از طرف دیگر بیرون
نیامده باشد السادس صریح جمعی اختصاص حکم نافذه است بر رجل و این اقوی است نظر بسقیه بر رجل در نص و فتوی
و لزوم قصر در خلاف اصل بر متیقن و آن همان مورد نص و فتوی است که رجل بوده باشد پس در مرتبه بازگشت [?] مرجوع است و از شهید اول
نقل شده قول بمساوات چنانچه مقتضای قاعدهٔ مساوات مرتبه است با رجل در دیهٔ اعضاء ما دامیکه نرسد بثلث و از فاضل
مجلسی نقل شده که دیهٔ نافذه در مرتبه نصف دیهٔ نافذه در رجل است پس در مرتبه پنجاه دینار است السابع نافذه
در مملوک بنسبت قیمت است بدیهٔ حر هر گاه ناقص باشد چنانچه ظاهر قویهٔ سکونی است عن علی ع جراحات العبید علی نحو جراحات
الاحرار فی الثمن بدانکه دیه نیست در اقسام ضرب که خالی از جرح باشد چون رفس یعنی ضرب برجل که لکد مینامند
و اللطم یعنی ضرب بکف مفتوح و وکز یعنی ضرب بکف مجموعه که در فارسی گره مشت میگویند و ضرب بتازیانه و عصا و قصاص
ثابت است و آیهٔ اعتداء و عقاب بمثل و باید اهتمام نماید که تعدی نشود و هر گاه انتفاخ حاصل شود و باشد ارش است
بجهة قاعده در غیر منصوص و هر گاه حادث شود تغییر لون از حمرة و خضرة و سواد پس تفصیل آتی مرجوع است المسئلة
الرابع عشر در احمرار وجه بجنایت یک دینار و نصف است و در اخضرار آن سه دینار است بلا خلاف
بلکه جمعی دعوی اجماع نموده اند چون انتصار و خلاف و غنیه و سرائر و مهذب للصحیح عن ابن محبوب المحکی علیه اجماع العصابة
عن اسحق ابن عمار عن الصادق ع عن رجل لطم رجلاً علی وجهه فاسودّت اللطمة فقال اذا اسودّت ففیها ستة دنانیر
و اذا اخضرّت ففیها ثلثة دنانیر و اذا احمرّت ففیها دینار و نصف و فی البدن نصف ذلک و اختلاف شده در اسوداد
و قول اظهر آنکه در آن شش دینار است چنانچه مشهور بین الاصحاب است و در ک دعوی اجماع شده بجهة صریح صحیح متقدم و جمعی
قائلند که مثل اخضرار در آن نیز سه دینار است و در انتصار و غنیه دعوی اجماع شده و این موهون است بمخالفة
مشهور و معارض است با صحیح فروع الاول مرتب میشود دیات مفصله بوجود اثر لطمه هر چند مستوعب نشود وجه را
و دائمی نشود و زائل شود چنانچه مقتضای اطلاق نص و فتوی است و خلاف نقل شده از شهید در حاشیه که شرط
نموده عدم زوال را در هر سه قسم پس اگر زائل شود ارش است در مدت بقاء او و محل تنبیه هم انصراف اطلاق بتغییر
مستقر و این فاسد است بلکه قرار دائمی از اندر افراد اطلاق است بلی کافی نیست بمجرد تغییر آن مثل [illegible]
در حال ضرب حادث شود حمرة یا خضرة و فی الفور زائل شود بلکه در این حکومت است الثانی حکم رأس
در مذکورات حکم وجه است چنانچه جمعی تصریح کرده اند چون سرائر و غیره و در ف تصریح باجماع شده و دلیل
بجهة منقوله است بلکه اندر از اعتضاد بظاهر اصحاب و عموم علیه منصوصه در حدیث حسن ابن صالح
عن الموضحة فی الرأس کما هی فی الوجه فقال الموضحة و الشجاج فی الوجه و الرأس سواء فی الدیة لان الوجه من الرأس

و الشجاجات

(margin: از اطلاق)
و لیست الجراحات فی الجسد کما هی فی الرأس الثالث در کتاب غنیه قید نموده وجه را بوجه حر و شاید نظر او بدعوی تبادر در آن است
نص و این ضعیف است نظر بعموم ناشی از ترک استفصال از لفظ که واقع است در سؤال و بعضی احتمال داده اند
نسبت بقیمه را در عبد و بنا بر اختصاص پس در عبد مرجوع است بحکومت الرابع در تحریر تصریح شده که اگر لطمه بوجه نمود
و اثری ظاهر نشود ضمان نیست و این حسن است بلی قصاص ثابت است بجهة عموم آیهٔ اعتداء و بمثل و بهمین تعزیر ثابت
الخامس دیات اصناف ثلث بتغیرات لون در بدن نصف است بنا بر مشهور منصور بلکه جمعی دعوی اجماع
نموده اند چون انتصار و ف و غنیه و در ف دعوی اخبار فرقه نیز نموده و اجماعات و مراسیل بعد از جبر بشهرة حجج واضحه
میباشند چون صحیح متقدم بروایت فقیه هر چند خالی است ذیل آن بروایت کافی و تهذیب و با این سبب بعضی چون ربیع
و فع اشاره بتمریض مشهور نموده اند و صاحب وسیله نیز متعرض نشده لکن تمریض و عدم تعرض غیر از قول بخلاف
و با این جهة صاحب تنقیح گفته است لم نقف علی مخالف و محقق ثانی گفته لم یقل احد بالخلاف السادس اقوی
مساواة مرتبه است با رجل در مقدرات این جنایات وفاقاً لصریح جماعة منهم جنة بجهة اطلاقات فتاوی اصحاب
و عبارات متضمنه اجماعات که جابر میباشند نیز قصور سند را در خبر اسحق بروایت فقیه عن الصادق ع قضی علی ع فی اللطمة
یسود اثرها فی الوجه ان ارشها ستة دنانیر و ان لم تسود و اخضرت فان ارشها ثلثة دنانیر فان احمرت و لم تخضر
فان ارشها دینار و نصف و اطلاق این خبر اعم است از رجل و مرتبه هر چند بروایت غیر فقیه اختصاص برجل داده
لکن اختصاص مورد آن مقتضی نیست تقیید اطلاق را فتدبر المسئلة الخامسة عشر از قواعد معروفه
اصحاب است اینکه هر عضوی که از برای او دیهٔ مقدره باشد در شلل آن دو ثلث دیهٔ آن است چون یدین و رجلین
و اصابع و جمعی دعوی اجماع نموده اند چون غنیه و ف و در اخیر دعوی اخبار فرقه نیز کرده و بعد از جبر ارسال بشهرة
حجة واضحه میباشند چون خبر حکم متقدم ما کان من شلل فهو علی الثلث من دیة الصحاح و مجلسی خلافی نیست در اینکه
در قطع آن بعد از شلل ثلث دیه است المسئلة السادسة عشر دیهٔ شجاج در رأس و وجه مساوی است
بنا بر مشهور منصور بلکه دعوی اجماع شده بر آن در غنیه و در هر موضع از خلاف بزیادهٔ اخبار فرقه که بعد از جبر بشهرة
حجة واضح میباشند چون خبر سکونی قال رسول الله ص ان الموضحة فی الرأس و الوجه سواء و خبر حسن ابن صالح ثوری
الموضحة و الشجاج فی الرأس و الوجه سواء لان الوجه من الرأس و عموم علیه جبر خبر میباید قصور حقیقته را
مثل عدم فارق بنا بر عدم اعتناء و تفصیل ظاهر از وسیله مهجور و هنا امور الاول هر گاه شجاج

در بدن باشد دیهٔ آن بنسبت عضوی است که اتفاق می افتد جراحت در آن از دیهٔ رأس مثل آنکه دیهٔ موضحهٔ رأس پنج شتر است که
نصف عشر است پس دیهٔ آن در ید نصف عشر دیهٔ ید است که دو شتر و نیم باشد و دیهٔ حارصه در رأس عشر عشر است پس در ید
نصف بعیر است یا پنج دینار و دیهٔ متلاحمهٔ رأس سه شتر است که سه عشر از عشر دیه باشد پس متلاحمه در ید واحده
یک شتر و نیم است زیرا که دیهٔ ید واحده پنجاه شتر است و عشر آن پنج شتر است و پنج را که ده قسمت کردیم ده نیم
میشود و سه عشر آن سه نیم میشود که یک شتر و نیم است و همچنین در سمحاق ید واحده چون در رأس چهار شتر است که چهار عشر
العشر دیه باشد پس در ید واحده دو شتر است اما حکم هاشمه بعد خواهد آمد و خارصه در یکی از انمله ابهام عشر اصبع یعنی
بالنصف دینار است و هکذا و خلافی نیست در این حکم بلکه در هر موضع از خلاف دعوی اجماع و اخبار فرقه شده بجهة
صحیح اسحق ابن عمار عن الصادق ع قضی امیر المؤمنین ع فی مجروح فی الاصابع اذا اوضح العظم نصف عشر دیة الاصبع اذا لم یرد
المجروح ان یقتص و اختصه مجبور است بعدم فارق الثانی جنایة بر بعض انمله یکی از موضحه و متلاحمه و غیر اینها آیا
نسبت داده میشود بدیهٔ اصبع یا بدیهٔ انمله دو وجه است صریح خلاف اول است حیث قال فان کانت الموضحة فی الید ففیها
نصف عشر دیة الید فان کانت فی الاصبع فنصف عشر دیة الاصبع و علی هذا باقی الجراح فی الاجماع الفرقة و اخبارهم انتهی
و اظهر ثانی است بجهة آنکه از برای انمله دیهٔ ثابتی است منصوص در روایات و فتوی اصحاب چون قویهٔ سکونی ان علیاً
یقضی فی کل مفصل من الاصابع بثلث عقل تلک الاصبع الا الابهام فانه کان یقضی فی مفصلها بنصف عقل
تلک الابهام و همچنین عبارات اصحاب انها بنسبة العضو الذی یتفق فیه ظاهر است در نسبت جارحه انمله بدیهٔ
انمله نه ید و نه اصبع چنانچه مستفاد میشود نیز از صریح جنة و ریاض که دیهٔ حارصه در یک انملهٔ ابهام نصف
دینار است و این در وقتی صحیح است که نسبت دهیم حارصه او را بدیهٔ مقدره از برای احدی انملتی ابهام زیرا که
دیهٔ آن پنجاه دینار است و عشر آن پنج دینار است و عشر این عشر نصف دینار است الثالث احکام متقدمه
در شجاج وجه و سر که گفتیم جاری میشود در بدن بنهج متقدم و این ظاهر است در عضو مشتمل بر عظم که از برای
آن دیهٔ مقدره باشد از بدن چون اصابع و یدین و ذراعین و عضدین و رجلین و ساقین و فخذین و از
جمله اعضائیکه از برای آنها دیهٔ مقدره است و سابق نیز اشاره شد ترقوتین است که در آن دیهٔ کامله
و همچنین ظهر و عنق که در هر یک دیهٔ کامله است و مقتضای قاعده آنکه در شجاجات وارده بر آنها از
حارصه ظهر مثلاً یا ترقوه یا عنق عشر العشر باشد چون حارصه رأس و همچنین دیات متلاحمه و سمحاق

(margin: [illegible] نصف عشر [illegible] رأس عشر العشر [illegible] جمیع ابهام صد دینار [illegible] نصف [illegible] پنجاه دینار [illegible] و عشر پنج دینار و نصف دینار [illegible])

دامیه

در موضحه بمرتبه آنکه در هاشمه ظهر که شکستن استخوان ظهر باشد دیه تامه است و اما صدر پس دیهٔ مقدره منصوصه ندارد و هر چند احتمال الحاق بظهر رود
سیما بقاعدهٔ الدیة فیما فی الانسان واحد و لکن اقرب در شجاجات آن حکومت است و هر گاه عضوی که از برای آن دیهٔ مقدره باشد بلا
عظم باشد چون ذکر و لسان و پستان و حشفتین و الیتین و حلمتین پس در آنها حکومت است چنانچه جمعی قائلند چون علامه و محقق ثانی
بجهة قاعدهٔ متکرره اجماعیه و نصیه چون صحیح عبدالله بن سنان عن الصادق ع دیة الید اذا قطعت خمسون من الابل فما کان جروحاً
دون الاصطلام فیحکم به ذوا عدل منکم انتهی باحرج در پستان هر چند کاهی منتهی میشود بعظم لکن آن عظم بدن است و در آن مقدر
منصوص نیست پس راجع بحکومت و در آن نیز متعین است و بالجمله از آنچه ذکر کردیم ظاهر شد که هر گاه کار در تنها [?] لطمه نیست
بران یا ساق یا بعضد یا بذراع یا بکردن یا بدو چهره کرده پس هر گاه حارصه باشد چون حارصهٔ رأس یک شتر است و همچنین در
دامیه و متلاحمه و سمحاق و موضحه چون در رأس میباشند لکن بشرط در دو جانب بهر دو و اما اگر در یکی از عضدین و ساقین و نحو
اینها باشد پس نسبت داده میشود بنصف و نحو آن از دیهٔ حارصه رأس یا غیر او اخذ میشود الرابع بدانکه اصحاب قاعده
ذکر نموده اند یکی آنکه مراتب منفصله شجاج در بدن بنسبت عضوی است که اتفاق می افتد جرح در آن از دیهٔ رأس دوم آنکه در کسر
عظم از عضوی که مقدر داشته باشد خمس دیهٔ آن عضو است و هر گاه بمعالجه نیکو شود چهار خمس دیهٔ کسر آن است و مقتضای این
قاعدهٔ ثانیه اینکه در کسر عظم ید واحده یا رجل واحده یا غیر اینها اگر نیکو نشود ده شتر باشد زیرا که دیهٔ ید واحده پنجاه شتر است
و خمس آن ده شتر است و هر گاه بعد از علاج نیکو شود چهار خمس این ده شتر است که هشت شتر بوده باشد و مقتضای قاعدهٔ
اولی آنکه در کسر عظم ید واحده و شبه آن از رجل و عضد و ساق پنج شتر باشد مثلاً زیرا که در کسر عظم رأس که هاشمه است ده شتر است
عشر دیهٔ کامله رأس است که ده شتر باشد و بعد از اعمال قاعدهٔ اولی در هاشمهٔ ید پنج شتر خواهد بود زیرا که دیهٔ ید واحده پنجاه
شتر است و عشر آن پنج شتر است و تحقیق آنکه قاعدهٔ ثانیه خاص است و قاعدهٔ اولیه عام و عمل بخاص در مورد خود که کسر
عظم از عضوی که دیهٔ مقدره دارد مقدم است نظر بادله خاصه از اجماعات معتضدات بشهرت و بقاعدهٔ اولیه عمل
مینمائیم در غیر این مورد خاص چون حارصه ید و در آن نصف بعیر است که عشر العشر است نسبت بدیهٔ ید واحده که پنجاه شتر است
و در دامیهٔ ید واحده یک شتر است که دو عشر از عشر دیهٔ ید واحده بوده باشد و در متلاحمهٔ ید واحده یک شتر و نیم است که سه
عشر از عشر دیهٔ ید واحده باشد و در سمحاق ید واحده دو شتر است که چهار عشر از عشر دیهٔ ید واحده است و در هاشمه
ید واحده که کسر عظم آن بوده باشد بقاعدهٔ اولیه عمل مینمائیم فتدبر الخامس بدانکه از جملهٔ قواعد مقرره بین المشهور
آنکه در موضحه عظم از عضو ربع دیهٔ کسر آن است و این مطابق است با قاعدهٔ اولی که دیهٔ شبه شجاج از جراحات

در بدن بالنسبة دیهٔ عضوی است که اتفاقی افتد جراحت در آن از دیهٔ رأس زیرا که مقتضای این قاعده در موضحه بدن شتر و نصف است و همچنین
ربع دیهٔ کسر است بجهة آنکه دیهٔ کسر عظم بدن خمس دیهٔ بدن است که ده شتر بوده باشد و ربع ده شتر دو شتر و نصف است السادس لا محاله
قواعد مقررهٔ متقدمه آنکه هرگاه نفوذ نماید نافذه در چیزی از اطراف مرد چون یدین و رجلین پس صد دینار است و این بظاهر منافی است
با عموم قاعدهٔ اولیه که دیهٔ شبه شجاج از جراحات بدن بالنسبة دیهٔ عضوی است که اتفاقی افتد جراحت در آن از دیهٔ رأس
بجهة آنکه مقتضای این قاعده رعایت تفصیل است از مقدار نفوذ تا حد دامیه و متلاحمه و سمحاق یا موضحه و در هر یک دیهٔ خاصه
آن متعین میشود و مقتضای اطلاق قاعدهٔ صد دینار در نافذهٔ اطراف عدم تفصیل است و ممکن است جمع بانیکه قاعدهٔ اولی عام
و قاعدهٔ نافذه خاص پس مقدم است در مورد خود بالخصوص و خصوصیته از چند وجه است یکی اختصاص آن بجنایت بشتر و دیگر که
در صحیح یونس است از آلت حادهٔ خارقه که نفوذ نماید پس جرح حاد شامل غیر حاد و جاری و وجوب و شبه اینها مرجوع است
به تفصیلات شبه شجاج از قاعدهٔ اولیه دوم اختصاص قاعدهٔ نافذه است باطراف که یدین و رجلین باشد یا نهایت یدین
و رجلین چنانچه مورد نص صحیح است پس در نافذهٔ سایر بدن مرجوع بقاعدهٔ اولیه است پس در نافذهٔ عضدین و فخذین و ساقین و
مرفقین و زندین بلکه ظهر و بطن کفین که متصل بیدین و قریب آن باشند مرجوع بقاعدهٔ اولیه است از رعایت تفاصیل شجاج
هر چند محکی از ظاهر اصحاب الحاق آنهاست در طرف و حکم نافذهٔ طرف در آنها جاری است سیم آنکه اختصاص دارد بمردان
چنانچه مورد نص است پس در نافذهٔ زنان رجوع است بقاعدهٔ اولیه در شجاج بدن بالنسبة بعضو جارم بنابر مذهب ما
این اشتر که نافذه اختصاص دارد بانیکه آلت جرح بیرون آمده باشد از جانب دیگر و نسبت داده شده بظاهر اصحاب [illegible] اگر
خارج نشده باشد از جانب دیگر هر چند نفوذ در باطن کرده باشد مرجوع بقاعدهٔ عامهٔ شجاج در بدن است المسئلة
الخامس عشر مرئه مساوی است با مرد در دیهٔ اعضاء و جراح تا آنکه برسد بقدر ثلث دیهٔ رجل و بعد از آن بنصف
قرار میگیرد بلا خلاف بلکه در کشف دعوی اجماع شده و للنصوص المستفیضة بلکه در سرائر دعوی تواتر اخبار از آل و تواتر
سنته [illegible] نموده و نقل نموده از مخالف ابن ربیعه قال قلت لسعید ابن المسیب کم فی اصبع المرئة قال عشر قلت ففی اثنتین
قال عشرون قلت ففی ثلث قال ثلثون قلت ففی اربع قال عشرون فقلت له لما عظمت مصیبتها قل عقلها فقال هکذا
السنة و در این اشاره است بانیکه این حکم سنت نبی و اجماع صحابه و تابعین است و عبارة فقیر بهای نهج [illegible] ظاهر
خلاف در سرائر اجماع است و در طریق ما نیز اخبار متکاثره است از آنجمله صحیح ابان ابن تغلب عن الصادق ع ما تقول فی
رجل قطع اصبعا من اصابع المرئة کم فیها قال عشر من الابل قلت قطع اثنتین قال عشرون قلت قطع ثلثا قال
ثلثون قلت قطع اربعا قال عشرون قلت سبحان الله یقطع ثلثا فیکون علیه ثلثون و یقطع اربعا فیکون علیه عشرون

ان هذا کان

ان هذا کان یبلغنا و نحن بالعراق فنبرء ممن قاله و نقول الذی جاء به شیطان فقال مهلا یا ابان هذا حکم رسول الله ان المرئة تعاقل الرجل الی ثلث الدیة
فاذا بلغت الثلث رجعت الی النصف یا ابان انک اخذتنی بالقیاس و السنة اذا قیست محق الدین و صحیح جمیل عن الصادق
عن المرئة بینها و بین الرجل قصاص قال نعم فی الجراحات حتی تبلغ الثلث سواء فاذا بلغت الثلث ارتفع الرجل و سفلت المرئة
و غیر ذلک از اخبار معتبره مستفیضه و بعضها طایفه فروع الاول خلافی نیست در این حکم مخالف قاعده اگر جانی مرد باشد
هرگاه جانی مرئه بر مرئه باشد پس صریح جمعی چون سرائر بلکه مشهور عدم فرق است در جریان حکم نظر بعموم بعض اخبار
معتضده بشهرة در آنکه دیهٔ جارحهٔ مرئه مثل دیهٔ جارحهٔ رجل است مادامیکه نرسیده باشد بثلث دیهٔ رجل چنانچه در سرائر نیز
تصریح بعموم اخبار نموده و بعد ذکر نموده خبر ابان متقدم را و بعضی چون مسالک و مجمع البرهان چنانچه از شهید در بعضی حواشی نقل شده
که میل نموده اند باختصاص حکم مزبور بصورتیکه جانی رجل باشد و اما هرگاه مرئه باشد بر مرئه پس از اول عمل بقاعده است که
دیهٔ ید واحده مرئه نصف دیهٔ النفس است که دویست و پنجاه دینار بوده باشد و بعد از توزیع بر اصابع از هر اصبعی پنج شتر
و از برای دو اصبع ده شتر است و از برای سه اصبع پانزده شتر است و قدر متیقن الاستثناء انما قبل بلوغ الثلث در
صورتیست که جانی رجل باشد نظر باختصاص اکثر اخبار بآن لکن مخالف شاذ و مردود است باطلاق معتبره و هر چند
بشهرة جابره بلکه ظاهر سرائر و خلاف اجماع امامیه است پس واضح شد نیز ضعف تردد قواعد و ایضاح و فقط از جهة
معارضهٔ عموم فتاوی و بعض نصوص باصالة مناصفه در دیات جراحات و اعضاء مرئه چنانچه اشاره شد الثانی
در سرائر تصریح شده چون عبارة بانیکه کسیکه قطع نماید یک اصبع زن را پس حکم متقدم ثابت است از برای او و ساقط
نمیشود بقطع دیگر هرگاه مجموع فعلین بحد ثلث دیه برسد بجهة عموم و استصحاب پس معیار در ثبوت حکم مزبور آن است که
دیهٔ قطع جانی واحد بحد ثلث دیه نرسد هر چند در صورت تعدد جانی فعل جمیع بثلث دیه برسد حکم بتنصیف نشود
الثالث علامه در قواعد گفته است فی ثلث اصابع منها ثلثمائة و فی اربع مائتان ان کان بضربة واحدة انتهی و آن [illegible]
اشاره است باشتراط این حکم یعنی تنصیف بعد از بلوغ ثلث بصورتیکه قطع بضربه واحده باشد یا نفی که هرگاه
جانی واحد بضربه واحده چهار اصبع مرئه را قطع نماید تنصیف متحقق است بنهج متقدم و اما هرگاه بچهار ضربه قطع چهار
اصبع نماید در هر ضربه قطع اصبعی نماید اقوی ثبوت حکم اصبع واحده در حال قطع اوست و [illegible] دلیل
نیست بر سقوط آن بلحوق جنایة دیگر و جنایة اخری نیز قطع مادون الاربع است پس حکم آن ثابت است و
ساقط نمیشود بسبق جنایت دیگر الرابع هرگاه قطع نماید مرد عضو زن را قطعی که موجب قصاص باشد پس هرگاه
دیهٔ مقطوع نرسد بثلث مثل اینکه قطع نماید یک اصبع [illegible] پس از برای مرئه است قصاص جنایة بلا اجماع

باجماع و عمومات و هرگاه بثلث برسد مثل آنکه مرد بضربه واحده چهار اصبع مرئه را قطع نماید پس مرئه بخواهد قصاص نماید جایز است
لکن بعد از رد فاضل که در مثال دو شتر است بجهة تحصیل مساوات چنانچه در صحیح حلبی عن الصادق ع فی رجل فقاء عینی امرئة فقال ان
شاؤا ان یفقئوا عینه و یؤدوا الیه ربع الدیة و ان شائت ان تاخذ ربع الدیة و قال فی امرئة فقئت عینی رجل
فقال ان شاء فقاء عینها و الا اخذ دیة عینه و باین حکم تصریح نموده اند جماعة کثیره بلکه ظاهر سرائر دعوی اجماع است
حیث قال و لم یخالف فیه سوی من ذکرته و هو معلوم العین و اشاره نموده بمخالف ابو علی در عبارة حیث قال المرئة تقاص
الرجل فیما بینه و بینها من الاعضاء و الجوارح و الاسنان و لا قصاص بینها و بینه فیما زاد علی ذلک الا انها لا تستحق بها
الارش و الدیات لکن خلاف مفید شاذ و متروک است و با ادلهٔ متقدمه نیز مردود است المسئلة السادسة
عشر بالاجماع منعقد است بر اینکه هر عضوی از مرد که از برای او دیهٔ مقدره بوده باشد پس اگر دیهٔ کامله باشد چون لسان و انف
و عینین پس در مرئه دیهٔ آن است که نصف دیهٔ مرد باشد و از ذمی دیهٔ آن است که هشتصد درهم باشد و از ذمیه دیهٔ آن است که
چهارصد درهم بوده باشد و از عبد قیمت آن است مادامیکه تجاوز نکند دیهٔ حر را و از امه قیمت آن مادامیکه تجاوز نکند دیهٔ
حره را و همچنین در منافع چون عقل و شم آن و هرگاه نصف دیهٔ مرد باشد چون عین واحده یا ربع آن چون جفن
یا منفعه یا شجه یا جرح یا جز اینها که مقدرات آنها کمتر است از دیهٔ کامله پس بنسبت آن است از دیهٔ مرئه و قیمت
عبد و امه و در غنیه نیز دعوی اجماع شده و اخبار مستفیضه وارد شده است چون قول [illegible] جراحات العبد علی نحو
جراحات الاحرار فی الثمن و در حدیث دیگر است اذا شج عبد موضحة قال علیه نصف عشر قیمته و فی آخر یلزم
مولی العبد قصاص جراحة عبده من قیمة دیته علی حساب ذلک یصیر ارش الجراحة و اذا جرح الحر العبد فقیمة جراحته من
حساب قیمته و در حدیث صحیح است عن رجل شج رجلا [illegible] فقال دیة [illegible] اربعمائة درهم و در حدیث
دیگر است جراحات النساء علی النصف من جراحات الرجال فی کل شیء و قصور سند مجبور است بعمل اصحاب و
اجماعات منقوله المسئلة السابع عشر ارش و حکومت در غالب استعمالات فقها بمعنی واحد
میباشند و مراد آن است که حر فرض میشود مملوک صحیح بعد مقوم میشود و بعد مقوم میشود مملوک با جنایت بالنسبة داده میشود
قیمة با جنایت بقیمة صحیح با جنایت و اخذ میشود از دیه بحساب آن مثلا هرگاه فرض شود عبد صحیح که قیمت آن ده دینار است
بعد فرض شود عبد معیب با جنایت مفروضه و قیمت آن نه دینار باشد پس واجب است در جنایت مفروضه عشر دیهٔ
حر پس عبد را اصل قرار میدهند از برای حر در ارش چنانچه حر اصل از برای عبد است در مقدر و این طریقه اجماع
تابع الاصحاب بوده آنرا در کتاب منهج الاجتهاد ایراد نموده ایم فروع الاول اگر مجنی علیه مملوک باشد اخذ

مینماید

مینماید مولای او قدر نقصان را باین نهج که مقوم میشود یکمرتبه صحیحا و مرتبهٔ دیگر معیبا باین جنایة و اخذ مینماید مولای او از جانی یا
از مولای او یا از عاقلهٔ او قدر نقصان را بشرط عدم زیادتی قیمت او صحیحا از دیهٔ حر و الا پس رد میشود بدیه و حکم میکنند از
قیمه یعنی دیهٔ او و حال عیب نیز باین نسبه مثلا هرگاه تجاوز نماید از دیهٔ حر بقدر ربع رد نماید باسقاط ربع پس ساقط میشود از آن
از قیمهٔ او حال عیب نیز و مراعات مینماید تفاوت مابین القیمتین را و اخذ میشود پس جراحت در آن و در چیز بانیکه
مقدر منصوص است الثانی هرگاه جنایت لا محالة باشد که بعد البرء نقصی حاصل نشود چون لحیه مرئه یا دندان زائده
یا اصبع زائده یا سلعه یا ثؤلول یا آنکه جرح در وجه بعد از اندمال موجب حسن شود اقرب آنکه اخذ میشود ارش نقص آن حین
الجنایة مادامیکه مستغرق قیمه نشده بجهة آنکه حین جنایة و جریان دم شده در معرض سرایت است و جنایت موجب
شده نقص و وجع را هر چند در وقت اندکی باشد پس اخذ مینماید ارش آنرا مادامیکه مستغرق دیه یا قیمت نشده باشد
و هرگاه موجب نقص نشود بالمره حتی حین الجنایة هم پس هیچ چیزی برای او نیست و از این جمله شمرده اند حلق لحیه مرئه و قطع
سلع را یا تعزیر ثابت است نظر باذیت محرمه الثالث زائد نمیشود آنچه منتهی شده است در دندان جانی بتجدد زیادتی قیمه
بعد از اندمال چنانچه در حقش است بدلیل استصحاب و ظاهر شیخ در ط اجماع اصحاب است الرابع اگر زایل شود [illegible]
یا مساوی باشد بسبب حلق لحیه او چیزی نیست غیر از تعزیر بجهة اصل و عدم حصول نقص در آن حتی آنکه اگر الم قلیل حال حلق
یا نتف حادث شود داخل نیست در ضرر عرفی که متحمل آن شوند حسب العادات بلکه غالب نسوان نتف مینمایند شعور
نابته در غیر مواقع لائقه را بجهة تحصیل زیادتی حسن و جمال المسئلة الثامن عشر کسیکه ولی ندارد امام ولی دم
اوست پس استیفاء دیه مینماید در خطاء و شبه آن و مخیر است میانهٔ قصاص و دیه در عمد بلا خلاف زیرا که امام در مقام
نبی است و النبی اولی بالمؤمنین من انفسهم پس در صورت عدم وجود ولی بطریق اولی و صحیح ابو ولاد عن الصادق ع فی الامام
ولی امره ان شاء قتل و ان شاء اخذ الدیة فجعلها فی بیت مال المسلمین لان جنایة المقتول کانت علی الامام فکذلک
دیته لامام المسلمین قلت فان عفی عنه الامام فقال انما هو حق لجمیع المسلمین و انما علی الامام ان یقتل او یاخذ الدیة
و لیس له ان یعفو و این خبر صریح است در عدم جواز عفو مجانا از برای امام چنانچه مشهور منصور است بلکه نزدیک باجماع
و خلافی نیست مگر از سرائر که تجویز عفو نموده از برای امام قیاسا بسائر اولیا و دعوی اجماع نیز نموده و مخالف نیز
نفی بأس از این نموده و این قول در غایت ضعف است نظر باعتضاد صحیح صریح بشهرة عظیمه ظاهره و شهرات مستفیضه
مشعره باجماع الطائفة چنانچه صیمری و غیره دعوی نموده اند با وجود آنکه حق غیر است و اصل در آن منع
از عفو است و قدر متیقن تولی امام است بقصاص یا اخذ دیه و اما جواز تصرف او بعفو ثابت نشده و خبر

النظر السابع در جنین نامیده شده است یعنی حمل در بطن ام از احیان است یعنی ... مشغول و مشهور منصور آنکه دیه جنین
حر مسلم بعد از اتمام خلقت و قبل از ولوج روح در آن صد دینار است که عبارة از عشر دیه کامله است و در سرائر دعوی عدم خلاف است و در
صریح کلمی چون انتصار و ... و غنیه دعوی اجماع شده و اخبار مستفیضه صریح در آن میباشند چون مرسل کالصحیح ابن مسکان عن ابی عبد الله علیه السلام
دیة الجنین خمس للنطفة عشرون دینارا و للعلقة خمسان اربعون دینارا و للمضغة ثلثة اخماس ستون دینارا و للعظم اربعة اخماس ثمانون
دینارا فاذا تم الجنین کانت له مائة دینار فاذا انشئ فیه الروح فدیته الف دینار او عشرة آلاف درهم ان کان ذکرا و ان کان انثی
فخمسمائة دینار الخبر و مخالف عمانی است که قائل شده بدیه کامله بجهة صحیح محمد بن مسلم عن الباقر علیه السلام اذا کان عظما شق له السمع والبصر و نبتت
جوارحه فاذا کان کذلک فان فیه الدیة کاملة و مثل این است صحیحه ابو عبیدة الحذاء و اسکافی اختلاف دیگری ... ضعف
اینها ظاهر است **فروع** الاول شد جنین حر مسلم است جنین حره مسلمه و جنین که بحکم حر مسلم است و شهید گفته است تصور
حریت جنین با رقیت ابوین او باینکه ابوین مملوکین کافرین باشند بعد آزاد شود مادر با حمل ... **الثانی**
آنکه عبد باشد و بعد الحمل شود مادر بدار الحرب پس استرقاق شود پس در این فرض جنین حر است و حکم شود ...
آنچه ذکر شد از عشر دیه یعنی صد دینار در جنین تام الخلقة قبل از ولوج روح فرقی نیست در او میانه ذکر و انثی چنانچه صریح جمعی ...
و سرائر دعوی اجماع است چنانچه مقتضای اطلاق اخبار مستفیضه و صریح صحیح ابن مسکان متقدم است و شیخ در ... فرق گذاشته میانه ... **الثالث** اگر جنین ذمی باشد پس
پس صد دینار است و انثی پس نصف آن که پنجاه دینار بوده باشد و این شاذ و ضعیف است چنانچه ظاهر ...
عشر دیه پدر آن است چنانچه در جنین حر مسلم عشر دیه پدر او است و ظاهر جمعی دعوی اتفاق است چنانچه ظاهر ...
اجماع و اخبار فرقه است و بعد از جبر ... خلاف شهرة عظیمه حجة دیگری میباشند علاوه بر اجماعات معتضده بشهرات ...
غالبه که لحوق ولد است بپدر در احکام **الرابع** مشهور منصور آنکه در جنین ام عشر قیمة او است ذکر باشد یا انثی ...
دعوی اجماع است چنانچه در مجبوره سکونی عن الصادق علیه السلام فی جنین الامة عشر ثمنها و اطلاق خبر مقتضی عدم فرق است میانه ذکر ...
کافر ... بملاحظه اعتبار ... چنانچه در جنین بهیمه عشر ثمن بهیمه است و جمعی نقل ... عشر قیمة اب ...
و عشر قیمة ام اگر انثی باشد لکن عبارات مبسوط ... **الخامس** معتبر در جنین مملوک ... قیمة ام است وقت
ابن سنان که ضعف آن در مقام معارضه با ادله ... ظاهر است **السادس**
جنایت نه در وقت القاء و ظاهر اجماع است ... باینکه جنایت سبب اسقاط است پس اعتبار ...
هرگاه جنین مملوک باشد و مادر او حره مثل اینکه هر دو مملوک باشند پس آزاد شود مادر بعد از حمل بجنین یا اینکه شرط نماید مولی
با پدر جنین رقیت و الد او از حره بنا بر قول بجواز این اشتراط پس اقرب آنکه در آن عشر دیه پدر او است چنانچه صریح
جمعی است بجهة اطلاق ادله ناطقه بعشر دیه که صد دینار است در جنین تام الخلقه چون صحیح ابن مسکان و صحیح

یونس عن الرضا علیه السلام و جزاء حریز القمی عن العبد الصالح و جمیع این اخبار فاذا کسی اللحم کانت له مائة دینار کاملة فاذا انشئ فیه خلق آخر
و هو الروح فهو ح نفس الف دینار فی الذکر و نصفها الانثی و مؤید این است تعلیل جمعی باینکه اصل در ولد آن است که تابع
باشد پدر را در حکم جنین حر همین است و خارج شده بنص صورتیکه ام ولد او امه باشد و بعضی چون تحریر قریب دانسته است عشر
دیه ام را مادامیکه زیاده نباشد بر عشر دیه پدر او **السابع** مشهور منصور آنکه دیه جنین حیوانات از بهائم و دواب
قیمت آنها است و در سرائر دعوی اجماع و تواتر اخبار نموده چون موثقه سکونی عن الصادق علیه السلام قال رسول الله صلی الله علیه و آله فی جنین البهیمة اذا ضربت
فازلقت عشر قیمتها و مخالف تحریر است که نفی دیه مقدره نموده از جنین بهیمه و دابه و قول بلزوم عشر قیمة ام را نسبت بروایه
داده و جه اختیار نموده ارش نقصان آنچه را که بما در آن روی داده و گفته که قیمته ملقوه حاملا و حائلا و الزام ... جانی ...
و دانسته قوة روایه سکونی را و اعتضاد آن بشهرة و عمل شد سرائر که مقصور است در قطعیات و دعوی او تواتر اخبار
و اجماع را و باین ادله مخصص میشود قاعده ارش **الثامن** اگر حمل متعدد باشد از برای هر یک دیه آن است پس هرگاه اسقاط
نماید حر جنین کامل الخلقه را قبل از ولوج روح پس دویست دینار است و در سه سیصد دینار است بلا خلاف **التاسع**
کفاره نیست بر جانی بالقاء جنین که روح در آن ندمیده باشد بجهة اختصاص ادله وجوب کفاره بصورت قتل که منتفی
میشود بجهة قتل و ظاهر کشف و ریاض چون صریح ق اجماع است **العاشر** هرگاه روح دمیده باشد پس در او دیه
کامله او است و نصف آن اگر انثی باشد چنانچه دانستی از نص معتبره متقدمه معتضده بشهرة عظیمه بلکه اجماع چنانچه صریح ...
و اطلاق نصوص مقتضی عدم فرق است میانه موت جنین در بطن و خارج آن و شیخ در ف قائل شده باینکه هرگاه
بمیرد در بطن ام بعد از علم باینکه تام الخلقه و حی بوده در آن نصف دیه ذکر و نصف دیه انثی است و دعوی اجماع و اخبار
فرقه نموده و فاضلین ... قائل شده که هرگاه اسقاط نماید حیا بعد بمیرد دیه کامله است و هرگاه در بطن ام بمیرد ...
دیه است و اسکافی و عمانی قائل شده اند باینکه هرگاه بمیرد جنین در بطن ام بجنایت در آن نصف عشر قیمة ام
و هرگاه اسقاط نماید حیا بعد از آن بمیرد در آن عشر قیمة ام است چنانچه در حدیث ابی سیار عن الصادق علیه السلام است
و ضعف این اقوال ظاهر است **الحادی عشر** آنچه مذکور نمودیم از دیه بعد از ولوج روح در صورتی است که یقین
بحیوة باشد بمثل استهلال یا تنفس یا عطاس یا ارتضاع یا حرکت در بطن یا خارج بطن حرکتیکه ممتاز باشد
از اختلاج و تقلص و اعتبار نیست بسکون بعد از حرکت بجهة احتمال بودن آن از باد چون حرکت اختلاج
و در مقنع گفته است که هرگاه پنج ماه بگذرد حیوة حاصل است و مستوجب دیه است چنانچه در خبر ابی شبل
وارد شده و این خبر با وجود شذوذ قائل و ضعف سند معارض است با ... خبر ...

فی خبر زرارة السقط اذا تم له اربعة اشهر غسل و بمضمون این فتوی داده اند اصحاب چنانچه در کشف تصریح نموده و خلافی نیست در وجوب کفاره در این جا
بجهة عمومات **الثانی عشر** هرگاه جنین تام الخلقه نشده باشد موزع میشود دیه متقدمه مقرره از برای تام الخلقه یعنی صد دینار
بر مراتب مفصله پس هرگاه بدرجه عظم رسیده هشتاد دینار است و در مضغه شصت دینار است و در علقه چهل دینار است و در
نطفه بعد از استقرار آن در رحم بیست دینار است بنا بر مشهور منصور بلکه در انتصار و ق دعوی اجماع شده چنانچه در غنیه
مثل صحیح است از حریز عن العبد الصالح علیه السلام و صحیح محمد بن مسلم و ابن مسکان و یونس و فیه والمائة دینار خمسة اجزاء فجعل للنطفة
خمس المائة عشرین دینارا و للعلقة خمسی المائة اربعین دینارا و للمضغة ثلثة اخماس المائة ستین دینارا و للعظم اربعة
اخماس المائة ثمانین دینارا فاذا کسی اللحم کانت له مائة دینار کاملة الخبر و در خبر سلیمان ابن صالح عن الصادق علیه السلام فی النطفة عشرون
دینارا و فی العلقة اربعون دینارا و فی المضغة ستون دینارا و فی العظم ثمانون دینارا فاذا کسی اللحم فمائة دینار ثم هی مائة
حتی تستهل قال فاذا استهل فالدیة کاملة و شیخ در تهذیب و استبصار و کتابی فرائض ... موافق است با اصحاب
در لزوم صد دینار در جنین تام الخلقه قبل از ولوج روح و خلاف نموده در صورتیکه اسقاط نماید جنین غیر تام الخلقه را از لزوم
از اینکه علقه باشد یا مضغه و غیرها پس قائل شده در آن بغره از باب جمع میانه نصوص مائة دینار و اخبار غره چون
صحیح عن ابی عبیدة و حلبی عن الصادق علیه السلام عن رجل قتل امرئة خطاء و هی علی رأس ولدها تمخض فقال خمسة آلاف درهم و علیه
دیة الذی فی بطنها غرة وصیف او وصیفة اربعون دینارا و مستند نیست از برای این جمع غیر از اجماع ق که مولکون
و معارض است با ارجح بلکه در این جمع طرح اخبار متقدمه مفصلة است میانه نطفه و علقه و مضغه در مقدرات دیات
که معتضد میباشند بشهرات مستفیضه و اطباق متاخرین کافة بلکه قدما نیز حتی الشیخ نیز در دیات ف موافق است
مشهور را و دعوی اجماع و اخبار فرقه نموده است **الثالث عشر** خلافی نیست بین الاصحاب در تعلق احکام ثلث یعنی دیه
و انقضاء عدة و گردیدن امه ام الولد باسقاط علقه یا مضغه یا عظم یا جنین کامل قبل از ولوج روح و بعد از آن
و در خلاف ظاهرا و صریحا دعوی اجماع شده و شبهه نیست در نطفه در تعلق دیه بان بجهة نصوص متقدمه و اما
در انقضاء عدة و گردیدن امه ام الولد باسقاط نطفه اقوال مختلف است اقرب آنکه هرگاه نطفه بحیثیتی باشد که علم
حاصل شود باینکه مبدء و مستعد بجهة از برای نشو آدمی پس تعلق میگردد بان احکام ثلثه یعنی دیه و انقضاء عدة و
گردیدن ام الولد و شیخ در ق دعوی اجماع نموده چنانچه مقتضای عمومات قضاء عدة است بوضع و ام الولد شدن بولید
مثل مضغه و علقه و همچنین است نطفه که معلوم شده باشد که آن مبدء نشو آدمی است یا هرگاه معلوم نباشد
بودن نطفه مبدء نشو آدمی اقرب عدم تعلق احکام است مگر دیه که در تعلق آن بر وجه شمول اطلاق نصوص

و اجماعات منقوله بدیه در نطفه پس باید دیه باشد و از قوة احتمال انصراف اطلاق به صورت علم باینکه مبدء نشو آدمی شد پس در مفروض باید
دیه نباشد باین جهت جمعی تصریح نموده اند که هرگاه بر قواعد معلوم نبوده که مبدء نشو آدمی است پس از برای ام است ارش باعتبار الم
بضرب بنا بر تحقق نقص قیمة در این باب سبب احتمال عدم ترتب چیزی بجهة عدم اتلاف عضوی و منفعتی و در کشف دعوی
قطع نموده بعدم وجوب چیزی بمجرد القاء باینکه وجوب چیزی مختص است بصورت حکم اهل خبره باینکه این نطفه ساقط
مبدء نشو آدمی است و این اشبه است **الرابع عشر** دانستی که مراتب پنج است چنانچه در صحیح ابن مسکان گذشت
اول نطفه که واقع میشود در رحم و قرار میگیرد تا چهل یوم هرگاه اسقاط شود دیه نطفه است و بعد آن علقه است تا چهل یوم هرگاه
اسقاط شود دیه علقه است و بعد آن مضغه است تا چهل یوم هرگاه اسقاط شود دیه مضغه است و بعد آن عظم تا چهل
یوم هرگاه اسقاط شود دیه عظم است و بعد آن اکتساء لحم و تمام خلقت است و دیه آن صد دینار است تا وقتیکه روح دمیده
شود و بعد از ولوج روح پس دیه کامله است و در صحیح محمد بن مسلم عن الباقر علیه السلام یضرب المرئة فتطرح النطفة فقال علیه عشرون
دینارا قلت فیضربها فتطرح العلقة قال اربعون دینارا قلت فیضربها فتطرح المضغة قال علیه ستون دینارا قلت فیضربها
فتطرحه و قد صار له عظم فقال علیه الدیة کاملة و بهذا قضی امیر المؤمنین قلت و ما صفة النطفة التی تعرف بها
قال النطفة تکون بیضاء مثل النخامة الغلیظة فتمکث فی الرحم اذا صارت فیه اربعین یوما ثم تصیر الی علقة قلت
و ما صفة خلقة العلقة التی تعرف بها قال هی علقة کعلقة الدم المحجمة ای مدة تمکث فی الرحم بعد تحولها عن النطفة
اربعین یوما ثم تصیر مضغة قلت و ما صفة خلقة المضغة و خلقتها التی تعرف بها قال هی مضغة لحم حمراء فیها عروق
خضر مشتبکة ثم تصیر الی عظم قلت فما صفة خلقته اذا کان عظما قال اذا کان عظما شق له السمع والبصر و رتبت
جوارحه فاذا کان کذلک فان فیه الدیة کاملة و اخبار باین مضمون بسیار است و بالجمله ظاهر نص و فتوی ثبوت دیات
در اربعین که میانه هر مرتبه است دیگر آن نطفه دیگر آن علقه دیگر آن مضغه است پس این دیه مقدره نطفه ...
بینها و بین العلقة پس بیست دینار از برای نطفه است و نیست میانه آن و میانه علقه و السطر بحیثیتی که لازم شود
چیزی غیر از دیه نطفه را چنانچه ظاهر شد صحیح یونس است و ظاهر شیخ در نهایه و ابن ادریس در سرائر تفصیل دیگر است که در
کتاب منهج الاجتهاد مبسوطا ایراد نموده ایم **فائدة** اصحاب متعرض این مراتب شده اند در جنین امه و ذمی
مقتضای قاعده حکومت است در نقص جنین و ام آن بجهة نقصی که حاصل شده در آن بسبب اسقاط
الخامس عشر واجب نمیشود بضرب مرتبه چیزی غیر از قصاص و دیه جنین مگر آنکه ضرب مؤدی شود
بموت مرتبه یا جرحی در جلد او شود یا تغییر لون او شود با سواد یا اخضرار یا احمرار پس دیه جنایات مقرره
ثابت میشود و چیزی مرتب نمیشود در مجرد ایلام غیر از قصاص در جائیکه ممکن باشد و غیر از تعزیر در خصوص

خصوص الم اسقاط در صورتیکه قصاص ممکن نیست چنانچه در کشف و غیره نیز تصریح شده السادس عشر اگر مقتول شود زنی پس ولد نیز باو
بمیرد پس دیه مرتبه ثابت است و اما جنین اگر معلوم باشد که ذکور است پس دیه ذکور است و اگر معلوم باشد که اناث است پس دیه اناث است
و هرگاه مجهول باشد حال او در آن دو قول است اقرب وفاقا للمشهور آنکه از برای جنین در این احکام نصف دو دیه است پس در مجموع لازم میشود
هزار و هفتصد و پنجاه دینار که پانصد دینار آن از مادر و هفتصد و پنجاه دینار از جنین باشد چنانچه تصریح شده در تحریر و غیره و ظاهر ملتقی
لا صحیح یونس عن الرضا و از سلک الصحیح ابی سکان عن الصادق وان قتلت المرأة و هی حبلی فلم یدر اذکرا کان ام انثی فدیة الولد النصفان نصف
دیة الذکر و نصف دیة الانثی و دیتها کاملة و قصور سند مجبور است بشهرت بین القدماء و عامه متاخرین و در رف و غنیه دعوی اجماع
و در سرائر رجوع بقرعه نموده بجهة اشکالی که مدفوع است بصحیحین و هر چند ... نیز تابع او شده و مفاتیح ترجیح نداده است
السابع عشر هرگاه مرتبه اسقاط نماید حمل خود را بمباشرة یا به تسبیب مثل آنکه شرب نماید دوائی را پس اسقاط نماید پس
بر او است دیه جنین ساقط شده و خود نصیبی ندارد از این دیه بلا خلاف در صحیح الصحیح عن ابی عبیدة عن الصادق فی امرأة
شربت دواء و هی حامل لتطرح ولدها فالقت ولدها قال ان کان له عظم قد نبت علیه اللحم و شق له السمع والبصر فان علیها دیته
تسلمها الی ابیه و ان کان جنینا علقة او مضغة فان علیها اربعین دینارا او غرة تسلمها الی ابیه قلت فهی لا ترث من ولدها
من دیته قال لا لانها قتلته و در باب خطا اشاره شد بخلاف آنکه اقوی در آن نیز حرمان او است از دیه نه از متروکات کما فی النبوی
ان قتله خطاء ورث من ماله و لا یرث من دیته و ضعف سند مجبور است بشهرت بلکه باجماع منقول در سرائر و غنیه و غیرهما
الثامن عشر اگر بفزع آورد حامل را شخصی پس اسقاط جنین نماید دیه بر مفزع است بلا خلاف چنانچه قاعده
ضمان نسبت و خصوص صحیح ابن ابی عمیر عن محمد بن ابی حمزه عن داود بن فرقد عن الصادق قال جائت امرأة فاستعدت
علی اعرابی قد افزعها فالقت جنینها فقال الاعرابی لم یهل و لم یصح و مثله یطل فقال النبی اسکت سجاعة علیک غرة وصیف عبد
او امة و هرگاه خطا واقع شود بر عاقله است چنانچه مستفاد میشود نیز از خبر متضمن قضیه امرئه که با فزاع عمر اسقاط نمود التاسع
عشر ارث میبرد دیه جنین را هر کس که ارث از مال او میبرد الاقرب فالاقرب بلا خلاف بلکه در ظاهر سرائر
و صریح خلاف اجماع است و در خبر حسین بن خالد است اذا ضربت امه فسقط من بطنها قبل ان تنشا فیه الروح مائة
دینار و هی لورثته الجزء العشرون جمعی چون ط و سرائر و کشف علامه تصریح نموده اند باینکه دیه اعضاء جنین و جراحات
آن نسبت بدیه آن است پس اگر بزنند ام را و اسقاط نماید عضوی از جنین را چون ید پس اگر مادر بمیرد و باقی جنین ...
لازم میشود دیه مادر و دیه جنین و الا همان دیه ید واجب است که پنجاه دینار باشد هرگاه بعد از اکمال و قبل از
ولوج روح باشد و در ید بعد صد دینار است و در جارحه او دینار است و هکذا سائر اعضاء و حکم ارش پس آن نیز

چون جنایت واقعه در نفس است و در صحیح یونس فیما عرضه علی ابی الحسن الرضا من قضاء امیر المؤمنین قال قضی فی دیة جرح الجنین من حساب المائة
علی ما یکون من جراح الذکر والانثی الرجل والمرأة کاملة و جعل له فی قصاص جراحته و معقلته علی قدر دیته و هی مائة دینار مخفی نماند که قبل
از تمام خلقت جنین اعضاء متمایزه از برای او نیست و لهذا حکم آن وارد نشده و هرگاه جنایت شود بر او پس ناقص شود از او جزئی بعد تمام
شدن خلقت آن و حال آنکه ناقص باشد عضوی از او با علم به تسبیب جنایت از برای آن پس ممکن است قول باعتبار آن بنسبت بدیه
او و لکن علم بآن مشکل است و اما چیزیکه شبیه جراح باشد در آن پس مقتضای اصل آنکه حکمی نیست از برای آن والله العالم
النظر الثامن فی بعض الملحقات و در این چند مسائل است المسئلة الاولی جمعی چون سرائر و غیره
تصریح نموده اند باینکه کسیکه بفزع آورد مردی را در حال جماع پس عزل نماید منی خود را از زوجه او واجب میشود براو دیه ضیاع نطفه
که ده دینار باشد و اگر وضع نطفه شده باشد در رحم پس کسی بفزع آورد مرئه را پس بیندازد نطفه را دیه آن بیست
دینار است و وجه ثانی آنکه در حقیقت جنایت است واقع شده بر نطفه مستقره در رحم و گذشت که دیه آن تا وقت علقه بیست
دینار است چنانچه صریح دیگر صحیح یونس فیما عرضه علی الرضا و افتی فی الرجل یفزع عن عرسه فیعزل عنها الماء و لم یرد ذلک
ذلک نصف خمس المائة عشرة دنانیر وان افرغ فیها عشرین دینارا و خلافی نیست در وجوب ده دینار بجهة ضیاع نطفه
بر کسیکه بفزع افکند حال جماع پس عزل نماید از زوجه حره بلا اختیار چنانچه صریح صدر صحیح مزبور است و جمعی دعوی اجماع
نموده اند چون انتصار و خلاف و غیره المسئلة الثانیة مشهور و منصور آنکه اگر مجامع باختیار خود عزل نماید از زوجه
حره بلا اذن زوجه واجب است ده دینار و در غنیه دعوی اجماع شده و بعضی در خلاف نیز با دعای اجماع فرقه
و مراسم و خلاف چون مرسله سرائر و جامع بعد از جبر بشهرت بجهة دیگری باشند و جمعی چون سرائر و فع و در بایع و
مختلف قائل باستحباب شده اند بجهة اصل و خبر ابن سلم و ضعف اینها در مقام معارضه با ادله متقدمه ظاهر است
المسئلة الثالثة خلافی نیست در جواز عزل از امه هر چند از وجه باشد و کذا ... و در دیه نیست در آن بالاجماع
چنانچه مقتضای اصل و اختصاص نص است بغیر آن المسئلة الرابعة اعتبار میشود قیمة امة مجهضة وقت جنایت چنانچه صریح
بسیاری است بلکه ظاهر رف دعوی اجماع است زیرا که جنایت سبب اسقاط است پس اعتبار بحال حصول آن است
و بعضی احتمال داده اند که وقت القاء باشد بجهة آنکه وقت استقرار دیه است و ضعف این ظاهر است المسئلة الخامسة
هرگاه بزند کسی زن نصرانیه حامله را بعد از آنکه اسلام بیاورد پس اسقاط حمل نماید بر جانی دیه جنین مسلم است چنانچه
صریح جمعی است و ظاهر ط اجماع است و مؤید این است تعلیل ط و غیره باینکه جنایت واقع شده بر مضمون
پس اعتبار بآن نزد اصحاب حال استقرار دیه است مثل آنکه قطع نماید یدین عبدی را بعد آزاد شود بعد سرایت نماید

بنفس او پس دیه آن دیه حر است یا قطع نماید یدین ذمی را بعد اسلام آورد بعد سرایت نماید بنفس او پس دیه مسلم است بجهة آنکه اعتبار بحال استقرار است
زیرا که در جنایات مضمونه که سرایت نماید باکثر دیه در قدر ضمان اعتبار بحال است بقاعده نسبت و جمعی مثل ... خلاف هم از بعضی
عامه تصریح نموده اند باینکه اگر جنایت شود بحربیه حامل بعد اسلام آورد پس اسقاط نماید حمل را ضمانت نیست زیرا که حال حربیه چون معصوم
جنایت غیر مضمون است پس ضامن نیست سرایت را بمقتضای استصحاب عدم ضمان ثابت در ابتدا حال اسقاط حمل بود از برای
الام بینه المسئلة السادسة جمعی تصریح نموده اند باینکه هرگاه مضروبه امه باشد بعد آزاد شود بعد از آن اعتبار قیمت امه
مولی است عشر قیمة ام او یوم الجنایة و در خبر سکونی عن الصادق فی امة عشر قیمتها و در خلاف دعوی اجماع است براعتبار قیمت وقت جنایت
مجهضه حال الجنایة زیرا که این سبب شده است اسقاط موجب ضمان را و وقت جنایت امه حامله با ... رقیت و ارث
شدن جنین در حال رقیت پس بر او است عشر قیمة امه مملوکه مولای امه و جنین بنص متقدم و مستحق ملک غایة الامر
عتق است بر امه مضروبه و اینکه بعد از عتق اسقاط نمود جنین کامل الخلقه را قبل از ولوج روح مثلا و قائلند ... اعتبار
حال ام را در عتق پس دیه آن دیه حر است که صد دینار باشد بجهة انعقاد اجماع بر اینکه در جنایت مضمونه در قدر ضمان
با ... بعد از اخذ مولی عشر قیمة مادر جنین را پس میباشد زاید از دیه که بازاء حریت است متعلق بورثه جنین و شیخ در ط
قائل شده باینکه از برای مولی است اقل امرین از عشر قیمة ام وقت الجنایة یا دیه زیرا که عشر قیمة هرگاه اقل باشد از برای او
پس زیادتی بجهة حریت است و مولی مستحق آن نیست بلکه تعلق دارد بوارث جنین و اگر دیه جنین اقل باشد از برای او
دیه زیرا که حق او ناقص شد بسبب عتق و مختار اول است المسئلة السابعة خلافی نیست در اینکه دیه جنین در عمد و شبه
آن از مال جانی است و در خطاء محض بر عاقله او است در جمیع مراتب جنین و عامه قائل شده اند باینکه بر عاقله است
در هر حالی بزعم عدم تصور عمد در جنایت بر جنین بتوهم آنکه ضرب بطن ام کاه است که سبب ... باشد و محقق
نیست ... المسئلة الثامنة جمعی چون ط و یع و کتب علامه
تصریح نموده اند که اگر بزند حامل را خطاء پس اسقاط حمل نماید و اعتراف نماید که حی بوده است و جانی نیز اعتراف نماید
ضامن است عاقله دیه جنین غیر حی را و ضامن است معترف آن قدر زیادتی را بمقتضای اقرار خود زیرا که عاقله ماخوذ نمیشود
باقرار جانی و اصل برائت ذمه و عدم حیوة جنین است و متیقن همان دیه جنین غیر حی است و گفته اند هرگاه
انکار نمایند و اقامه نماید هر واحد بینه پس مقدم است بینه ولی نظر بانفراد آن بزیادتی که مخفی مانده بر
بینه جانی و مراد از زیادتی حیوة است که گاه است مخفی شده بر بینه جانی با شهادت بر اصل و ثبوت

مقدم است بر آن المسئلة التاسعة جمعی چون ط و غیره تصریح نموده اند باینکه اگر بزند حامل را پس اسقاط جنین نماید بعد از ...
بحیوة آن بمیرد در وقت سقوط پس ضارب قاتل است کشته میشود قصاصا هرگاه عمد باشد و ضامن دیه است در مال خود اگر شبه عمد باشد
و بر مال عاقله اگر خطاء محض باشد و همچنین اگر باقی ماند مریض بجنایت تا بمیرد یا ساقط شود صحیحا و لکن مثل آن نعیش بلکه مثل
اینکه کمتر از شش ماه باشد و لازم میشود کفاره براو در جمیع حالات و وجه این مذکورات ظاهر میشود بملاحظه اینکه جنایت
یا دیه نیفتد حیوة است بعد از انفصال اعم از اینکه مستقره باشد یا نه و اینکه موت او هم از جنایت باشد بجهة صدق
ازهاق نفس محترمه و اندراج آن در عمومات هر چند لا یعیش مثله باشد مثل کمتر از شش ماه و ظاهر ط اجماع خاصه
و عامه است و بعد معلل داشته بقوله لانا تحققنا حیوته عقیب الضرب وانه مات من ضربه لانه لو لم یضربها بقی
و عاش فهو کما لو کان له ستة اشهر انتهی المسئلة العاشرة اگر اسقاط نماید حیا پس دیگری تذکیه نماید پس اگر کار
اسقاط بجنایت اول حیوة مستقره داشته باشد پس ثانی قاتل است فی التخفیف و بر او است قصاص در عمد و دیه
در مال او در شبه عمد و بر عاقله در خطاء و کفاره در مال او است در جمیع احوال و بر ضارب اول همان تعزیر فقط است زیرا که
مجرد الم موجب ضمان نیست چنانچه جمعی چون ط و غیره باین معلل داشته اند و اگر حیوة مستقره نباشد پس اول قاتل است
و ثانی آثم و بر ثانی است دیه قطع راس میت اگر قطع راس او نموده باشد و هرگاه خارج شود حیا پس بکشد او را
کسی قبل از علم بحال او باینکه حیوة مستقره است یا نه اقرب عدم قصاص است بجهة شبهه دارئه قصاص
چون حدود و نظر باشتراط قصاص بانکه قاتل باشد و قاتل بودن مشروط است باستقرار حیوة جنین
بعد از سقوط حیا چنانچه اشاره شد باینکه با عدم استقرار حیوة قاتل حقیقة اول است و اما دیه پس جمعی
تصریح کرده اند بلزوم آن نظر باصالة بقاء حیوة و بودن او قاتل در ظاهر و این خالی از اشکال نیست نظر باشتراط
دیه نیز باستقرار حیوة جنین بعد از خروج آن حیا و شک در حصول شرط موجب شک در مشروط است بلکه احتمال عدم استقرار حیوة چنانچه
اصالة بقاء حیوة معارض است باصالة برائة ذمه قاتل ثانی از دیه ... و اما دیه جنین حی قبل از آن
مانع از قصاص نیست لکن مانع از دیه است با متیقن ثبوت دیه میت ... و ممکن باشد تولد از
میت فتدبر المسئلة الحادیعشر اگر ذمی و مسلم وطی بشبهه نمایند در طهر واحد و ممکن باشد ...
هر دو ملحق میشود بانکه قرعه باسم او بیرون آمده و الزام میشود جانی به نسبت دیه کسیکه الحاق باو شده
و دیگری قصاص چنانچه در ط و غیره تصریح شده المسئلة الثانیعشر جمعی چون ط و یع و عد

ودر تصریح نموده‌اند باینکه اگر اسقاط نماید بجنایت عضوی را که معلوم شود آن تمام خلقت جنین چون ید در جنین ومادر بمیرد باین جنایت وجنین لم یکن
همان عضو ناقص منفصل شود بر جانی است دیهٔ ام ودیهٔ جنین تام الخلقه چنانچه ظاهر شهادت میدهد باینکه این عضو قطع شده
از اوست ومرده است بآن وبموت مادر که مستند بجنایت ضارب است وتصریح کرده‌اند باینکه هرگاه اسقاط نماید چهار دست
پس دیهٔ جنین واحد است نظر باحتمال اینکه ممکن است که بعض آنها اصلیه وبعض آنها زائد باشد از جنین واحد بالخصوص بلکه
اصالة عدم تعدد جنین وبرائة ذمهٔ جانی از زائد بر دیهٔ جنین واحد یا حکومت وارش ایدی زائده ثابت است ودیگر هرگاه
اسقاط نماید دو رأس را ودر آنکه گفته ورود ان امرئة ولدت ولدا له رأسان وکان اذا بکی یبکی بهما واذا سکت سکت
بهما انتهی ودر باب میراث اشاره شد المسئلة الثالث عشر اگر اسقاط نماید عضوی را مشتبه است پس قبل از زوال
الم ضرب اسقاط نماید جنین را که ناقص باشد از او همان عضو اعم از اینکه جنین ساقط شود میتا یا غیر مستقر الحیوة تدارک
مینماید دیهٔ عضو در دیهٔ جنین چنانچه در انسان کامل گذشت پس لازم میشود در اینجا صد دینار زیرا که مفروض سقوط جنین
میتا بدون علم بحیوة آن قبل از این پس متعین است دیهٔ جنین کامل قبل از ولوج روح واگر ساقط شود با حیوة مستقره
بعد بمیرد یا اینکه علم باشد بسبق حیوة او پس کمال دیهٔ نفس است برای جنین ساقط که ناقص است از او این عضو ساقط
شده ساقط وداخل میشود دیهٔ عضو در دیهٔ جنین وهرگاه تعیش نماید ونمیرد اما در دیهٔ عضو ساقط برای او نصف دیهٔ
نفس باشد هرگاه عضو ساقط شده ید باشد واین در وقتی است که علم داشته باشیم انفصال عضو را از آن بعد از نفخ
روح در آن وهرگاه مجهول باشد نصف دیهٔ جنین که پنجاه دینار است بجهة اصالة برائة

النظر التاسع

در جنایت بر میت بدانکه ضابطه آن نزد اصحاب این است که فرض میشود میت مثل جنین تام الخلقه قبل از ولوج روح در اینکه
دیهٔ آن صد دینار است پس آنچه در حی دیهٔ کامله است از اعضا چون ذکر ولسان وقطع رأس پس در میت دیهٔ جنین
تام الخلقه قبل از ولوج روح است در آن که صد دینار است ودر قطع جوارح او بحساب آنست از دیهٔ او ودیگر
شجاج وجراح بحساب دیهٔ آنست پس در قطع ید واحده میت پنجاه دینار است ودر قطع اصبع او ده دینار
ودر حارصهٔ او دینار است ودیگر نسبت داده تحفه شجاج وجراح بدیهٔ او بقیاس نسبت در حی وخلافی نیست در این احکام
بلکه در انتصار وخلاف وغنیه دعوی اجماع شده چنانچه در نصوص مستفیضه است مثل قول الصادق در خبر محمد بن
الصباح بعد از سؤال از این علیه مائة دینار ومعلل داشته بانه کالجنین تمت خلقته ولم یلج الروح
ودر خبر حسین بن خالد فقلت وما دیة هذه اذا قطع رأسه وهو میت فقال دیته دیة الجنین فی

بطن ام

بطن امه قبل ان تنشأ فیه الروح وذلک مائة دینار الی ان قال دیة الجنین اذا ضرب امه فسقط من بطنها قبل ان تنشأ
فیه الروح مائة دینار وهی لورثته وان دیة هذا اذا قطع رأسه او شق بطنه فلیس هی لورثته وانما هی له دون ورثته الخبر وضعف
اسناد مجبور است بشهرهٔ عظیمه بلکه عدم خلاف چنانچه در تنقیح است واز صدوق در نهایه که قائل شده بفرق در قطع رأس
میت میانه کسیکه اراده کرده قتل او را در حیوة او پس قطع نموده رأس او را در حالتیکه میت شده پس در آن دیهٔ نفس
کامله است ومیانه اینکه اراده نکرده باشد قتل او را در حال حیوة او بلکه اتفاق قطع رأس آن نموده بدون سبق اراده
قتل نموده باشد مستند صدوق جمع میانهٔ اخبار متقدمه است ومیانه اخبار دیگر چون خبر عبد الله بن مسکان عن الصادق فی
رجل قطع رأس المیت قال علیه الدیة لان حرمته میتا کحرمته وهو حی وخبر اسحق بن عمار قلت للصادق میت قطع
رأسه قال علیه الدیة قلت فمن یأخذها قال الامام هذا لله الخبر وقوله فی نوادر ابن ابی عمیر قطع رأس المیت
اشد من قطع رأس الحی وضعف این اخبار در مقام معارضه با ادلهٔ متقدمه ظاهر است سیما با عدم شاهد
برای جمع وامکان جمع بوجوه دیگر فتدبر

فروع الاول مشهور منصور آنکه در قطع رأس میت مسلم حر صد دینار است
ودر مفاتیح دعوی لا خلاف نموده ودر صریح انتصار وخلاف وغنیه دعوی اجماع است چنانچه ذکر نمودیم در ضابطه متقدم
منصوص الثانی فرقی نیست در میت میانه صغیر وکبیر وذکور واناث بجهة اطلاق ادلهٔ متقدمه وعموم تعلیل
بانه کالجنین اتم الذی لم تلجه الروح الثالث اگر قطع رأس نکند بلکه قطع نماید عضوی را که اگر زنده بود نفس
نمیکرد مثل او پس برای الله صد دینار است چنانچه مقتضای عموم خبر حسین بن خالد است فمن فعل بمیت ما یکون فی
ذلک اجتیاح نفس الحی فعلیه الدیة الرابع مقتضای اطلاق نصوص واجماعات منقوله واطلاق فتاوی عموم
حکم است ذمی وعبد را لکن جمعی چون علامه وغیره گفته‌اند در میت ذمی عشر دیهٔ او است ودر عبد عشر قیمت او
میشود آن از میت واین قول قوی است واجماع غنیه مطابق این قول است حیث قال فی قطع رأس المیت
عشر دیته وفی قطع اعضائه بحساب ذلک والدلیل ذلک بل یصدق عنه کل ذلک الاجماع واین
عبارت صریح است در اینکه معتبر عشر دیهٔ شخص میت است پس اگر ذمی باشد عشر دیهٔ آن واگر عبد باشد
دیهٔ آن که عشر قیمت او باشد ومعلل شده باینکه هرگاه حکم ذمی وعبد حکم حر مسلم باشد لازم آید زیادتی میت از
ایشان بر حی در دیه وبعضی چون مسالک وکشف احتمال داده‌اند عدم وجوب شیئی را در ذمی بجهة اصل وعدم
حرمت او از برای کافر واین ضعیف است واختصاص خبر ابن خالد متقدم بمسلم مخصص سائر ادله عامه نمیشود
الخامس خلافی نیست در اینکه این دیه از برای ورثه میت نیست ومشهور منصور آنکه صرف میشود

در وجوه بر وقربات از برای آن چنانچه در خبر ابن خالد متقدم لیس لورثته انما هی له دون الورثة فقلت فما الفرق بینهما فقال ان الجنین مستقبل مرجو نفعه
وان هذا قد مضی فذهبت منفعته فلما مثل به بعد موته صارت دیته بتلک المثلة له لا لغیره یحج بها عنه ویفعل بها ابواب الخیر والبر
من صدقة او غیرها ودیگر خبر محمد بن صباح متقدم وصاحب انتصار ودیگر قائل میشوند که این مال را در بیت المال میگذارند
واین ضعیف است السادس علامه در قواعد اشکال کرده است در اداء دین میت از این دیه بنابر وجوب اداء دین از ترکه
واین دیه از ترکه نیست واقرب جواز صرف آن است در دیون او نظر بدلالت نصوص بر صرف آن در وجوه بر وقربات وقضاء
دین افضل قربات است خصوصا هرگاه ادای دین او منحصر باشد باین دیه السابع فرقی نیست در وجوب این دیه بر جانی میانه عمد
وخطا بجهة اطلاق اجماعات وروایات وفتوی وبودن دیه بر عاقله خلاف اصول است وقواعد ولزوم قصر در خلاف اصل
بر موضع یقین وآن در غیر فرض است

النظر العاشر

در جنایت بر الحیوان واین باعتبار محل علیه بر سه قسم

القسم الاول در ماکول اللحم چون گوسفند وگاو وشتر میباشد **فروع** الاول کسیکه تلف نماید آنها را بتذکیه
اینکه ذبح شرعی نماید گوسفند را پس لازم میشود برای او تفاوت میانه قیمت حی ومذبوح بجهة دفع ضرر جنایت وخلافی
نیست در این وآیا از برای مالک است دفع شاه مذبوح واخذ قیمت آن یا آنکه تسلط ندارد اشهر ثانی است
وفاقا للمشهور بجهة اصالة برائة ذمهٔ جانی از زیاده واز اینکه واجب نمیشود قبول عین ملک غیر واستصحاب ملک مالک
پس منتقل نمیشود از او مگر بتراضی طرفین وجمعی چون علامه وپسر او وقاضی ودیلمی قائلند بانکه مالک مخیر است میانه ارش
ومیانه آنکه دفع نماید بجانی پس اخذ نماید قیمت او را در یوم اتلاف نموده است او را ودر مختلف معلل داشته باینکه
مفوت شده معظم منافع او پس منزل تالف بالمره است وضعف این ظاهر است الثانی هرگاه اتلاف نماید بغیر
تذکیه شرعیه مثل اینکه بکشد او را بطوریکه منتفع نشوند بآن پس ضامن میشود قیمت آن را یوم اتلاف بلا خلاف
بلکه در غنیه وایضاح دعوی اجماع شده بجهة عدم دفع ضرر مگر باین نحو الثالث هرگاه باقی ماند از او چیزی که منتفع
شوند بآن چون پشم وموی پس اینها از برای مالک است للاستصحاب وموضوع میشود از قیمت آن جمیع این چیزها اگر
انتفاع بر ندارد بجهة اسقاط بلکه بر جانی که دفع اینها را باو نماید ومطالبه قیمت آنها را اصل کند الرابع اگر قطع
نماید بعض اعضاء او را یا بشکند بعض عظام او را پس هرگاه حیوة مستقره دارد از مالک است والا قیمت جمیع را جانی بمالک میدهد
اگر بمیرد باین جنایت بدون تذکیه شرعیه وخلافی نیست مگر از جمعی چون شیخ در خلاف ومبسوط پس ربع قیمت آن است چنانچه در صحیح
محمد بن قیس عن الباقر قضی علی فی عین فرس فقئت ربع ثمنها لکن صلاحیت معارضه ندارد با قاعده از سبب معتضد بشهرة
عظیمه

القسم الثانی در غیر ماکول اللحم که صلاحیت تذکیه دارد چون اسد ونمر وفهد میباشد **فروع** الاول مشهور منصور
آنکه هرگاه اتلاف نماید حیوان غیر ماکول را بتذکیه ضامن ارش است زیرا که از برای او قیمت است بعد از تذکیه ودر قول

شیخ در

شیخ در نهایه بتخییر میانه اخذ ارش ومیانه دفع آن بجانی ومطالبه قیمت آن ضعیف است واضعف از این قول او است بعدم وقوع تذکیه بر فهد
وظاهر سرائر اجماع است بر وقوع تذکیه بآن چنانچه مشهور میان الاصحاب ومقتضای عمومات است الثانی اگر قطع نماید جوارح غیر
ماکول را ویا کسر عظام آن نماید با استقرار حیوة او ضامن است ارش آن را مثل ماکول واگر مستقر الحیوة نباشد ضامن است قیمت آن را
بلا خلاف الثالث اگر اتلاف نماید آنرا بتذکیه ولکن نباشد در آن چیزی که انتفاع برده شود از آن بعد از موت مثل موش وعظم فیل
پس ضامن است قیمت آنرا احتیاطا وهرگاه چیزی باشد که انتفاع برده شود از آن پس ضامن است ارش را بلا خلاف کما فی الریاض

القسم الثالث در حیوانیکه تذکیه بآن واقع نمیشود **فروع** الاول مشهور منصور آنکه در کلب صید سلوقی یا غیر آن دیه چهل درهم
چنانچه در معتبره است مثل خبر ابن فضال عن بعض اصحابه عن الصادق دیة کلب الصید اربعون درهما ودیة کلب الماشیة عشرون درهما
ودیة الکلب الذی لیس للصید ولا للماشیة زنبیل من تراب علی القاتل ان یعطی وعلی صاحبه ان یقبل ومرسل از خصال (?)
عن عبد الله بن بکیر عن بعض اصحابنا عن الصادق فی کتاب علی دیة کلب الصید اربعون درهما وقصور سند مجبور است بشهرة بلکه اجماع
وجمعی مقید نموده‌اند بسلوقی چون علامه وغیره ومهذب ووسیله چنانچه در موثقه ولید بن صبیح است عن الصادق دیة الکلب السلوقی
اربعون درهما ودیگر در خبر ابی بصیر عن احدهما وسلوقی چنانچه در سرائر است قریه است در یمن وظاهر آنکه مراد ایشان چون سائر
اصحاب معلم از برای صید است چنانچه در سرائر گفته است عادة غالبه در سلوقی اصطیاد است لکن قلت بلکه عادة غالبه اصطیاد سلوقی
بتعلیم است واسکافی قائل شده که دیهٔ کلب صید قیمت آن است وتجاوز نمیشود بآن از چهل درهم ودر مختلف تحسین نموده است از
باب جمع میانه اخبار متقدمه وخبر سکونی عن الصادق عن علی فیمن قتل کلب الصید قال یقومه وکذلک البازی وکلب الغنم والحائط
این ضعیف است واقوی عدم دیه است در کلب سلوقی غیر معلم ودر نحوه آن اگر اصطیاد نباشد هر چند سلوقی باشد
وصاحب کشف اکتفا نموده است به بودن کلب صائد مطلقا هر چند بدون سبق تعلیم باشد واین مشکل وضعیف است الثانی
در کلب غنم چهار قول است مشهور منصور آنکه بیست درهم است چنانچه در خبر ابن فضال متقدم تعبیر شده بکلب ماشیه واشاره
نموده بآن در تنقیح وقصور سند مجبور است بشهرة وجمعی قائلند بگوسفندی بجهة خبر ابی بصیر عن احدهما واسکافی بقیمه قائل شده
وعلامه در ارشاد قائل شده به تخییر میانه گوسفند وبیست درهم الثالث مشهور منصور آنکه در کلب حائط بیست درهم است وجمعی چون
علامه در سرائر ومراسم دعوی ورود روایه نموده‌اند وضعف بارسال مجبور است بشهرة وعمل سرائر که مقصور است در قطعیات وجمعی
چون اسکافی وحلبی قائلند بقیمه بجهة خبر سکونی متقدم ومقنع قائل است بزنبیل از تراب بجهة خبر ابن فضال
متقدم ومخفی نماند که حائط لغة وعرفا اعم است از حوائط دور وبساتین لکن در سرائر گفته که مراد از حائط بستان

و تعلیل ... با اینکه ... حدیث آن فاطمه وقفت ... المدینه و مراد ... ضعف تعلیل از اثبات نقل خصوص ... بستان

ظاهر شد مجرد استعمال اعم است از حقیقت فتدبر **الرابع** مشهور بین منصور انکه در کلب زرع یک قفیز حنطه است چنانچه در خبر ابی بصیر است

و دیه کلب الزرع جریب من بر ... لعل المراد بالجریب فی الروایة القفیز و درین جا اقوال ضعیفه دیگر است **الخامس**

مشهور بین منصور انکه دیه و ضمانی نیست در غیر کلاب اربعه یعنی کلب صید و غنم و حایط و زرع بجهة اصل با عدم ملکیت موجب عدم ضمان

[illegible]

فائده صیمری گفته است ...

در جواز تملک و انتفاع و اجاره و حرمت جنایت کلاب خمسه کلب صید و غنم و حایط و زرع و دار ...

و کلب هراش پس جایز نیست تملک ... و حرام نیست جنایت بر آنها ...

[illegible]

[illegible]

[illegible]

و قبل مسلم هرگاه ولوج روح شده باشد چنانچه در قع وغیره تصریح شده و در تحریر زیاد نموده است صورة عدم ولوج روح را بعد از
تمام خلقت او و این مشکل است بملاحظه اصل و عدم وضوح اندراج آن در اطلاق ادلّه کفاره در قتل مؤمن و بعضی
چون شیخ در نهایه و قاضی قائلند بعدم وجوب کفاره در قتل مولی عبد خود را بجهة صحیح حلبی عن الصّم و این ضعیف است و حالی
معارضه نیست با عموم کتاب و سنت و خصوص صحیح ابی بصیر عن الصّم من قتل عبده متعمداً فعلیه ان یعتق رقبة و یطعم
ستین مسکیناً و یصوم شهرین متتابعین الخامس اقرب عدم وجوب کفاره است بر صبی و مجنون چنانچه صریح جمعی
مثل سرائر و قد و تحریر و غیر اینها نظر بانکه تعارض میانه عمومات کفاره و عموم رفع القلم عن الصبی والمجنون از باب
عموم من وجه است و اصل برائت معتضد است باستقراء احکام الزامیه الهیه از واجب و حرام که منفی میباشند
از غیر مکلفین و جمعی چون ط و منتهی و لک قائلند بوجوب کفاره بر صبی و مجنون بزعم انکه می باب
الوضع والعقوبة است و مشروط بانم نیست چون محتمل پس اخراج میشود عتق رقبه و اطعام از مال ایشان چون
حقوق و معترف شده اند بعدم اجزاء صوم ایشان قبل از تکلیف و بعد از آن هم منفی است باصل برائت و صوم
از جانب ایشان هم منفی است باصل و ضعف این واضح است السادس اقرب وجوب کفاره است بر ذمی
بلکه حربی و هر قاتلی عمداً باشد یا خطا یا شبه آن بجهة عمومات و قاعده مکلف بودن کفار بفروع نزد ما امامیه
بعد از اسلام ساقط میشود بعموم النبوی المعروف الاسلام یجبّ ما قبله السابع اقرب عدم وجوب کفاره
میباشد بر قاتل نفس خود در حال جنون بجهة اصل و منع عموم دلیلی که شامل مورد شود الثامن کفاره نیست بقتل کافر
مباح الدم شرعاً چون قاطع طریق و زانی محصن چنانچه صریح جمعی است و هر خلاف التاسع کفاره نیست بقتل [illegible] العاشر
ذمی باشد یا معاهد هرچند حرام است نه در عمد و نه در خطا بلا خلاف و ظاهر کشف اجماع امامیه است بجهة عمومات
هرگاه قتل نماید مسلم را در دار حرب بلا ضرورة با علم باسلام او قصاص و کفاره ثابت است بجهة عمومات
و دیه ثابت است در خطا و همچنین کفاره علی التقدیرین بلا خلاف و هرگاه بجهة ضرورة باشد مثل اینکه کفار
سپر نموده باشند نه دیه است و نه قصاص و در کتاب جهاد گذشت الحادی عشر هرگاه مسلمی که در دار الحرب
فاقد [illegible] نماید که کافر است و بکشد او را قصاص نیست قطعاً چون در ذمی اهل شرک است با عدم علم بایمان او
و مشهور منصور عدم کفاره است بلکه ظاهر ط اتفاق [illegible] است و در سرائر دیه را واجب
دانسته والمه قول شاذ و ضعیف است الثانی عشر هرگاه بکشد اسیر را که در دست کافر
بعد ظاهر شود که مسلم بوده است اقرب وجوب دیه است چنانچه صریح ط و ف و جمعی و مسالک و قواعد

دهانرا

و تحریر است بجهة قوة عمومات دیه مثل قوله تعالی من قتل مؤمنا خطاء فتحریر رقبة مؤمنة و دیة مسلّمة الی اهله زیرا که مؤمن اسم است از برای واقع
و خطاء لغة اعم است از مبنی مصطلح و از خطاء واقع در قتل مؤمن باعتقاد اینکه حربی واجب القتل است الثالث عشر هرگاه
شریک باشند جمعی در قتل واحدی بر هر یک کفاره است بلا خلاف بلکه در ک و کف دعوی اجماع شده و بجهة عمومات است
الرابع عشر هرگاه در عمد صلح نموده یا عفو نمود ساقط نمیشود کفاره بلا خلاف چنانچه مقتضای عمومات است الخامس عشر هرگاه کشته شود بجهة قصاص کفاره
و لک در جائیکه قتل عمد موجب قصاص نباشد چون قتل والد ولد را و در جمعی چون غه و سرائر و ط قائلند بعدم کفاره بجهة اصل
در مال او است بنابر مشهور منصور و در خلاف دعوی اجماع است و جمعی چون غه و سرائر و ط قائلند بعدم کفاره بجهة اصل
و سقوط القتل کفاره و خبر ابن سنان و این ضعیف است فائدة کفاره جمع از مال او است هرچند وصیت نکرده باشد
بان چون دین و لک هرکس که بر او است کفاره مالیه پس بمیرد قبل از اخراج آن و اصحاب در اینجا تعلیل نموده اند جانب مالیه را
هرچند بعض آن بدنی باشد چون صوم و معلل داشته اند باینکه در مبنی عبادة واحده است پس ترجیح داده اند حکم مالیه
تعلیب و اما کفاره مرتبه چون خطا و شبه خطا پس واجب الجمع مالی است چون عتق و اطعام و گاهی بدنی است چون صیام پس
اگر قادر باشد بر عتق یا عاجز باشد از آن و از صوم اخراج میشود کفاره از مال او و چون عاجز و هرگاه فرض او صوم باشد
اخراج نمیشود مگر با وصیت النظر الثانی عشر فی العاقلة و در وجه تسمیه وجوه عدیده ذکر نموده اند یکی انکه از عقل
بمعنی منع است و از این است عقال که منع بعیر مینماید از فرار و عشیره در جاهلیة منع مینمودند از قاتل پس
بعد از اسلام منع نمودند او بمال لازم از عقل بمعنی شد است کفته میشود عقلت البعیر اذا شددت رکبته و این را حبل
عقال نامیده اند و اهل عقل را عاقله نامیده اند بجهة انکه عقال مینمایند ابل را بفناء مقتول محض نماند که مقتضای عقل
و نقل چون آیه شریفه ولا تزر وازرة وزر اخری و جهان اختصاص فاعل است بآثار جنایت خود لکن خطا خارج شد از
این قاعده با جماعات مستفیضه بلکه اجماع مسلمین و آن مکر اصم عامی و اخبار خاصه عامه چون مروی است ان امرأتین قتلت
احدیهما الاخری فجعل النبی دیة المقتوله علی عاقلة القاتله و در اینجا مقامات عدیده است الاول فی المحل و در آن
چند مسائل است المسئلة الاولی خلافی نیست در اینکه جهة عقل چهار است فقط عصبه و عتق و ضمان جریره
و امامت و مرتب میباشند بترتیب ارث و اخبار در عقل مستفیضه است چون صحیح محمد بن قیس عن الصّم ان
علیّاً قضی فی امرأة اعتقت رجلاً و اشترطت ولاءه و لها ابن فالحق ولاءه بعصبتها الذین یعقلون عنها دون ولدها
مراد از عصبه محل خلاف است و از عرف و لغة و شرع دلیل واضحی نیست که مبیّن نماید لفظ را بحدیکه خارج باطلاق
آن شود الّا ما خرج و ضمان عاقله نیز خلاف اصل است پس باید اقتصار نمود بر مورد دلیل خاص المسئلة الثانیة
ضابط عصبه بنابر مشهور منصور هرکسی است که منتقرب باشد باب بقانون از اجداد و اخوه و اولاد

و اولاد ایشان هرچند وارث نباشند فی الحال و در خلاف اجماع است بر اینکه با ایشان عاقله است و در سرائر گفته است دیه خطاء
لازم میشود عاقله را و آن عصبات از رجال است وارث باشند یا نه الاقرب فالاقرب و داخل است در آن والد و والد
پس گفته اجماعاً منعقد علی ان العاقلة جماعة الوراث من الرجال دون من یتقرب بالام انتهی و هر یکی از این حد اجماع
منقول حجة واضحه است بر اینکه عصبه هرکسی است که منتقرب باب باشد و در کشف است که انه المعروف من معناها در
نهایه اثیریه گفته عاقله عصبه و اقارب میباشند از قبل اب آنکه عطا مینمایند دیه قتیل خطاء را و در مجمع البحرین است
که عصبه الرجل بنوه و قرابته لابیه والجمع العصبات و جمعی چون غنیه و اصباح و شیخ در نهایه گفته اند دیه خطاء لازم میشود
بر عاقله انجا نیز که ارث میبرند از دیه قاتل و لازم نمیشود بر کسیکه ارث نمیبرد از دیه و اطلاق این عبارة ظاهر الفاکرا
زیرا که زوجین و اناث متقرب باب ارث میبرند از دیه قطعاً و لک متقرب بام علی قول و این خلاف اتفاق است
حتی از شیخ و غنیه و اصباح و هرگاه اراده اطلاق نکرده اند پس ممکن است ارجاع آن بمشهور چنانچه در سرائر اشاره
و به ارجاع انکه محتمل داشته اند تقرب باب از رجال در مبنی عصبه بوضوح خارج چنانچه در کشف گفته انه
المعروف و مقصود دفع قول جمعی است چون ط و ف که قائل شده اند بخروج والد و ولد از عصبه بنا بر عبارات
ایشان موهم است باشتراط اینکه باید وارث فی الحال باشند و ممکن است دفع آن باینکه مراد نهایه و غنیه و اصباح
حصر است عصبه انجا نیز که لازم میشود دیه بر ایشان در طبقه ورثه فی الجمله هرچند وارث نباشند فی الحال و تقریب
عصوبیت از کسی نیکه وارث نباشند و دیه را بالمره و اسکافی مخصوص دانسته بعصبه اقارب را از کسی نیکه ارث
میبرند بتسمیه و با عدم آن اشتراک در عقل میانه متقرب بام با کسانیکه متقرب باب میباشند میباشند اثلاثاً
بجهة خبر سلمة بن کهیل عن علی و در آن ضعف است از وجوه عدیده قد ثبت در دخول اولاد و آباء در عقل
قول است اقرب دخول است چنانچه صریح اسکافی و مفید و نهایه و جامع و تحریر و سرائر و محقق و علامه و شهید و ریاض
میباشد و نسبت داده چون ایضاح بمشهور بلکه در سرائر دعوی اجماع نموده است و در خبر سلمة بن کهیل نیز دلالت است بر
اعتبار قریب و شبهه نیست که اولاد و آباء اقرب اقوام او میباشند چنانچه معلل داشته اند و این خبر نیز بعد از
جبر بما تقدم چون مراسیل سرائر حجة واضحه است و جمعی دیگر داخل عصبه نمیدانند چون ط و ف و مهذب
و وسیله و جمعی دعوی شهره نموده اند و صحیح محمد بن قیس متقدم دعوی عامی فی امرأتین من هذیل قتلت احدیهما
الاخری و لکل واحد منهما زوج و ولد فقضی رسول الله صلعم بدیة المقتولة علی عاقلة القاتلة و برّء الزوج والولد
عنه فقال عاقلة المقتولة ... وهذا ناقص اقول بلکه این عام است

جون اكر

جون آیه شریفه ولا تزر وازرة وزر اخری و تخصیص این عمومات چون اصالة برائت معارض نمیشود در اینجا با ادلّه متقدمه متعینه است
با ملاحظه اجماع سرائر و دعوی او و تفرّد شیخ را در ط و ف باین قول که اشذ و ادخ است و معارضه بشهره محکیّه و با رجح قیاس
المسئلة الثالثة قاتل داخل در عصبه نیست در لغة و عرف و شرع و شریک نمیشود معاقلین را در دیه و صریح ریاض
عدم خلاف و ظاهر کشف اجماع امامیه است و خلاف از بعض عامه است چون شافعی که قائل شده بوجوب دیه
ابتداء بر قاتل و بعد متحمل میشود از او عاقله و در ک رد نموده باینکه هر خبری که وارد شده باینکه دیه بر عاقله است منقطع
کم ابتداء بر او است و نیست در هیچ خبری که دیه واجب است بر قاتل و بعد منتقل میشود بعاقله و حق اینست که شیخ
فرموده در اینجا ظاهر میشود ضعف قول باینکه عاقله رجوع مینمایند بقاتل هرگاه از برای او مالی باشد زیرا که دلیل نیست
بر رجوع او بقاتل نه از نص و نه از اجماع هرچند شیخ در ط و ف و دیگر نسبت داده ببعض اصحاب بلکی خبر مجمل در مبسوط
است اعرف به نصاً و لا قولاً لاحد انتهی و ظاهر انکه بعض اصحاب اشاره بمفید در مقنعه باشد در باب البینات علی
القتل قال اذا قامت البیّنة علی الانسان بانه قتل خطاء الزمت عاقلته الدیة و یرجع العاقلة علی القاتل فان کان
له مال اخذت منه ما ادته عنه وان لم یکن له مال فلا شیء لها علیه انتهی و معلل شده باینکه اصل در ضمان لیت
که بر متلف باشد پس عدول از او تحمل و غرم است که لازم شده بر عاقله بسبب او پس لابد برای عاقله است رجوع بر او
و این تعلیل استحسان محض است و مخالف ظواهر ادلّه و اصول و مشهور است بلکه در سرائر گفته انه خلاف اجماع
المسلمین لان القاتل لا دیة علیه فی العقل و لا یعقل عن نفسه ابداً انتهی و اجماعان منقولان معتضدان بشهره
عظیمه حجة واضحه میباشند بر رد این قول است و متروک المسئلة الرابعة در ط و ریاض و غیر آنها تصریح شده
بعدم خلاف در اینکه نساء و صبیان و مجانین داخل عاقله نیستند و در کشف معلل داشته باصل برائت و خروج
ایشان از مفهوم عصبه و در تعلیل ساقط است زیرا که اجراء برائت در موضعی است که لازم نیاید اشتغال ذمّه دیگر
و خروج از مفهوم عصبه در مرتبه موجّه است و اما خروج بر اول صبی و مجنون از مفهوم عصبه عرفاً و لغة واضح نیست
بی ادلّه ایجاب دیه خطاء شامل نیست نظر بعارضه رفع القلم در جانب این نزد اصحاب مگر اینکه از باب خطاب
وضعی باشد چنانچه در کفاره اشاره شد المسئلة الخامسة متحمل نمیشود عقل و دیه را فقیر از عاقله که مالک
نباشد چیزی را که بالفعل ادا و دیه بان نماید هرچند ممکن باشد او را ادا و بعد از کسب و در مفاتیح و مجمع البرهان
تصریح با جماع نموده اند و ظاهر اصحاب اتفاق است بر انکه معتبر در غنی و فقر وقت مطالبه و استیفاء است
که نزد حلول حول است پس هرگاه فقیر باشد وقت قتل و غنی شود وقت حلول حول مطالبه

المسئلة السادسة

مطالبه نمی‌شود و هرگاه غنی باشد وقت قسط و فقیر شود وقت حلول حول مطالبه نمی‌شود چنانچه در [illegible] و سایر اصحاب
اجماع منعقد است بر عدم دخول دیوان در عقل هر چند قاتل از ایشان باشد و مراد از اهل دیوان جماعتی باشند که امام مرتب داشته
ایشان را از برای جهاد و گردانیده است ایشان را تحت امر جیش که تابع او می‌باشند و همچنین اجماع منعقد است بر عدم دخول اهل
بلد در عصبه [illegible] در خبر سلمة ابن کهیل است فان لم یکن له قرابة من قبل ابیه فقضی الله علی اهل الموصل بمره و لد بها دیة [illegible]
لکن خبر ضعیف است و بلا جابر بلکه ظاهر منافی عدم قاتل است بالمره **المسئلة السابعة** اجماع منعقد است
بر اینکه ضامن عقل مولی [illegible] مولی است از اعلی یعنی معتق بالکسر که منعم است نه مولی از اسفل یعنی معتق بالفتح در ضمان
جریره عقل بر ضامن است نه بر مضمون عنه پس هرگاه عقد ضمان نماید از برای نفس خود او ضامن است [illegible] هرگاه عقد ضمان نماید
از برای جانبین هر یک ضامن می‌باشند پس متحمل می‌شود عقل هر یک از ایشان آن دیگری من حیث انه ضامن و خلافی نیست در
این حکم مگر از بعض عامه و مدفوع است بانکه تحمل عاقله خلاف اصل است پس اقتصار می‌شود بر متیقن که مولی است
از اعلی یعنی معتق بالکسر و ضامن جریره نه مضمون پس متحمل عقل می‌شود معتق جانی و اگر نباشد عصبات معتق بعد آن
معتق معتق پس عصبات او و همچنین ابتر ترتیب میراث و داخل می‌شود در عقل آن معتق هر چند نازل شود و اب او
هر چند بالا رود همچنانکه داخل می‌شود ولد ولد **المسئلة الثامنة** خلافی نیست در تحمل عاقله دیه موضحه
فما فوق آن را بلکه جمیع دعوی اجماع نموده‌اند چون [illegible] و صیمری و [illegible] و در تحمل عاقله دیه انقص از موضحه را
دو قول است مشهور منصور عدم تحمل است و در غنیه دعوی اجماع است چنانچه صریح موثقه ابی مریم است عن الباقر علیه السلام
قضی علی علیه السلام ان لا یحمل العاقلة الا الموضحة فصاعدا و قال ما دون السمحاق اجر الطبیب و در خبر غیاث [illegible] ما دون السمحاق
اجر الطبیب دون الدیه و ظاهر آنکه سوق بالتشدید از مساواة باشد اشاره بانکه دیه آن قلیل است و اجر
طبیب که متحمل می‌شود آن را مساوی است با دیه [illegible] ما دون سمحاق پس همچنانکه جانی ملتزم می‌شود اجر طبیب را در مال
خود بدون مدخلیت عاقله همچنین ملتزم می‌شود دیه جنایت ما دون سمحاق را و مؤید این است تعلیل بعض چون
کثرت [illegible] عاقله زیرا که هرگاه در هر جرح قلیل یا کثیر دیه بر عاقله باشد مشقت عظیم بر ایشان
وارد می‌آید زیرا که خصوص این جنایات اغلب می‌باشند و مردم کمال مسامحه خواهند نمود و مخالف [illegible] در
[illegible] که قائل است بر عاقله مطلقا قلیل باشد یا کثیر کمتر از موضحه باشد یا زیادتر و سایر [illegible]
و دعوی اجماع نموده و لکن اجماع موهون است بمصیر مشهور بر خلاف [illegible] که شیخ در [illegible] مشهور [illegible]
داده بروایة اصحابنا و [illegible] تضعیف نموده خبر ابی مریم و غیاث را و اینکه موثق [illegible]

سیما بعد از

سیما بعد از انجبار بشهرت مستفیضه الفاء در تحریر و غیره و ریاض و غیرها فتنبه **فائدة** علامه در تحریر گفته است متحمل می‌شود عاقله ارش جرح
[illegible] مگر آنکه بر سد ارش آن بموضحه از جان و متحمل می‌شود ما دون موضحه از خارصه و متلاحمه و سمحاق را و واجب است بر جانی در مال خود
مال و همچنین است حکم [illegible] و القاعده **المسئلة التاسعة** تحمل می‌شود عاقله دیه خطا را در سه سال و وقت القضاء هر سالی
ثلث از دیه را اعم از اینکه دیه تامه باشد چون دیه حر مسلم یا ناقصه باشد چون دیه مرئه و ذمی و عبد و همچنین بدلیل عمومات
و عدم خلاف بلکه در [illegible] دعوی اجماع است نموده مگر از بعض مخالفین چون ربیعه و غیره **المسئلة العاشرة** شیخ در مبسوط تقسیم
نموده است ارش را بدیه و اقل از آن و اکثر از آن پس جاری نموده ارش را مطلقا مجری نفس در سه سال پس هرگاه ثلث دیه یا ما
دون باشد چون جایفه و خارصه استیفا در آن وقت انقضاء حول است زیرا که عاقله متحمل می‌شود در حال نمی‌کند لزوم قصر در
خلاف اصل بر مورد یقین و هرگاه اکثر از ثلث باشد و کمتر از ثلثین حلول می‌نماید ثلث وقت انقضاء سنه اولی
و باقی وقت انقضاء سنه ثانیه و هرگاه اکثر از ثلثین باشد و کمتر از تمام دیه ثلث اول وقت انقضاء سال اول است
و ثلث دوم وقت انقضاء سال دوم است و باقی وقت انقضاء سال سیم و هرگاه اکثر از دیه باشد مثل اینکه قطع کرده باشد
یدین و قلع نموده باشد عینین را پس هرگاه از دو نفر باشد حلول می‌نماید از هر یک از آن [illegible] ثلث از دیه وقت انقضاء حول و
هرگاه از واحد باشد و اجب ثلث اکثر از ثلث و معلل داشته بشرط بانکه عاقله متحمل می‌شود از برای واحد اکثر از ثلث را
در هر سالی پس می‌باشد از برای واحد سدس از دیه عینین و سدس از دیه یدین پس استیفا در شش سال است و اختیار نموده
این قول را جمعی چون وسیله و تنقیح و علامه و محقق و جمعی در تحریر در اول باب الدیات چون [illegible] رجیع انتهی اشکال
نموده است زعم اختصاص تأجیل بدیه دون ارش و این هم فاسد است زیرا که ارش در موضع خطا نماز او بر عاقله است با جماع و دلیل تأجیل
این جاری شده بر خلاف قواعد مقرره پس لازم است قصر بر مورد اجماع که تأجیل باشد در مدت ارش حسب تفصیل دیه نفس بالنفات
باجماع مرکب و اطلاق صحیحه ابی ولاد عن الصادق علیه السلام کان علی علیه السلام یقول تستأدی دیة العمد فی ثلث سنین تمامه بنابر عموم دیه از نفس و طرف را
و عدم فارق میانه دیه طرف و ارش در غیر منصوص با وجه اینکه قتل اعظم است از نقض اطراف پس هرگاه تأجیل شود در
دیه نفس پس دیه اطراف و ارش جنایات بطریق اولی **المسئلة الحادیة عشر** تحمل نمی‌شود عاقله دیه
عمد و شبه عمد را باجماع بلکه متحمل می‌شود دیه خطا را که ثابت شده باشد بعلم یا بینه نه اینکه جانی اقرار کرده باشد که
جنایت نموده است بخطا زیرا که اقرار او در حق غیر است بلکه لازم می‌شود باین دیه در مال جانی بلا خلاف [illegible] در غنیه دعوی اجماع شده

مگر از بعض عامه که قائل شده بعدم لزوم چیزی باین اقرار و معلل داشته که اقرار واقع نشده در حق مقر بلکه در حق غیر واقع شده و ضعف این ظاهر است
زیرا که اقرار صادر شده بوقوع جنایت از او و اصل هم تعدد است در فعل شخص [illegible] و لکن اصل عدم التزام غیر است بجنایت دیگری و در خبر ابا بصیر
عن الباقر لا یعقل العاقلة و لا اقرارا و لا صلحا و ضعف سند مجبور است بشهرت عظیمه و مراد از صلح اینکه عمدا صلح بدیه نماید و او بر عاقله نیست
و همچنین صلح در شبه عمد و هرگاه اصل قتل ثابت شود به بینه پس ادعا نماید قاتل [illegible] قاتل با مولی خطا را اول قول عاقله است با یمین بانکه
ایشان علم بخطا ندارند یا عالم می‌باشند بتعمد **المسئلة الثانیة عشر** خلافی نیست در عدم تحمل عاقله دیه را در عمد و شبه آن
مطلقا که هم واجب شود دیه ابتداء چون قتل اب ولدا و همچنین در عمد و شبه عمد جنایات اطراف را که موجب دیه باشد ابتداء چون
باشد و منقلا و شبه عمد اطراف و قتل مسلم ذمی را مطلقا یا حر عبد را مطلقا پس دیه بر جانی است بجهت اصل و اجماع و ظواهر ادله است
المسئلة الثالثة عشر هرگاه جنایت نماید بر نفس خود جرحی یا قتل نماید خود را خطاء مثل اینکه سیف را بمرد دیگری انداخت
پس برگشت بر خورد باو یا تیر را بطائر انداخت پس عود نموده و او هدر است و عاقله ضامن نیست باجماع ظاهر از کشف و [illegible]
المسئلة الرابعة عشر جنایت ذمی در مال او است هر چند خطا باشد و بر عاقله او نیست مطلقا و با عجز عاقله او امام
باجماع ظاهر از کشف و مصرح به در [illegible] چنانچه صریح صحیح ابی ولاد است عن الصادق علیه السلام لیس بین اهل الذمه معاقله فیما یجنون من قتل او جراحه
انما یؤخذ ذلک من اموالهم فان لم یکن لهم مال رجعت الجنایة علی امام المسلمین لانهم یؤدون الیه الجزیة کما یؤدی العبد الضریبة الی سیده
و هم ممالیک الامام فمن اسلم منهم فهو حر **المسئلة الخامسة عشر** مشهور منصور آنکه متحمل نمی‌شود مولی عقل جنایت مملوک را مطلقا قن
باشد یا مدبر یا مکاتب و در تنقیح دعوی اجماع است و جمعی چون صیمری و [illegible] دعوی نموده‌اند عدم خلاف را مگر در خصوص ام ولد پس در خلاف
شده که جنایت آن بر سید است بجهت منع او از بیع پس شبیه است عتق جانی را و قول الصادق در خبر مسمع ان جنایتها فی حقوق الناس
علی سیدها و ضعف خبر و اعتبار نزد [illegible] و واضح است سیما در مقام معارضه با ادله مشهور چون علوی مجبور لا یعقل العاقلة عمدا و لا عبدا
و لا صلحا و لا اعترافا و در خبر عبد الله ابن سنان عن الصادق علیه السلام فی قتل المکاتب خطاء قال فان عجز المکاتب فلا عاقلة له انما ذلک علی امام المسلمین
و جمعی چون شیخ در نهایه و غنیه قائلند که عاقله مملوک مولای او است و مستند این غیر واضح است و شاید مستند علته در صحیحه لا یؤدی
[illegible] لانهم یؤدون الیه الجزیة کما یؤدی العبد الضریبة الی سیده و بعد از تسلیم دلالت صلاحیت معارضه ندارد با ادله
منقدمه بلا حظه صراحت و کثرت و شهرت مستفیضه بلکه اجماع متاخرین طائفه و [illegible] **المسئلة السادسة عشر** خلافی نیست
مجبر است [illegible] میانه دادن عبد به ولی مقتول یا فک او باقل امرین از دیه و قیمت [illegible] ضمان از جانبین پس متحمل می‌شود هر یک عقل آن
در اینکه ضامن جریره عاقله است و متحمل می‌شود از او مضمونه مگر در صورت اشتراط ضمان از جانبین پس متحمل می‌شود هر یک عقل
دیگری را من حیث انه ضامن به من حیث انه مضمون و جمع [illegible] عصبه و نه معتق زیرا که عقد ضمان جریره مشروط است به
نسب و عدم مولی و ضامن [illegible] امام با وجود ضامن جریره و یسار او چنانچه صریح جمعی است چون [illegible] و غنیه و تحریر و تلخیص و لمعه

دعوی بلکه

و غنیه بلکه مشهور و صیمری دعوی عدم خلاف نموده است **المقام الثانی فی کیفیة التقسیط و کمیته** و در این چند
مسئله است **المسئلة الاولی** اشاره شد بانکه دیه واجب است ابتداء بر عاقله و رجوع نمی‌شود بان بر جانی بنابر مشهور
و اما کیفیة تقسیط پس لا بد است از شیخ [illegible] در هر یک از طائفه دو قول است یکی آنکه بر غنی یعنی متمول عرفا نصف دینار است که ده
قیراط باشد و ربع دینار یعنی پنج قیراط بر فقیر بالنسبة باو می‌باشد یعنی فقیر عرفی نه شرعی بحدیکه قادر نباشد بر اداء پس شاید
متوسط را و مستند این قول فقیر بر مورد اتفاق است و نفی زاید با صل برائت و این در غایت ضعف است دوم آنکه امام با نائب
امام چون فقیه تقسیط می‌نماید به علی ما یراه حسب احوال العاقله بحیثیکه اجحاف نشود بر یکی از ایشان چنانچه مختار شیخ است در قول دیگر او
در خلاف و مبسوط و سرائر و جامع و محقق و علامه و شهیدان بلکه مشهور میانه متاخرین و ظاهر خلاف اجماع است و در [illegible]
داده بمقتضای مذهب ما و لکن سرائر فقال و لا احد من اصحابنا ذهب الی تقدیر ذلک و شیخنا قد رجع فی مبسوط عما ذکره فی خلاف
انتهی و ظاهر او اجماع غیر از خلاف است بر عدم تقدیر **اقول** بلکه عدم تقدیر مقتضای اطلاقات فتاوی و نصوص بانکه
عقل بر عصبه و بر عاقله است و مقتضای آن هر چند فساد موافق است با تعدد در مقدار لکن قائلی نیست باین از طائفه و جره
ظواهر نصوص عدم تقدیر است پس متعین می‌شود مذهب مشهور که رجوع بآراء الامام است بملاحظه اجماع مرکب و مرجحات متقدم پس
دیه ثابت بر فقیری که بالمره قدرت ندارد و واجب است بر غنی و فقیر متوسط بحسب مقدور و اقتضاء مصلحت اما بحیثیکه لازم نیاید اجحاف
المسئلة الثانیة اقرب ترتیب است در توزیع چون
با نها پس اگر زیاد آید دیه از ایشان تقسیط نماید امام بر رتبه ثانیه و الدرج پس اخذ نماید از اقرب طبقات
میراث پس ابتداء می‌نماید بتقسیط بر اقرب فالاقرب از عواقل جانی من حیث الرتبه و الدرج پس اخذ نماید از اقرب مانند
اولاد پس هرگاه نباشد یا عاجز آید از اتمام تحمل نماید به بعیده چنانچه در تحریر به تفصیل ذکر نموده و گفته است که ابتداء می‌نماید
در قسمت آن بالاقرب فالاقرب و شریک نمی‌کند قریب را با بعید با سعه قریب پس قسمت می‌نماید بر آباء او و اولاد در ذوها
خلاف للشیخ در این مرتبه و بعد از آن قسمت می‌نماید بر اخوه بعد از آن بر اولاد ایشان بعد از آن بر اعمام اب بعد از آن بر اولاد
ایشان بعد بر اعمام جد بعد بر اولاد ایشان و همچنین تا اینکه مستوعب نشود مناسب پس هرگاه وفا نکند بدیه پس از معتق و هرگاه
وفا نکرد پس از عصبه معتق و هرگاه وفا نکرد پس از معتق معتق و هرگاه وفا نکرد پس از عصبه معتق معتق و هرگاه مفقود باشد
پس از معتق اب معتق و هرگاه مفقود باشد پس از عصبه معتق اب معتق و همچنین ابتر ترتیب میراث و مشهور منصور آنکه
این قول متعین است بجهة عموم آیه اولوا الارحام با التفات بعدم فارق میانه رحم از عاقله و غیر آن چون معتق و جانی
و اشعار بعض فتاوی و نصوص بانکه عقل قتل مترتب است و در بعض اخبار است فیمن قتل امه [illegible] انه
یؤخذ الدیه من الاقرب فالاقرب و فی خلاف موضعی سالک ظاهر جامع که قائل شده اند به بسط بر عواقل و [illegible]

قریب و بعید بقسط بجهة آنکه ادله وجوب دیه بر عاقله که شامل همه است و جواز تخصیص عموم به آیه الوالد در جائی که متعذر شد با کجا گذشت
المسئلة الثالثة بنا بر مختار که مراعات اقرب فالاقرب باشد اگر عاجز باید نسب منتقل میشود بر مولی و اگر
عاجز آید منتقل میشود بمولی معتق پس اگر فاضل از آن اداء جزیری منتقل میشود بعصبه او بعد از آن معتق معتق حسب تفصیل متقدم و بنا
بر قول دیگر که شرکت قریب باشد با بعید در درجة واحده اخذ میشود از مولی معتق با وجود عصبه دیه را با هم زیرا که
او از عاقله است و مندرج میشود در عموم المسئلة الرابعة هرگاه توزیع نماید امام بانها شد دیه را حسبما راه
بر جمیع عواقل مرتبه از نسبیات و سببیات چون مولی و ضامن جریره و زیاد آید دیه از عواقل بعد از اداء عواقب
مرتبه اقسام مقرره ایشان را با قدرت ایشان بر اداء زائده آیا اخذ میشود این زیاده از امام یا اخذ میشود از آخر
با وجود عواقل و قدرت ایشان پس اخذ میشود از ایشان یا از جهة جانی است قول شیخ چون مهذب و عنه و تحریر و تلخیص
قائلند با اول یعنی اخذ میشود از امام نه از جانی بجهة تعلق دیه خطا و اولا بر عاقله نه بجانی و نه از عاقله بجهة اداء ایشان
قسمت خود او امام از عاقله است بالاتفاق وارث میبرد از او بولاء پس چون سائر ورثات است و در کشف دعوی اتفاق
بر اینکه جانی داخل نمیشود در عاقله و بعید نیست و جمعی دیگر چون شرایع قائلند بثانی بنا باشتراط ضمان اما بفقد جمیع
عواقل یا عجز ایشان بالمره چنانچه در خبر سلمه ابن کهیل است فان لم یکن له قرابة فرده الی مع رسول فلان فانا ولیه والمؤدی
عنه ولا یبطل دم امرء مسلم و در مرسله یونس فان لم یکن له عاقله فعلی الوالی من بیت المال و در کشف نقل کرده از قید قول بثانی
و مستند این بغیر واضح است و کائن مجهول است مگر اینکه توهم شده باشد از عقد و کشف و اصباح و غنیه حیث
قال اذا لم یکن للعاقله مال او لم یکن له مال وجبت فی بیت المال بدلیل اجماع الطائفة انتهی و مورد این کلام غیر از مفروض مال
مسئله است المسئلة الخامسة در جائیکه دیه خطا متوجه شود کلا او بعضا بر امام آیا بر امام واجب است از مال
خود یا از بیت المال اقرب ثانی است چنانچه مرتع شیخین و غنیه است با دعوی اجماع بصحیح عبد الله ابن سنان و صحیح
ابی ولاد فیمن قتل والدی له سوی الامام انه لیس له العفو بل له القتل او اخذ الدیة و جعلها فی بیت مال المسلمین لان
جنایة کانت علیه فکذا دیته سیما بملاحظه وضع بیت المال بجهة مصالح مسلمین و اصالة برائة امام و سرایت قائلست
که در ذمه امام است و دعوی اجماع نموده لکن اجماع ادعای موهون است بمعارضه با رجح هر چند مبنی نموده بان تحمل بجهة
ظاهر خبر سلمه معارض با رجح المسئلة السادسة هرگاه زیاد آید عاقله از دیه بنا بر مذهب مختار که امام تقسیط
مینماید بمابراه بای العواقل بحثی نیست و اما بنا بر قول بتوزیع و تقدیر پس شیخ در لط گفته است اینکه امام است
اینکه تخصیص دهد بعقل هر کس را خواسته باشد و معلل داشته باینکه در توزیع و تخصیص منتقل است و این
مشکلست زیرا که مجرد مشقه صالح نیست معارضه با ظواهر اخبار موجبه دیه را بر عاقله که مقتضی است تعلق دیه را

بجمیع و تقسیم تخصیص بعض را بان بلکه اجماع است بر عدم خیار در اینکه تخصیص بدهد هر یکی از عواقل را که خواسته باشد چنانچه مختار محکی است
چون قف و عده و د و تحریر و تلخیص و لف و نقع و لک المسئلة السابعة اگر بعضی از عواقل غائب باشند
انتظار از او نمیکشند و اخذ میشود از حاضر فقط او چنانچه صریح لط و غیره است نظر بعموم اخبار بلکه خلافی نیست میان
امامیه بلکه نفی فائل است در اصح وجهین به تخصیص حاضر المسئلة الثامنة جمعی چون قواعد و غیره تصریح نموده اند
باینکه اگر بمیرد بعض عواقل در اثنای حول ساقط میشود قسط او و اخذ میشود از غیر او بجهة عدم استقرار بر او قبل از انقضاء
حول و اگر بمیرد بعد از انقضاء اخذ میشود از ترکه او چون سائر دیون او و این حسن است المسئلة التاسعة
ابتداء زمان تاجیل از حین موت است زیرا که ابتداء از حین وجوب دیه است و وجوب دیه بموت است هر چند سرایت
باشد مثل اینکه مجروح نماید بعد بطول انجامد تا بمیرد پس ابتداء مدت از حین موت است نه از حین جرح و در
طرف از حین جنایت است لا حین الاندمال مثل اینکه قطع اصبع او کند و بعد از یکماه مندمل شود پس ابتداء مدة از حین قطع
زیرا که وجوب دیه حال القطع است غایة امر باندمال مستقر میشود دیه و لذا انجا است اگر قطع نماید ید یهودی را بعد اسلام
آورد و بعد از اسلام مندمل شود دیه آن دیه ید یهودی است بلا خلاف بجهة اعتبار بودن حال الجرح المسئلة العاشرة
هرگاه قطع نماید اصبع را بعد سرایت نماید بکف و ساقط شود کف پس مندمل شود بعد از مدتی اخذ میشود ابتداء مدة
از حین اندمال نه از حین قطع و نه از حین سقوط دیه بنا بر مشهور منصور معلل داشته اند باینکه مستقر نمیشود جرح مگر
مگر بعد از اندمال و در لط گفته و یفارق اذا اندملت من غیر سرایة اذ بالاندمال بان الا استقرار فیها وجب القطع و لیس کذلک
اذا سرت لانا لا نعلم الا استقرار و لا وارث الا بالاندمال و لذا او مع الاندمال انتهی وجه ثانی انکه ابتداء آن وقت
سقوط کف است در مثال مفروض زیرا که این نهایة جنایت است المسئلة الحادیعشر خلافی نیست در عدم توقف
ضرب اجل بحکم حاکم بلکه ظاهر کشف اجماع است زیرا که واجب دیه است بسرایت جنایت پس مجهول جنایت دیه را حول
چنانچه سائر دیون ابتداء و انتهاء از حین وجه سبب آنها است بلا توقف باذن حاکم المسئلة الثانیعشر اگر بکذرد حول
بر موسر مطالبه میشود از او پس اگر بمیرد ساقط نمیشود بلکه ثابت است در ترکه او بلا خلاف المسئلة الثالثعشر اگر
عاقله در بلد دیگر باشد نوشته میشود بحاکم آن بلد صورة واقعه تا اینکه توزیع دیه نماید و اگر بعضی حاضر باشند و بعضی
غائب دیه بر جمیع است بلا خلاف و وجه اعتبار کتابت تابت است بسوی لینا مع در کتاب او بحاکم موصل چنانچه
در خبر سلمة ابن کهیل است المسئلة الرابعة عشر جمعی از اصحاب چون عه و دیگر در اصباح بلکه مشهور تصریح
کرده اند باینکه اگر عاقله نباشد یا عاجز باشد از اداء دیه اخذ میشود از جانی و اگر جانی نیز مال نداشته باشد اخذ میشود دیه از امام

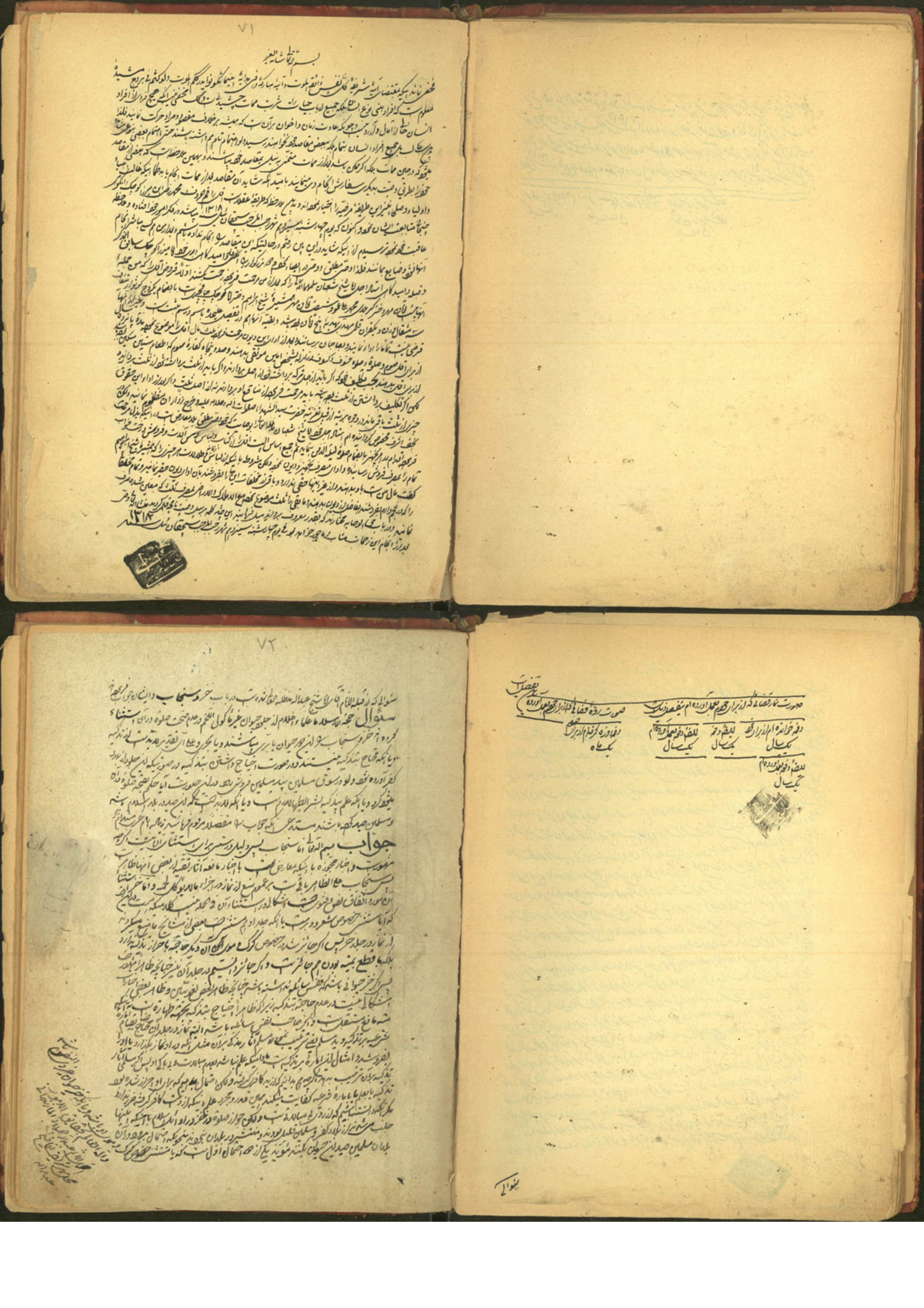
از امام و این قول اظهر است و در غنیه دعوی اجماع است لصحیح الحلبی عن الصادق و فیه الاعمی جنایته خطاء یلزم عاقلته یؤخذون بها فی ثلث
سنین فی کل سنة نجم فان لم یکن للاعمی عاقلة لزمته دیة ما جنی فی ماله یؤخذ بها فی ثلث سنین الحجر و موثقه ابی عبیدة
عن الباقر عن الاعمی فقتل خطاء هذا فیه الدیة من ماله فان لم یکن له مال فان دیته ذلک علی الامام الحجر و عموم قوله الدیة
من ماله مخصص است با دلیله عاقله و جمعی چون قف و مهذب و سرائر و لمعه قائلند که اخذ میشود از امام و در سرائر دعوی
اجماع است بخبر سلمه ابن کهیل ان لم یکن لفلان ابن فلان قرابة الی قوله فانا ولیه والمؤدی عنه و مرسله یونس فان لم یکن
له عاقلة فعلی الوالی من بیت المال و ضعف سند این اخبار با فقد جابر و وهن اجماع در مقام معارضه با اجماع غنیه
مانع است از عمل باین قسم المقام الثالث فی شطر من المسائل الملحقة المسئلة الاولی دیه شبه خطا
در مال جانی است بلا خلاف بلکه با جماع ظاهر از کشف و مصرح به در غنیه و لط و ف مگر حلبی شاذ که قائل شده که بر عاقله
میباشد چنانچه مذهب عامه است المسئلة الثانیة مشهور منصور آنکه هرگاه قاتل عمد بمیرد یا فرار کند بحدیکه قدرت
نیابند بر او تا موت او اخذ میشود دیه از مال او اگر مالی دارد و هرگاه مالی نداشته باشد اخذ دیه میشود از اولیاء او که ارث
میبرند از او و در غنیه دعوی اجماع است للصحیح عن البزنطی عن ابی جعفر فی رجل قتل رجلا عمدا ثم فر فلم یقدر علیه حتی
مات قال ان کان له مال اخذ منه والا اخذ من الاقرب فالاقرب و مثل این است موثق از ابان ابن ابی عثمان
عن ابی بصیر عن الصادق بزیادة فان لم یکن له قرابة اداه الامام فانه لا یبطل دم امرء مسلم و صاحب سرائر قائل است
که دیه نیست بجهة اجماع و اصالة قصاص در عمد پس بعد از آنکه فوت شد محل یعنی رقبه ساقط میشود بدون بدل
و انتقال بمال میت یا بمال اولیاء او دلیل ندارد و مجلسی در شبه عمد بر جانی است نه بر عاقله و منتقل نمیشود از او
بموت او بجهة اصل ورد نموده است سرائر اخبار را بقاعده خود که طرح آحاد باشد و ضعف این ظاهر است بنا بر قاعده
ما که حجیة اخبار آحاد باشد سیما این اخبار که معتضد میباشند بشهرات مستفیضه محکیه در تنقیح و ملک و مجمع البرهان
و مورد اخبار هر چند مختص است بعمد لکن شبه عمد ملحق با آن است یا بجهة اینکه این نیز عمد است یا بجهة اولویت و عدم
المسئلة الثالثة مخفی نماند که عقل تعلق میگیرد به نسب خاص یعنی ابوة و بنوة و اخوة و عمومة از قبیل ابا و جانی
پس واجب است علم شرعی باین وجه خاص نسب و اگر معلوم باشد که از قریش است یا از عقیل یا از تمیم و کیفیت
نسب معلوم نباشد عاقله نمیشوند تا اینکه معلوم شود که او از کدام بطن است و مجلسی در هر قبیله زیرا که ما علم داریم
برجوع کل خلق باب واحد چون آدم و نوح و خلافی نیست در حکم مزبور المسئلة التاسعة هرگاه مجهول
النسب باشد پس اگر بالغ عاقل باشد و اقرار نماید که پسر فلان است پس هرگاه اقرار از طرفین شود نسب
ثابت است و اگر نسبه دهد خود را بمیت و بگوید که من پسر فلان میت هستم و جمیع ورثه تصدیق نمایند

نسب او ثابت میشود بلا خلاف چنانچه در لط است پس گفته است اگر دو نفر اقرار بکنند و عدل باشند بشهادت ایشان نسب او ثابت
میشود نزد ما امامیه و هرگاه صغیر باشد نسب او ثابت میشود با عتراف بالغ عاقل و اعتبار نیست از جهة طفل زیرا که حکمی
نیست از برای قول او و در صورتیکه نسب او ثابت شود با عتراف بعد دیگری بعد دیگری ادعا نماید که ولد من است اقامه
بینه نماید بینه او مقدم است بر اعتراف و بعد از آنکه حکم نمودیم به بینه پس دیگری ادعا نماید که متولد شده بر فراش
من است و اقامه بینه نماید مقدم است زیرا که شهادت داده اند به نسب و زیادتی که سبب باشد مثل آنکه نزاع نمایند
در کسی را یکی اقامه بینه نماید که ملک من است و دیگری اقامه بینه نماید که نتاج در ملک من شده و بعد از آنکه نسب مستقر
شد بمقتضای آن حکم میشود از برای او و بعاقله المسئلة الخامسة گذشت در باب میراث آنکه اگر اب
قتل نماید عمدا ولد خود را اخذ میشود از او دیه و داده میشود بوارث و اب از ترکه آن مقتول میراث نمیبرد و محکوم نه از دیه
و نه از سائر ترکه و اگر وارثی نباشد از برای امام است و اختلاف نموده اند در قاتل خطا ولد خود را با قوال عدیده از قرب
آنکه از دیه بالخصوص ممنوع است و از سائر ترکه ارث میبرد چنانچه مختار جمعی است چون ط و ف و اسکافی و انتصار
و غنیه و سرائر بلکه مشهور چنانچه تصریح بشهرت نموده است و کفایه و لک و کشف بلکه جمعی چون انتصار و خلاف و سرائر
و غنیه دعوی اجماع نموده اند و با ینها جبر میشود ضعف سند مرسل مروی در ف نرث المرأة من مال زوجها و من دیته و
یرث الرجل من مالها و دیتها ما لم یقتل احدهما صاحبه فان قتل احدهما صاحبه عمدا فلا یرث من ماله و لا من
دیته و ان قتله خطاء ورث من ماله و لا یرث من دیته و با این خبر جمع میشود میانه اطلاقات مثبته و نافیه و جمعی
چون دیلمی و کتاب ارث شیخ قائلند بارث او از ترکه مطلقا بجهة عمومات ارث و انتفاء حکمت مانعه زیرا که
کمال وثوق بر خاطی نیست و بعض دیگر چون عمانی قائل شده بمنع او از ارث مطلقا بجهة عموم صحیح هشام ابن
سالم لا میراث للقاتل المسئلة السادسة اگر عبد جنایت نماید خطاء بر غیر اعم از اینکه آن غیر حر
باشد یا عبد تعلق نمیگیرد دیه بعاقله او بلکه لازم است در رقبه عبد جانی خاطی و خلافی نیست در اینکه ولی مقتول
را تسلط نیست بر قتل قاتل خاطی بلکه مولای قاتل مخیر است میانه دفع عبد جانی خاطی برقبه از برای ولی مقتول
پس اگر قاتل زیاده باشد چیزی از قیمت او از برای مولای قاتل است و ضامن نیست نقص را اگر ناقص باشد قیمت قاتل
از دیه مقتول یا قیمه او زیرا که جانی جنایت نمیکند اکثر از نفس خود را و میانه فک او بکمتر از ارش جنایت مجنی
علیه و قیمت جانی یا بارش جنایت هرگاه زیاده باشد از قیمت بنا بر خلاف متقدم در کتاب قصاص
المسئلة السابعة اگر قتل نماید حری عبدی را خطاء دیه بر عاقله است با جماع محکی در عدة و ط چنانچه

مقتضای عمومات معتقده بشهرة عظیمه شده اسکافی و اتفاق فتاوی شده اند که از مال جانی است بجهة اینکه مقتول مال
و ضعف این ظاهر است المسئلة الثامنة خلافی نیست در اختصاص ضمان عاقله باینکه جنایت خطا واقع
شده باشد بر آدمی فقط بجهة اصل و اختصاص ادلّه بان پس هرگاه بر سبیل خطا تلف نماید مال دیگری را پس
متلف خطاء خود ضامن است و همچنین هرگاه بهیمه او تلف نماید انسانی را بلکه بهیمه ضامن است جنایت بهیمه را هرگاه
تفریط نموده در حفظ آن المسئلة التاسعة حکم جمعی چون [illegible] و [illegible] و تلخیص و تحریر و ذلک و کشف التحریر
نموده اند که اگر ذمّی تیر انداز د بطائری پس اسلام آورد بعد آن قتل نماید آن سهم مسلم را دیه در مال رامی ذمی است
بجهة اصل و عموم لا یطل دم المسلم و ادلّه متعدده بر عدم تعاقل اهل ذمه و وجه عدم عقل مسلم آنکه حال ابتداء اخلاق
تیر ذمی بوده و مسلم عاقله نمیشود کافر را هر چند اسلام آورده باشد حال اصابه نظر بانصراف اطلاق ادلّه
عقل از مسلم خاطی بغیر فرض را المسئلة العاشرة جمعی چون [illegible] و [illegible] و غیرهما تصریح کرده اند باینکه
هرگاه رمی نماید مسلم سهم را بطائری بعد مرتد شود بعد واقع شود سهم بر مسلم و بکشد او را عاقله نمیشود
از او مسلم زیرا که اصابه بحق حال ارتداد و همچنین عاقله نمیشوند او را کفار زیرا که ارسال
بوده در حال اسلام پس دیه در مال او است و این اشبه است بجهة قاعده متکرره که
اصل ضمان بر جانی است جنایت نموده را با عدم وضوح دلیل در اینجا بضمان عصبه بر یکی
از مسلم و کافر و جمعی چون [illegible] و صیمری و ایضاح قائل شده اند که عاقله میشود عصبه
مسلمین او و معلل داشته اند باینکه میراث او از برای مسلمین است با اجماع
امامیه که ظاهر میشود از عده پس هرگاه مسلم ارث ببرد از او پس عقل او
هم بر او است با وجود اینکه جاری مسلم بوده پس گویا قائل در این احکام
مسلم بوده زیرا که از برای رامی اختیاری نیست بعد از خروج سهم
پس گویا قتل نموده حال اسلام او واقع شد فراغ بید
مؤلف حاجی آقا محمد تقی ۲۲ ربیع الثانی
۱۲۵۵ و واقع فراغ از استنساخ بید
العاد محمد رضا ابن شیخ [illegible]
[illegible] عفی الله عنهما یوم لقائه
بحق محمد و آله الطاهرین

واضح باد باینکه مرحومه مغفوره علویه المسماة ببیبی کلثوم بنت مرحوم مغفور حاجی سید [illegible] بتاریخ هفتم
شهر جمادی الثانیه [illegible] سنه ۱۳۱۶ از دار دنیا بدار عقبی رحلت نموده و پنجاه سالی [illegible] از قرار وصیت او
بدوش آقای محمد رضا است که از برای او داده باشم یا خود بعمل آورم و یا اینکه استیجار نمایم و اول [illegible] از ماه رجب
همین سنه ۱۳۱۶ شروع نموده ام باینکه پنجاه سال نماز [illegible] بعمل آورم [illegible] استیجار شد مفصل مرقوم [illegible]

دفعه خود بجا آوردم یک سال	دفعه استیجار نموده ام [illegible] یک سال	[illegible] استیجار [illegible] یک سال

بسم الله تعالی شأنه العزیز

سؤال

جواب

یک سال

یک سال

یک سال

یک ماه

یک سال

وبه نثقتي اللهم وفقني بالاتمام بحق سيد الانام وآله البررة الكرام وبه نستعين

رب يسر بسم الله الرحمن الرحيم ولا تعسر

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله الطيبين الطاهرين المنتجبين واصحابهم الذين بلغوا بكمال نيلهم الذي هو السعادة الابدية
وبعد فيقول حقير الفقير المحتاج الى ربه الغني والمستغرق في بحر الذنوب والمعاصي المتشبث بذيل عصمة خاتم الانبياء
محمد المصطفى صلى الله عليه وآله وسلم والائمة الطاهرين من ولده محمد رضا بن شيخ جواد عفى الله عنهما اني لما كان شرعت في الكتاب
المسمى برسائل الشيخ رئيس الملة والدين الشيخ مرتضى قدس سره ورأيته ذا رموز ودقائق وذو نكتة ومعاني وكنت
قرأته عند الاستاد مد ظله العالي ولم اقدر على ضبط نكاته ودقائقه فاخذت ان اكتب بعض نكاته التي ذكره
الاستاد وجعلته تذكرة لنفسي عند المراجعة والمستدعى الملتمس من المعاصرين والناظرين ان لا يحسبوا على
عثرات التي وقعت مني لاني قد كنت في غاية البلادة وقلة الحافظة وانما كتبتها التذكر لنفسي لا لتفكر
غيري لاني لم اكن قابلا على شيء يحول والحوادث منتشرة الاعادي حتى تطرق الحفاة والتمس من المطلعين
على العثرات ان يمنوا علي باصلاح الفساد والله الموفق والمعين ثم لا يخفى ان ما اكتب من اول التعليقة
الى آخرها كلا وطرا من تقريرات الاستاد وليس مني شيئا الا لبعض الاشياء والزوايا التي اخرج بكونها
مني قوله قدس سره اعلم آه وجدنا في بعض النسخ انه كتب مع الفاء ووجهه ان كان هو النسخة الصحيحة ان المصنف
لما فرغ من مباحثه مبحث الالفاظ شرع في الادلة العقلية وعطفه بالفاء التي تدل على التراخي قوله
ان المكلف آه الظاهر المتبادر بحسب الاطلاق من لفظ المكلف هو المكلف الفعلي لا الاعم من الفعلي والشاني ولا في خصوص
الشاني وهو يستدعي ان يكون الجملة الشرطية للتوضيح وان كان لفظ المكلف بحسب الوضع يشمل المكلف الفعلي والشاني
ولكن ينصرف بحسب الاطلاق الى الفعلي والمراد بالمكلف الفعلي هو عبارة عن العاقل البالغ القادر المختار مع العلم
والتنبه وتنجز عليه التكليف والمراد بالمكلف الشاني عبارة عن العاقل البالغ القادر المختار لكن مع الجهل
وبدون التنبه ولم يتنجز عليه الخطاب والمراد بالقدرة هو التمكن بحسب العقل والمراد من الاختيار هو التمكن بحسب الشرع
على ما قال الاستاد وقد ظهر من ذلك وجه القول بان العلم شرط لتنجز التكليف لا لاصل التكليف وجميع ما ذكرنا
كان مبنيا على المشهور واما غير المشهور فبعضهم قالوا ان العلم شرط للقدرة لا للتنجز وهو مبني على الخلاف الذي يكون بينهم
في ان المقامات هل هي اثنان او ثلث او اربع فبعضهم قالوا ان للمقام مقامان مقام الانشاء وهو مقام جعل
الحكم ومقام التوجه وهو مقام الطلب فليس مقام الطلب مقام آخر غير التوجه وحينئذ لا بد ان يجعل العلم شرطا

للقدرة

للقدرة والمشهور ان المقامات ثلث مقام الانشاء ومقام التوجه ومقام الطلب الفعلي والتنجز فيمكن ان يتوجه
الخطاب ولكن لا يكون مطلوبا فعلا ولم يكن متنجزا وصيرورته مطلوب الفعل كان متوقفا على شرط آخر كالعلم فيكون العلم
شرطا للتنجز والطلب الفعلي وقيل ان المقامات اربع الاول مقام الحيثيات الواقعية التي تكون قبل الانشاء والثاني مقام الانشاء
الحكم اي جعله ومقام التوجه ومقام التنجز والطلب الفعلي وهذا من جملة التي اطلعت عليها من غير لسان الاستاد قوله
اذا التفت آه اي اذا اخطر في ذهنه ثبوت حكم من الاحكام اي محمول من المحمولات لموضوع من الموضوعات
سواء كان ذلك الموضوع موضوعا شرعيا او عرفيا او لغويا والظاهر المتبادر كما قرر في محله كون الجملة الشرطية
للاحتراز عن غير الملتفت الذي هو المكلف الشاني وهو يقتضي ان يكون المراد من المكلف هو الاعم من الفعلي والشاني
حتى يصح الاحتراز وقد قلنا سابقا ان الظاهر من لفظ المكلف هو المكلف الفعلي فيتعارض الظهوران ظهور
لفظ المكلف في المكلف الفعلي وظهور الجملة الشرطية في الاعم من الفعلي والشاني فلا بد ان يرجح احد الظهورين
على الآخر وقد عرفت ان ظهور لفظ المكلف في الفعلي انما هو بحسب الاطلاق لا بحسب الوضع وظهور الجملة الشرطية
في الاحتراز انما هو بحسب الوضع كما قرر في محله حيث قالوا ان ثبوت المفهوم للشرط انما هو بحسب الدلالة اللفظية
الوضعية الالتزامية فيكون ظهورها اقوى من ظهوره فنحكم ونرجح ظهور الجملة الشرطية لذلك على ظهور المكلف
لان ظهورها اظهر واقوى من ظهوره بل يمكن ان يقال حتى بان المعارضة فرع القابلية والصلاحية للمعارضة وظهور
المكلف لا يصلح للمعارضة مع ظهورها لان ظهوره انما هو بحسب الاطلاق فلا يعارض ظهور الاطلاق في ظهور الوضعي
فعلم ان المراد من المكلف هو الاعم ولا يرد ان المكلف قبل العلم لم يكن مكلفا وبعد العلم ما يلزم
التناقض بالنسبة الى الشك والظن ويلزم تحصيل الحاصل بالنسبة الى القطع لان المراد من المكلف هو الاعم
من العالم والجاهل والغافل وان كان بعد الاحتراز يصير هو الاخص اي يصير عبارة عن المكلف الفعلي فظهر
الجملة الشرطية للاحتراز ومما يرشد اليه قول المصنف ره في مبحث اصل البرائة حيث قال ان المكلف الملتفت
الى الحكم الشرعي حيث قيد المكلف بالملتفت ليحترز عن غير الملتفت ولو كان المفهوم من لفظ المكلف هو
الاخص لما احتاج الى التقييد توضيح اعلم ان المراد من المكلف هو المكلف المجتهد لا الاعم ولا خصوص
العامي بقرينة قوله فيما بعد حيث قال فالمرجع فيه الى القواعد ولا ريب ان الرجوع الى القواعد وعمل
تلك الاصول الاربعة وظيفة المجتهد لا غير قوله الى حكم شرعي آه الظاهر من الحكم هو الحكم التكليفي فقط لا
الاعم من الوضعي والتكليفي ولا خصوص الوضعي كما يرشد اليه ظاهر التقسيم المذكور وهو تقسيم الشك بالنسبة الى الشك
في التكليف او في المكلف به لان الشك في الاحكام الوضعية ليس يرجع الى الشك في التكليف او في المكلف

وانما المدار في التقسيم المذكور في المتن كما لا يخفى ولان القواعد الممهدة المذكورة مجريها في الاحكام التكليفية لا الوضعية ويحتمل
ضعيفا ان يراد بالحكم الشرعي هو الاعم من الوضعي والتكليفي وان كان الاول يرجع الى الثاني على مذهب المصنف من
جهة عدم كونه مجعولا على مذهبه ره وح فلا يكون الاحكام الوضعية احكاما براسها في مقابل الاحكام الشرعية التكليفية
بل هي ح منتزعة من الاحكام الشرعية وتابعة لها ثم المراد بالحكم الشرعي هو الحكم الشرعي الفرعي لا الاعم من
الفرعي والاعتقادي ولا خصوص الاعتقادي لان مجرى هذه القواعد المذكورة انما هو الاحكام الشرعية الفرعية لا الاحكام
الاصولية الاعتقادية ولا لكل واحد منهما وتركه في العبارة لوضوحه والمراد بالفرعي هو ما يتعلق بعمل المكلف
بلا واسطة العروض قوله فاما ان يحصل له الشك آه الحصر العقلي دائر بين النفي والاثبات توضيحه ان الصورة
الحاصلة عند العقل بعد خطور الذهن الى حكم من الاحكام لموضوع من الموضوعات لا يخلو فاما ان يكون
احتمال حصول ذلك الحكم في الخارج مع احتمال عدم حصوله متساويين ام لا والاول هو الشك والثاني
فلا بد ان يترجح احد الطرفين على الآخر لعدم الواسطة بينهما وح فاما ان يكون ثبوته راجحا على عدمه او على
العكس فعلى الاول لا يخلو فاما ان يمنع الراجح عن النقيض ام لا والاول هو القطع وهو عبارة عن الاعتقاد
الجازم الثابت والثاني هو الظن وهو عبارة عن الاعتقاد الراجح من دون الجزم والثبوت واما الثاني
الذي كان عدمه راجحا فثبوته موهوم والوهم هو الطرف النقيض للظن ولم يذكر الظن ينتقل الى الوهم
للفهم مذكور في العبارة بالملازمة فلا يحتاج الى ذكره كما لا يخفى ثم ان القطع ان كان قابلا بان يزول
بالتشكيك فهو الموسوم عندهم بالتقليدي وان لم يكن كذلك اي لم يزول بالتشكيك فلا يخلو فاما ان
يكون ذلك الاعتقاد مطابقا للواقع ام لا والاول هو العلم والثاني هو الجهل المركب ثم للظن مراتب اعلاها
الظن الاطمينان وادناها اول مرتبة الرجحان كما المراد في مسئلة شكوك الصلوة ومما ذكرنا ظهر ان المراد
بالشك بقرينة المقابلية للظن هو الشك ذي الطرفين كما قلنا قوله فان حصل له الشك فالمرجع آه
الظاهر من سياق الكلام ان المراد من الشك هنا هو الشك الذي قد مر في مقام التقسيم وهو عبارة عن تساوي
الطرفين ووجه الظهور انه معرف باللام والاسم المعرف باللام اذا كرر معرفا باللام فالثاني عين الاول
كما قال السعد التفتازاني في باب التشبيه وكقول الشاعر اذا ضاقت بك الدنيا ففكر في الم نشرح
تجد يسرين بعد العسر اذ فكرته فافرح وقد فسرنا الشك ههنا بمعنى ذي الطرفين فهذا عينه ولكن يشكل بعدم
استقامة ذلك لما سيجئ ان شاء الله تعالى في باب الاستصحاب من جريان الاستصحاب مع وجود الظن الغير المعتبر
ويصرح قدس سره بان الشك الماخوذ في تعريف الاستصحاب هو الشك بالمعنى الاعم اي خلاف العلم سواء كان

الوهم ام الظن

الوهم ام الظن الشرعي ويؤيده احاديث الباب لا تنقض اليقين الا بيقين مثله وغير ذلك فلا بد ان يقال ان المراد
بالشك هنا اللغة هو الشك بالمعنى الاعم حتى يصح كونه مرجعا وموردا لهذه الاصول فيكون على خلاف رسم الادباء و
جعل اللام للجنس لحسن النظم اللهم الا ان يقال انه يصح على القاعدة الاخرى من قواعدهم وهي ان يقال انه استعمال
في الكلام كما ان القاعدة المقررة عندهم قوله اي القواعد الشرعية آه انث الضمير مراعاة للخبر والا مرجعه الى
والشرعية في الاصطلاح عبارة عن الاحكام والموضوعات التي جعلها واستنها الشارع ولكن المراد بالشرعية
هنا هو الاعم من المصطلح وغيرها فيشمل الاحكام التي استقرها العقل وامضاها الشرع كالاحتياط والتخيير
الحاكم بهما هو العقل فانه محلها وفي موردهما مجعول لان بحكم العقل ولكن الشارع قد امضاه حكم العقل
فيكون من الاحكام الشرعية الامضائية لا التاسيسية فالتسمية بالشرعية انما هو من باب انها شرعية
امضاء قوله وتسمى بالاصول العملية آه هذا اصطلاح معروف فيما بينهم وتسميتهم بالاصول انما هو
في مقابل الادلة التي هي كاشفة عن الواقع وناظرة اليه اذ العمل بهذه الاصول مجرد تعبد لا نظر لها
الى الواقع ولذا يعبرون عن الادلة بالادلة الاجتهادية وعن الاصول بالادلة الفقاهتية وتوضيح
ذلك ان كل امارة اعتبرها الشارع للحكاية والكاشفية عن حال الواقع والناظرية اليه فهي الدليل الا
جتهادي في اصطلاحهم فان وردت تلك الامارة على نفس الاحكام تسمى بادلة الاجتهادية وان ورد
على الموضوعات تسمى بامارة معتبرة والكل دليلا اجتهاديا في اصطلاحهم وكل امارة نصبها الشارع و
اعتبرها من غير كونها كاشفا عن الواقع وناظرا اليه لو لم يكن فيها جهة الكاشفية ام كان ولكن الشارع
نصبها واعتبرها من دون ملاحظة الكاشفية والناظرية اليه بل اعتبرها لا لاجل هذه الحيثية بل من جهة
مجرد احتمال مطابقته الواقع وتكون مجرد تعبد فهي الفقاهتي عندهم وهي المسمى بالاصول العملية
كالاستصحاب والقرعة وغير ذلك فالاصول عبارة عن امثال هذه الادلة والامارات واما وجه تسميتهم
بالعملية ووجه نسبة المصنف الى العمل انما هو لاخراج الاصول الموضوعية التي سيقت لاحراز الموضوع
ولا نظر لها الى كيفية عمل الشاك كاصالة عدم التذكية واصالة النجاسة او الطهارة وغير ذلك
من الاصول التي يستعملونها لاحراز الموضوعات فانها ليست من الاصول العملية لان الاصول
العملية هي التي يستعملونها لاثبات الاحكام في الشبهات الحكمية ولا ريب ان استعمال مثل تلك
الاصول انما هو بعد احراز الموضوعات بل ربما يشك في ثبوت حكم لموضوع من الموضوعات

المشتبه و بعد اجراء الاصل الموضوعي واثبات الموضوع لا يبقى شك في ثبوت الحكم اصلا كان وكذا شك في الحرمة
والحلية للحم المردد في كونه مذكى ام لا و بعد اجراء اصالة عدم التذكية لا يبقى شك في حرمته اصلا و لا خراج
الاصول اللفظية للفقه كاصالة الحقيقة واصالة الاطلاق و اصالة العموم التي ترجع جميعا الى اصالة عدم
عدم القرينة واعلم ان الاصول اللفظية على قسمين قسم يستعملونها لبيان الوضع وتشخيصه كاصالة عدم
واصالة عدم الاشتراك وغيرهما من الاصول التي ترجع اليهما وقسم يستعملونها لبيان مرادات المتكلمين
من اللفظ كاصالة الحقيقة و اصالة الاطلاق واصالة عدم القيد وغير ذلك والمرجع في جميع تلك
الاصول التي يستعملونها لبيان المراد الى اصالة عدم القرينة كما قلنا وقد يلحق بهما قسمان اخران
من الاصول التي يستعملونها لبيان المراد والدلالة مثل الاصول يستعملونها لتشخيص الظهور مثل
قولهم وقوع الامر عقيب الحظر ظاهر في رفع الحظر وان صيغة افعل والجملة الشرطية ظاهرتان في الوجوب
والاحتراز والثانية مثل اصالة عدم السهو واصالة عدم النسيان وغير ذلك ويسمون هذا القسم
الاخير من الاصول باصول العقلائية ولكنها لاحقة باصول اللفظية ويستعملونها لبيان المراد
وبما ذكرنا يندفع ما قيل ان الحصر الاصول العملية في الاربعة لا وجه له لان الشاك قد يستعمل اصولا اخر
سوى هذه الاصول الاربعة كاصالة عدم التذكية واصالة الحرية واصالة الطهارة واصالة الصحة
لان ما ذكرنا من مقام حصر الاصول في الاربعة لان الشك انما هو في الشبهات الحكمية ومجاريها
في الاحكام لا غير وقد خرجنا الاصول الموضوعية بتقييدنا الاصول ونسبتها الى العمل فلا محل
ح لهذا الاعتراض **قوله** وهي منحصرة في اربعة اه الحصر عقلي يحصل من ملاحظة الحالة السابقة وعدمها
ومن امكان الاحتياط وعدمه ومن كون الشك في التكليف او في المكلف به وتوضيحه ان الشاك
في حكم اما ان يلاحظ في شكه الحالة السابقة اي يكون لشكه سابق وتجاهها في مقام اثبات حكم الشاك
تلك الحالة السابقة ام لا فالاول مجرى الاستصحاب فمورد ملاحظة حالة السابقة مع وجودها مجرى الاستصحاب
فعلم ان في مقام الاستصحاب مجرد وجود الحالة السابقة لا يكفي بل لا بد من ملاحظة حالة السابقة
مع وجودها السابق والثاني اي فيما لم يلاحظ فيه الحالة السابقة سواء كان له سابقة ام لا فلا يخلو اما
ان يمكن الاحتياط فيه ام يمكن والاول اي الذي لم يلاحظ فيه الحالة السابقة ولم يمكن الاحتياط فيه
فهو مجرى التخيير والثاني اي الذي لم يلاحظ فيه الحالة السابقة ولكن يمكن الاحتياط فيه فهو لا يخلو اما
ان يكون الشك في التكليف او في المكلف به والاول مجرى البرائة والثاني مجرى

الاحتياط

الاحتياط و مما ذكرنا ظهر ان الاستصحاب من بين هذه الاصول اعم موردا من البواقي لجريانه في جميع الحالات سواء امكن
الاحتياط ام لا و سواء كان الشك في التكليف او في المكلف به بعد ملاحظة الحالة السابقة ثم مجرى التخيير بعد الاستصحاب
اعم موردا من البواقي لجريانه في الحالتين اي سواء كان الشك في التكليف او في المكلف به بعد عدم ملاحظة الحالة السابقة ويشترك
مجرى التخيير مع مجرى البرائة والاحتياط في عدم ملاحظة الحالة السابقة ويفترق منهما بعدم امكان الاحتياط في مورده وبامكان
الاحتياط في موردهما ومجرى الاخيرين لم يكن احدهما اعم من الاخر لتباين مجريهما ويشترك مجرى البرائة والاحتياط في عدم ملاحظة
الحالة السابقة ويفترقان كل واحد منهما عن الاخر في كون مجرى الاول الشك في التكليف ومجرى الثاني الشك في المكلف به
وافتراق هذه الثلثة عن الاستصحاب واضح من جهة الملاحظة الحالة السابقة فيه و عدم ملاحظتها فيها وربما يشكل
بعدم كون الحصر حاصرا لوجود اصول كثيرها الفقهاء في كتبهم وكلها مجرى الشك كاصالة الطهارة عند الشك فيها واصالة
الحرية فيما كان مترددا بين الرقية والحرية واصالة عدم التذكية في اللحم المردد واصالة نفي الاكثر عند الدوران
واصالة الصحة وغير ذلك وقد عرفت الجواب عن الجميع مما ذكرنا سابقا من ان المقصود حصر الاصول في الاربعة بالنسبة
الى الشبهات الحكمية وجميع هذه المذكورات مجريها هو في الشبهات الموضوعية و مع ذلك يمكن ارجاع بعض هذه
المذكورات الى احد هذه الاصول الاربعة وهو البرائة كاصالة الطهارة مثلا فان العصير اذا صار نجسا بعد الغليان
يجب الاجتناب عنه لكن اصالة البرائة تحكم بعدم وجوب الاجتناب كما حكى ذلك عن الوحيد البهبهاني في دفع نظر الايراد
اصالة البرائة انما هو فيما كان فيه عقاب وهو في المثال المذكور غير متصور اذ غاية ما يتصور هنا هو الوجوب
الشرطي وهو لا يستلزم العقاب وفيه اشكالات اخر وتفصيل الكلام كما هو حقه في مقام اخر على انه الا يوفقنا له انشاء الله تعالى
قوله لان الشك اما ان يلاحظ اه ومن هذا الكلام يظهر ما ذكرنا سابقا من ان مجرى الاستصحاب ليس مجرد وجود الحالة
السابقة بل لا بد من ملاحظتها حيث عبر قدس سره بملاحظة الحالة السابقة دون وجودها اذ قد تكون الحالة السابقة موجودة
في موردي البرائة والاحتياط ولكن لم يلاحظ كما صرح قدس سره بذلك في مبحث اصالة البرائة اعلم ان هذا التر
في بيان مجاري الاصول لا يخلو عن اختلال كما حكى عن المصنف قدس سره بذلك في مجلس البحث اذ في بعض موارد عدم امكان الاحتياط الا
اختار المصنف هنا التخيير يكون موردا يجري فيه البرائة وهي موارد دوران الامر بين الوجوب والحرمة فان مقتضى التر
تيب المذكور هنا كونه مجرى التخيير مع ان مذهبه قدس سره على ما سيأتي في مبحث البرائة البرائة او التوقف وفي بعض موارد البرائة
يكون موردا يجري فيه الاحتياط كما اذا دار الامر بين وجوب شيء وحرمة شيء اخر كان يعلم اجمالا بوجوب دعاء الهلال او حرمة
شرب التتن على وجه الانفصال الحقيقي فان مقتضى ما ذكره هنا كونه موردا للبرائة لاجتماع قيوده فيه ولانه من الشك في التكليف
مع ان المختار فيه الاحتياط كما صرح به قدس سره في مبحث اصالة البرائة فان قلت القول بالاحتياط في المثال المفروض
ح في محله لانا لا نسلم اجتماع قيود مورد البرائة لان الشك ح مسبوق بالعلم الاجمالي فيرجع الشك الى الشك في المكلف به
لا في اصل التكليف لكونه معلوما بالاجمال فالمورد مورد الاحتياط قلت ان المحقق كما حقق قدس سره في مبحث اصالة

البرائة ان المراد بمعلومية التكليف المانع عن اجراء البرائة هو معلومية النوع الخاص منه لا معلومية جنسه ومعلومية جنس التكليف لا يمنع من
اجراء البرائة و لا يكفي في القول بالاحتياط بل الاحتياط فيما اذا كان نوع الخاص من التكليف معلوما ولكن كان المكلف به مرددا
كما اذا علمنا بوجوب صلوة في يوم الجمعة قبل صلوة العصر و لا نعلم انها جمعة او ظهر فح نحكم بالاحتياط والمثال المفروض فيما نحن فيه انما
كان المعلوم فيه هو جنس التكليف لا نوع التكليف لان المعلوم اجمالا انه حكم الزامي من الشارع وهو مردد بين نوعيه الذي هو الوجوب
والحرمة وهو ليس موردا للاحتياط كما لا يخفى فتدبر **قوله** قدس سره في الحاشية وبعبارة اخرى احسن اه هذه العبارة وان لم تكن موجودة
في اكثر النسخ ويحتمل ان المصنف لما اطلع على الخلف والمذكور في ترتيب عبارة السابقة بعد التصنيف عدل عنها الى هذه العبارة
ويحتمل ان يلحقها بعض تلامذته لما سمع منه انها تدفع الاشكالات الواردة هنا ولكنها غير مجدية نعم يدفع بها بعض الاشكالات
لان السابقة وهو دوران الامر بين الوجوب والحرمة لما اسلفنا من ان المراد من الشك في التكليف الشك في نوعه الا في
جنسه وتوضيحه ان المصنف قدس سره في العبارة السابقة قدم مجرى التخيير على مجرى البرائة والاحتياط فصار مجرى التخيير اعم بالنسبة
الى مجريهما فيستفاد منها انه اذا كان الشك في التكليف فهو للشيء مجرى التخيير اذا لم يمكن الاحتياط كما استفدنا سابقا
وصار اشكال على المصنف قدس سره ولكن في هذه العبارة قدم الشك في التكليف او المكلف به على مجرى التخيير فصار
مجرى التخيير اخص منهما اي صار منحصرا فيما اذا لم يمكن الاحتياط وكان الشك في المكلف به اي كان نوع الخاص
من التكليف معلوما ولكن كان مرددا بين الامرين فتدبر ثم ان هذه العبارة مكتوب بطرق مختلفة ففي بعضها
مكتوب على نحو ما نقلنا وفي بعض الاخر كتب بعبارة اخرى بالمهملة وفي اكثر النسخ وجد بعبارة اخرى فقط
مجردا عن لفظة احسن وكيف كان ان الحاق هذه العبارة انما هو لدفع الاشكال والافادة مطلب اخر وهو يستدعي
ان تكون عبارة اخرى مع كلمة احسن او اخرى بالمهملة مجردا عن كلمة احسن لانهما يفيدان مطلبا سوى المطلب المذكور
سابقا بخلاف عبارة اخرى بالمعجمة مجردا عن لفظة احسن فانها موضوعة لاعادة عين مطلب السابق بلباس
او ضح ولو فقد مع ذلك استعمالها لافادة مطلب اخر فيكون مستعملا في خلاف وضعه وخلاف رسم
المصنفين **قوله** قدس سره وقد وقع الخلاف فيها اه هذا اشارة الى الخلاف الذي وقع بين المجتهدين والاخباريين
فان المجتهدين جعلوا مجرى البرائة بالنسبة الى الشبهات الموضوعية والحكمية الوجوبية والتحريمية مطلقا ويستعملون
البرائة في جميع الصور ولكن الاخباريين قد وافقوا الاصوليين في جعل مجرى البرائة هو الشبهات الموضوعية
والحكمية الوجوبية وانكروا كون الشبهات الحكمية التحريمية مجرى للبرائة فحينئذ يكون فيما كثر النقل
منشأه والتفصيل سيأتي في محله انشاء الله تعالى على انه يحكى اشارة الى الخلاف الذي وقع بين المشهور والفاضل
القمي والمحقق الخوانساري رحمهما الله في الشك في المكلف به فانهما قد جعلاه مجرى البرائة والمشهور جعله مجرى
الاحتياط وحكى ذلك عن بعض مشايخنا المعاصرين حيث ذكره لبعض تلامذته ولكن يمكن حمله على ما
ذكرنا وقضاء ان نزاع المشهور معهما في صغرى القضية لانهما قائلون بان المسئلة المذكورة هناك
من الشك في التكليف وجعلاه مجرى البرائة والمشهور يقول انها من الشك في المكلف به وجعلها مجرى
الاحتياط لا انهما يقولان انها شك في المكلف به ومع ذلك مجرى البرائة فبعد احراز الصور

فلا نزاع

فلا نزاع بينهم اصلا كما صرح الفاضل القمي بذلك فلينا مقصودك لئلا يختلط الامر **قوله** والثالث في
الاصول العملية اه انما عدل عن لفظ الشك هنا الى الاصول العملية ليدخل الظن الغير المعتبر في مورد الاصول
الاربعة كما اشرنا اليه سابقا هذا هو المحكي عن بعض مشايخ المذكور سابقا وهو غير مستقيم من وجهين الاول ان
الوجه المذكور قد ذكر سابقا وهذا تكرار وذكره في غير المحل الثاني انه ليس سببا للعدول بل السبب في العدول
انما هو ان المقاصد الثلثة ليست الا لبيان الطريقية الى احكام الشارع ولما كان القطع والظن قابلا
للطريقية ولذا صرح بذكرهما ولما لم يكن الشك قابلا للطريقية اصلا لانه تحير محض وانما الطريق
في حال الشك هو الاصول الاربعة فلهذا اعدل عن التصريح بلفظ الشك الى الاصول العملية كما لا يخفى
قوله لا اشكال في وجوب اه اعلم ان كل واحد من القطع والظن اما طريقي صرف وناظر الى الواقع
وما دل اليه وليس لثبوت الحكم مدخل فيهما اصلا او موضوع للحكم بدون اعتبار متعلقه بل ماخوذ من باب
الموضوعية الصرفة اي ليس لهما جهة طريقية اصلا بل ماخوذ من باب التعبدية المحضة او جزء للموضوع
باعتبار المركب منه ومن متعلقه فيه بمعنى اخذا موضوعا لكن لا لموضوعية المحضة بل مع ملاحظة الكا
الكاشفية والناظرية فيهما ايضا فالصور ستة قطع الطريقي والموضوعي المحض والموضوعي المشوب وظن
الطريقي والموضوعي المحض والموضوعي المشوب وقد ذكر قدس سره حكم جميع تلك الصور تصريحا او ايماء
وتلويحا في مطاوي كلامه ثم اعلم ان قوله قدس سره لا اشكال اشارة الى دفع الشبهات التي قد
وقعت من بعض معاصريه كما حكى عنه قدس سره في مجلس البحث الاول ما حكى عنه قدس سره حيث
نسب الى السيد صاحب المفاتيح وهو ان القطع كالظن لا بد في العمل به من اعتبار الشارع كما ان الظن
يحتاج الى اعتباره حتى يجوز العمل به فكذلك القطع والدليل القطع حجة بنفسه غاية الفرق بين
حجية القطع والظن ان الدليل على اعتبار القطع عام لم يخصص ابدا نعم كل مورد اي في كل شيء
ومن اي شيء وفي اي زمان ومكان حصل دون الظن فان الدليل على اعتباره في مورد مخصوص

منجر بذلك المورد ولا يتجاوز المتعدي من ذلك المورد الى مورد آخر فقال قدس سره في دفع الاشكال في حجية
بنفسه وبذاته غير محتاجة الى الجعل من قبل الشارع كما ان الظن يحتاج اليه وسيأتي توضيحه الثانية
انه اشار الشيخ بهذا الكلام الى دفع الشبهة التي وقعت من الشيخ الاكبر الشيخ جعفر قدس سره حيث قال ان القطع
حجة بنفسه ولا تحتاج الى اعتبار وجعل من الشارع ولكن لا مطلقا بل اذا حصل من الاسباب المتعارفة واما اذا
حصل من الاسباب الغير المتعارفة كقطع القطاع فليس بحجة فاشار قدس سره الى دفعها بقوله لا اشكال في
وجوب متابعة القطع مهما حصل الثالثة انه اشار الشيخ بهذا الكلام الى دفع الشبهة التي وقعت
من الاخباريين في القطع بالنسبة الى المقطوع فقالوا ان حصل القطع في الاحكام الاصولية الاعتقادية
ان كان المقطوع هو الاحكام الاصولية الاعتقادية فهو حجة مطلقا واما اذا حصل القطع بالنسبة الى
الى الاحكام الفرعية ان كان المقطوع هو الاحكام الفرعية فليس بحجة بل لا بد من وجود دليل آخر غير
القطع من جانب الشارع فاشار قدس سره الى دفعها ايضا بقوله لا اشكال وتفصيل الكلام
في الكل سيأتي ان شاء الله تعالى تبصرة ان المراد بوجوب المتابعة هو الوجوب العقلي لا الشرعي اذ ا[?]
المفروض اعتبار القطع انما هو بنفسه وبذاته لا بجعل الشارع فافهم قوله قدس سره في وجوب متابعة
القطع والعمل به الخ اراد ان يبين ان حجية القطع من باب لحاظ وباب اعتبار فله في المقام عنوان
الاول انه حجة بمعنى انه يجب متابعته والعمل على طبقه وكونه قاطعا للعذر اي لا يمكن الاعتذار للعامل
بخلاف القطع مع وجود القطع وحصوله الثانية انه ليس بحجة في الاصطلاح و بالاعتبار الذي يأتي
اما الدليل على الاول اي على حجيته بالمعنى الذي هو عبارة عن وجوب المتابعة وان لم يكن محتاجا اليه
اذ العمل على طبقه بعد حصوله وترتيب الآثار عليه مجبول في طبائع الحيوانات فضلا عن الانسان
بل انه من مقولة الاسباب القهرية القائدة الى التزام احكام المقطوع به والجاء العمل
فوجوه منها بناء العقلاء لان العقلاء طرا يحكمون بمتابعة القطع ويذمون العامل

بنفسه وبدون
جعل الشارع
بل عدم امكان
جعله ح

على خلاف القطع

على خلاف القطع مع وجود القطع ومن هنا يعلم ان حجيته ليس بجعل الشارع ولا يمكن للشارع جعل القطع حجة لا
اثباتا ولا نفيا فلانه تحصيل للحاصل لان القطع لما كان حجة بنفسه بحكم العقل وقلنا بان القاطع مجبور
بالعمل به فلو امر الشارع بوجوب العمل به لكان تحصيلا للحاصل ومنها انه لو لم يمكن للشارع جعله
واعتباره اثباتا لكان يمكنه نفيه للقطع بان يكلفه بسلب الحجية عنه والتالي باطل فالمقدم مثله بيان الملازمة
ان الممكن عبارة عن الشيء المتساوي الطرفان بالنسبة الى القدرة فكل ما يتركه ممكن ففعله ايضا ممكن اي كل
ما يتعلق القدرة بنفيه او بتركه فيتعلق القدرة باثباته وفعله ايضا بالملازمة وكذا العكس اي كل ما لا يتعلق
القدرة بنفيه او بتركه فلا يتعلق باثباته وفعله ايضا بالملازمة واما بيان بطلان التالي فللزوم التناقض
في كلام الشارع بيان ذلك ان الشارع لو قال مثلا الخمر حرام وحصل ان المكلف اذا قطع بان المايع
الفلاني خمر وقد علم ان الخمر مما حرمها الشارع فيحصل له صغرى وجدانية مقطوعة وكبرى برهانية تعلق
لان المفروض انه علم ان الخمر مما حرمها الشارع فينتج وجوب الاجتناب عن المايع الفلاني فح لو صرح
الشارع بعدم وجوب الاجتناب لزم التناقض في قول الشارع لان الواقع محجوب عند المخاطب بل هو
مقهور بالاجتناب بعد احراز الكبرى فكيف يمكن للشارع ان يقول انه لا يجب الاجتناب فثبت بطلان
التالي وهو المطلوب ومنها انه لو لم يكن حجة بنفسه لزم سد باب الاستدلال في العقايد والمعارف
اذ اقصى ما يفيده الادلة هو العلم فهو اذا لم يكن معتبرا في نفسه والمفروض ان الشارع ساكت
فيها ايضا لم يكن شيء آخر يصلح لاثبات الدعوى فيلزم ما ذكرنا ومنها انه لو لم يكن حجة لزم
تكليف ما لا يطاق وقبحه غني عن البيان لان القاطع حين قطعه غير ملتفت الى خلافه والتكليف
على الخلاف تكليف بالمحال وفيه نظر لان القاطع لا ينفك ابدا عن الالتفات الى خلاف
القطع غاية الامر انه لم يعتقده ولم يعتقد تكليفه نفسه بالعمل به لا انه لم يكن ملتفتا اليه
ومنها انه لو لم يكن حجة بنفسه ليلزم الدور او التسلسل وبطلانهما واضح اذ من الواضح

ان ثبوت جميع الاشياء يتوقف على العلم فالعلم اذا لم يكن حجة بذاته وبنفسه فلا بد في اثبات حجيته الى
شيء آخر وهو اما علم او غيره فننقل الكلام في حجية ذلك العلم او غيره وان حجيته
بماذا اثبت فان ثبت حجيته بالعلم لزم الدور وان ثبت حجيته بغير العلم فننقل الكلام فيه ايضا
ان حجيته بأي شيء يثبت وهلم جرا فيلزم التسلسل وبعبارة اخرى ان القطع لو لم يكن بنفسه حجة بل قلنا بان حجيته
لا بد من جعل الشارع واعتباره فلا بد ان يبين الشارع هذه الاعتبار بلفظ من الالفاظ وغاية
ما يفيد ذلك اللفظ هو القطع وننقل الكلام فيه فنقول انه ايضا ليس بحجة فلا بد من اعتبار آخر
وننقل الكلام فيه وهكذا فيلزم التسلسل ولو رجع يلزم الدور الى غير ذلك من الادلة تبلغ الى اربعة عشر
دليلا كالاجماع ولزوم العبث ولزوم نفي الارشاد الى التكليف وقوله تعالى فاسئلوا اهل الذكر
ان كنتم لا تعلمون والاولوية وغير ذلك وفي الجميع نظر الا الاول وبالجملة ظهر مما ذكرنا ان القطع حجيته
بنفسه وبذاته غير قابلة للجعل من الشارع لا نفيا كما عرفت مفصلا ولا اثباتا لان اثبات
الحجية له موقوف على ان يمكن نفي الحجية عنه وقد عرفت عدم امكانه فلا يمكن اثباتها له ايضا وقد
يستدل على عدم امكان الاثبات مضافا الى ذلك بلزوم تحصيل الحاصل كما اشرنا اليه سابقا وبلزوم التسلسل
لان غاية ما يفيد البرهان هو القطع فننقل الكلام فيه وهلم جرا الا انها لا تخلو عن مناقشة فتدبر جيدا
والحاصل ان المكلف اذا علم بان المايع الفلاني خمر وعلم ان الخمر مما حرمه الشارع فليس له بعد
ذلك حالة منتظرة في ترتيب الآثار على قطعه من وجوب الاجتناب اذ القطع بعد حصوله من
مقولة الاسباب القهرية القائدة الى التزام احكام المقطوع به بخلاف ما اذا ظن ان المايع الفلاني
خمر وعلم ان الخمر مما حرمه الشارع فترتيب الآثار على ذلك الظن يحتاج الى جعل الشارع
كما حقق ان المرجع في الشبهات الموضوعية هو الاصل كما سيأتي فافهم فان قلت ان
حجية القطع مطلقا لا يتم في بعض الموارد كما لو قال الشارع مثلا الخمر حرام ثم قال شرب الخمر حلال

في حال

في حال الاضطرار فاجرى الحاكم بشرب خمر معلوم الخمرية فهو الموضوع الذي حلله الشارع مع العلم بانه
خمر فح ان عمل بالدليل الذي جوز شرب الخمر في حال الاضطرار يلزم ان يخصص ادلة حجية القطع مطلقا
ويلزم ان لا يكون القطع هنا حجة والا فدليل حجية القطع مطلقا هنا ايضا يحكم بوجوب الاجتناب لان
الصغرى مقطوع ويقال انه خمر قطعا وكل خمر حرام بحكم الشارع ويجب الاجتناب عنه وان عمل
بعموم حجية القطع مطلقا فيلزم ان يطرح دليل جواز شرب الخمر في حال الاضطرار ايضا ولما كان
الاول غير ممكن لان ادلة حجية القطع لا يمكن تخصيصها لانها عقلية بل لا يمكن للشارع تخصيصها
ايضا لان جعل الحجية له لم يمكن للشارع كما مر فكيف يمكن له ان يخصص ادلتها فتعين الثاني
وهو غير ممكن ايضا لان المفروض قيام دليل قطعي من الشارع الحكيم على جواز شرب الخمر في حال
الاضطرار فكيف يمكن اطراحه قلت لا تخصيص ح في ادلة حجية القطع مطلقا ولا اطراح للدليل
جواز شرب الخمر في حال الاضطرار ايضا بل نعمل بكل منهما ولكن نقول ان الدليل الذي ورد على
جواز ما شرب الخمر في حال الاضطرار فهو تقييد لاطلاق ادلة حرمة الخمر او تخصيص لعمومها فكانه
قال الخمر حرام في حال الاختيار لا في حال الاضطرار وان قطع بانه خمر الا انه لا يمكن ان يقال كل
خمر حرام في جميع الاحوال حتى حال الاضطرار فالكبرى ح ليست كليا حتى ينتج كما لا يخفى فان قلت
لو كان حجية القطع بنفسه حجة ولا يمكن للشارع جعل الحجية له فما تقول في الآيات والاخبار
التي وردت على حجية القطع وعلى وجوب العمل نحو مفهوم قوله تعالى فاسئلوا اهل الذكر ان كنتم
لا تعلمون قلت انا نقول ان جميع الاحكام اما مجعول بجعل الشارع تأسيسا واما مجعول
بجعله امضاء فح غاية الامر انا قلنا انه لا تأسيس للشارع في مقام جعل الحجية للقطع
وانما الآيات والاخبار واردة من باب الامضاء لحكم العقل في امثاله الارشاد مد ظله الله

الا ان فيه نوع مناقشة وهو ان التاسيسيا انما هو الاشياء الذي لو لم يكن لها حكما مجعولا لا يمكن للشارع جعل حكم لها والمفروض عدم امكان جعل الحجية للقطع للشارع ابدا وفيه ما فيه فان قلت اذا كان القطع حجة بنفسه بحكم العقل وكان القاطع معذورا بالعمل به فما الثمرة في عنوان هذا البحث في الاصول والتكلم عن احواله وهل هو الا توضيح للواضحات قلت الكلام يجري في المقامين الاول في القطع من حيث هو قطع والثاني في القطع مع ملاحظة حال القاطع فنعم لا ثمرة في عنوان القطع بالنسبة الى اعتبار الثاني لان القاطع معذور بالعمل بالقطع بعد حصوله ولكن المقام الاول لا بد من عنوانه والبحث عن حاله لان حجية القطع من حيث هو هو مسئلة اصولية فلا بد من عنوانه والبحث عن حاله وان كان في كونه من المسائل الاصولية نوع تامل لبعض المعاصرين الا ان الاظهر الاول انه

قوله ومن هنا يعلم ان اطلاق الحجة عليه اه والغرض من هذا الكلام الاستدلال على الشق الثاني من الدعوى اعني عدم كونه حجة مصطلحا واطلاق الحجة عليه مسامحة وتوضيح المقصود ان الحجة في اصطلاح القوم عبارة عن الوسط الذي يحتج به على ثبوت الاكبر للاصغر ويصير واسطة للقطع بثبوته له كالتغير لاثبات الحدوث للعالم ولا ريب في عدم كون القطع حجة بهذا المعنى لان القطع لا يمكن جعله واسطة لاثبات الاكبر للاصغر اذ المكلف اذا قطع بخمرية شيء تحصل له صغرى وجدانية وهي قوله هذا خمر وكبرى برهانية وهي قوله كل خمر يجب الاجتناب عنه بحكم الشارع ولا يصح ان يقال هذا معلوم الخمرية وكل معلوم الخمرية يجب الاجتناب عنه او يقال هذا مقطوع الوجوب وكل مقطوع الوجوب يحرم ضده او يجب مقدمته لعدم صدق الكبرى كذبه حينئذ لان الشارع لم يرتب الحكم على معلوم الخمرية بل رتب الحكم على الخمر الواقعي والمفروض انكشاف الواقع له بالقطع وللزوم الدور الغير المعقول ثانيا لان الدليل ما يفيد القطع لا القطع نفسه فلا يطلق الحجة على نفس القطع ولا يكون

القطع

القطع موجبا للقطع للزوم تحصيل الحاصل وللزوم القول بتعدد الحكم ثالثا احدهما للواقع والآخر للقطع وتوضيحه انه بعد تسليم كون الكبرى عبارة عن كل معلوم الخمرية فنقول ان حكم الحرمة لا يخلو اما ان يكون للمجموع المركب من القطع والواقع الذي هو بتمامه كبرى للقضية او يكون لاحد جزئيه وعلى الثاني اما ان يكون الحرمة ثابتا للجزء الاول من الكبرى الذي هو عبارة عن العلم او للجزء الثاني من الكبرى الذي عن الخمر فقط وعلى الاول فهو وان كان بحسب التصور العقلي ممكنا الا ان الالتزام بلوازمه من تعدد الثواب والعقاب عند مصادفة القطع الواقع في غاية الاشكال ولا اظن احدا يلتزم به لذلك ذكر صاحب الفصول قدس سره بعد القول بحرمة التجري ان المتجري اذا تجرى وصادف التجري الواقع والتزم بتداخل العقابان ولا يقول بوحدة الحكم بتعدد العقاب وعلى الثاني يلزم خلاف المفروض لان المفروض ح جعل الحكم لنفس الواقع والقطع طريق اليه لان الحكم ثابت للعلم فقط وللزوم الدور لو كان كك وعلى الثالث يلزم لغوية توسيط القطع لان المفروض ح جعل الحكم لنفس الواقع ولا مدخلية للقطع في ثبوت الحكم اصلا لان الكبرى هو نفس الخمر وصحة تقييد هذا الحكم له ولا وجه لتقييده بالعلم هذا تمام الكلام بالنسبة الى القطع الطريقي الذي صدر البحث به اي فيما لو كان الحكم لموضوع من الموضوعات في الواقع والقطع طريق بالنسبة اليه واذا حصل القطع يكون ذلك الواقع مقطوعا به والحكم ثابت لذلك الواقع المقطوع به والقطع طريق اليه

قوله واما بالنسبة الى حكم آخر فيجوز اه هذا شروع في بيان القسم الآخر من القطع اعني القطع الموضوعي الذي جعله الشارع بنفسه موضوعا لحكم من الاحكام وتوضيح ذلك على وجه يكشف الحجاب ان القطع من المعاني النسبية فلا بد له من الطرفين اي يحتاج في تحققه الى امرين احدهما القاطع والثاني الامر المقطوع به كالظن والشك والوهم وغيرها من المراتب اذا تحقق هذين الامرين يمكن تحقق القطع واحراز

لان المعلوم مقدم على العلم ذاتا لان العلم لا بد له من سبق معلوم فلو جعل العلم موضوعا للحكم دون الواقع كان الحكم المعلوم متاخرا عن العلم قضية لتاخر الحكم عن الموضوع فيلزم الدور صح صح

وباعتبار الصفة النفسانية يسمى احد الطرفين قاطعا وباعتبار الانكشاف يسمى الطرف الآخر مقطوعا وبعبارة اوضح ان العلم عبارة عن الصورة الحاصلة في الذهن وهو باعتبار حصوله في الذهن يسمى احد الطرفين عالما وباعتبار عروضه على ذي الصورة يسمى الطرف الآخر معلوما فهو بالنسبة الى حالة الحصول صفة للقاطع لحصوله في ذهن القاطع والعالم وبالنسبة الى حالة العروض صفة للمقطوع به باعتبار عروضه له ولذا قالوا العلم هو حضور صورة الشيء في الذهن او الصورة الحاصلة في الذهن فان اعتبر الشارع في الشيء باعتبار الصفة النفسانية من غير ملاحظة الانكشاف عن الواقع لا ملاحظة عدم الانكشاف حتى يرد المحال كما توهم لاستحالة سلب الانكشاف عن العلم فيسمى ذلك بالموضوع الصرف لثبوت الحكم للشيء بوصف كونه معلوما بحيث لو لم يكن العلم لم يكن الحكم ثابتا لذلك الشيء في الواقع مثل ثبوت النجاسة والحرمة للخمر والبول بوصف كونهما معلوما كما حكى ذلك عن صاحب الحدائق زعما منه ان النجاسة في قوله عليه السلام كل شيء طاهر حتى تعلم انه قذر تعلق بالعلم بالقذارة وهو ظاهر في الموضوعية لان قذر فعل ماض يدل على حدوث حدوث النجاسة عند حدوث العلم وهو كما ترى بمكان من الضعف لاستلزام ذلك الدور لتوقف ثبوت النجاسة على العلم كما هو المفروض وتوقف العلم على النجاسة ايضا اذ العلم لا بد له من سبق معلوم فيلزم الدور مع ان قذر صفة مشبهة لا فعل ماض والعلم في هذا الكلام ماخوذ على وجه الطريقة كما سنعرفه ان شاء الله وكيف كان وحيث ان العلم صار معتبرا باعتبار الصفة النفسانية من غير ملاحظة الانكشاف فكونه بهذا الاعتبار صار موضوعا للحكم باعتبار الشارع وجعله فح حكمه ان يتبع دليله من حيث العموم والخصوص فان للشارع ح ان يتصرف فيه كيف شاء كالواقع اما اعتباره عموما باي وجه كان فلم يعلم له مثال بالنسبة الى الاحكام الشرعية الفرعية الا على مذهب صاحب الحدائق في مسئلة النجاسة والحرمة المذكورة سابقا وقد عرفت ضعفه واما اعتباره من حيث العموم بالنسبة الى الاحكام العقلية كما في

فكثير بدواقع صح

حكم العقل

حكم العقل بحسن اتيان ما قطع العبد بكونه مطلوبا للمولى وترك ما قطع بكونه مبغوضا له من اي شيء حصل ومن اي شخص كان فح يمكن جعل هذا القطع المعتبر على هذا الطريق وسطا لاثبات حكم من الاحكام الذي رتبها الشارع على القطع لشيء من الاشياء بملاحظة ان ذلك الشيء مقطوع به فبهذا يتضح قوله قدس سره الشيء المعلوم بوصف كونه معلوما لان الشيء المعلوم له وصفان احدهما بالنسبة الى ذات ذلك الشيء والآخر بالنسبة الى معلومية مثلا الخمر المعلوم الخمرية تارة نقول بوصف كونه خمرا مع قطع النظر عن كونه معلوما ام لا حكمه كذا واخرى نقول انه بوصف كونه معلوم الخمرية وبملاحظته حكمه كذا ومحل الكلام فيما نحن فيه هو الثاني دون الاول لان الكلام فيما اذا اعتبر الشارع نفس القطع موضوعا للحكم ولم يلاحظ فيه جهة الناظرية والكاشفية عن الواقع اصلا والحكم للشيء المعلوم بوصف كونه معلوما وبهذا الاعتبار يمكن جعله وسطا للقضية وان اعتبر مع ذلك فيه صفة الانكشاف ايضا فيسمى ذلك بالموضوع الطريقي كمعلومات المجتهد بالنسبة الى المقلد فان الشارع اوجب على المقلد العمل بمعلومات المجتهد وح ان العلم وان كان طريقا بالنسبة الى المجتهد لكنه موضوع بالنسبة الى المقلد اذ لا يجوز للمقلد العمل بمشكوكات المجتهد او معلوماته التي حصل العلم بها للمجتهد من الاسباب الغير المتعارفة ولكن في هذا المثال نظر لعدم كون العلم ح موضوعا وطريقا بالنسبة الى شخص واحد والكلام فيه ومثال الاول كان يقول الشارع الخمر المعلوم الخمرية حرام ومثال الثاني كان يقول الشارع الخمر المعلوم الواقعي حرام

قوله وان لم يطلق عليه الحجة اذ الحجة في الاصطلاح اه بعد ان ذكر قدس سره القطع الموضوعي وتبين انه مخالف ومفارق للقطع الطريقي اشار الى تميزه عن القطع الطريقي من جهة صلاحية القطع الموضوعي للوسطية دون القطع الطريقي بان يقال

ثابت صح

هذا معلوم البولية وكل معلوم البولية يجب الاجتناب عنه بخلاف القطع الطريقي الا انه مثله في
عدم اطلاق الحجة بالمعنى المصطلح المذكور سابقاً عليه للنص اذ الحجة في باب الادلة ما كان وسطاً
لحكم متعلقه لا وسطاً لحكم مغاير لحكم متعلقه لمتعلقه والمقام كك ضرورة ان ثبوت وجوب
الاجتناب لمعلوم البولية لا يلازم كون حكم نفس البول للنص ذلك وتوضيح ذلك ان لفظ المتعلق
في العبارة عبارة عن الصغرى يعني ان الحجة في باب الادلة عبارة عن الوسط الذي يحتج به لاثبات
الحكم الواقعي الذي كان ثابتاً للاصغر لنفس الاصغر مثلاً ان العالم اصغر للقضية المعروفة والعالم
متغير اذاً والحدوث وسط وحكم العالم في الواقع ولنفس الامر هو الحدوث ولكن لا نعلمه ونحتج بالحدوث
الذي هو الوسط في هذه القضية لاثبات الحدوث الذي هو الحكم الواقعي للعالم لنفس العالم
الذي هو صغرى القضية لا لاثبات حكم آخر للعالم غير ذلك الحكم الواقعي وتوسيط القطع في
القضايا ليس كك لانه لم يثبت به في جميع الموارد الحكم الواقعي الثابت للصغرى لنفس الصغرى
بل يتخلف في كثير من الموارد وقد يتفق للنص واما المثال الموافق كما اذا كان حكم الخمر
في الواقع هو الحرمة وحكم الشارع بحرمة الخمر المعلوم الخمرية لطائفة مثلاً فح لو قلنا هذا معلوم
الخمرية وكل معلوم الخمرية حرام بالنسبة الى هذه الطائفة مثلاً فهذا حرام بالنسبة اليهم فقد
اثبتنا حكم الواقعي الذي كان ثابتاً للصغرى واقعاً لنفس الصغرى بسبب توسيط القطع في القضية
واما المثال المخالف كما اذا كان مايع مباح في الواقع كماء الرمان وقطعنا بانه خمر وقلنا
هذا معلوم الخمرية وكل معلوم الخمرية حرام فهذا حرام فقد اثبتنا حكم الحرمة للصغرى الذي
كان حكمه هو الاباحة في الواقع وصار القطع وسطاً لاثبات الحكم الآخر الذي لم يكن حكم
الصغرى للصغرى وقد اورد عليه بوجوه الاول ان الحجة في الاصطلاح عبارة عن نفس الاصغر
كما صرح به الفاضل القمي في حاشية القوانين بعد بيان وجه الاولوية والشيخ البهائي في حاشية

الزبدة

الزبدة والعضدي وغيرهم من قدماء الاصوليين لكنهم صرحوا بان الدليل هو عبارة عن نفس الاصغر الثاني
من كلماتهم ان الحجة والدليل شيء واحد وح وله قدس سره ان يقول ان الحجة غير الدليل و
لكن الانصاف انهما شيء واحد ولو ادعى قدس سره اصطلاح جديد منه في تسمية الوسط
بالحجة بالمعنى المذكور فلا مشاحة في الاصطلاح الثاني انه مجرد دعوى لا بينة ولا مبنية لعدم
التعاددت في اطلاق الحجة على كلا القسمين بل الحجة عبارة عما يحتج به لاثبات الحكم للصغرى
سواء كان ذلك الحكم الثابت حكماً واقعياً للصغرى ام لا ودعوى الفرق بينهما دعوى لا دليل
دليل لعدم كون ذلك بينية ولا مبنية بل يمكن دعوى اطلاق الحجة على كل ما له مدخلية في ثبوت
الحكم الثالث انه لو اراد باطلاق الحجة على هذا المعنى هو الاطلاق المجازي على نحو المسامحة وهو
ممنوع للنص لان استعمال الالفاظ المجازية في الحدود والضوابط معيب لكن لا يبعد
كون المراد هو المعنى المجازي ويؤيده التخصيص بقوله في باب الادلة وقد اورد عليه اخر
هنا اعتراضات متشتتة اخر لا يسعه المقام تحقيق اعلم ان القطع لما صار موضوعاً
للحكم بجعل الشارع فيمكن للشارع حق التصرف فيه كيف شاء كتصرفه في سائر الموضوعات
يعني كما يمكن له التصرف في الخمر الذي هو موضوع حكم الحرمة في القطع الطريقي بان يجعله حراماً
للمختار دون المضطر او يجعله حراماً اذا كان متخذاً من العنب دون الرطب فكك يمكن له
التصرف في القطع الموضوعي بان يجعله موضوعاً للحكم اذا كان حاصلاً من الشخص المتعارف
او من السبب المتعارف او غير ذلك من التصرفات كما مر الاشارة اليه سابقاً للنص والى
العالم **قوله** وبالجملة فالقطع قد يكون طريقاً اه لا يخفى عليك ان تقسيم القطع الى الموضوعي
انما هو بالنسبة الى الاحكام الشرعية الفرعية كما هو الظاهر من كلامه قدس سره للنص واما

واما بالنسبة الى الاحكام العقلية فالقطع موضوع للحكم ابداً ضرورة ان العقل لا يحكم على شيء
بالحسن والقبح الا بعد الاحاطة بجميع الجهات المحسنة والمقبحة فما لم يكن الشيء معلوماً لم
يحكم بشيء من الحسن والقبح فحكم العقل ابداً بعد حصول القطع لا قبلها وعلم ان الشارع لم
يلاحظ في القطع الموضوعي جهة الطريقية والانكشاف اصلاً لا انه لاحظ عدم الانكشاف
لاستحالة سلب الانكشاف عن القطع غاية الامر ان الشارع في مقام جعله موضوعاً للحكم
من الاحكام لم يلاحظ جهة طريقيته وكاشفيته هذا تمام الكلام في القطع الموضوعي للنص
بقي الكلام في ذكر بعض خواصهما وسيأتي ذكرها عن قريب **قوله** ثم ما كان منه طريقاً
لا يفرق اه اخذ قدس سره بعد بيان انقسام القطع الى القسمين من الطريقي والموضوعي
في بيان بعض الخواص والآثار التي يختلفان فيها وللقطع الطريقي خواص **منها**
انه لا يفرق في حجيته بين الاشخاص من المجتهد والمقلد ولا بين الاسباب من المتعارفة
وغير المتعارفة خلافاً لكاشف الغطاء قدس سره لما سيأتي ولا بين الموارد من الحكم الشرعي
المتعلق بالعمل او الحكم الشرعي المتعلق بالاعتقاد خلافاً للاخباريين ولا بين الازمان
من الاختيار والاضطرار فالقطع الحاصل بان المايع الفلاني خمر واجب الاجتناب من
جميع الجهات فلو ورد دليل على حلية الخمر في حال الاضطرار فهو تقييد لاطلاق الدليل
الدال على حرمة الخمر مطلقاً او تخصيص لعمومه ان تخصيص وتقييد له بحال الاختيار لا تخصيص
في ادلة القطع وحجيته بحال دون حال لما عرفت ان حجية القطع لم يكن بجعل الشارع
حتى يخصص ذلك بزمان دون زمان بخلاف القطع الموضوعي فانه يتبع دليله من
حيث العموم والخصوص اذ للشارع ان يتصرف فيه عموماً وخصوصاً لنفس الواقع واما

اعتباره

اعتباره من حيث العموم بالقياس الى الاحكام العقلية كحكم العقل بحسن اتيان ما قطع
العبد بكونه مطلوباً للمولى وترك ما قطع بكونه مبغوضاً له فكثير واما بالقياس الى الاحكام الشرعية
الكلية فلم يوجد له امثال الا مسألة النجاسة والحرمة على مذهب صاحب المدارك كما
عرفته سابقاً وقد عرفت ضعفه للنص وقد يقال ان اعتبار صفة القطع في حفظ عدد
الركعات الثنائية والثلاثية والاوليين من الرباعية على سبيل العموم الا انه لا
يخلو عن مناقشة لما ستعرفه ان شاء الله **ومنها** واما اعتباره بالقياس الى الاسباب من
حيث الخصوص بالنسبة الى الحكم الشرعي الكلي كحكم الشارع على المقلد بوجوب الرجوع الى
الى المجتهد اذا علم المجتهد الحكم الشرعي من الطرق الاجتهادية المعهودة لا من مثل
الرمل والجفر وغيرهما وجريان العموم والخصوص في الحكم الشرعي الجزئي للنص واما اعتباره
عموماً بالنسبة الى الاسباب فهو كوجوب العمل على المترافعين وترتيب الآثار على
معلومات القاضي في القضايا بعد حكمه فيها على مقتضى علمه واما اعتباره خصوصاً فهو كحكم
الشارع على الحاكم بوجوب قبول خبر العدل المعلوم له من الحس لا من الحدس في
مقام الشهادة لقوله حين سئل عن الشهادة هل ترى الشمس على مثلها فاشهد
او دع بناء على كون المراد من المماثلة هي المماثلة في الحس لا في القطع فقط **قوله**
الا اذا فرض عدم كون النجاسة اه يعني ان القطع الطريقي حجة مطلقاً الا اذا فرض ان للقطع
للنص مدخلية في ثبوت الحكم واشتراطه مثل ان يقال ان الشارع مثلاً ان حكم النجاسة ليس
للبول الواقعي من حيث هو بول بل انما هو للبول المعلوم البولية على وجه خاص اي
حصول ذلك العلم للنص من سبب خاص كان يقال العلم الحاصل من البينة او من الحس
او من الامارة الشرعية يوجب نجاسة البول وهذا معنى قوله من حيث السبب واما

واما معنى قوله او الشخص اى من حيث الشخص كان يقال العلم الحاصل للشخص المتعارف يوجب نجاسة
البول لا من اى شخص كان فى يخرج القطع من كونه طريقا محضا موضوعا للحكم فلا جار
القطع موضوعا للحكم بجعل الشارع موضوعا كالامثلة المذكورة فيجوز للشارع ان يتصرف فيه
انواع التصرفات بان يعتبره من حيث العموم بالنسبة الى السبب والشخص والمتعلق والزمان
والمكان او يعتبره من حيث الخصوص بالنسبة الى السبب فقط من دون سائر الجهات المذكورة
كان يشترط بان القطع الحاصل من البينة او نحوه موضوع للحكم الفلانى او بالنسبة الى
الشخص فقط كان يشترط بان القطع الحاصل من الشخص المتعارف موضوع للحكم الفلانى
وغير ذلك من الوجوه المذكورة كما اشرنا اليه سابقا وسيأتى بيان للقسم الثالث انه تعالى

قوله وحكمه انه يتبع فى اعتباره مطلقا او على وجه خاص دليل ذلك الحكم اه يعنى لما قلنا
بانه يجوز للشارع التصرف فى العلم الذى جعله موضوعا للحكم انواع التصرفات من التضيق
والتوسعة من حيث السبب والشخص والزمان والمكان وغير ذلك فلا بد من بيان ضابطة
تضبط وتعرف بها حال القطع من حيث اعتباره من حيث العموم او الخصوص والضابطة
هو ان يتبع دليل ذلك الحكم الثابت وان يلاحظ فى وجه دلالة ذلك الدليل
يثبت به الحكم واخذ العلم موضوعا كائنا ما كان فقد يدل ذلك الدليل على ثبوت
شرط العلم مطلقا اى من اى سبب واى شخص واى زمان ومكان كان فقوله من غير
خصوصيته الانكشاف اى من غير ملاحظة طرق الانكشاف وسبب الانكشاف
واعتبار القطع موضوعا بهذا الطريق اى بطريق العموم فى الاحكام العقلية كثير بل جميعها
كما اشرنا اليه سابقا واما فى الاحكام الشرعية الفرعية فلم نجد له مثال ومورد
الا مسئلة الطهارة والنجاسة فى الخمر والبول على مذهب صاحب الحدائق كما اشرنا اليه

سابقاً

سابقا للقطع مع جوابه ومدرك استدلاله بان مدرك الاول هو قوله ع كل شىء لك حلال
حتى تعرف انه حرام بعينه ومدرك الثانى هو قوله ع كل شىء طاهر حتى تعلم انه قذر مضافا
الى ان فى جعل الخبر الاول مدركا كالثانى اشكال الا على وجه ادعاء كون الاسماء اسما
للمعانى الواقعية او غير ذلك ولا مع قطع النظر عن الجواب المذكور سابقا اجوبة اخر
لا يسعه المقام وبالجملة فاعتبار العلم موضوعا للحكم من حيث العموم فى الاحكام الشرعية
لم يوجد الا هذين المثالين على هذا المذهب لان الدليل الذى هو عبارة عن قوله كل شىء
لك حلال اه وقوله كل شىء طاهر انما دل على اعتبار العلم موضوعا مطلقا فلا يفرق
بين سبب القطع وشخص القاطع على ذلك المذهب واما اعتبار القطع على وجه خاص
من حيث السبب او الشخص فيما جعله الشارع موضوعا للحكم اى فى الاحكام الشرعية فكثير فهو
على قسمين تارة تكون الامثلة من قبيل اعتبار العلم من حيث السبب الخاص موضوعا للحكم
بالنسبة الى القاطع واخرى من قبيل الاعتبار العلم من حيث السبب الخاص موضوعا للحكم
بالنسبة الى غير القاطع اما الصنف الاول فكقول الاخباريين على ما يفهم من كلامهم
بانه يجب على القاطع العمل بقطعه فى الشرعيات اذا حصل ذلك القطع من الكتاب
والسنة فالقطع على مذهبهم يكون موضوعا للحكم بوجوب العمل لكن لا مطلقا بل اذا
حصل من السبب الخاص وهو الكتاب والسنة وتحقيق بطلان مذهبهم محل اخر
سيأتى ان شاء الله تعالى وكقول الاسكافى على ما يفهم من كلامه المحكى ومحصله انه يجب
على القاضى العمل بعلمه فى حقوق الله اذا كان حاصلا من البينة ونحو ان المثالين
لم يكونا مكتوبين فى اصل النسخة ولما رأى المحشى مكررا ان المناسب ايراد مثال
الذى يكون القطع موضوعا ومثبتا للحكم بالنسبة الى القاطع ويكون اعتباره من

من الجهة الخاصة ويكن لذلك مثالا مكتوبا فى العبارة فنقول بعد بان المثالين المذكورين ولذا لم يكن
موجودا فى بعض النسخ **واما الصنف الثانى منها** فكمثال المقلد وحاصله على ما يفهم
منه انه يجب على المقلد الرجوع الى المجتهد والعمل بعلمه اذا كان علمه حاصلا من الطرق
المعهودة من الادلة الشرعية لا من الرمل والجفر فعلم المجتهد يكون موضوعا للحكم الذى
هو عبارة عن وجوب العمل به لكن اعتبره الشارع موضوعا لهذا الحكم اذا كان حاصلا
من سبب خاص وهو الطرق المعهودة وتقرير الاستاد فى هذا المقام غير ما قررنا
ولكن يمكن رجوعه الى ما ذكرنا فهذا المثال من الامثلة التى يكون القطع موضوعا للحكم
بالنسبة الى غير القاطع فان القاطع انما هو المجتهد ولكن الحكم الذى هو عبارة
عن وجوب العمل بالعلم انما يثبت لغير القاطع الذى هو المقلد فاعتبر القطع موضوعا
لكن اذا كان حاصلا من السبب الخاص الذى هو الطرق المعهودة واما المثالين المذكورين
بعد ذلك كالمجتهد الفاسق والمجتهد الغير الامامى فهما ايضا من هذا الصنف الا ان العلم
فيهما صار موضوعا للحكم لكن التخصيص انما يكون فى الشخص لا فى السبب يعنى ان الشرط
فى الحكم بوجوب عمل المكلف المقلد على علم المجتهد والرجوع اليه انما هو اذا كان المجتهد
غير الفاسق وانما هو اذا كان المجتهد اماميا فصار العلم موضوعا لكن اذا كان حاصلا
لشخص خاص والايضاح كحكم الشارع على الحاكم اه يعنى اوجب الشارع على
الحاكم بوجوب قبول الخبر العدل وترتيب الاثار عليه فى الاحكام لا فى الموضوعات
اما بشرط ان يكون علم المخبر وخبره مستندا الى الحس لا الى الحدس فعلم المخبر
والشاهد موضوع لوجوب حكم القبول على المجتهد لكن اذا كان ذلك العلم حاصلا
من السبب الخاص وهو الحس لا الحدس فهذا ايضا مثال لكون القطع موضوعا للحكم بالنسبة

الى غير القاطع

الى غير القاطع **قوله** ثم من خواص القطع الذى هو طريق اه لا يخفى ان كلمة من للتبعيض ولا تدل على
انحصار الخواص فى المذكور بل انما يفهم منه ان هذا المذكور ايضا من جملة الخواص القطع الطريقى فقط واما القطع الذى
صار موضوعا للحكم مع ملاحظة الكاشفية فسيجى حكمه ثم اعلم انه قد ذكروا انها اثار بذلك الى ان الخاصة الثابتة وهى
كون الامارات وبعض الاصول العملية كالاستصحاب قائمة مقام القطع الطريقى بيان ذلك انه لا يخفى ان
المراد من قيامها مقامه هو ترتب حكم المقطوع على مؤديها وكفاية ادلته اعتبار القطع فى ذلك من غير ان
يحتاج الى دليل ثالث يدل على تنزيل الامارات منزلة القطع واشتراكهما معه فى الحكم وبتقرير اخر يعنى ان العمومات
التى دلت على حجية الامارات والاصول نحو دليل حجية البينة او دليل حجية اليد او دليل الاستصحاب تكفينا فى مقام
اثبات الحكم لموضوع من الموضوعات عن القطع وبعبارة اخرى ان تلك الادلة تشمل بعمومها الموضع الذى كان
القطع فيه طريقا على تقدير وجوده فيدل بعمومه على ان مؤديها الذى هو عبارة عن البينة واليد مثلا قائم
مقام العلم والقطع فيما اذا لم يكن القطع موجودا وانما خصصنا الاصول بالاستصحاب لعدم صلاحية غير الاستصحاب
لذلك لان الاصول عدى الاستصحاب بنفسها اما احكام شرعية او احكام عقلية فى موارد الشك يترتب ما
للواقع على المشكوك على القولين فيها فليس فيها جهة الكاشفية والحكاية عن حال الواقع بل تعبد محض
بخلاف الاستصحاب فانه ناظر وكاشف وحاكى عن حال الواقع فانه يثبت به حكم الواقع لان من اعظم الا
الشروط فى الاستصحاب هو ملاحظة الحالة السابقة ولا ريب ان ملاحظة الحالة السابقة تقتضى حضور الواقع
وملاحظتها ثم تنزيل الموضوع الموجه منزلة الواقع واثبات حكم الواقع له فيكون فيه ملاحظة الطريقية
مع قطع النظر عن التعبدية ثم اعلم انه قد وجدنا فى بعض النسخ والاصول العملية باسقاط لفظ البعض
ولكن النسخ المشهورة مع لفظ البعض وكيف كان سواء كان خاليا عن لفظ البعض او معها فالمراد بالاصول
هو نفس الاستصحاب فقط فيحمل اللام على الجنس ويراد الفرد من الجنس على تقدير خلو النسخة عن لفظ البعض
فتلخص من جميع ما ذكرنا ان المراد هو ان الحكم ثابت للواقع فكان الواقع ينكشف بالقطع

ينكشف بالامارات والاصول غايته الامر ان انكشاف الواقع بالقطع عقلي وبالامارات
جعلي شرعي ولكن لا يخفى عليه ما فيه من الضعف وسيجيء توضيحه ان شاء الله تنبيه قد ظهر من قوله قيام
الامارات آه انه قد ينزل الامارات منزلة القطع فهل نفس الامارات كنفس البينة وكنفس اليد وغيرهما
تقوم مقام القطع او مؤدياتها كالمشهود به في البينة وكالشيء الذي هو تحت اليد في اليد وكالموضوع
او الحكم المستصحب في الاستصحاب تقوم مقام المقطوع وتنزل منزلة المقطوع ففي المسئلة وجهان والاظهر
ان يقال ان معنى قيام الامارات وتنزيلها انما تنزيل مؤدياتها منزلة المقطوع لا تنزيل نفسها منزلة
القطع كما يشهد به قوله بعد ذلك وان ظهر من دليل الحكم اعتبار صفة القطع في الموضوع من حيث
كونها صفة خاصة قائمة بالشخص لم يقم مقامه غيره ووجه الاستشهاد انه لو فرض تنزيل الشارع
الامارات منزلة نفس القطع لكان الامارات قائمة مقام القطع فيما لو كان القطع موضوعا
للحكم لاجل المفروض ح انه قال الشارع مثلا رتب على الامارة جميع ما يترتب على القطع سواء كان
القطع مأخوذا على وجه الطريقية او الموضوعية فكما يجوز فيه يجوز فيه ايضا ومن ذلك يظهر ان المراد
هو تنزيل مؤدياتها منزلة المقطوع فكانه قال رتب جميع احكام المقطوع به على مؤدى الامارة والوجه
في ذلك انا قلنا سابقا ان الذي يصلح ان يقوم مقام القطع الطريقي انما هو الذي قد لوحظ فيه جهة
الكاشفية والناظرية الى الواقع وقد مر بالعيان ان الامارات التي صرحوا بقيامها مقام القطع
لم يلاحظ في اكثرها بل في جميعها حتى الاستصحاب جهة الكاشفية اصلا لانها اما لم يكن فيها جهة
الكاشفية اصلا او كانت جهة الكشف فيها ولم يلاحظ كالاستصحاب بل الشارع اعتبرها تعبدا
فلا بد ان يقال ح ان مؤدى الامارة ينزل منزلة المقطوع فتدبر فان قيل يمكن ان يستفاد
من ادلة اعتبار الامارة تنزيل نفس الامارة منزلة القطع وتنزيل مؤداها منزلة المقطوع
فنقول انه دعوى لا شاهد لها من العرف ولم يثبت ارادة الدلالتين في العرف فان قلت فلا

فنها

فيها ولكن اثباته يرانه غايته الاشكال ولو ادعى المدعي بخصوصه فهم ذلك من الادلة فلا مشاحة فيه
قوله بخلاف المأخوذ على وجه الموضوعية فانه تابع آه اي بخلاف القطع الموضوعي فان الامارات والاصول
لا تقوم مقام قسم خاص منه اعني الموضوع الصرف لعدم اجداء ادلة اعتبارها هنا اذ قصارى ما يثبت بالبينة
واليد والاستصحاب هو ان الشيء الفلاني خمر ولا ريب انه لا ينفع في تحقق الموضوع او المفروض ان الموضوع
هو العلم كما لو نذر احد ان يتصدق كل يوم بدرهم ما دام متيقنا بحيوة ولده فانه لا يجب التصدق عند الشك
بحيوته لاجل الاستصحاب لعدم تحقق الموضوع الذي هو عبارة عن تيقن الحيوة بخلاف ما لو علق على نفس الحيوة
فانه يكفي في الوجوب الاستصحاب واورد عليه ان اثبات وجوب التصدق ح باستصحاب الحيوة مثبت
لانه من اثارها من حيث كونها منذورة ولا يثبت النذر والالتزام بالاستصحاب حتى يترتب عليه وجوب الوفاء
وامضاء الشارع ويمكن الجواب عنه بخفاء الواسطة عند العرف وعدم التفاتهم اليها لحكمهم بكون وجوب الصدقة
من اثار نفس الحيوة فتدبر نعم اذا ورد دليل خاص على اعتبار الاصول والامارات في مقامه فلا اشكال في
ذلك لصيرورة الموضوع ح متعددا كما لو فرض ان الشارع اعتبر صفة القطع في حفظ عدد الركعات
الثنائية والثلاثية والاوليين من الرباعية فغير القطع كالظن واصالة عدم الاكثر لا تقوم مقام
القطع ح الا بدليل خاص خارج غير ادلة اعتبار مطلق الظن في الصلوة ومن هذا الباب عدم جواز
اداء الشهادة استنادا الى البينة واليد على قول وان جاز التعويل الشاهد في عمل نفسه بهما اجماعا
الا ان ثبت بما يخالج ان كلما يجوز التعويل عليه من الطرق الشرعية في عمل نفسه يجوز الاستناد
اليه في مقام الشهادة كما يظهر ذلك من رواية حفص بن غياث عن ابي عبد الله ع قال
رجل اذا رأيت شيئا في يد رجل ايجوز لي ان اشهد انه له قال ع نعم قال الرجل اشهد انه في يده
ولا اشهد انه له قال ع افيحل الشراء منه قال نعم قال ع فلعله لغيره من اين جاز لك ان تشتريه
ويصير ملكا لك ثم تقول بعد ذلك الملك لي ان قال ع ولو لم يجز لما قام للمسلمين سوق ودلالتها
على جواز الشهادة بالواقع استنادا الى اليد واضحة بل جواز استناد الشهادة الى كلما يجوز الاستناد اليه

ؤ مقام العمل وجملة الخواص التي يختلف القطع الموضوعي والطريقي فيه هو الاجزاء وعدمه فعلى الموضوعية لا
يفيد الاجزاء اي سقوط الاعادة في الوقت والقضاء في خارجه عند تبين الخلاف وعلى الطريقية لا يفيد الاجزاء
او يفيد عدم الاجزاء اي وجوب الاعادة في الوقت والقضاء في خارجه عند تبين الخلاف ضرورة ان ما اتى به لم
يكن مأمورا به وما كان مأمورا به لم يأت به في مسئلة الاجزاء بالنسبة الى الامر الظاهري العقلي بل ادعى الاتفاق بعضهم
على عدم افادة الاجزاء وهذا بخلاف ما لو اخذ على وجه الموضوعية فان تبين الخلاف لا يضره لكون ذلك ح
من قبيل تبدل الموضوع بموضوع آخر عند تبين الخلاف ويكون الموضوع متعددا ح كالمسافر اذا صار
حاضرا وبالعكس ومما ذكرنا يظهر فساد القول باعتبار القطع على وجه الموضوعية في عدد الركعات الثنائية
والثلاثية والاوليين من الرباعية لاجماع الاصحاب على الاعادة في الوقت والقضاء في خارجه بعد تبين
الخلاف نعم يمكن ان يقال ان اعتباره فيها انما هو على وجه الموضوعية مع الطريقية بان يقال ان المعتبر
في عدد الركعات انما هو القطع المطابق للواقع لا مطلق القطع حتى الغير المطابق الذي هو جهل المركب وهو
قسم آخر من القطع كما سيأتي فقد ظهر من جملة ما ذكرنا ان للقطع الطريقي خواص وهي عدم امكان التصرف
من الشارع فيه كالواقع وقيام الامارة مقامه وعدم الاجزاء لو تبين الخلاف وللقطع الموضوعي ايضا
خواص وهي امكان التصرف من الشارع فيه كالواقع وعدم قيام الامارة مقامه وافادة الاجزاء الى غير
ذلك من الامور الذي ذكرناه تذنيب فقد علم مما ذكرنا ان ما ذكرنا سابقا من ان المراد بقيام الامارة
والاصول مقام القطع الطريقي هو انكشاف الواقع بها كالقطع غايته الامر ان الانكشاف بالقطع
عقلي والانكشاف جعلي شرعي لا يخلو عن اشكال بل لا يمكن ان يستقيم لعدم تماميته ذلك بالنسبة الى
الاصول بل اليد لعدم الانكشاف فيها اصلا ولو سلم الانكشاف فيها في الجملة فلم يكن اعتبارها
وتنزيلها منزلة القطع من جهة الانكشاف كما قلنا سابقا بل اعتبرها الشارع حيثما تحقق فيه او مطلقا
تعبدا محضا وليس ملاحظة جهة الانكشاف فيها اصلا فالصواب ان يقال ان المراد بقيامها مقام
القطع انما هو تنزيل مؤداها منزلة القطع كما ذكرنا على التفصيل فراجع وتأمل ثم اعلم ان الظاهر

المستفاد

المستفاد من كلام بعض بل يمكن ان يقال انه المشهور بين من تأخر عن المصنف ره هو ان المراد والمقصود من قول
المصنف بخلاف المأخوذ في الحكم على وجه الموضوعية هو بيان احكام القطع الموضوعي الطريقي اي اراد المصنف
ان يبين حكم القطع الذي اخذ موضوعا للحكم لكن مع ملاحظة الطريقية والكاشفية عن الواقع كان
يقول الشارع الخمر المعلوم الواقعي حرام فيكون معنى العبارة بناء على هذا هو ان القطع ان كان طريقا
محضا الى الواقع فيقيم الامارة مقامه بخلاف ما لو اخذ القطع موضوعا للحكم مع ذلك الشارع كونه طريقا
فلا بد ان ينضم هذه العبارة مع العبارة السابقة مع تقدير لفظة مع ذلك كما لا يخفى وكيف كان فذلك
القطع المأخوذ في الحكم على وجه الموضوعية الواقع في هذه العبارة يحتمل ان يكون المراد هو ان الشارع قد
اعتبره موضوعا للحكم من حيث الصفة الخاصة النفسانية من دون ملاحظة الطريقية اصلا ويحتمل ان
يكون المراد هو ان الشارع قد اعتبره موضوعا للحكم لكن لا من حيث الصفة الخاصة النفسانية فقط بل
مع ملاحظة الطريقية للموضوع للنفس قوله فان ظهر منه او من دليل خارج اعتباره على وجه الطريقية
للموضوع آه اعلم ان الغرض من هذا الكلام هو الاشارة الى القسم الثالث من القطع اعني القطع الموضوعي
الطريقي وهو عبارة عن القطع الذي لوحظ واعتبر كونه موضوعا للحكم لا لمحض الصفة النفسانية فقط
بل بهذا الاعتبار مع كونه كاشفا عن الواقع كان يقال الخمر المعلوم الواقعي حرام او نجس كما قلنا سابقا
فان النجاسة الثابتة للخمر ح ليس من حيث هو خمر ولا من حيث كونها معلومة لا غير بل انها على هذا
التقدير ثابتة للخمر الواقعي المقطوع فحال هذا القطع حال القطع الطريقي المحض في قيام الامارة
والاصول مقامه وفي باقي الخواص كما عرفت مفصلا فعلى هذا فان ظهر منه اي من الدليل الذي
اعتبر القطع موضوعا للحكم او من دليل خارج ان هذا القطع المأخوذ على وجه الموضوعية للحكم اعتبر
طريقا للموضوع للنفس فيقوم الامارات والاصول مقامه وان لم يظهر ولم يستفد من دليل اعتباره
ولا من الدليل الخارج ذلك فيعلم انه موضوع محض واعتبره الشارع من حيث الصفة النفسانية
فلا يقوم الامارات والاصول مقامه وبهذه الملاحظة قد فرق بعض على قول المصنف كالاشتباه

كما لا يخفى على المتأمل لاشتباه الثمرة لم يحصل في المقدمة ثم اعلم ان الظاهر ان قوله فان ظهر تفريع على قوله بخلاف ما هو الماخوذ آه فح يمكن
ان يستظهر بقرينة قيام الامارات ان المراد من قوله بخلاف الماخوذ آه هو بيان حكم قطع الموضوعي
الطريقي ولكن يمكن استفادة كون المراد هو القطع الموضوعي المحض ايضا بقرينة تغيير العبارة بقوله
بخلاف ولا يخفى ما فيه فتدبر واورد عليه بعض الاعاظم من المشايخ اولا بالمنع الصغروي وكلي بان
هذا القسم من القطع اي القطع الموضوعي الطريقي لا اشكال فيه بحسب التصور العقلي اي يمكن تصويره عقلا الا
ان وجوده في الاحكام مما لا نعهد بل يمكن دعوى القطع بانه لم يوجد في الشرع مثال لان يكون القطع
فيه موضوعا للحكم مع ملاحظة الكاشفية والطريقية الى الواقع وثانيا بالمنع الكبروي بانه على تقدير تسليم
وقوعه في الاحكام لا منع لقيام الامارات مقامه اذ قصوى ما يفهم من الامارة والاصول ومثبت بها
هو ان الشيء الفلاني خمر وتشخيص الواقع بها وهذا لا يجدي في تحقق الموضوع اذ المفروض ان الموضوع
هو العلم يعني ان المفروض ان الموضوع عبارة عن الخمر المعلوم الواقعي ولا يثبت بالبينة واليد والاستصحاب
الا ان هذا المائع مثلا خمر ولا يثبت بها انه خمر المعلوم واقعا فلا يمكن تحقق الموضوع ح بالبينة وغيرها
من الامارة فكيف يمكن قيامها مقامه بل هو على هذا التقدير ايضا كالقطع الذي اخذ موضوعا محضا
في عدم قيام الامارة مقامه فكما قلنا بان الدليل الذي دل مثلا على اعتبار البينة لا يكفي في احراز الموضوع
في القطع الموضوعي البسيط فكذلك لا يكفي ذلك الدليل لبيان عمومه في احراز الموضوع في القطع الموضوعي
الطريقي وبملاحظة هذين الاعتراضين عدل الشيخ المذكور وقال ان مراد المصنف من هذه العبارة الخ
هو بيان حكم قسمي القطع الموضوعي المحض والطريقي المحض وليس المراد هو بيان حكم القطع الموضوعي
الطريقي كما فهمه البعض او المشهور فيكون معنى العبارة على هذا التقدير هو ان حيثما كان الحكم لمجرد الواقع
ولم يكن العلم والقطع مذكورا في عبارة دليل ذلك الحكم فالقطع ح طريق محض بالنسبة الى الواقع قطعا
ويقوم الامارات مقامه قطعا واما اذا كان العلم والقطع مذكورا في دليل ذلك الحكم وفي كلام
الشارع كقوله ع كل شيء طاهر حتى تعلم انه قذر ونحوه فلينظر فيه فانه ان قيام الامارات

حتى تابع

حتى تابع لدليل ذلك الحكم هذا على تقدير كون المرجع هو قيام الامارة على ما قاله الاستاد واما بناء على كون المرجع هو القطع كما هو الظاهر
فمعنى قوله فانه تابع ان كون القطع بحيث يكون قابلا لقيام الامارات مقامه تابع لدلالة الدليل الذي دل على
الحكم مع ذكر لفظ العلم فيه فان ظهر من ذلك الدليل او من دليل خارج ان العلم اخذ على وجه الموضوعية للحكم فلا
الامارة مقامه فان ظهر او استفيد انه اخذ على وجه الطريقية للموضوع بحيث ان الحكم مترتب على الواقع ولكن قد سلك
طريق الواقع للنص تفضلا فيقوم الامارات والاصول مقامه ويؤيد هذا التوجيه بل يدل عليه قوله على وجه
الطريقية للموضوع وقوله للنص كما مثلنا المتقدم على ما في بعض النسخ سيما النسخ القديمة فان القطع الموضوعي الطريقي
لا يقال له انه طريق للموضوع بل يقال انه طريق الى الواقع ولا ريب ان هذا التوجيه حسن جدا على ما ظهر لك مما
قررنا سابقا من حمل اللفظ والعبارة على قسمي القطع خلافا لما فهمه القوم فتدبر جيدا لئلا يختلط عليك الامر
قوله كما اذا فرضنا ان الشارع اعتبر صفة القطع آه لا يخفى ان هذا المثال يصلح لان يكون مثالا لكلا المعنيين من
العبارة المتقدمة لانه يمكن ان يقال مثلا ان القطع معتبر في حفظ الركعات الثنائية والثلاثية والاوليين
من الرباعية يعني ورد في الاخبار بان القطع معتبر فيها ولا نعلم انه هل اخذ موضوعا من حيث الصفة النفسانية
او اخذ موضوعا مع ملاحظة الطريقية للنص فنرجع الى الدليل فان استفدنا او استكشفنا من الدليل او من الدليل
الخارج انه لا ذلك القطع طريقة للنص مع كونه موضوعا فيقيم الامارة مقامه وان لم يستفد ذلك فلا يقوم الامارة
مقامه هذا بناء على معنى المشهور للعبارة كما ذكرنا واما بناء على المعنى الذي ذكرنا من كونها اشارة الى بيان حكم
قسمي القطع فيكون التقرير واضحا وانما قال كما اذا فرضنا ولم يقل كما ان الشارع اعتبر آه وغير ذلك من العبارات
التي تدل على الجزم لانه قد ذكر جماعة انه اذا شك في الاوليين والثنائية والثلاثية وقام البينة على احد الطرفين
فيتبع وللنص قد قالوا بل اجمعوا بان الناسي لركعة يجب عليه الاعادة والقضاء وهما يكشفان عن
ان القطع لم يؤخذ موضوعا للحكم والا فلا منع لقيام الامارة مقامه ولا منع للحكم بالاعادة والقضاء
لانه على تقدير الموضوعية يفيد الاجزاء كما ذكرنا لان القطع اذا اخذ موضوعا فيثبت الحكم بثبوته سواء كان مطابقا
للواقع ام لا ومع كشف الخلاف يتبدل هذا الموضوع الى موضوع آخر ولا ربط له بالموضوع الاول فذلك الموضوع
الاول فقد عمل به على وجهه فتدبر قوله ومن هذا الباب عدم جواز اداء الشهادة آه ومدرك هذا الحكم اي عدم جواز

اداء الشهادة استنادا الى البينة او اليد هو الرواية المشهورة وهي قوله صلعم بمثل هذا فاشهد او دع فان استفيد منها ان
اداء الشهادة مشروط بالعلم لا غير ولا ريب ان العلم ح طريق فيقوم الامارات والاصول مقامه وان استفيد منها ان
اداء الشهادة مشروط بالعلم مع شيء آخر وهو كون سبب ذلك العلم حسا للنص لا غير بقرينة الاشارة بان يقال انه لابد
كان الافهام ان المشهود به لابد ان يكون محسوسا لا لمجرد افهام ان المشهود به لابد ان يكون معلوما فيفهم منه ح ان العلم قد
اخذ موضوعا للحكم فلا يقوم الامارة مقامه ولا يجوز ح اداء الشهادة استنادا اليها وبهذه الملاحظة قد حكم جمع بان
الشهادة العلمية لا تكفي لانه يفهم من الاشارة والتشبيه الى المشهود به المشبه لابد ان يكون امرا معلوما بالحس كالمشبه
المشار اليه وكيف كان فالمراد من قوله ومن هذا الباب آه هو ان العلم شرط في جواز اداء الشهادة فيكون العلم بالمشهود موضوعا
للحكم بجواز الشهادة الا ان يدل دليل خارج على ان كل ما يجوز العمل به والتعويل عليه في عمل نفسه من الطرق الشرعية
فيجوز الاعتماد عليه في مقام اداء الشهادة كرواية حفص ابن غياث المذكورة سابقا فتدل رواية الحفص على ان العلم الماخوذ
في دليل الحكم بجواز الشهادة انما هو الماخوذ من باب الطريقية لا الموضوعية بقرينة جواز قيام الامارة مقامه المذكورة في
الرواية وهذا بخلاف ما لو كان القطع موضوعا لحكم آخر ولكن نهض دليل خاص قاطع على كون امارة من الامارات ايضا
موضوعا ومتعلقا لذلك الحكم فكانه ح يصير موضوعين مستقلين لتعلق حكم واحد احدهما القطع والآخر الامارة
فكانه قال الخمر المعلوم حرام وقال ايضا الخمر المشهود به بالبينة حرام فليس هذا من قبيل قيام الامارة مقام القطع قطعا فتدبر
قوله ومما ذكرنا يظهر انه لو نذر احد آه اي من هذه المذكورات يظهر الثمرة بين القطع الموضوعي والطريقي فيما لو نذر
احد ان يتصدق كل يوم بدرهم ما دام متيقنا بحيوة ولده فيكون القطع ح موضوعا لوجوب التصدق فلا يقوم الاستصحاب
والامارة مقامه ولا يجب التصدق بها بخلاف ما لو كان الحكم متعلقا على نفس الحيوة كما مر وقد يدفع الاعتراض على
الاستصحاب بكونه مثبتا مع جوابه ويمكن ان يقال في جواب الاعتراض للنص بان الاستصحاب ان كان حجة بسبب حكم
العقل فلا فرق فيه بين المثبت وغيره تتمة انه قد علم مما ذكرنا ان القطع على اقسام فاذا راه المجتهد في الادلة
فلا بد له من التحري حتى يتميز الاقسام بعضها من بعض فان تميز فهو والا فلا بد له من ذكر ضابطة كلية ليكون مرجعا
عند الاشتباه وقد ذكروا للتميز ضوابط منها ان الحكم اذا علق في دليل على العلم وعلق في دليل آخر
على نفس الواقع ولم يذكر العلم فيحكم بان القطع بالنسبة الى هذا الحكم طريق الى الواقع وليس العلم موضوعا لهذا الحكم
كما اذا قيل اذا استيقنت بالوقت فصل وقيل في مقام آخر اذا دخل الوقت فصل ولم يعلق على العلم فهذا
بلغ

يكشف عن ان العلم لم يكن ماخوذا على وجه الموضوعية ومنها ان تعليق الحكم على نفس الشيء في موضع من الدليل
وتعليقه على العلم في موضع آخر من ذلك الدليل ايضا يكشف بل يدل على ان العلم مرآت وطريق الى الواقع وليس موضوعا للحكم
كما في رواية مقرة زرارة المذكورة في الاستصحاب فان الحكم قد علق فيها على نفس الوضوء تارة وعلى اليقين بالوضوء اخرى
ومنها انه اذا دل دليل على قيام الامارة والاصول كلا او بعضا مقام فيحكم ح بكون القطع طريقا ومرآتا الى الواقع
لا موضوعا للحكم كما فهم ذلك من رواية حفص بن غياث المتقدمة الواقعة في مقام الشهادة من ان كلما يجوز الاستناد اليه
في عمل نفسه يجوز الاستناد اليه في مقام اداء الشهادة ثم اذا فقدت الضوابط فهل يكون اصل في البين ليكون المرجع في تميز
الاقسام او لا والذي يظهر من بعض المشايخ في مبحث الاجزاء في المقدمة الثانية من كتاب الاشارات ان الاصل هو الطريقية
والمرآتية معللا بان الالفاظ اسام للامور الواقعية فالاعتقاد خارج عنها ولعل مراده من الاصل هو الغلبة اذ المعلوم بالعيان
والوجدان هو تعليق الحكم على الواقع غالبا بحيث يكون تعليقه على العلم في الاحكام الشرعية الفرعية في غاية الندرة نعم
تعليقه على العلم في الاحكام العقلية الاعتقادية كثيرة الا انه خارج عن محل البحث وايضا الظاهر من بعض مشايخنا ادام ظله
هو عدم وجود اصل في البين مستند الى وجوه كلها لا يخلو عن شوب المناقشة الاول ان الاصل معارض بمثله الثاني ان الاصل
هنا مثبت الى غير ذلك من الوجوه وكلها قابل للمناقشة والمقام لا يناسب تفصيلها والاوجه هو الاول فتدبر والله العالم قوله
ثم ان هذا الذي ذكرنا في كون القطع ماخوذا آه اعلم ان الغرض من هذا الكلام هو الاشارة الى بيان حال الظن وبيان
الظن للنص قد يكون ماخوذا على وجه الطريقية وقد يكون ماخوذا على وجه الموضوعية كالقطع وتوضيح ذلك على وجه الاجمال
والاختصار هو ان الظن بالقياس الى الاحكام الظاهرية التي هي عبارة عن مؤديات الطرق موضوع محض وبالقياس
الى الاحكام الواقعية طريق صرف فبعد فرض ثبوت الحكم للواقع بما هو واقع فيكون الظن ح طريقا اليه وعلى الاول
يجوز ان يكون الظن وسطا للقضية بل لا يجوز ولا يمكن اثبات الحكم بدون توسيط الظن كقولنا هذا مظنون وكل
مظنون حكمه كذا في حقي وفي حق مقلدي واما على الثاني لا وجه بل لا يجوز جعله وسطا بعد فرض ثبوت الحكم
للواقع بما هو واقع لاستلزام ذلك الدور المحال اذ الظن من المعاني النسبية فلا بد من تحققه تحقق
الطرفين من الظان والمظنون فالظان والمظنون مقدمان على الظن لتوقفه عليهما في وجوده فلو جعل
الظن موضوعا ووسطا فلا بد ان يتقدم على المظنون ضرورة تقدم الموضوع على المحمول طبعا

وان كان يجب الوجود في زمان واحد كما ذكرنا مثله في القطع الطريقي فتدبر ولكن الفرق بين القطع والظن على ما ذكروا
من وجوه الاول قالوا ان القطع لا يحتاج الى جعل من الشارع بخلاف الظن فانه يحتاج الى الجعل والاعتبار من قبل
الشارع والثاني ان القطع الطريقي كما قلنا سابقا لا يكون وسطا بخلاف الظن الطريقي فانه يمكن جعله وسطا
والثالث ان القطع بعد حصوله للقاطع فلا يمكن للشارع جعل طريق عليحدة للامتثال لشخص هذا القاطع سوى القطع
لانه ح مقهور بالعمل بقطعه بخلاف الظن لانه بعد حصوله للظان يمكن للشارع ان يجعل له طريق عليحدة سوى الظن بان
يقول لا تعمل بظنك واعمل بالبينة ونحو ذلك كما ان قبل حصول القطع يمكن للشارع ان يجعل للمكلف طريقا عليحدة
سوى القطع كما اذا كان زمن الانفتاح وكان تحصيل القطع ممكنا للمكلف ومع ذلك يقول الامام ع لا يلزم عليك
تحصيل القطع بل يكفيك العمل بظنك او بقول الزرارة او لغيرها من الامارات وفي الاول والثاني نظر اما الاول فلان
القول باحتياج الظن الى الجعل مطلقا غير مستقيم بل انما يتم ذلك بالنسبة الى زمن الانفتاح واما بالنسبة الى زمن الانسداد
فعلى القول بان حجية الظن انما هو بحكم العقل على وجه الحكومة كما ذهب اليه المص في دليل الانسداد من كون نتيجة دليل الانسداد
هو حجية الظن على وجه الحكومة فلا يحتاج الظن ح للتص الى الجعل من الشارع كالقطع بل هو بنفسه حجة بنفسه واما الثاني
فلما تقدم ونقول هنا ايضا بان المراد من عدم وقوع القطع وسطا ان كان المراد منه هو عدم امكان وقوعه وسطا
لاثبات حكم الاكبر للاصغر كما هو الظاهر فالظن الطريقي ايضا كذلك وليس الفرق بينهما من هذه الجهة فلا نسلم وقوعه وسطا دون
القطع لان كلية الكبرى التي تعلق بها الحكم على تقدير طريقية الظن انما هو نفس الواقع لا الظن طريق اليه فح لا يمكن ان
يقال هذا مظنون الخمرية وكل مظنون الخمرية حرام اذ المفروض ان الحكم لم يتعلق على مظنون الخمرية بل انما تعلق
على الخمر الواقعي فيلزم الكذب في الكبرى اذ الكبرى ليس كل مظنون الخمرية بل الكبرى هي كل خمر حرام فلا يمكن جعله وسطا
كالقطع وان كان المراد من عدم وقوعه وسطا هو عدم وقوعه في وسط القضية بحيث يكون حد وسط من باب ذكر الجهة للقضية
للتص كما قد يتوهم فنقول لا نسلم عدم امكان وقوعه جهة للقضية بل قد يقع جهة للقضية قطعا فضلا عن الامكان
فكما يمكن ان يقال هذا خمر بالظن وكل خمر بالظن حرام فكذلك يمكن ان يقال هذا خمر بالقطع وكل خمر بالقطع حرام
كالجهة المصطلح عند اهل الميزان حيث يقولون كل انسان حيوان بالضرورة وكل حيوان جسم بالضرورة فينتج ان
كل انسان جسم بالضرورة فكان المتكلم استعمل لفظا في هذا المقام الموجود المثال هو مثلا والمصحح لاستعماله قد يكون
ظنه بالخمرية فيقول هذا خمر بالظن وقد يكون علمه بالخمرية فيقول هذا خمر بالقطع وكيف كان فلم يكن بين
القطع الطريقي والظن الطريقي فرق من هذه الجهة بل الفارق حقيقة انما هو الوجه الاخير وهو عدم

جواز نصب

جواز نصب طريق آخر للقاطع بعد فرض حصول القطع بالحكم له للزوم التناقض بخلاف الظن نعم بناء على
القول بان نتيجة دليل الانسداد هو حجية الظن من باب الكشف لا الحكومة فحال الظن ح كحال الظن في زمن الانفتاح
من امكان جعل طريق عليحدة سوى الظن للشارع مع فرض حصول الظن بالحكم للمكلف بخلاف القطع فتدبر جيدا

قوله الا انه قد يؤخذ طريقا مجعولا الى متعلقه سواء كان موضوعا اه اعلم ان بيان حاصل المراد على وجه يتضح العبارة يتوقف
على بيان مقدمة حكى عن المص ره في الدرس وهي ان الظن الذي اخذ موضوعا للحكم الواقعي قد يكون لمتعلق هذا الظن
الظن مع قطع النظر عن نفس هذا الظن حكم عليحدة ايضا كالحكم مماثلا لحكم الظن وهذا انما يمكن في الظن لعدم ثبت في
الواقع مع الظن بخلاف القطع فانه فيه لغو وتحصيل للحاصل فح يقال ان الظن الموضوعي قد يكون طريقا الى حكم آخر متعلقه
بان كان للمتعلق مع قطع النظر عن الظن حكم وكان الظن طريقا بالنسبة الى ذلك الحكم سواء كان ذلك الحكم الاخر مماثلا
لحكم الظن كالظن بالضرر المحكوم بالحرمة مع فرض كون حكم الضرر الذي هو المتعلق للظن في الواقع هو حرمة ايضا وهذا هو
المراد بقوله على وجه الطريقية لحكم متعلقه سواء كان ذلك الحكم الذي يكون ثابتا للمتعلق مماثلا لحكم الظن او غير مماثل
له وقد يكون موضوعا على وجه الطريقية لحكم آخر اي لحكم موضوع آخر غير المتعلق وهذا هو المراد بقوله لحكم آخر يقع اه
مع كونه موضوعا لحكم قد يكون طريقا لحكم آخر سوى حكم نفسه سواء كان ذلك الحكم الاخر ثابتا لمتعلق الظن او للموضوع
غير المتعلق وسواء كان مماثلا لحكم الظن او غير مماثل له فبهذه الملاحظة يطلق عليه الحجة ويقوم الامارات والطرق
الشرعية مقامه وقد لا يؤخذ طريقا بل يؤخذ موضوعا فقط فلا يطلق عليه الحجة ولا يقوم الامارات والطرق الشرعية
مقامه الا بدليل خاص وبعبارة اخرى ان الظن قد يؤخذ موضوعا باعتبار صفة خاصة وقد يؤخذ موضوعا
باعتبار الانكشاف فيكون موضوعا على وجه الطريقية وكل واحد منهما على قسمين اذ الظن باعتبار الانكشاف
قد يكون موضوعا على وجه الطريقية لمثل حكم متعلقه كقولنا هذا مظنون الخمرية وكل مظنون الخمرية حرام
فهذا حرام فان الظن اخذ هنا موضوعا باعتبار الانكشاف لمثل حكم متعلقه الذي هو الخمر لان حكم الخمر هو
الحرمة في الواقع ومظنون الخمرية مثله للنص في الحكم وقد يؤخذ موضوعا على وجه الطريقية لحكم آخر الحكم
غير حكم متعلقه او غير متعلقه كما لو نذر احد ان يتصدق بدرهم اذا شرب مظنون الخمرية وظن بكون المائع
الخاص خمرا فشرب فيجب عليه التصدق فان الظن هنا صار موضوعا على وجه الطريقية للحكم الذي هو
وجوب التصدق ولا ريب ان وجوب التصدق ليس من حكم الخمر بل هو ثابت بالادلة

وجوب الوفاء بالنذر وقد يؤخذ موضوعا لا باعتبار الطريقية بل باعتبار صفة خاصة لحكم متعلقه مثلا اذا قال الشارع
كل مظنون الخمرية حرام فان الظن ح اخذ موضوعا لحرمة الخمر باعتبار صفة خاصة فان انتفى انتفى الحرمة وقد يؤخذ موضوعا
باعتبار صفة خاصة لحكم آخر كما لو نذر احد ان يتصدق كل يوم بدرهم لو كان ظانا بحيوة ولده فاذا حصل له الظن بحيوة
الولد بخبر العدل او غيره يجب عليه التصدق لان الظن ح اخذ موضوعا لحكم آخر وهو وجوب التصدق فانه ليس من حكم متعلق
الظن بل حكم متعلق الظن انما هو عدم تزويج امرئته وعدم تقسيم ماله بين ورثته وغير ذلك ففي القسمين الاولين
يقوم الامارة مقامهما ويطلق عليهما الحجة بخلاف القسمين الاخيرين فان الامارة لا يقوم مقامهما ولا يطلق عليهما الحجة
هذا بيان مراده على ما قرره الاستاد ورده الاستاد بان ما ذكره قدس سره من اطلاق الحجة على ما كان موضوعا على وجه الطريقية لحكم
آخر مناف لما سبق من عدم اطلاق الحجة في باب القطع له على ما كان طريقا لحكم آخر فتامل تنبيه ان ما ذكرنا من ان القطع
لا يصح جعله وسطا او كان طريقا لا ينافي جعله جهة للقضية بان يقال هذا خمر قطعا وكل خمر حرام قطعا وكذلك الظن كما ذكر
مفصلا لعدم لزوم شيء من المحاذير التي ذكرنا في جعله وسطا **قوله** الاول انه قد عرفت ان القاطع لا يحتاج في
العمل اه يعني قد علم مما ذكرنا سابقا ان القاطع بعد حصول القطع له لم يكن له بعد ذلك حالة منتظرة في العمل الى تحصيل
شيء آخر سوى الادلة المثبتة للاحكام بل يجب عليه العمل كما حصل القطع له بخلاف الظان فانه بعد حصول الظن له
يحتاج الى تحصيل شيء آخر سوى الادلة المثبتة وذلك الشيء الاخر المحتاج اليه انما هو تحصيل الدليل على اعتبار الظن وجعله
حجة من قبل الشارع **اعلم** انه قد يتوهم ان عنوان مسئلة التجري بعد اثبات حجية القطع في مقام العمل في غير محله
بل عنوان هذه المسئلة بناء على ما تقدم من كون القطع حجة بنفسه وعدم قابلية لجعل الشارع اذ مقتضى حجيته هو وجوب ترتب
الاثار عليه ووجوب العمل على طبقه بحيث يثاب على موافقته ويعاقب على مخالفته ولكنه يندفع بان المراد من حجيته هنا
هو الموضوعية يعني ان القطع هل يكون كاحد الافعال الواجبة شرعا كالصوم والصلوة وغيرهما بعد حصوله
للمكلف بحيث يثاب ويعاقب على فعله وتركه او انه يثاب على فعله ويعاقب على تركه اذا صادف الواقع لا
لا يعني انه القطع هل هو قاطع للعذر او يجب متابعته ام لا كما هو المراد بالحجية في المسئلة السابقة ثم ان محل
النزاع في هذه المسئلة انما هو القطع الطريقي او الموضوع الطريقي لا الموضوع الصرف اذ النزاع انما يجري فيما يكون
له واقع ويكون القطع مخالفا له وليس الامر في الموضوع الصرف كذلك اذ الواقع في الموضوع الصرف هو نفس القطع
فلو خالفه المكلف فقد خالف نفس الواقع **قوله** ولكن الكلام في ان قطعه هذا هل هو حجة عليه اه لا اشكال

في ان

في ان المكلف اذا قطع بكون شيء محرما او واجبا فصادف قطعه الواقع ايضا لو ترك الاول وفعل الثاني يكون
مثابا ولو عكس لكان معاقبا وكذا لا اشكال فيما لو قطع المكلف بحرمة شيء ولم يكن قطعه مصادفا للواقع وترك
بل يكون منقادا ويكشف ذلك عن حسن سريرته وطهارة باطنه من الخبث وكذا لا اشكال فيما لو تجرى وفعل ذلك
الحرام في الصورة المذكورة وحصل الذم له من حيث الفاعل ويكشف ذلك عن سوء سريرته وخبث باطنه وانما الاشكال
في حصول الذم له من حيث الفعل ايضا ام لا يعني ان ذلك الفعل هل يوجب استحقاق العقاب والذم على الفاعل بل جعل
هذا الفعل ام لا يوجب ذلك بل الذم انما هو على الفاعل فقط لسوء سريرته وخبث باطنه ويعبر عنه بالقبح الفاعلي
وبعبارة اخرى ان حسن الاعتقاد والقبح الاعتقادي الذي اعتقد المكلف بحسنه او قبحه مثلا هل يصير منشا للتكليف
من الشارع حتى يكون الممتثل لحسن الاعتقاد مثابا والتارك له معاقبا والممتثل للقبح بالعكس كما ان الحسن الواقعي والقبح
الواقعي يكون منشا للامر والنهي من الشارع بناء على مذهبنا العدلية من ان الاحكام الشرعية منوطة بالمصالح
والمفاسد النفس الامرية او لا يكون كذلك فيه اقوال والمشهور على ان مخالفة الاعتقاد يوجب عقابا كمخالفة
الواقع كما يظهر ذلك من كلماتهم في كتبهم اصولا وفقها ونسب الى السيد في المفاتيح العدم ووافقه المص
قدس سره وتبعه جماعة من فضلاء تلامذته ونسب الى شيخنا البهائي ره والعلامة في النهاية التوقف
واستدل على العدم بالاصل كما لا نقرر به من البرائة والاستصحاب كما سيجي بيانه انش تع نعم
فعلى هذا يكون عبارة الكتاب هكذا بل استقرب العدم سيد مشايخنا في المفاتيح تبعا للعلامة في التذكرة
لو ظن ضيق الوقت عصى لو تاخر ان استمر الظن وان انكشف خلافه والوجه عدم البطلان فيكون لفظة بل ح
للترقي وكذلك يكون قوله لو ظن ضيق الوقت الى قوله والوجه عدم البطلان من كلام العلامة ره المنقول
هنا وان حكموا في بعض النسخ الاقوال بزيادتها نظرا الى انها غير محتاج اليها لان مذهب العلامة كان
معلوما وكان ذكر مذهبه كافيا من غير حاجة الى نقل العبارة لكن يحتمل ان مذهبه في هذا الكتاب لم يكن معلوما
وليس محرزا وغرض المص ره لم يكن مجرد النقل بل اراد ان يستشهد بكلامه ثم لا يخفى ان جميع ما ذكرنا ان
القائلين بحرمة التجري تارة يتمسكون بالاجماع واخرى يستدلون ببناء العقلاء وثالثة يستدلون
بدليل العقل والمص ره قد قرر الدليل اولا بلفظ الاتفاق الذي يشعر بانه اجماع محصل ثم النقل

اليه الاجماع المنقول وذكرنا في الادلة على وجه التأييد كما لا يخفى على من تأمل في العبارة والوجه في ذلك كأنه اه اراد ان يشير
الى ان بناء العقلاء غير مجرى في المقام وعلى تقدير وقوعه ومعلوميته فيحتمل ان يكون للذم الفاعل لا الفعل والفرق
بين بناء العقلاء وحكم العقل حيث جعلوا كل واحد منهما دليلا برأسه انما هو بالاجمال والتفصيل لان بناء العقلاء
عبارة عن اتفاق جميع العقلاء على ذلك على نحو الاجمال لا بخصوص كل فرد فرد منهم بخلاف حكم العقل فانه عبارة
عن تصريح كل فرد فرد من العقلاء بذلك حال كونهم متمسكين بحكم العقل على ذلك بحيث لو سئل عن كل شخص منهم بانه
لاي شيء حرم هذا الشيء مثلا فيجيبون بحكم العقل والفرق بين بناء العقلاء والاجماع محصلا كان او منقولا انه
ان الاجماع على مذهبنا عبارة عن الاتفاق الكاشف عن رأي المعصوم ع فحجيته انما هي للكشف عنه لا بنفسه فهو في
الحقيقة دليل للدليل وليس دليلا بنفسه فاطلاق الدليلية على نفس الاجماع انما هو من باب المسامحة لا الواقع
وايضا ان في الاجماع نوع تعبد لان فيه مولوية للمعصوم ع على غيره بخلاف بناء العقلاء فانه عبارة عن اتفاق
العقلاء كلا على حكم مثلا فالامام ع حيث داخل فيهم وفي عرضهم وكاحد منهم من حيث انه فرد من العقلاء لا من حيث
انه امام وليس فيه مولوية له عليهم بل فيه مساواة للامام ع وغيره **قوله** وكذا لا خلاف بينهم ظاهرا في سلوك
الطريق المظنون الخطر اه لا يخفى ان الاستشهاد بهذا المثال وامثاله غير مناسب للمقام اذ الكلام في التجري بالنسبة الى
القطع على وجه الطريقية ولا ريب ان الظن في هذا المثال وامثاله مأخوذ على وجه الموضوعية مع انه ظن ولعل
الى ذلك اشار بقوله فتامل **قوله** ويؤيده بناء العقلاء اه قد مر وجه التعبير بالتأييد مع انهم ذكروه دليلا و
قد مر ايضا الفرق بين بناء العقلاء وحكم العقل والاجماع فلاحظ فتدبر **قوله** وقد يقرر دلالة العقل
على ذلك اه المقرر هو المحقق السبزواري في ذخيرته على ما حكي عنه حيث قال ان الحاكم بقبح التجري من حيث
الفعل هو العقل بيانه انا اذا فرضنا شخصين قاطعين بان قطع احدهما بكون هذا المائع المعين خمرا
والآخر قطع بكون ذلك المائع المعين الآخر خمرا فشرباهما فاتفق مصادفة احدهما للواقع ومخالفة
الآخر له فاما ان يستحق العقاب او لا يستحقان كلاهما العقاب او يستحق العقاب من صادف
قطعه الواقع دون من لم يصادف او بالعكس لا سبيل الى الثاني والرابع لكونهما خلاف الضرورة
اذ من الواضح ان من شرب الخمر عالما عامدا فهو مستحق للعقاب قطعا والمفروض ان احدهما شرب الخمر
الواقعي عالما عامدا ولا الى الثالث لاستلزامه اناطة العقاب والثواب بما هو خارج عن اختيار

المكلف

المكلف اي لا ريب ان المصادفة وعدمها امر قهري لا يناط عليها العقاب فالقول بان المصادفة موجب للعقاب مستلزم للقول
بان محرميته معلق على المصادفة التي لم يكن باختيار المكلف وهو ينافي العدل فالمتعين هو الاول **قوله** والمسئلة
عقلية اه يحتمل ان يكون الواو للعطف فيكون هذا الكلام دليلا مستقلا فيكون هذا الكلام ح اشارة الى ان ادعاء
الاجماع في المسئلة العقلية لا وجه له اي ليس الاجماع حجة في المسئلة العقلية سواء كان ذلك الاجماع محصلا او منقولا
فيكون ادلة الرد المذكورة هنا ثلثة كما لا يخفى ويحتمل ان يكون الواو للحال فيكون اشارة الى ان الاجماع وان كان حجة
في المسائل العقلية ولكنه غير حاصل والحال ان المسئلة عقلية وغيره لا ينفع في المسائل العقلية وان كان حاصلا
فح يكون ادلة الرد المذكورة هنا اثنان كما لا يخفى ولكن هذا بناء على كون قوله فهو حاصل مع مخالفة غير واحد دليلا
برأسه والا فلو قلنا بانه شاهد على عدم وجود اجماع المحصل فيكون ادلة الرد في الصورة الاولى ثنتان وفي الصورة
الثانية واحد كما لا يخفى والحاصل ان التمسك بالاجماع مردود من وجوه الاول منع حصوله وسند المنع هو مخالفة كثير من الاصحاب
في مسئلة الظن بضيق الوقت والثاني ان المسئلة عقلية بناء على ان قوله والمسئلة عقلية معطوفا على مدخول الفاء
فاذا صارت المسئلة عقلية فالمتبع فيها هو عقل كل عاقل له ولا مدخلية للاجماع فيها والثالث مخالفة غير واحد من
الاصحاب كالعلامة ره في النهاية في خصوص هذه المسئلة والشهيد في القواعد وبهذا التوجيه يظهر منه عدم حجية الاجماع
في المسائل العقلية وان كان محصلا وان كان هو لا يخلو عن مناقشة لكون الاجماع معتبرا في الامر الشرعي وان كان من المسائل
العقلية ضرورة ان الاجماع عبارة عن اتفاق اهل الحل والعقد في عصر من الاعصار على امر من الامور الدينية والامر
الديني اعم من الفرعي وغيره فتامل **قوله** والمنقول منه ليس حجة في المقام اه الغرض من هذا الكلام هو ان القائل
بحجية الاجماع المنقول معترف بعدم حجيته في هذه المسئلة لما عرف بكونها عقلية وبما ذكر يندفع ما ربما يتوهم من ان
تقييد عدم حجية الاجماع المنقول بقوله في المقام يشعر بان الاجماع المنقول حجة في الاحكام الفرعية الغير العقلية
كغير المقام والحال انه قدس سره كما سيجيء منكر لحجية الاجماع المنقول مطلقا سواء كان في الاحكام العقلية الاصولية
او الفرعية او في الاحكام الغير العقلية والجواب عن ذلك بانه قدس سره ليس مراده التعريض على حجية الاجماع
المنقول في غير المقام بل المراد ان الاجماع المنقول ليس حجة في مثل المقام الذي هو من المسائل العقلية باعتراف
المستدل والخصم وان كان الخصم قائلا بحجيته في غير المقام فهذا لا يدل على انه قدس سره قائل بحجيته في غير المقام من
الاحكام الشرعية حتى يرد عليه بان هذا ينافي ما سيذكره في مباحث الاجماع المنقول فتدبر

قوله واما بناء العقلاء فلو سلم اه اعلم ان قوله فلو سلم اشارة الى منع الدليل من حيث الصغرى اي لا نسلم بكون
بناء العقلاء على الذم في المقام كيف وقد خالف جماعة من العقلاء فبناء العقلاء غير معلوم على ذلك في المقام
وعلى تقدير تسليم معلوميته وكون بنائهم على الذم فنقول ان الذم منهم انما يكون على المنكشف اي على سوء سريرته لا
على الكاشف اي الفعل فليس الذم منهم على الفعل بل يذمون على الفاعل من حيث انه شخص خبيث ولا يكشف ذلك
عن قبح الفعل حتى يستلزم العقاب وبعبارة اخرى ان الكلام انما هو في ان هذا الفعل الذي لم يكن منهيا عنه في الواقع
فهل يصير مبغوضا عند المولى من جهة تعلق اعتقاد المكلف بكونه مبغوضا للمولى ام لا والذي تحقق بناء العقلاء
عليه على تقدير التسليم انما هو ان فاعل هذا الفعل الذي هو منهي عنه باعتقاد المكلف ينبئ ويشعر عن سوء سريرة المكلف
وكونه جريئا على المولى ومذمة العقلاء انما هي من هذه الحيثية لا من حيث ان فعله هذا قبيح مذموم ولا ريب في كون
الذم متوجها اليه من حيث انه شخص خبيث وجريء على مولاه ولكنه لا ينفع في المقام بل النافع انما هو توجه الذم
اليه من حيث ان فعله هذا قبيح واستحقاق الذم والعقاب على الفعل لا استحقاق الذم والعقاب على ما كشف عنه
الفعل الذي هو عبارة عن سوء سريرته وخبث باطنه ومن المعلوم ان حكم العقل باستحقاق الذم انما يكون ملازما
للعقاب اذا تعلق الذم بالفعل لا بالفاعل وانى للمستدل باثباته فتدبر **قوله** واما ما ذكره من الدليل العقلي اه
اي ما ذكره الفاضل السبزواري من الدليل العقلي فتوضيح الجواب هو انا نلتزم ونختار الشق الثالث الذي هو عبارة عن
استحقاق من صادف قطعه الواقع العقاب لعصيانه المولى ومخالفته عمدا علما اختيارا دون من لم يصادف
قطعه الواقع واما قولك ان الاستحقاق العقاب وعدمه للامر الغير الاختياري قبيح فمسلم بالنسبة الى الاستحقاق
ان لم يرجع الغير الاختياري الى الاختياري بالاخرة فهنا ليس كذلك لان المقدور اعم من ان يكون مقدورا بلا واسطة
او مع الواسطة ومصادفة الواقع ليس مقدورا لكن مع الواسطة لان فعله الذي هو عبارة عن الشرب مثلا
واسطة للمصادفة فيكون المصادفة مقدورا مع الواسطة فيكون عاصيا اختيارا بخلاف من لم يصادف فانه
ح لا مصادفة في البين حتى يقال انه مقدور مع الواسطة فقولك ان التفاوت بالاستحقاق وعدمه مع
المصادفة وعدمه مع عدم المصادفة الى آخر الكلام لا يستقيم بل لا يتم اصلا لان العقاب بما لا يرجع بالآخرة
الى الاختيار قبيح ونحن ايضا لا نقول به ولكن العقاب على المصادف ليس كذلك كما عرفت واما قولك وعدم
استحقاق العقاب لامر لا يرجع الى الاختيار قبيح فقبحه غير معلوم بل عدمه معلوم اذ عدم العقاب لم يكن
متوقفا على امر غير اختياري كيف وقد ورد في الشرع ما يدل على عدم العقاب لامر غير اختياري كحديث

من سن سنة

من سن سنة حسنة اه وتقرير الدلالة ان شخصين مثلا سنا سنتان كلاهما سنة سيئة او حسنة فعمل
كثير من الناس باحدهما وقليلهم بالآخر فصاحب السنة التي قل العمل بها لم يكن معاقبا بقدر عقاب صاحب السنة التي
كثر العمل بها وبعبارة اخرى انهما معاقبان بقدر عقاب العاملين بهما فان كان العامل اقل فالعقاب اقل وان كان اكثر فالعقاب
اكثر فلصاحب السنة لكثرة العمل عقاب زائد لكثرة العمل ولصاحب السنة القليلة العمل عقاب اقل لقلة العمل فعدم العقاب
بالنسبة الى هذا الشخص المخترع الجاعل منوط بامر غير اختياري للمخترع وهو عبارة عن عدم عمل غيره بالسنة المخترعة ولا ريب
ان العمل بالسنة وعدم العمل بها ليس باختيار المخترع والجاعل وكذلك قوله من سن سنة حسنة وكذلك المثال المشهور
الذي هو قولهم للمصيب اجران وللمخطي اجر واحد مع ان المقدمات اختيارية جدا ولا يخفى ان في الاستشهاد
بقولهم من سن سنة حسنة نوع مناقشة لان مفاده هو ترتب عدم الثواب على امر غير اختياري ولم يكن
الكلام فيه بل الكلام انما هو في ترتب عدم العقاب عليه ولكن يمكن دفعه بان المستدل ادعى قبح التفاوت بسبب
امر غير اختياري وقبح ترتب الشيء على امر غير اختياري واذا ثبت بحكم العقل والنقل عدم قبح ترتب الشيء على امر غير
اختياري فلا فرق فيه بين عدم الثواب وعدم العقاب فتدبر **قوله** وقد اشتهر ان للمصيب اجرين اه
وانما نسب الى الشهرة ولم ينسب الى الرواية فلعل وجهه هو عدم وقوفه على رواية فيه ووجه الاستشهاد هو ان
نقصان ثواب المخطي عن ثواب المصيب ليس الا لامر غير اختياري وهو عدم مصادفة المخطي ومصادفة المصيب
للواقع والا فهما متساويان في الفحص والاجتهاد ويرد عليه المناقشة المذكورة في قوله ع من سن سنة حسنة ويدفع
بما ذكرنا فان قيل يحتمل ان يكون زيادة الثواب للمجتهد المصيب والجاعل للسنة الحسنة لاجل التفضل له على المخطي
ولاجل كثرة العامل لا لاجل فعلهما حتى يقال ان فعلهما متساويان وهو المقصود قلنا مع انه خلاف الظاهر اذ الظاهر
من لفظ الاجر هو كونه بازاء العمل لا للتفضل وغيره ننقل الكلام في التفضل فنقول ان التفاوت بينهما فيه [illegible]
احدهما له دون الآخر للتفضل ليس الا للامر الغير الاختياري لا يقال ان الاستدلال بالاخبار الاحاد وبعد الاعتراف
بكون المسئلة عقلية مما لا يكاد ان يجتمع لانا نقول ان ذكر الاخبار ليس من باب الاستدلال بل انما ذكرها من باب
التأييد والاستشهاد ويشهد على ذلك قوله قدس سره ويشهد له الاخبار **قوله** فالظاهر ان العقل
انما يحكم بتساويهما في استحقاق المذمة اه يعني ان الظاهر ان المصادف وغير المصادف عند العقل بنظر العقل
متساويان في توجه الذم اليهما من حيث المنكشف بالبناء على المفعول لا من حيث الكاشف وهو الفعل
قوله وربما يؤيد ذلك انا نجد من انفسنا الفرق في مرتبة الذم والعقاب اه الظاهر ان لفظ العقاب

غير مناسب لما ادعاه المصنف ره فذكر العقاب بالنسبة الى غير المصادف كما لا يخفى الا انه نقول ان المصادف وغير المصادف كلاهما
معاقب لكن العقاب على المصادف اشد من غير المصادف كما يشعر به العبارة على تقدير كونها مع لفظ العقاب ولهذا ضرب
الخط على لفظ العقاب في بعض النسخ فالاولى ان يكتفى في هذه المقام بمجرد لفظ الذم كما هو المقرر في اكثر النسخ لان المصنف
اراد ان يبين ان الذم اشد بالنسبة الى المتجري المصادف من حيث الفاعل بخلاف غير المصادف وهو يشعر بان المتجري
المصادف يستحق العقاب دون غير المصادف الا ان يقال ان هذه الشدة التي تبرز من الذم انما هي بالنسبة الى
المبغوضات العقلائية من حيث ان مقصودهم هو التشفي للقلب ولا ريب ان التشفي يستحيل في حق الحكيم وكلامنا انما هو
في المكلف الحكيم وفيه ان هذه الشدة التي تبرز من الذم بالنسبة الى المصادف انما هو مع قطع النظر عن التشفي ولا ريب
ولا ريب انه اذا قطعنا النظر عن التشفي فلا فرق فيه بين المكلف الحكيم وغيره فتلخص من جميع ما ذكرنا ان التجري ليس بحرام
على مذهب المصنف لبطلان دليل الخصم وعدم دليل آخر يدل عليها وعدم الدليل على العصيان والعقاب ولا دليل على العدم معا
الا الاصل الذي تمسك به شيخنا البهائي ره على العدم بكلا تقريريه الاول ان المراد بالاصل هو البرائة فلان اعتقاد المكلف
بكون الشيء واجبا او حراما لا يوجب بكونه مأمورا به او منهيا عنه من الشارع ولا ريب انه هو الشك في التكليف
والمرجع في الشبهات التكليفية من الوجوب او الحرمة هو البرائة باتفاق المجتهدين والثاني ان المراد بالاصل
الاستصحاب فلان ذلك الشيء قبل اعتقاد المكلف بوجوبه او حرمته لم يكن محكوما بشيء من الوجوب او الحرمة من
الشارع ولعد الاعتقاد بها نشك في اتصافه باحد هذين الوصفين من الشارع فنستصحب العدم الى ان يحصل
يثبت خلافه ولكن قد اورد على المصنف شيخنا الاعظم الحاج المولى ملا محمد باقر الاركيشي بوجوه الاول ان مناط قبح
ليس هو العنوان كعنوان شرب الخمر مثلا وان لم يكن في الواقع كذلك اذ من الواضح ان شرب الخمر مع قطع النظر عن
نهي الشارع عنه ليس من المستقلات العقلية حتى يعرضه الحسن والقبح بعنوانه الاولي بل شرب الخمر كشرب الماء مع قطع
النظر عن نهي الشارع بعنوانه الاولي والعنوان الثانوي للقبح وهو عنوان المخالفة اذ من المعلوم عدم قبح شرب الخمر بالعنوان
الثانوي للقبح ضرورة ان الحسن والقبح للمحل النزاع في مسئلة التحسين والتقبيح انما هو من عوارض الافعال الاختيارية
ولا ريب ان عنوان المخالفة امر غير اختياري اذ قد يقع غفلة فلو كان عنوان المخالفة من حيث هي معروضة للذم
والعصيان لوجب الذم على من شرب الخمر غفلة لان الذم معلول للقبح لا ينفك عنه ابدا فعدم ترتب الذم دليل
على عدم القبح لاستحالة وجود المعلول من دون علته بل المناط انما هو عنوان ثالث وهو معروض للقبح فيترتب

الذم عليه

الذم عليه وهو عنوان الاقدام على مخالفة المولى ومعصيته المعبر عنه تارة بهتك المولى واخرى بايذاء المولى والظلم عليه وهذا
المناط مما اتفق العقلاء على قبحه وهو بعينه موجود في التجري المصطلح اذ المفروض فيما اذا اعتقد الخمر ولم يكن خمرا في الواقع وتجرى
واقدم على شربه فشربه فالمتجري اذا اقدم على ما اعتقد انه خمر او انه حرام فقد اقدم على مخالفة المولى ومعصيته فهو معصية
لوجود مناط قبح المعصية فيه وهو كونه مقدما على العصيان فظهر بما ذكرنا ان التجري حرام ومعصية ويمكن ان يستدل
على كون التجري معصية بوجه آخر قريبا بما نقلناه بان يقال ان لشرب الماء مثلا عناوين متعددة احدها كونه شرب الماء
من حيث هو مع قطع النظر عن كونه معتقد الخمرية وكونه متجريا به وثانيها شرب الماء مع ملاحظة كونه معتقد
الخمرية وثالثها شرب الماء مع ملاحظة كونه متجريا به ضرورة ان شرب الماء باعتبار الاول لا يتصف بحسن ولا قبح
لعدم قصد المكلف فيه الى التجري لا نتفاء اعتقاد الخمرية ولا باعتبار الثاني للقبح اذ الاحكام ثابتة للعناوين
الواقعية لا الاعتقادية فالمتعين لكون الموجب للقبح هو كونه متجريا به لان اظهار الجرأة على المولى قبيح لكونه
هتكا وايذاء له وكل شيء كان مظهرا للقبيح فهو قبيح وان كان في الواقع حسنا فظهر ان التجري معصية و
الثاني من الوجوه هو ان استحقاق من كثر العامل سنة حسنة او سيئة للزيادة على الاجر بعد فرض مساواتهما في
العمل الاختياري واحداث السنة امر غير معقول اذ لا يجوز ان يكون سببها نفس الاحداث بعد فرض تساويهما
في الاحداث للزوم الترجيح بلا مرجح وهو محال ولا يجوز ان يكون لمدخلية العمل للغير اذ مدخلية عمل الغير فيهما مستقلا او منضما
الى احداثهما وفعلهما مع خروج عمل الغير عن اختيارهما كما ترى مخالف لقواعد العدل فالاخبار مخالف لحكم العقل القطعي
فلا بد ان نؤولها او ناولها بما يناسب بان يحمل ويقال ان جاعل السنة الحسنة او السيئة له ثواب او وزر كوزر العامل بها
وان كان الجاعل نفسه لم يعمل بها بل يمكن دعوى ظهور الاخبار في الاخير كما لا يخفى على المنصف والثالث من الوجوه
هو ان بعد تسليم حكومة مضمون المهتوق لا يمكن منع العقاب على التجري اذ كون الانقياد سببا مستقلا
للثواب يستلزم كون التجري سببا مستقلا لاستحقاق العقاب ولكن ثبوت العقاب على التجري لا يستلزم تعدد
العقاب عند مصادفته الواقع كما قد يتوهم في المقام اذ مناط استحقاق العقاب انما هو القبح العقلي وهو
القدر الجامع بين المصادف وغيره وبين المعصية والتجري والمفروض وحدة الجامع في صورة المصادفة
وعدمه فالمترتب انما هو عقاب واحد والحاصل ان الاستشهاد بالنبوة المذكورة ممن هو قائل بعدم

حرمة التجري غير مستقيم لانه ان تم فهو على خلاف المطلوب اول لان الثواب للمخطي الذي اخطاء ولم يصب الواقع ليس الا لنفس
الانقياد والتفحص لتحصيل الاحكام الشرعية مع استفراغ الوسع مثلا لان المفروض انه ليس في المقام ما يوجب الاجر
والثواب الا الانقياد والتفحص واستفراغ الوسع في تحصيل الظن بالحكم الشرعي مع عدم مطابقته للواقع فيرجع الكلام حج الى القول
بان حسن الاعتقاد الذي يحصل للمخطي يكون سببا للثواب واذا قلنا بان حسن الاعتقاد يكون سببا وموجبا للثواب
فلا بد ان نقول بان القبح الاعتقادي كذلك يكون موجبا للعقاب لان النزاع انما هو في ان الحسن والقبح الاعتقاديين
هل يكونان منشأ وسببا للتكليف من الشارع ام لا واذا قلت وسلمت ان الحسن الاعتقادي يصير منشأ للتكليف
بدلالة المهتوق فلا بد ان نقول بان القبح الاعتقادي كذلك للقبح يصير سببا ومنشأ للتكليف كالتجري مثلا لعدم القول
بالفصل لان كل من قال بان الحسن الاعتقادي يصير سببا فقد قال بان القبح الاعتقادي كذلك وبالعكس ولم يفرق
بينهما احد فتأمل **قوله** ربما يؤيد ذلك انا نجد من انفسنا الى آخره لا يخفى انه ربما يتوهم بان التأييد بما ذكره اعتراف
بثبوت العقاب على التجري غاية الامر يثبت الفرق بينهما بان العقاب على المتجري اهون من العقاب على المصادف
ولكن يمكن دفعه بان يقال ان لفظ العقاب الواقع في العبارة كما في بعض النسخ القديمة بدل الذم قد استعمل في المعنى اللغوي
وهو الذم والتوبيخ لا في المعنى الشرعي لان الذم عقاب عقلي كما لا يخفى فالتأييد في محله ومراده من ذكره في السابق منفصلا
الا ان الغرض الاشارة الى امكان ارادة الذم من لفظ العقاب لوجود المناسبة بلا ملاحظة ان الذم عقاب عقلي
فتدبر **قوله** وقد يظهر من بعض المعاصرين الظاهر ان المراد من بعض المعاصرين هو صاحب الفصول ره حيث ذكر هذه العبارة
المنقولة في هذا الكتاب بعينه في الفصول في مبحث الاجتهاد والتقليد في مسئلة عبادة الجاهل حاصل كلامه والتوضيح
مرامه على وجه الاجمال هو ذكره انه اراد ان يفصل بين التجري في الواجبات وبينه في المحرمات بعدم العقاب في الاول
دون الثاني والقيم اراد ان يفصل بين التجري في المحرمات بان المكلف اذا اعتقد بحرمة شيء وكان ذلك الشيء
واجبا واقعا وتجرى وفعل فلا يبعد عدم استحقاق العقاب بخلاف ما اذا كان ذلك الشيء مباحا او مكروها او مستحبا
واقعا فانه يستحق العقاب بالمخالفة والوجه في ذلك ان سببية التجري لاستحقاق العقاب ليس الا لقبحه
وليس القبح فيه ذاتيا بل انما هو بالوجوه والاعتبار اما التجري في الواجبات المحكوم بعدم الحرمة فكمن اعتقد حرمة
شيء وكان ذلك الشيء حراما في الواقع وتجرى ولم يفعل ~~كمن اعتقد~~ ثم انكشف انه حرام كمن اعتقد مؤمنا
صالحا انه كافر واجب القتل وتجرى ولم يقتله فانكشف انه مؤمن فلم يستحق العقاب هنا لمعارضة الجهة
الحسن الواقعية لجهة القبح الظاهرية فيتساقطان فيبقى الفعل بلا معصية لكن هذا على تقدير تسليمه انما يتم فيما اذا
اعتقد الوجوب في انكشف انه كان حراما في الواقع واما اذا انكشف انه مباح او مكروه او مستحب واقعا ففيه الاشكال

اشكال كما سيأتي في تفصيله انشاء الله هذا كله فيما كان متعلق الاعتقاد هو الوجوب وكان في الواقع حراما وهو الفرض الاول
الذي ادعى صاحب الفصول عدم المعصية فيه كما قلنا سابقا واما اذا كان فعل المتجرى به مما اعتقد المكلف وقطع بحرمته
ولم يكن في الواقع حراما بل كان واجبا مشروطا بالنية او مستحبا او مباحا او مكروها ففيه يحكم بحرمة التجري اذا تجرى
وفعل كما اذا اعتقد المكلف بحرمة الصوم في رمضان او بحرمة غسل الجمعة او بحرمة شرب التتن او بحرمة الكلام في حال
التخلي مثلا وتجرى وفعل في كل واحد من الموارد المذكورة مثلا ثم انكشف انه لم يكن حراما فيحكم في جميع هذه الموارد بكونه عاصيا
وفعله هذا حراما لان الجهة الحسن الواقعية فيها لا يصلح للمعارضة مع قبح التجري اما وجه عدم صلاحية المعارضة فلانه اما ان يكون
في الواقع واجبا مشروطا بالنية فلم يحصل اذ مع التجري لا يمكن قصد التقرب فليس فيه مصلحة اصلا حتى يعارض القبح التجري
وان كان في الواقع مستحبا فلا يخلو انه اما ان يكون مستحبا مشروطا بالنية فلا يحصل للقصد لعين ما ذكرنا في الواجب
واما ان كان مستحبا غير مشروط بالنية فهو وان كان يمكن حصوله لكن المصلحة الكائنة فيه لا يصلح للمعارضة مع قبح
التجري اذ تلك المصلحة ليست ملزمة بخلاف قبح التجري لان فيه مفسدة ملزمة كما لا يخفى وبما ذكرنا يندفع ما يقال ان
في المستحب الواقعي جهة حسن قطعا ففعله راجح على الترك قطعا فكيف يمكن ان يحكم بعدم صلاحيته للمعارضة فتدبر
وان كان في الواقع مباحا فوجه عدم الصلاحية للمعارضة واضح وان كان في الواقع مكروها فوجه عدم الصلاحية
للمعارضة اوضح لان المكروه هو ما كان تركه راجحا ولا ريب ان رجحان الترك يعاضد قبح التجري ولا يعارضه في شيء
فتلخص من جميع ما ذكرنا انه قدس سره يحكم بحرمة الفعل وحصول العصيان في جميع هذه الموارد لما ذكرنا الا اذا كان الفعل الذي
اعتقد المكلف حرمته واجبا توصليا غير مشروط بالنية كما اذا اعتقد حرمة تطهير الثوب للصلوة وتجرى وفعل فانه
يحكم فيه بعدم الحرمة مطلقا او في بعض الموارد وهو فيما اذا كان جهة الحسن الذي تكون في ذلك الواجب التوصلي راجحا
او مساويا لقبح التجري ووجه الحكم بعدم الحرمة فيه مطلقا او مقيدا واضح بعد ما ذكرنا لان الجهة الحسن الواقعية تعارض
لقبح التجري فان كان راجحا فيرجح جانب الواجب وان كان مساويا فيتساقطان فيبقى الفعل خاليا عن المفسدة
وان كان مرجوحا فيحكم بحرمة التجري او بالكراهة ولهذا قلنا يحكم بعدم حرمته مطلقا او في بعض الموارد ومن
ظهر وجه التفصيل في التجري في المحرمات اي فيما اعتقد المكلف حرمته فانه يحكم فيها بحرمة الفعل لكن لا مطلقا
بل فيما اذا لم يكن في الواقع واجبا توصليا كما عرفت مفصلا ومن جميع ما ذكرنا ظهر ان مراده هو جعل مناط
حرمة التجري قوة جهة المفسدة التي تكون فيه على المصلحة الواقعي التي تكون للفعل ففيما اذا اعتقد حرمة
شيء فظهر انه كان حراما او مكروها او مباحا او مستحبا يحكم بعدم الحرمة في جميع هذه الموارد لعدم صلاحية
المفسدة التي تكون للتجري للمعارضة مع المصلحة الواقعي للترك كما قلنا اولا ولكن هذا انما يتم فيما اذا

فيما اذا انكشف انه كان حراماً في الواقع بخلاف ما اذا انكشف انه كان مكروهاً لان مصلحة الترك حيث لم يكن قابلاً للمعارضة
مع قبح التجري وفيما اذا انكشف انه كان مباحاً فالاشكال واضح اذ ليس لتركه مصلحة حتى يعارض بها انه ليس لفعله مصلحة
وفيما اذا انكشف انه مستحب فالاشكال اظهر اذ المصلحة الكائنة فيه كان معاضداً للوجوب الذي اعتقده المكلف
ولم يكن في تركه مصلحة اصلاً حتى يعارض قبح التجري وكيف كان فمحصل مراده هو الفرق في التجري في جميع تلك الموارد
بحسب القوة والضعف فكأنه يقول ان التجري فيما اعتقد انه حرام وانكشف انه كان مكروهاً في الواقع اشد من التجري
فيما انكشف انه مباح وهو اشد منه فيما انكشف انه مندوب اذ المصلحة في المكروهات في تركها ولا تعاضد
مفسدة التجري دون المباح لتسوية الفعل والترك في المباح ولذلك يكون التجري على الحرام فيه اشد من التجري عليه
في المندوبات لاجل وجود المصلحة في فعلها الا انه لا تقاوم مفسدة التجري ولاجل ذلك يختلف التجري شدة
وضعفاً بحسب اختلاف المندوبات ونحوها في الشدة والضعف بالقياس الى المكروهات ثم قال ويمكن
ان يراعى في الواجبات الواقعية ما هو الاقوى من جهاته وجهات التجري وكأنه اشار بذلك الى توجيه قوله في
بعض الموارد فيما استثناه بقوله الا ان يعتقد تحريم واجب غير مشروط بالنية فانها لا يبعد عدم استحقاق العقاب
عليه مطلقاً او في بعض الموارد بان يلاحظ ذلك الموارد مصلحة الواجب ومفسدة التجري وايهما كان اقوى
فيحكم على طبقه من استحقاق العقاب عند قوة مفسدة التجري وعدم استحقاقه عند قوة مصلحة الواجب وقوله
في الانشاء وكذا الوصف لطريق غير القطع الى ان قال ولذا يلزمه العقل العمل بالطريق لما فيه من القطع
بالسلامة بخلاف ما لو ترك العمل به فان المظنون فيه عدمها آه فمقداره من هذا الكلام الحكم بالتسوية
بين الاحكام الواقعية والاحكام الظاهرية في كون التجري على المحرمات معصية فيهما وكونه مستحقاً للعقاب
فيهما وعدم كون التجري في الواجبات معصية فيهما وعدم كونه مستحقاً للعقاب فيهما على التفصيل الذي
ذكرنا مطولة **قوله** وهذا الاحتمال حيث يتحقق عند المتجري لا يجديه آه كأنه جواب عن سؤال مقدر تقديره
ان الظن المعتبر او الامارة وان كانا طريقان كالقطع لكن لما لم يكن في القطع احتمال المخالفة اصلاً
للقاطع فلذا يعاقب على مخالفة القطع وهذا بخلاف الظن المعتبر او الامارة فانهما مع كونهما طريقان
فيحتمل المخالفة فيهما احتمالاً ظاهراً فلو خالف الظن المعتبر او الامارة فيمكن ان يقال بانه لم يكن معاقباً لوجه
احتمال المخالفة فاجاب بقوله بان هذا الاحتمال حيث يتحقق في صورة الظن لا يجديه ان لم يصادف
الواقع لان العقل يلزمه بالعمل بالطريق المنصوب لانه في العمل به قطع بالسلامة من العقاب فتارك هذا الطريق

المقطوع

المقطوع السلامة مع سلوكه لطريق آخر غيره الذي يحتمل الضرر احتمالاً ظاهراً مذموم عند العقلاء فيكون معاقباً كما يظهر
من قوله بخلاف ما لو ترك العمل به ثم انه يفهم من قوله ان لم يصادف الواقع حيث اتى الكلام بالجملة الشرطية التي تدل
على الانتفاء عند الانتفاء انه غير معاقب ان صادف الواقع بحكم مفهوم الشرط ولا افهم معناه ومراده اذ العقاب
مترتب على نفس مخالفة هذا الطريق المنصوب سواء كان الواقع خلافه وصادف المخالفة لهذا الطريق نفس الواقع
ام لا فتدبر **قوله** يرد عليه اولاً منع ما ذكره من عدم كون قبح التجري ذاتياً آه وحاصل المراد ان ما ذكره صاحب
الفصول ره من عدم كون قبح التجري ذاتياً بل بالوجوه والاعتبار غير مسلم بل قبحه على تقدير تسليم القبح ذاتي
وليس بالوجوه والاعتبار بمعنى ان التجري علة تامة للقبح كالظلم بل هو قسم من الظلم لان الظلم عبارة عن وضع ما لا يجوز
محله للمظلوم ولا ريب ان التجري والاقدام على الهتك مشتمل على فعل لا يجوز فعله وهو هتك المولى وايذائه ولا ريب
انه لا يجوز للمولى فيكون المولى مظلوماً ولا نعني بالظلم الا هذا فاذا كان الشيء علة تامة للقبح فيكون قبحه ذاتياً
فمقتضى قولهم الذاتي لا يتخلف وقولهم ان انفكاك العلة عن المعلول محال الحكم بحرمة التجري مطلقاً اذ لا يمكن ان
يعارضه ح الصفة المحسنة قط فلا فرق بين ما اعتقد انه واجب ثم انكشف انه غير واجب وبين ما اعتقد انه حرام
ثم اعتقد انه غير حرام فما ذكره وذكرناه من معارضة الجهة الواقعية للجهة الظاهرية لا وجه له اصلاً هذا ما يتعلق بالايراد
الاول وفيه ان هذا الايراد ينافي ما اختاره سابقاً من عدم حرمة التجري اذ بعد البناء على كون التجري علة
تامة للقبح كالظلم او انه قسم من الظلم فيكون قبحه ذاتياً والذاتي لا يتخلف لا يمكن القول بعدم حرمة التجري
اذ لازم ما ذكره كونه من الافعال التي لا تتصف بالحسن والقبح فلا تنفك ح عن القبح العقلي المستلزم للعقاب
فكيف يجمع بينهما اللهم الا ان يقال ان مراد المص هو ان التجري لا قبح فيه وعلى تقدير القول بكونه قبيحاً فلابد من القول
بان قبحه ذاتي لا بالوجوه والاعتبار فتامل **قوله** وثانياً انه لو سلم انه لا امتناع في ان يعرض آه حاصل المراد
هو ان التجري قبيح ذاتاً وعلة تامة للقبح وعلى تقدير تسليم عدم كونه علة تامة للقبح فنقول انه لا اقل مقتض
للقبح وليس من الافعال التي لا تتصف بنفسها بالحسن ولا القبح واذا كان مقتضياً للقبح فالمقتضي لا ينفك عن اقتضائه
بل يؤثر اثره ما لم يرفعه رافع وما لم يمنعه مانع متحقق صالح للمانعية فالجهات الواقعية التي فرض بكونها مانعاً
لهذا المقتضي لا يكون صالحاً للمانعية فهو باق على اقتضائه فيؤثر اثره فيكون مقتضياً للحرام مطلقاً ولا فرق
فيه بين ما اذا اعتقد الوجوب ثم انكشف انه لم يكن واجباً او اعتقد الحرمة ثم انكشف انه لم يكن حراماً
ووجه عدم صلاحية تلك الجهات للمانعية هو ان جميع الافعال لا تخلو من ثلثة اقسام فاما ان يستقل

يستقل العقل بحسنها كحسن الاحسان ونحوه واما ان يستقل العقل بقبحها كقبح الظلم والعدوان واما ان لا يستقل العقل
بشيء منهما لا الحسن ولا القبح في انفسها ما لم تتصف بعنوان عليحده غير عنوان انفسها كضرب اليتيم مثلاً فانه في نفسه لا يحكم
العقل فيه بحسن ولا قبح ولكنه ان عنون بعنوان الظلم والايذاء فيحكم العقل بقبحه ح وان عنون بعنوان التاديب والتعليم فيحكم
العقل بحسنه ح والذي يكون قابلاً وصالحاً للمانعية ويصير مانعاً عن الاقتضاء ولا يؤثر المقتضي معه انما الفعل الذي كان
العقل مستقلاً في ادراك حسنه او قبحه ان كان حسناً او قبيحاً بعنوانه الاولي من غير صيرورته معنوناً بعنوان عليحده
ولا ريب ان قتل المؤمن من حيث انه مجهول العنوان او بعنوانه الاولي ليس هو من هذا القبيل بل انما هو من قبيل ضرب اليتيم
فليس هو مما يتصف بحسن او قبح في حد ذاته وكذلك ترك قتل المؤمن لليقين بما اذا امره بقتل كافر فقتل مؤمناً باعتقاد
انه كافر او امره باحسان مؤمن فاحسن كافراً باعتقاد انه مؤمن وكل الافعال التي لا تتصف في انفسها بحسن ولا قبح فلم يؤثر
مثل هذه الافعال في اقتضاء المقتضي اثره اولم يكن جهة حسنها التي صار متصفاً بها بعد صيرورته معنوناً بعنوان عليحده
قابلاً للمعارضة والمزاحمة مع قبح التجري والحاصل ان التجري مقتض للقبح والمقتضي انما يقتضي اثره ما لم يمنعه مانع ضرورة
ان الشيء مجهول العنوان لم يمنع في تاثير المقتضي لعدم اتصافه بالحسن ولا القبح لكي يعارض القبح او الحسن فاذا لم
يعلم المكلف ان ترك قتل المؤمن في المثال المذكور انما هو بعنوان انه مؤمن فلم يحكم العقل بحسنه لخروجه عن اختياره
والمتصف بالحسن او القبح انما هو الافعال الاختيارية كما قرر في محله فتامل **قوله** ودعوى ان الفعل الذي يتحقق
به التجري آه يعني لو قيل من جانب المستدل بان الفعل الذي يتحقق به التجري وان لم يكن في نفسه متصفاً بحسن
ولا قبح لكونه مجهول العنوان ولكن لم لا يصلح ان يكون مانعاً لاقتضاء التجري ما اقتضاه من القبح بل يمكن ويمتنع
ان يؤثر هذا الفعل في رفع قبح ما يقتضي القبح وهو التجري بان يرفعه فنقول ان ترك قتل المؤمن في المثال من حيث
انه مجهول العنوان كما هو المفروض في المثال انما هو من الامور الخارجة عن القدرة لان المتجري لم يكن ملتفتاً اليه
لان المفروض انه اعتقد انه كافر واجب القتل وتجرى ولم يقتل واذا لم يكن ملتفتاً اليه لم يكن قادراً عليه
كان من الامور الخارجة عن القدرة فلا مدخلية للامور الخارجة عن القدرة في استحقاق المدح والذم وبهذا ثم
كما عرفت ان فعل مجهول العنوان خارج عن اختيار المكلف ولا يستحق فاعله مدحاً ولا ذماً واذا
كان الفعل بهذه المثابة فلا يصلح للمانعية اصلاً ولكن يمكن المناقشة فيه بانه لا ريب ان المقدور
بالواسطة للشيء مقدور كما قلنا في رد الدليل العقلي السابق بان المصادفة من حيث هي وان كانت غير
مقدورة لكنها باعتبار مقدماتها الاختيارية مقدورة ومن هنا كانت عبارة عن اخذ الانا و

والشرب وغير ذلك من المقدمات وكذلك فيما نحن فيه لان ترك قتل المؤمن حين عدم الالتفات اليه وان كان
من حيث هو غير مقدور الا انه مقدور بواسطة مقدماته الاختيارية وهي التجري والقصد الى المخالفة وغير ذلك
وفيه نظر وتامل فقوله ره مدفوعة جواب لقوله ودعوى ان يوجه آه واستدل من قبل المستدل بالتقرير المذكور فهي مدفوعة بما ذكر
مضافاً الى الفرق بين ما نحن فيه وبين ما سبق من دليل العقل الذي استدل به السبزواري لان الكلام فيما نحن فيه
انما هو في مقابل من تلقى بالقبول كون التجري مقتضياً للقبح بخلاف السابق كما لا يخفى **قوله** وهو محل نظر بل
وعليه يمكن ابتناء منع الدليل آه يعني منع مدخلية الامور الخارجة في الاستحقاق وعدمه محل منع ونظر لان رد الدليل
العقلي السابق كان مبنياً على مدخليتها في الاستحقاق حيث ذكرت ان عدم استحقاق العقاب لاجل غير اختياري
فيحمه غير معلوم واستشهدت لذلك بالاخبار الواردة عن الاطهار ع نحو قوله ع من سن سنة حسنة آه وكذا
المشهور وغير ذلك **قوله** مضافاً الى الفرق بين ما نحن فيه وبين ما تقدم آه توضيح الفرق ان الكلام في رد الدليل
العقلي السابق كان في قبال من يريد ان يثبت ان التجري مقتض لاستحقاق العقاب وفيما نحن فيه اثبتنا عليه
من كونه مقتضياً بل منعنا الاقتضاء على التفصيل الذي قدر بخلاف ما نحن فيه فان غرض الفصول هناك هو انه
بعد تسليم اصل الاقتضاء فمقداره ان يثبت عدم الاقتضاء او اراد ان يثبت المانع للاقتضاء في بعض
الموارد لاجل المزاحمة ونحن نتكلم معه على هذا التقدير ونسلم عدم الاقتضاء في بعض الموارد على تقدير تسليم اصل
الاقتضاء وبعبارة اخرى ان الكلام في المقام الاول كان في الدفع وهنا يكون في الرفع فتدبر **قوله**
بان العقل مستقل بقبح التجري في المثال المذكور آه حاصل المراد ان قبح التجري من المستقلات العقلية فلا
يعارضه ولا يؤثر فيه الا ما كان العقل مستقلاً بحسنه والامر الغير الاختياري لا يكون كذلك فلا يستقل العقل
بجواز تاثيره في رفع ما استقل به العقل من القبح لا يقال ان الاعتراف باستقلال العقل بقبح التجري ينافي
ما تقدم منه من انكار قبحه لانا نقول ان ذلك يكون مماشاة مع المستدل وكلام معه على ذلك التقدير لا انه
اعتراف واقعاً كما تقدم مفصلاً فافهم هذا تمام ما يتعلق بالايراد الثاني **وثالثاً** ان ما ذكره الفصول انما يتم على
مذهب العدلية من تبعية الاحكام للمصالح والمفاسد النفس الامرية واما على مذهب الاشاعرة فلا لان
امر الشارع ونهيه يورثان الحسن والقبح في الشيء المامور به والمنهي عنه بناءً على مذهب الاشاعرة لا العكس
حتى يعارض الجهة الواقعية الجهة الظاهرية كما لا يخفى **ورابعاً** ان ما ذكره الفصول اخيراً من جريان امر
التفصيل بالقياس الى الاحكام الظاهرية لليقين غير مستقيم لان حجية بعض طرق الاحكام متجعلة كالظن

كالظن المطلق الثابت حجيته بالدليل الانسداد وحجيته لبعض الآخر مجعولة كالخبر الواحد بما ذكره من معارضة
الجهة الواقعية الجهة الظاهرية انما تتم بالنسبة الى ما اعتقد وجوبه بالظن المطلق الثابت حجيته بالدليل الانسداد
فتجرى ولم يفعل ثم انكشف انه لم يكن واجبا اذ في نفس الطريق على هذا التقدير ليس مصلحة سوى مصلحة الواقع ولم يكن
في مخالفة هذا الطريق مفسدة زائدة على قبح التجري وهذا بخلاف ما اعتقد وجوبه بالظن الخاص كالخبر الواحد
الثابت حجيته بالدليل الخاص سوى دليل الانسداد اذا كان حجيته مجعولة من قبل الشارع فتجرى ولم يفعل ثم انكشف
انه لم يكن واجبا فان في نفس الطريق على هذا التقدير مصلحة للنص الزائدة على مصلحة الواقع او مساوية له
ويكون حينئذ في مخالفة نفس الطريق مفسدة زائدة على قبح التجري فغايته ما في الباب ان المصلحة
الواقعية يعارض مفسدة مخالفة الطريق فيبقى قبح التجري بحاله ولا لمعارضة شيء فافهم **قوله**
ثم انه ذكر هذا القائل في بعض كلماته ان التجري اه لا يخفى انه ذكره في مبحث المقدمة الواجب في رد المحقق القمي
فراجع هناك **قوله** واما استحقاقه للذم من حيث الفعل المتجرى في ضمنه اه لا يخفى انه لا وجه للاشكال هنا
بعد ما تقدم منه من منع كون التجري معصية اللهم الا ان يقال ان ما مضى منه سابقا من المنع لم يكن على وجه
الجزم واليقين فتدبر جدا **قوله** ثم لو كان التجري على المعصية بالقصد اه وفي بعض النسخ اما التجري بسبب
القصد الى المعصية اه ومؤديهما واحد ولا بد ان يحكم بزيادة احدهما كما لا يخفى وتوضيح المراد هنا يتوقف على بيان
اقسام التجري على كل الاحتمال وهو ان التجري على المولى لا يخلو فاما ان يكون في الاحكام الواقعية بان يترك واجبا
واقعيا كالصلوة والصوم او ان يفعل فعلا حراما واقعيا كفعل القمار وشرب الخمر وغير ذلك واما ان يكون
في الاحكام الظاهرية وهي مؤديات الطرق بان اخبر العادل مثلا لوجوب صلوة الجمعة في يوم الجمعة فتركها
واما ان يكون في الاحكام الاعتقادية كما تقدم مفصلا مع التمثيل به مثل ما اذا اعتقد مؤمنا انه كافر
واجب القتل وتجرى ولم يقتل واما ان يكون بالقصد الى المعصية والقصد للنص قد يكون بدون التلبس
بمقدمات الفعل وقد يكون مع التلبس بمقدمات الفعل واما ان يكون بالقصد مع التلبس بما يعتقد كونه
معصية او مع التلبس بما يحتمل كونه معصية رجاء لتحقق المعصية به او مع التلبس برجاء ان لا يكون
معصية وخوفا عن ان يكون معصية او مع التلبس لعدم المبالات بمصادفته الحرام فهذه اقسام ثمانية
او تسعة وان كان في كون القسم الخامس وهو ان يكون بالقصد مع التلبس بما يعتقد كونه معصية قسما
على حدة برأسه اشكال اذ ليس هو قسم على حدة بل انما هو التجري بالقياس الى الاحكام الاعتقادية فتدبر

وان يظهر

وان يظهر من بعض مشايخنا كونه قسما آخر وكيف كان فلا ريب في حرمة القسم الاول وكذا القسم الثاني
سواء قلنا بجعل الامارات من باب الموضوعية ام من باب الطريقية واما القسم الثالث فقد عرفت
الكلام فيه مفصلا واما القسم الرابع فقد اختلف كلماتهم فيه والمشهور على العدم وعن المرتضى والطبرسي
وشيخنا البهائي والزمخشري والبيضاوي كون ذلك معصية للنص ومنشأ الاختلاف هو الاخبار الواردة
عن الاطهار وظاهر بعض الآيات وكذا باقي الاقسام الا الخامس فانه في الحكم كالقسم الثالث فتدبر جيدا
قوله فالمصرح به في الاخبار الكثيرة العفو عنه اه ظاهر هذا الكلام يفيد استحقاق العقاب بمجرد القصد
كما لا يخفى اذ العفو ليس الا مع الاستحقاق ولكن يلزم على كون القصد الى المعصية حراما نفسيا كسائر المحرمات
فيرد الاشكال حينئذ بان مقتضى الحرمة النفسية هو تعدد العقاب على قصد الحرام الجامع والمتعقب لارتكاب
ذلك الحرام مع ان العقل والعرف والشرع كلا يدل على وحدة العقاب في هذه الصورة للنص اللهم الا
ان يقال ان المراد بالعفو عنه الوارد في الاخبار وكلمات الاخيار هو العفو عن كونه معصية يعني ان
القصد كان مما يليق ان يكتب معصية ليستحق بذلك العقاب لكنه عفي عن ذلك وليس المراد
بالعفو هو ان القصد معصية ويستحق العقاب بسببه ولكن يعفو عنه الله تعالى والله العالم بحقائق الامور
قوله ويمكن حمل الاخبار الاول على من ارتدع عن قصده بنفسه اه وفيه تأمل لعدم الشاهد لهذا الجمع من الاخبار
او كلمات الاصحاب فلا بد من النظر لعل الله يحدث بعد ذلك امرا **قوله** او يحمل الاول على من اكتفى بمجرد
القصد والثانية اه ويشهد لهذا الجمع ما ذكره بعض الاساطين حيث عمم حرمة الاعانة على الحرام لاعانة
نفسه على الحرام بتقريب ان اعانة الغير بايجاد المقدمات اذا كان حراما من جهة الادلة المباركة
كاعانة نفسه بايجاد المقدمات له حرام بالفحوى او بالمناط اذ المناط في الحرمة هو المبغوضية وهو موجود
في معاونة النفس للنص وان كان فيما قاله من دلالة الفحوى اشكال بل هو بعيد غايته البعد لان
ماله الى الدلالة اللفظية وهو كما ترى ويشهد لهذا الجمع ايضا للنص ما في بعض هذه الاخبار المتقدمة كخبر ابي بكرة
اذا التقى المسلمان بسيفيهما اه فتدبر وتمام الكلام موكول الى محله وهو مسئلة الاعانة على الاثم فانه
~~**قوله** وكلاهما تحكم وتخرص على الغيب اه وجه التحكم والتخرص في الاول هو ان العقل لا يحكم الا~~
~~بحسن العقاب دون الآثار الوضعية بل الحكم بالفسق موقوف على ان يثبت ان مطلق الكاشف عن عدم الملكة~~

قادح في العدالة ووجه في الثاني هو عدم امكان فعلية العقاب في المحرمات المعلومة وكيف يمكن
شمول ذلك **قوله** وتعتبر محل النظر في صور اه وفيه انه لا مجال للتأمل والنظر في الامثلة المذكورة لخروجها باسرها عن
محل النزاع لوجود الامارة الظاهرية على طبق الظن في بعضها وعلى خلافه في بعضها الآخر وهي اصالة عدم الحرمة وعدم كونها
حائضا في المثال الثاني لكون الشبهة بدوية فلا بد من الحكم بعدم العقاب بكون عمله على طبق الامارة كما يجب
الحكم به في الباقية لوجود الامارة على طبق الاعتقاد في المثال الاول والثالث وهي اصالة عدم جواز الوطي الا بالزوجية
او الملكية واصالة عدم جواز الاكل وكذا الرابع لاصالة عدم جواز التصرف الا فيما يثبت كونه ملكا له وكذا الخامس لاصالة عدم
جواز القتل الا في المهدورة فالعقاب فيها لمخالفة الحكم الظاهري لا لنفس الاعتقاد فلا ربط لهذه الامثلة باسرها بمسئلة
التجري فافهم **قوله** وكلاهما تحكم وتخرص على الغيب اه وجه التحكم في الاول ان العقل لا يحكم الا بحسن العقاب الا الآثار الوضعية
بل الحكم بالفسق موقوف على ان يثبت ان مطلق الكاشف عن عدم الملكة قادح في العدالة ووجه الثاني هو عدم
امكان القول بفعلية العقاب في المحرمات المعلومة وكيف يمكن القول به في مثل ذلك **قوله** الا ان ثبت
ادعوا البداهة اه توضيحه على نهج الاجمال ان المشائيين ذهبوا الى ان الجسم مركب من الحال وهي الصورة والمحل وهو الهيولى
والصورة عبارة عما به الامتياز والهيولى عبارة عما به الاشتراك فاذا وجدا في الذهن يعبر عنهما بالجنس والفصل واذا وجدا
في الخارج يعبر عنهما بالهيولى والصورة ولذا ادعوا البداهة على ان تفرق ماء كوز الى كوزين اعدام لشخصه لذهاب
الصورة واحداث لشخصين آخرين مع بقاء الهيولى والاشراقيين ذهبوا الى ان الجسم جوهر بسيط ولذا ادعوا ان تفرق
ماء كوز الى كوزين ليس اعداما للشخص بل انعدام وصف من صفاته وهو وصف الاتصال **قوله** فقد احسن ما ذكره اه
من المتحسنين المحدث الجزائري في شرح التهذيب وفي الانوار النعمانية على ما قيل **قوله** ثم ذكر جملة من المسائل
المتفرعة اه قال في محكي شرح التهذيب في مقام تعداد الفروع منها مسئلة الاحباط فان اكثر علمائنا قد اقاموا
الادلة العقلية على نفيه مع ان الاخبار والآيات دالة عليه ومنها مسئلة انشاء الله قال النبي صلى الله عليه وآله في الصلوة
فان الاخبار قد استفاضت في الدلالة عليه وقد عمل بها الصدوق قدس سره وقد انكره اصحابنا اعتمادا على بعض
الامارات العقلية ومنها مسئلة الارادة فان المتكلمين من اصحابنا قد اقاموا البراهين العقلية على كونها عين
الذات بناء على انها عبارة عن العلم بالاصلح ولا ريب ان العلم عين الذات وقد ورد في الاخبار المستفيضة
انها زائدة عليها وانها من صفات الافعال بناء على انها عبارة عن ايجاد الاشياء والاحكام وقد ذهب اليه
شيخنا الكليني وقد عنون بابا من اصول الكافي في زيادة الارادة على الذات وغير ذلك **قوله** ولا ادري كيف

حمل الدليل

حمل الدليل النقلي في الاحكام النظرية اه وحاصله هو التعجب والاستغراب من تقديم الدليل النقلي في الاحكام النظرية على الدليل
العقلي البديهي الاعتبار الذي لم يرد ضروريات الدين والمذهب في البداهة منه والتعجب من تصوير التعارض بين
القطعيين مع عدم امكان التعارض بين القطعيين بل بين الظنيين الفعليين حتى يحتاج الى الترجيح ومن
اورد على القائلين بحجية الظن المطلق بعدم تصوير التعارض في الخبرين حتى يحتاج الى العلاج من الترجيح او التخيير لان
دليل الانسداد ان تم فنتيجته الظن الشخصي فعلى هذا يتصور التناقض بين الظنيين اذا كانا نوعيين او كان احدهما فعليا
والآخر نوعيا ولا يتصور ذلك في القطع اذ القطع حجة باعتبار الوصف لا باعتبار الذات اي ما يفيد القطع مع ان
الترجيح من غير دليل اعجب منه واعجب من الكل استشكاله في تعارض القطعيين من دون ترجيح مع ان القاعدة
في مثل ذلك هو التساقط بلا اشكال واعجب من ذلك كله هو الاشكال في تقديم العقل الفطري الخالي عن شوائب
الاوهام على الدليل النقلي مع ان العلم بوجود الصانع وصفاته انما يحصل من ذلك او مما دونه من العقليات البديهية
او النظريات المنتهية الى البديهي **قوله** والذي يقتضيه النظر اه الغرض منه هو بيان حجية القطع من اي سبب حصل
كما بين مفصلا فاذا حصل القطع من دليل العقل فلا يعقل معارضة الدليل النقلي معه بل لا يجوز فلو وجد له معارض
في الظاهر فلا بد اما من طرحه او تأويله وان حصل القطع من دليل النقلي فلا يعقل معارضة الدليل العقلي النظري معه بل
لا يجوز كان حصل القطع من اجماع جميع اهل الشرايع على حدوث العالم زمانا فلا يمكن حصول القطع من الدليل العقلي على
خلافه من استحالة تخلف الاثر عن المؤثر حتى يحكم بقدمه من حيث الزمان كما ذهب بعض الناس الى حدوث العالم
من حيث الوجود وقدمه من حيث الزمان ويعبرون عنه بالعالم الاكبر فافهم ومحصله ان حصل في مقابل القطع صورة
البرهان فذلك شبهة في مقابل البديهة نعم غير خفي ان الدليل العقلي البديهي والعقلي الفطري مقدم على الدليل النقلي
فلا بد في موارده من التزام عدم حصول القطع من النقلي على خلافهما اذ الادلة القطعية في النقليات محصورة
مضبوطة وليس فيها شيء يصادم العقل البديهي او الفطري **قوله** فان قلت لعل نظرهم الى في ذلك الى تجويز
انه بعد ما بطل احتمال عدم جواز الركون الى القطع الحاصل من الادلة العقلية بعد حصوله بقوله فلا يعقل ذلك في مقام
اعتبار العلم من حيث الكشف ابطل احتمال عدم جواز الركون اليه في تحصيل المطالب الشرعية من جهة كثرة وقوع
الغلط والاشتباه بقوله فلو سلم ذلك واغمض عن المعارضة لكثرة ما يحصل من الخ فقد اراد ابداء احتمال
ثالث وهو انه لعل نظر القائلين بعدم حجية القطع الحاصل من جهة العقل كان من جهة ورود الاخبار عن الاطهار
على عدم الاعتناء به مثل قولهم ع حرام عليكم ان تقولوا بشيء ما لم تسمعوه منا وان دين الله لا يصاب بالعقول ومثل رواية

وعلى [illegible] بعض [illegible] الاصطلاحي [illegible] بان الحادث ابدا [illegible] ومشروط [illegible]

اياه في حكاية دينه اصابع المرئية وكذلوان رجلا قام ليله وصام نهاره وحج دهره وتصدق بجميع ماله ولم يعرف ولاية ولي الله
فيكون بدلالته ولي الله ما كان له على الله ثواب وغير ذلك من الروايات فانها باسرها دالة على عدم اعتبار حكم العقل
في بيان الاحكام الشرعية بل صرح الامام ع بنفي الثواب على التصدق بجميع المال مع القطع بكونه محبوبا ومرضيا عند الله جل
حكم العقل بحسن الاحسان بل المعتبر في الاطاعة والمعصية هو قول المعصوم وبيانه ويؤيد ذلك ما حكي عن السيد الصدر في
شرح الوافية حيث قال ان الثواب والعقاب انما يترتبان على الاطاعة والمعصية وهما انما يتحققان بموافقة الامر
والنهي اللفظي ومخالفتهما فحيث لا امر ولا نهي لفظا فلا اطاعة ولا معصية فلا ثواب ولا عقاب فلا وجوب ولا حرمة
لا يقال لا نسلم انحصار صدق الاطاعة والمعصية في موافقة الخطاب اللفظي ومخالفته بل يعم اللفظي وغيره لانا نقول
القدر الثابت من الادلة هو وجوب اتباع القطع او الظن الحاصلين من قول المعصوم ع او فعله او تقريره دون غيرها
والكلام في التعويل على هذه الطريقة كالكلام في التعويل على الرؤيا فكما لا دليل على جواز التعويل على الرؤيا وكذلك لا دليل
على جواز التعويل على هذه الطريقة انتهى كلامه قدس سره **قوله** قلت نمنع اولا مدخلية توسيط الحجة آه وحاصل الجواب
هو انه ان اريد بذلك انه لا حكم للشارع في الوقايع الا بعد تبليغ الحجة ع فهو فاسد جدا اذ الثابت بالضرورة ان
لكل واقعة حكم من الشارع ثابتة في اللوح المحفوظ حتى الارش بالخدش وان اريد ان تبليغ الحجة له مدخلية في
الثواب والعقاب والامتثال والمخالفة بحيث لا يكون ذلك لا يكون ثواب ولا عقاب كما هو الظاهر من
كلام السيد المتقدم ذكره ففيه المنع في توسيط تبليغ الحجة في وجوب الاطاعة والمعصية كيف والعقل بعد ما عرف ان
الله تعالى لا يرضى بفعل الشيء الفلاني وعلم بعدم رضائه بترك الشيء الفلاني وعلم بوجوب اطاعته انه فلا وترك ما يحكم
في الفعل والترك الى توسيط المبلغ ويحكم باستحقاق العقاب لو خالف في الفعل والترك وكفاك على ذلك العرف
فانهم يستشهدون على ذلك اذ ترى ان المولى اذا لم يأمر عبده بالمحافظة على امواله ولم ينهه عن اتلافها فاتلف
النقص منها او اتلفها فان العقلاء يعدون العبد عاصيا ويحكمون باستحقاق العقاب لفعله ما يسخط المولى كما انه
لو حافظ عليها او منع من اتلافها طلبا لرضائه فيحكمون بكونه مستحقا للمدح والثواب لفعله ما يسره المولى وانكار
ذلك مكابرة ظاهرة لا ينبغي الاصغاء اليه ويمكن ان يجاب بوجه آخر وهو ان هذه الاخبار انما هي من قبيل بني الاسلام
على خمس او بني الدين على خمس المذكورة في محله ويمكن ان يكون قوله او على غير ذلك اشارة الى ان خبر التصدق يدل
على سقوط التكليف عن المكلف من غير ثواب لا على عدم خروج المكلف عن العهدة وعدم سقوط التكليف
والكلام انما هو في خروج المكلف عن العهدة ام لا وليس الخبر المذكور ناظرا اليه اصلا قدس سره **قوله** ودعوى استفادة

ذلك من الاخبار آه يعني لو ادعى ويقال ان ما ذكر من حكم العقل مسلم في نفسه الا ان الاخبار الصادرة عن الائمة ع تدل على عدم
اعتبار حكم العقل في بيان الاحكام واحتياجها الى بيانهم وتبليغهم ع قلنا ان استفادة ذلك منها ممنوع جدا لورود تلك
الاخبار وامثالها اما في مقام رد القياس الذي كان يعمل به العامة في امر معادهم ومعاشهم من غير مراجعة الى الحجج الطاهرين بل في
مقابلهم والاستبداد بالاحكام الشرعية بالعقول الناقصة والآراء الفاسدة والكاسدة على ما كان متعارفا عندهم
ولولا ذلك للزم اما كون الاخبار بلا مورد ان قلنا بعدم وجود موضع يكون الحكم العقلي القطعي مخالفا للحكم النقلي واما
حملها على فرد نادر ان قلنا بوجود مثل ذلك في بعض الموارد النادرة ولا ينبغي للشارع هذا الاهتمام الشديد بهذا المقدار الكثير
في مثل هذا المورد النادر مضافا الى انه لو عمل على ظاهرها لزم نفي حكم العقل وعدم الاعتبار به عند عدم المعارض ايضا وهو مناف لما تقدم
منهم من اعتباره عند عدم المعارض فتدبر **قوله** واما رواية التصدق آه والغرض من الاشارة الى ان الرواية مشتملة على
خلاف الاتفاق والقاعدة في الرواية المشتملة على خلاف الاجماع هو التأويل ان امكن او تطرح فح يقال ان عدم
الثواب على التصدق انما هو التصدق الذي كان من المخالفين او على المخالفين لا على غيرهم بدينهم الفاسد ومذهبهم الكاسد
او انها تدل على ان اعطاء الثواب والقبول منوط بالولاية لا الصحة التي هي عبارة عن اسقاط القضاء ولذا يقال
ان عبادة المخالف صحيح بهذا المعنى فاذا استبصر فلا يحتاج الى الاعادة والقضاء او انها تدل على ان فعلية الثواب منوط ح
بالولاية والديانة وذلك ما لم يحكم به العقل بل استحقاق الثواب وشتان الفرق بينهما ولنتنزل عما عن جميع ذلك
فنقول نطرح هذه الرواية والروايات التي مثلها لكونها معارضة بالنصوص المستفيضة بل المتواترة
معنى الدالة على حجية العقل كما يقف عليها المتتبع والترجيح معها لكثرتها فتدبر **قوله** وثانيا سلمنا مدخلية
تبليغ الحجة في وجوب آه يعني لو سلمنا مدخلية تبليغ الحجة في وجوب الاطاعة وعدم تحققها بدونه فنقول ان ما ادرك
بالعقل هو الحكم الذي حكم به الحجة لعلمنا بان حكم الواقعة لعموم الاستبداد بها مما صدر عنه يقينا ولدلالة قوله ص في
حجة الوداع معاشر الناس ما من شيء يقربكم الى الجنة ويبعدكم عن النار الا وقد امرتكم به وما من شيء يقربكم الى النار
ويبعدكم من الجنة وقد نهيتكم عنه ضرورة ان النكرة في سياق النفي سيما مع لفظة من تفيد العموم بالنصوصية
كما هو المصرح به في كتبهم الاصولية فاذا ادركنا ذلك الحكم بالعقل المستقل نجزم من ذلك انه مما استكشفناه بعقولنا
صادر عن الحجة ع فتكون الاطاعة ح بواسطة الحجة ع غاية الامر ان ذلك التبليغ لم يكن بالسماع عنهم ع
ولو بالواسطة **فان قلت** هذا مخالف لظاهر الاخبار والادلة وجوب الرجوع الى الائمة اذ الظاهر منها هو
تبليغهم في بيان الحكم على طريق السماع منهم ولو بواسطة الرواة فلا ينفع مطابقة الحكم المدرك لما صدر عن الحجة
ولعبارة الخزان بيانهم في وجوب الاطاعة ماخوذ على وجه الموضوعية فيجب الاطاعة فيما بينوه ولا يكتفي بغيره

قلنا اولا نمنع دلالة الاخبار على ما ذكرت لما تقدم من الوجوه وثانيا لو سلمنا ظهورها فيما ذكرت فنقول انما هو من باب تعارض
النقل الظني مع العقل القطعي والترجيح مع الثاني مضافا الى ما قد عرفت سابقا من ان تكليف القاطع بعد حصول القطع
على العمل على خلاف القطع امر غير معقول والمفروض ان العقل قد قطع بالحكم وقطع برضاء الشارع بفعله وعدم الرضا
بتركه وبالعكس في الحرام مثلا فلا يعقل ترك العمل بذلك ما دام القطع باقيا فتدبر **قوله** نعم الانصاف ان الركون
الى العقل آه هذا تصديق للاحتمال الثاني وهو عدم جواز الخوض في المطالب العقلية لتحصيل المطالب الشرعية لكثرة وقوع
الخطاء في فهم المطالب الشرعية من المطالب العقلية ولا ريب في ان الانصاف هو الانصاف فتأمل **قوله** ان المرء
تعاقل الى جهل الآه ارشد به في الدين وهو من العقل يعني الدين سميت به لانها تعقل لسان ولي المقتول ومنه العاقلة
والعقال **قوله** انك اخذت بالقياس والسنة اذا قست آه لعله الامام ع اراد من هذا الكلام انك تأخذ في حال
متلبسا بالقياس اي اردت ان تفتي بمقتضى القياس ويحتمل ان يكون المراد انك جعلت القياس حجة على ما يقال
كثيرا اخذت فلانا بالرواية اي جعلتها حجة عليه كما حكي هذا المعنى عن بعض الاعاظم وهو الشيخ الرازي طاب ثراه على ما قال
الاستاد **قوله** الثالث قد اشتهر في السنة المعاصرين آه لا يخفى ان كون الحكم في كثير الشك كالشك لا خلاف ولا اشكال
فيه ولا شبهة تعتريه كما اشبعنا الكلام فيه في بحث الخلل واما كون الحكم في الظنان والقطاع كذلك ففيه خلاف وكلام
تفصيله يحتاج الى بيان امر وهو ان الشخص بالنسبة الى الاحكام الشرعية او غير الشرعية اما شاك او ظان او قاطع بها
بحسب المعنى والمتعارف وقد يوجد اشخاص شكاك او ظنان او قطاع اما الشكاك فهو بمعناه الظاهري اي المعنى
المبالغي عبارة عن كثير الشك واما الظنان فهو عبارة عن الشخص الذي يحصل له الظن بالاسباب الغير المتعارفة اي
يحصل له الظن بالاسباب التي لو حصلت تلك الاسباب لغيره لم يحصل له الظن عادة فهذا المعنى وان كان ملازما
لكثير الظن الذي هو المعنى المبالغي الا ان الاصطلاح قد جرى باطلاق الظنان على مثل هذا الشخص المذكور وكذا بعينه
القطاع واما عدم اعتبار شك الشكاك فلقوله ع لا حكم للسهو مع الكثرة ولا للسهو في سهو وغير ذلك مضافا
الى ما مر من انه لا اشكال ولا خلاف فيه ولا شبهة تعتريه واما عدم اعتبار الظن الظنان على ما هو راي المصنف قدس سره
هو ان الادلة التي وردت على اعتبار الظن من جانب الشارع ينصرف الى الظن الحاصل من الاسباب المتعارفة فالظن
الحاصل من الاسباب الغير المتعارفة لا يكون مشمولا لتلك الادلة فيكون ح مساويا للشك المذكور ولا اعتبار عليها
فيحكم بالغائها كالشك المذكور ولكن لا يخفى ان هذا الكلام باطلاقه غير مستقيم اذ ما ذكر انما يتم بالقياس الى الظن الخاص
وكذا بالنسبة الى الظن المطلق ان قلنا ان نتيجة دليل الانسداد هو الكشف عن حجية الظن في الجملة وعدم تمامية
المقدمات الثلثة اي ان قلنا بان نتيجة دليل الانسداد هو حجية الظن من باب الكشف مع كونها مهملة غير
محصورة ومع عدم تمامية المعممات الثلثة بخلاف ما لو قلنا ان نتيجة دليل الانسداد هو حجية الظن على وجه الحكومة
او على وجه الكشف مع تمامية المعممات الثلثة كلها او بعضها وكونها محصورة غير مهملة فيكون الظن ح حجة

مطلقا ويكون حجيته ح منجعلة كالقطع لا مجعولة من قبل الشارع فلا يفرق في حجيته بين ان يحصل من الاسباب المتعارفة
او غير متعارفة لعدم قابليته للتخصيص ح بالنسبة الى الاشخاص والازمان والاسباب كالقطع واما القطع ففيه
الكلام مفصلا فتدبر **قوله** فان اريد بعدم اعتباره عدم اعتباره في الاحكام التي يكون آه وحاصل المراد انه ان
اراد من عدم اعتبار القطع عدم اعتباره في الاحكام التي يكون القطع بالقياس اليها موضوعا كقبول شهادة
الشاهد وفتوى المجتهد بالنسبة الى الحاكم والمقلد فان القطع في امثال هذه الموارد يكون موضوعا بالنسبة اليها
وان كان بالقياس الى نفسها طريقا فهو حق لان ادلة اعتبار العلم والقطع في هذه المقامات تنصرف الى
ما حصل من الاسباب المتعارفة وفيه انه يصح بالاضافة الى الاحكام الشرعية التي قد اخذ العلم فيها جزءا للموضوع
بلحاظ الخصوصية دون ما اخذ العلم فيها جزءا للموضوع لكن بلحاظ العموم كما اذا قلنا ان وجوب الاجتناب ثابت
لمعلوم الخمرية والنجاسة كما هو مذاق بعض الاخباريين فح لا يتفاوت بين العلم الحاصل من الاسباب المتعارفة
وغيرها في الاعتبار وانما قلنا بالقياس الى الاحكام الشرعية اذ العلم بالنسبة الى الاحكام العقلية جزء موضوع دائما
على سبيل العموم لا الخصوصية كما مر **قوله** لكن ظاهر كلام من ذكره آه وجه الظهور هو ان عدم اعتبار شك كثير الشك
انما هو في المواضع التي يكون القطع فيها طريقا لا جزءا للموضوع والكاشف لذلك هو قيام الظن مقامه في تلك المواضع
فان قلت كيف يمكن استظهار ارادة القطع الطريقي من ذلك مع ان الشك مما لا سبيل له الى الطريقية اصلا
فيكون استظهار ارادة القطع الموضوعي اوضح وانسب بذلك نظرا الى ان الشك قد يجعل موضوعا لحكم في احكام الشكوك
قلت ليس محط النظر في الاستظهار هو جهة الطريقية او الموضوعية بل الشك الذي يذكرونه في بيان حكم كثير الشك انما
هو الشك الملحوظ بالنسبة الى الواقع يعني ان الشك مع كثرته هل له حكم بالنسبة الى الواقع بان لا يجب رفع اليد عما هو
عليه اولا فلا بد ان يكون المراد من القطع ح ايضا ما هو كذلك ويرشدك الى ارادتهم القطع الطريقي لا الموضوعي
حكمهم بعدم الحجية في حق القاطع مع ان القطع للموضوعي يعتبر القاطع وعدم حجيته انما هو بالنسبة الى غيره فالمقطع
ليعملون بمقتضى قطعهما وان لم يكن حجة بالنسبة الى غيرهما **قوله** وان اريد عدم اعتباره في مقامات يعتبر القطع
فيها من حيث آه حاصل الكلام في القطاع يقع من جهات ثلث الاولى في تخطئته والثانية في معاملته
الغير معه والثالثة في حكم انكشاف الخلاف في قطعه من حيث الاجزاء وعدمه اما الجهة الاولى فلا ريب في انه
يعمل بمقتضى قطعه ولا يجوز له المخالفة بان يلغي القطع ويعمل بالاصول في مواردها مثلا كان شك كما احتمله
المصنف قدس سره او يعمل بالامارة كما حكي عن صاحب الفصول قدس سره في الارش او يعمل على طريق المتعارف من
اوساط الناس او يعمل عمل كثير الشك لتبدل قطعه بالشك كما حكي عن سيد مشايخنا قدس سره
او يجمع بين القطع والامارة والاصول في مقام العمل كما اذا قطع وجوب السورة مثلا بالاسباب

الغير المتعارفة ودلّ الدليل المعتبر على العدم فيحتاط في العمل بتكرار الصلوة وجميع هذه الاحتمالات باسرها فاسدة للزوم التناقض
والتكليف بما لا يطاق وعدم جواز العمل بالاصول والامارات اي الامارات يعمل بها في مورد يجهل والاصول يعمل بها فيما
كان مجهول موضوعا والمفروض علم المكلف بالواقع وان المراد بالقطاع ليس هو كثير القطع بل المراد منه هو من حصل له القطع
بالاسباب الغير المتعارفة وان لم يمتنع اجتماعه مع كثير القطع ايضا فلا يكون القطاع كثير الشك لا سيما مع تبدل قطعه بالشك
وعدم امكان الجمع بينهما في بعض الموارد كما اذا قطع بنجاسة شيء وكان مقتضى الاصل والامارة طهارته **قوله** وان
اريد بذلك وجوب ردعه عن قطعه آه هذا اشارة الى الجهة الثانية وهي معاملة الغير معه فنقول ان وجوب ردعه عن قطعه اما
بالتشكيك في عرض الاحتمالات اذا كان من اهل العلم والفضل واما بالقول بان يقال له ان الله لا يريد منك الواقع ان كان
القاطع عاميا ولا ريب في صحته الا ان هذا يدخل في باب الارشاد ولا يختص بالقطاع بل يجري في كل من قطع بقطع خطأ
فيه من الاحكام الشرعية والموضوعات الخارجية المتعلقة بالنفوس والاعراض والاموال في الجملة في بعض الموارد واما الموضوع
المتعلق بحقوق الله تعالى فلا دليل على وجوب الردع والتنبيه مطلقا سواء كان القاطع قطاعا او غيره ولو قلنا بوجوب الردع
في هذا القسم ايضا من باب الارشاد كما هو ظاهر بعض النصوص والفتاوى فايضا لا يفرق بينه وبين غيره ومما ذكرنا يظهر ما في
كلام المصنف من المسامحة بادخال ذلك على القول بوجوب الردع في الامر بالمعروف والنهي عن المنكر لما بين في الفقه
ان من شرائط الامر بالمعروف والنهي عن المنكر كون الشيء معروفا او منكرا عند الفاعل وهنا ليس كذلك كما لا يخفى **قوله**
وان اريد بذلك انه بعد الانكشاف آه هذا اشارة الى الجهة الثالثة وهي الاجزاء وعدمه وخلاصة القول فيها ان العمل
بالقطع اذا كان موافقا للامارة ففي الاجزاء وعدمه قولان مبنيان على ان موافقة الامر الظاهري يقتضي الاجزاء ام لا
كل على مذهب وان كان مخالفا للامارة فلا ريب في عدم الاجزاء لعدم كون الامر العقلي مقتضيا للاجزاء ولا يتفاوت فيما
ذكرنا بين القطاع وغيره ومما ذكرنا ظهر الايراد على المصنف قدس سره حيث فرض الاجزاء فيما كان القطع موضوعا ومحال
ان الكلام هنا كان في القطع الطريقي فتدبر **قوله** ثم ان بعض المعاصرين آه المراد من بعض المعاصرين هو صاحب
الفصول قدس سره حيث قال في مبحث الملازمة في مقام الرد على المحقق القمي ره حيث اجاب آية التعذيب
التي استدل بها المنكرون للملازمة بان دلالتها على ما ذكروه ظنية وهي لا تصلح لمعارضة ما ذكرناه من الدليل القطعي
فلا بد من تاويلها وصرفها عن ظاهرها آه بالتخصيص او تنزيلها منزلة الغالب الى آخر كلام المحقق القمي وقال
صاحب الفصول بان هذا الجواب على اطلاقه غير مستقيم وذلك لان استلزام الحكم العقلي للحكم الشرعي واقعيا كان
او ظاهريا مشروط في نظر العقل بعدم ثبوت منع شرعي عنده من جواز تعويله عليه ولذا يصح ان يقول المولى
الحكيم لعبده لا تعتمد في معرفة اوامري وتكاليفي على ما تقطع به من قبل عقلك او على ما يؤدي اليه حدسك بل
اقتصر في ذلك على ما يصل اليك مني بطريق المشافهة او المراسلة ومن هذا الباب ما افتى به بعض المحققين من ان
القطاع الذي يكثر قطعه بالامارات التي لا توجب عادة يرجع الى المتعارف ولا يعول على قطعه الخارج منه

فان

فان هذا انما يصح اذا علم القطاع او احتمل ان يكون قطعه مشروطا بعدم كونه قطاعا فيرجع الى ما ذكرناه من اشتراط حجية القطع
بعدم المنع الشرعي لكن العقل قد يستقل في بعض الموارد بعدم منع شرعي وقد لا يستقل بذلك لكن يستقل بحجية القطع في
الظاهر ما لم يثبت المنع انتهى كلامه وحاصل التوجيه ان مراد كاشف الغطاء قدس سره ان حجية القطع مشروط بعدم المنع
من الشارع وان القطاع اذا علم او احتمل ذلك فليس قطعه حجة اما في صورة العلم فمطلقا واما في صورة الاحتمال فليس
حجة واقعا ولكنه حجة في المرحلة الظاهرية وفيه اولا ان احتمال الخلاف لا يجامع مع القطع فضلا عن العلم بالخلاف
وثانيا ان التعليق في حكم العقل لا معنى له اذ العقل لا يحكم الا بعد احراز جميع الجهات وما تيسر له في بادي النظر من ذلك فهو
في الواقع تعبيد للموضوع وثالثا ان المثال مصادرة ان كان الحكم ثابتا للواقع المطلق وخارج عن المقام ان كان الحكم
ثابتا للواقع المقيد ورابعا يلزم عليه ان يكون القطع قابلا للجعل مع انه قدس سره في اول الكتاب اثبت حجيته بنفسه ولا
يكون قابلا للجعل وخامسا ان المنع من الشارع غير معقول لان منعه اما يتعلق بالصغرى بان يقول هذا الذي قطعت
بخمريته ليس بخمر فحينئذ يلزم تكذيب الشارع لان قوله مخالف لما قطع به او الى الكبرى بان يقول لا يجب الاجتناب عنها فيلزم التناقض
قوله والعجب ان المعاصر آه وجه العجب ان الكلام انما هو في القطع الطريقي ومثاله يعطي ان مراده من القطع هنا هو
ما اخذ جزءا من الموضوع فتدبر **قوله** الرابع ان المعلوم اجمالا آه فليعلم ان اتصاف بالاجمالي والتفصيلي انما هو باعتبار
المعلوم اذ العلم امر بسيط وحداني فلا يصلح ان يتصف بهما في حد ذاته نظير اتصاف العقل بالبداهة والنظرية
والكلام فيه يقع تارة في اعتباره وكفايته في اثبات التكليف به واخرى في انه بعد ما يثبت التكليف بالعلم الاجمالي
المعتبر وصار العلم الاجمالي منجزا للتكليف او بعد ما يثبت التكليف بالعلم التفصيلي فهل يكفي الامتثال بالعلم الاجمالي في
اسقاط التكليف مع امكان العلم التفصيلي او الظن التفصيلي او لا يكتفى به الا مع تعذر العلم او الظن التفصيليين
فلا يجوز فعل الصلوتين في ثوبين مشتبهين مع امكان الصلوة في ثوب طاهر فقدم المصنف قدس سره الكلام في الثاني
لقلة احكامه اعني كفاية العلم الاجمالي في الامتثال **قوله** فنقول مقتضى القاعدة جواز الاقتصار آه حاصله ان مقتضى
القاعدة جواز الاقتصار في مقام الامتثال على العلم الاجمالي والاحتياط مع امكان العلم او الظن التفصيليين بحكم
العقل والعقلاء اذ العقلاء لا يفرقون في مقام الامتثال بين العلم الاجمالي والعلم التفصيلي كما اذا امر المولى بشيء
وكان ذلك الشيء مرددا بين الشيئين او الاشياء واتى العبد بالشيئين الذين احدهما مامور به يعده العقلاء
ممتثلا ومطيعا كما اذا اتى ذلك الشيء بخصوصه اما في المعاملات بمعنى الاعم اعني ما لا يحتاج في تحققه الى قصد
الاطاعة والقربة فهو في غاية الوضوح لان المعاملات اسباب شرعية وترتب المسببات على
الاسباب قهري ولا يحتاج الى علم المكلف بالترتب ولا فرق في ذلك بين الشرع والعرف نعم ربما
يشكل في صحة معاملة الجاهل من جهة الشك في ترتب الاثر على ما يوقعه فلا يمكن له قصد الانشاء في العقود والايقاعات

الا انه يمكن ان القادح هو تعليق الانشاء لفظا لا ما كان الانشاء من غير تعليق وان كان المنشئ مترددا في ترتب الاثر عليه
شرعا او عرفا لمن يبيع البيع وهو لا يعلم ان المال له او ان المبيع مما يتمول او ان المشتري راض صحيح الا ان الظاهر
انه لا يقدح احتمال عدم ترتب الاثر اذا تحقق القصد الى التمليك العرفي كما اشار المصنف قدس سره الى ما ذكرنا كله في المكاسب
واما في العبادات اعني ما يحتاج في تحققها الى قصد الاطاعة والقربة فالظاهر تحقق الاطاعة اذا قصد الاتيان بشيئين
يقطع بكون احدهما مامورا به ولا يحتاج تحققها الى ازيد من ذلك وكفاية اتيان الفعل لداعي الامر في ذلك وما سيذكر من
الوجوه لاعتبار ازيد من ذلك كلها مدخولة كما يظهر على المتامل **قوله** ودعوى ان العلم بكون المأتي به مقربا آه اعلم ان هذا احد
الوجوه الدالة على عدم كفاية العلم الاجمالي والاحتياط في الامتثال بعد اشتغال الذمة بالعبادة وحاصله اعتبار العلم بكون المأتي به
مقربا حين الاتيان به وفيه ان هذه الدعوى لا شاهد لها بل الشاهد على خلافها لما سمعت من حكم العقلاء بتحقق الاطاعة
اذا قصد الاتيان بشيئين يقطع بكون احدهما مامورا به الوجه الثاني عدم تيسر قصد الوجه مع الاحتياط لكونه مفوتا له وفيه
عدم الدليل على اعتباره اذ المستفاد من الادلة اعتبار قصد القربة التي هي الروح للاجزاء الوجه الثالث عدم مشروعية الاحتياط
واتيان الفعل على وجه الاحتياط تشريع محرم وفيه ان الاحتياط غير التشريع اذ التشريع عبارة عن ادخال ما ليس من الدين في الدين
بقصد انه من الدين والاحتياط عبارة عن اتيان شيء برجاء انه من الدين وشتان الفرق بينهما **قوله** لكن الظاهر كما
هو المحكي عن بعض آه فاذا عرفت ما ذكرنا جواز الامتثال الاجمالي والاحتياط فهو لا يخلو اما مستلزم للتكرار كان يتوضأ
بوضوئين يقطع بكون احدهما بالماء المطلق ويصلي الى جهتين يقطع بكون احدهما قبلة ويصلي في ثوبين يقطع بطهارة احدهما
او غير مستلزم للتكرار كاتيان الصلوة مع السورة المحتمل وجوبها ونقل عن صاحب الحدائق ثبوت الاجماع على منع العمل
بالاحتياط فيما يستلزم التكرار وعن الحلي عدم جواز تكرار الصلوة في صورة عدم التمكن من العلم التفصيلي في ثوبين مشتبهين
فكيف مع التمكن ولعل ذلك هو المشهور بناء منهم على ما عرفت من اعتبار نية الوجه وقد عرفت ضعفه ايضا والاقوى
هو الجواز مطلقا وان كان الاحوط تركه واما الاحتياط الذي لا يستلزم التكرار فالظاهر عدم ثبوت الاجماع على المنع وان
نسب الى المشهور عدم الجواز ولعل كلامهم مبني على اعتبار نية الوجه ايضا وهو غير ممكن مع الاحتياط وفيه ما عرفت
من عدم الدليل من العقل والنقل على ذلك فالاقوى فيه الجواز مطلقا نعم عن الشهيدين في الذكرى والروض و
عن السيد الرضي قدس سره انه سأل اخاه المرتضى قدس سره فقال ان الاجماع واقع على ان من صلى صلوة لا يعلم احكامها
فهي غير مجزية والجاهل باعداد الركعات جاهل باحكامها فلا يكون مجزية واجاب المرتضى بجواز تغير الحكم الشرعي بسبب
الجهل وان كان الجاهل غير معذور والمستفاد من هذين الجليلين ثبوت الاجماع على بطلان صلوة من جهل
احكام الصلوة ولا ريب ان وجوب السورة وعدمها من جملة احكامها وفيه مع ان الاجماع المنقول فيه كلام
كما سيأتي ان شاء الله ان دعوى الاجماع في اصل المسئلة مناقشة ولها محمل آخر **قوله** وهل يلحق بالعلم
التفصيلي الظن التفصيلي آه مقابلة العلم التفصيلي للعلم الاجمالي يلاحظ فيها امكان حصول العلم التفصيلي

بخلاف

بخلاف مقابلة الظن التفصيلي له فانه اعم من الامكان والفعلية ضرورة عدم امكان مقابلة فعلية العلم التفصيلي
مع العلم الاجمالي لامتناع تحقق العلمين من الاجمالي والتفصيلي في محل واحد وخلاصة الكلام لبيان ما رامه المصنف ان
مقابل العلم الاجمالي اي الاحتياط اما هو الظن المطلق او الظن الخاص وعلى التقديرين اما يتوقف الاحتياط على
التكرار او غير متوقف عليه فالصور اربعة الاولى مقابلة الاحتياط للظن المطلق الثابت حجيته بدليل الانسداد
مع عدم توقفه على التكرار والاوجه فيه تقديم الاحتياط على الظن لان مقتضى ما افاده ادلة حجية الظن المطلق
جواز العمل بالظن في مقابلة الاحتياط لا وجوبه وحرمة العمل بالاحتياط فلا وجه لعدم جواز الاحتياط ومنه
يظهر وجه تعجب المصنف قدس سره ممن يعمل بالامارات بالظن المطلق ومع هذا يقول بعدم صحة عمل تارك طريقي التقليد
والاجتهاد بالاحتياط اذ العقل قاض به عند انسداد باب العلم بعد ابطال وجوب الاحتياط بالاجماع او بالعسر
والحرج وكيف يعقل عدم جوازه مع امكانه **الثانية** مقابلة الاحتياط بالظن المطلق مع توقفه على التكرار وفي
جواز تقديم الاحتياط عليه وعدمه وجهان ذكرهما المصنف والاوجه هو الاول لما عرفت **الثالثة** مقابلة الاحتياط
بالظن الخاص مع توقفه على التكرار فالظاهر تقديم الاحتياط عليه ايضا لان تقديم الاحتياط فيها وفيما سبق وفي
الرابعة مبني على اعتبار نية الوجه في العبادات وقد اشرنا عدم الدليل على اعتباره **الرابعة** مقابلة الاحتياط
بالظن الخاص مع توقفه على التكرار والظاهر ايضا تقديمه على الظن لما ذكرنا وان تحصيل الواقع بطريق العلم ولو
اجمالا اولى من تحصيل الواقع بالظن ولو كان تفصيلا والتحقيق في المقام يقتضي ان يقال ان الطريق الظني
اما ان يفرض فيه وجود مصلحة يتدارك بها مفسدة ترك الواقع او لا فعلى الثاني لا اشكال في جواز تقديم
الاحتياط بل اولويته اذ العمل به مشتمل على المصلحة النفس الامرية ودفع العقاب معا بخلاف العمل بالظن
لاشتماله على الثاني فقط وعلى الاول فظاهر المصنف قدس سره ترجيح غيره ايضا او لويته تقديم الاحتياط للصواب
خبر لعدم جريان الدليل المتقدم للاحتياط هنا لتدارك المصلحة الواقعية بالعمل بالظن على هذا الفرض **قوله** مع
امكان ان يقال انه آه لا يخفى ان غرضه هو تضعيف الاحتياط وتعيين العمل بالاشتغال التفصيلي ولو كان ظنا مطلقا
وادراج المقام في الاقل والاكثر عند الشك في المكلف به بدعوى ان المقصود من الامر بالمركب انما كان تحصيل عنوان
من العناوين كالتبري او غرض من الاغراض ودار محصله بين الاقل والاكثر كان الواجب في مثله هو الاحتياط كما
حقق ذلك في بحث اصالة البرائة وما نحن فيه كذلك لحصول الشك في البرائة باتيان الواجب وايجاده في ضمن
امرين بعد القطع بكون الداعي للامر هو التعبد بخلاف ما لو اتى به على وجه التعبد بخصوصه متميزا عن غيره اذ به يحصل
القطع بالبرائة بحكم العقل فلا حاجة الى التمسك بالاصل في اثبات ذلك كما صدر ذلك عن المصنف لان حكم العقل
بوجوب تحصيل القطع مترتب على نفس الشك كما هو القاعدة في كل مورد شك في البرائة بعد ثبوت اصل التكليف
وقد حقق ذلك قدس سره مرارا فتدبر جيدا **قوله** وهذا ليس تقييدا في دليل آه والوجه في ان قصد القربة والوجه
وامثالهما كيفية من الامور التي يعقل اخذها في المكلف به حتى يتمسك باطلاق المادة او الهيئة بل امر

ادركنا ما بملاحظة المقامات وخصوصيات خارجية لعقولنا وعلمنا انها اغراض للشارع من الامر وقد يقال وجه عدم التقييد هو التمسك
بالاصول العملية ولا يخفى ان الاصول اللفظية واردة على الاصول العملية وفيه تامل ظاهر قوله ح فلا ينبغي بل لا يجوز
ترك الاحتياط اه لو صح انه اذا فرض ان المذكور هو المقتضي لعدم جواز الاحتياط والغاء الظن لا يجوز للمكلف اذا اراد
التكرار للاحتياط والاطمينان ان يترك الاحتياط بان يحصل الواقع بظنه المعتبر بان ينوي الوجه المطابق له ثم يأتي بالمحتمل
الاخر قربة الى الله واي ضرر ان المكلف لو اراد الاحتياط في العبادة في الفرض فعليه ان يعمل اولا بما هو مقتضى الظن
ثم يأتي بالاخر على وجه القربة المطلقة قوله لعدم وجوبه اه لا يقال يمكن تحصيل قصد الوجه بقصد الاستحباب بعد فرض
عدم وجوبه فان الاحتياط مستحب لانا نقول ان ادلة رجحان الاحتياط لا تثبت استحبابه شرعا كما سيأتي في هذا الكتاب
قوله وسيأتي في ذكره عند الكلام اه مرجع الضمير مفهوم نية الوجه اذا كان اتيان الفعل على وجه الاحتياط وليس المرجع هو
كلام السيد ابي المكارم لعدم صحة الحوالة ح فافهم ثم على القول باعتبار قصد الوجه يحدث فرع وهو انه لا باس ان نفرض صحتها
انه اذا امكن المكلف رفع الشبهة من جهة ولم يمكن له رفعها من جهة اخرى كان يكون له ثوب طاهر مشتبه بين الاثواب
ويكون في مكان كانت القبلة عليه مشتبهة فهل يجب عليه رفع الشبهة من الاول بتحصيل الثوب الطاهر او لا الاقوى انه واجب
لقوله ع الميسور لا يسقط بالمعسور وما لا يدرك كله لا يترك كله واذا امرتكم بشيء فأتوا به ما استطعتم نعم الثاني
انه اذا كان رفع الشبهة من جهة مستلزما للاشتباه من جهة اخرى مثل ان يكون له ثوب طاهر اشتبه بثوب
نجس ولكن القبلة معلومة وكان رفع الاشتباه من جهة الثوب مستلزما للاشتباه من جهة اخرى وهي جهة القبلة فهل
يجب عليه رفع هذه الشبهة او لا والاوجه انه يلاحظ مراتب التكرار في الكثرة والقلة فيؤخذ بما يوجب اقل
التكرار ان امكن والا فله التخيير بين رفعها وعدمه فافهم قوله فنقول ان للعلم الاجمالي صور كثيرة اه لان الاجمال الطارئ اما
من جهة متعلق الحكم وموضوعه مع تبين اصل الحكم واما من جهة الحكم مع تبين متعلقه وموضوعه واما من جهة الحكم والمتعلق
جميعا ثم ان منشأ الاشتباه في كل واحد منها اما هو خطاب الشارع او الامور الخارجية كغفلة المكلف او
نسيانه فان كان منشأ الاشتباه والاجمال هو خطاب الشارع فيسمى تلك الشبهة بالشبهة الحكمية والمرادية
وان كان منشأ الاشتباه هو الامور الخارجية فيسمى تلك الشبهة بالشبهة الموضوعية والمصداقية ولتوضيح
هذه الاقسام نذكر امثلة واما امثلة القسم الاول ان يتبين الحكم ففيما كان منشأ الاجمال خطاب الشارع
كما اذا شك ان حكم الوجوب في يوم الجمعة متعلق بالظهر او بالجمعة وفيما كان منشأ الاشتباه الامور الخارجية كما اذا
حلف على وطي احدى زوجاته فاشتبهت المحلوفة عليها ومنشأ الاشتباه هنا هو غفلة الحالف او نسيانه واما
امثلة القسم الثاني ان يتبين الموضوع والمتعلق بدون الحكم ففيما كان منشأ الاشتباه خطاب الشارع كقرائة
المأموم خلف الامام المرضي من انها واجبة او مستحبة او مكروهة او محرمة فان منشأ الاشتباه والاجمال هنا هو
خطاب الشارع ولذا اختلف كلمات الفقهاء في هذه المسألة وكالاستعاذة قبل التسمية في الركعة الاولى
من انها واجبة او مستحبة وفيما كان منشأ الاشتباه هو الامور الخارجية كما لو شك في ان هذه المرئية القبلة

بان لم يعلم ان التي حرم وطيها بالحلف او من التي وجب وطيها بالحلف فان الاشتباه هنا لغفلة المكلف او نسيانه
واما امثلة القسم الثالث وهو ما كان الاشتباه في الحكم والموضوع معا ففيما كان منشأ الاشتباه هو خطاب الشارع فلم
يوجد له مثال واقعا في الشريعة نعم يمكن فرضه على القول بان الجمعة والظهر في يوم الجمعة احدهما حرام ذاتي والاخر واجب
عينا فان الاشتباه حصل من خطاب الشارع فافهم وقد يمثل له بالاناءين المشتبهين في الشبهة المحصورة
بناء على ان استعمال احدهما واجب للطهارة واستعمال الاخر حرام ذاتي للنجاسة وفيه نظر لان حرمة الاستعمال
على فرض التسليم انما هو حرمة تشريعية لامكان الاحتياط في استعمالها للطهارة بان يتوضأ باحدهما
ثم يغسل اعضاء الوضوء ثانيا ببعض الماء الاخر الذي لم يتوضأ منه بعد ثم يتوضأ ببقية هذا الماء والاولى غسل
الاعضاء منه ثم يغسل اعضاء الوضوء ببقية الماء الاول هذا اذا لم يكن قصد الوجه والتعيين شرطا في الوضوء ولكن
الاحتياط بوجه اخر ليس هذا موضع ذكره ويؤيده ما ذكرنا ما حكي عن الصدوق ووالده في الفقيه والرسالة
والشيخين في النهاية والمقنعة من وجوب اراقتهما والاتيان جميعا ثم التيمم وحكي ذلك عن الاردبيلي
ميلا لا جزما وفيما كان منشأ الاشتباه هو الامر الخارجي كغفلة المكلف او نسيانه فكما اذا حلف على
وطي طائفة من زوجاته وحلف على عدم وطي طائفة اخرى واشتبهت الطائفة المحلوفة على الوطي كلها
او بعضها على الطائفة المحلوفة على عدم وطيها كلا او بعضا فتدبر قوله احدها انك قد عرفت في
اول اه لا يخفى عليك عدم الحاجة الى تعرض ذلك الامر لما ذكر قدس سره في اول المبحث بان الكلام في
العلم الاجمالي انما هو في مقامين الاول في اثبات التكليف به والثاني في كفايته في مقام الامتثال ضرورة
عدم صلاحية العلم الموضوع لشيء منهما فتدبر قوله الا انه قد ورد في الشرع موارد يوهم خلاف ذلك
بل قد ورد في الشرع موارد يظهر منها في بادي النظر خلاف ذلك لا انها مخالف لذلك حقيقة ولذا قال
قدس سره يوهم خلاف ذلك قوله منها ما حكم به بعض فيما اذا اختلف الامة على قولين ولم يكن اه حيث
قالوا في مبحث الاجماع المركب ان الامة اذا اختلفوا على قولين ولم يدل على احدهما دليل قطعي او ظني يرجح
على الاخر فالمحكي عن الشيخ في العدة بان للامامية في المسألة قولان احدهما اسقاط القولين والتمسك
بمقتضى العقل من اصالة الاباحة او اصالة الحظر على اختلاف مذاهبهم وثانيهما التخيير في اختيار احدهما
والشيخ قدره القول الاول بانه طرح قول الامام واختار الثاني وكيف كان ان القولين بناء على
كون مختار الشيخ هو التخيير الواقعي مخالفان للحكم الواقعي المعلوم وجوده بين القولين قوله ومنها حكم
بعض بجواز ارتكاب كلا المشتبهين اه اعلم ان جواز ارتكاب الجميع دفعة لم يعلم بل لم يعهد من
الاصحاب به قول ضرورة صيرورة الشبهة ح محرما بالعلم التفصيلي ولعل ما في العبارة بالاشتباه
كان من باب سهو القلم قوله ومنها الحكم بانفساخ العقد المتنازع في تعيين ثمنه اه لا يخفى عليك
ان الحكم برد الثمن والمثمن الى كل واحد من المشتري والبائع في المتنازعين بعد التحالف مخالف للعلم

التفصيلي لا لحكم بالانفساخ لما ستعرف منه قدس سره انه علاج للواقعة فتدبر قوله احدها كون العلم التفصيلي
اه هذا احد الوجوه التي يمكن ان يجاب به في الشبهة المحصورة ويمكن ان يجاب للشيخ ان الاستثناء وهذه الصورة
على القول بجواز ارتكاب التدريجي لا يحتاج الى البيان لوضوح ان التمسك باصالة البراءة انما يكون في موارد
لا يكون اصل موضوعي في البين والاصل الموضوعي موجود في المقام وهو اصالة عدم التذكية ولعل ان النزاع
فيها انما هو في الحكم التكليفي من جهة العقاب وعدمه واما الحكم الوضعي فبالاتفاق على ترتب الاثار عند
العلم بسببه كالنجاسة عند ارتكاب الملاقي للمشتبهين بالنجس والضمان في المشتبهين عند الكل وحرمة
وعدم انتقال المال بقدر المقابل للمشتبه فيما نحن فيه فيتوقف اباحة الوطي على اجازة صاحبها
قوله وكذا من احل له اخذ الدار اه فليعلم ان الاشكال الذي يعرض هنا تارة بالنسبة الى جواز حكم الحاكم
بالتنصيف بانه كيف يحكم بالتنصيف مع علمه بصدق احدهما وكذب الاخر واخرى بالنسبة الى جواز
شراء الثالث مع علمه بكذب احدهما اما الاول فنقول اولا ان حكم الفقهاء بالجواز انما هو اذا لم
يعلم كذب احدهما دون ما اذا علم بكذب احدهما ولئن اغمضنا عن ذلك وقلنا بشمول اطلاق كلامهم
الصور كلها فنقول ثانيا ان وظيفة الحاكم انما هو رفع الخصومة بالقواعد المقررة غاية ما في الباب
يلزم المخالفة الالتزامية واما ثانيا فانا نمنع اولا جواز شراء الثالث مع علمه بكذب احدهما وثانيا انه
بحكم الظاهري في حق كل احد نافذ واقعا حتى الاخر ايضا فان من كان في يده مال مستندا الى حكم الحاكم
فلا باس ان يشتريه منه وثالثا ان جواز الشراء للثالث انما هو للصلح القهرية ورابعا ان جواز
الاشتراء منهما له من جهة الشركة القهرية الحاصلة باحتمال المشتري صدقهما او باحتمال الاختلاط كما ذكره
بعض الاعاظم وغير ذلك من الاجوبة التي ليس هذا موضع ذكرها قوله كمسألة اختلاف الامة على قولين
وفيه منع لزوم مخالفة العلم التفصيلي على القول بالتخيير في العمل غاية ما في الباب انه مخالفة التزامية فلا ضير فيه لا يقال
ان التخيير وان كان لا يستلزم منه المخالفة العملية دفعة ولكن يلزم منه المخالفة العملية تدريجا ولا فرق في حرمة المخالفة العملية
بين الدفعي والتدريجي لان لزوم المخالفة العملية على تقدير ان يكون التخيير استمراريا مسلم بخلاف ما اذا كان بدويا كما نحن فيه
من قبيل الاخير فتدبر قوله اذا عرفت هذا اه حاصل الكلام ان الاشتباه والشبهة بعد العلم الاجمالي بالتكليف
يتصور على وجهين لان التردد والاشتباه اما في المكلف كمسألة الخنثى او في المكلف به كمسألة واجدي المني في
الثوب المشترك والاول ينقسم على قسمين لان المفروض فيما اذا كانت الشبهة في المكلف هو كون الحكم معلوما على
التفصيل وكان الاشتباه واقعا في موضوع ذلك الحكم وكان الموضوع مرددا بين شخص او شخصين فح فاما ان
يكون الموضوع شخصا واحدا مرددا بين الموضوعين المعلومين حكمهما كالخنثى فانه شخص واحد مردد بين موضوع
الرجل والمرئة واما ان يكون الموضوع واحدا مرددا بين شخصين كواجدي المني في الثوب المشترك فان موضوع
الجنب الذي تعلق عليه الامر بالغسل واحد مردد بين الشخصين وسيأتي حكمهما على التفصيل والثاني ان فيما كان

الشبهة والترديد في المكلف به ينقسم الى اقسام اربعة لان الشبهة ح لا يخلو فاما ان يكون الشبهة موضوعية او حكمية
وعلى تقدير كل واحد من هذين القسمين فالمخالفة المحتملة اما تخالف الالتزام او تخالف العمل فالصور اربعة فلا بد من التكلم
في جميع هذه الاقسام فنقول اما المخالفة العملية فلا تجوز اتفاقا ظاهرا واما المخالفة الالتزامية فقد اختلفوا في جوازه
وقد ذهب المصنف وبعض من تبعه على الجواز والمشهور على العدم وقبل الدخول في تحقيق الصور لا بد من تمهيد مقدمة
وذكر مطالب اعانة على المقصود وهي ان المانع من اجراء الاصل البرائة هل هو نفس العلم الاجمالي لان مجرى الاصل
هو الشك لا العلم او الحكم المجعول من الشارع في تلك الواقعة بان كان ذلك الحكم منافيا لمقام الاصل الذي هو عدم
الحكم او الطاعة والمعصية اذ الغرض من تلك الاحكام ليس الا العمل واجراء الاصل ينافيه فان قلنا بان المانع
من اجراء الاصل هو نفس العلم الاجمالي بملاحظة ان مجرى الاصول ومورده ما هو الشك لا العلم والمفروض في المقام هو
العلم غاية الامر انه علم اجمالي لا التفصيلي والمفروض ان العلم الاجمالي ليس كالشك الغير الملزم بل هو موجب للتكليف
ومنجز له فلا يجوز المخالفة مطلقا لانه لا فرق ح في عدم جواز المخالفة بين الالتزامي والعملي وبين كون الشبهة موضوعية
او حكمية والوجه واضح اذ المفروض ان المانع من اجراء الاصل هو نفس العلم الاجمالي وهو موجود في جميع تلك
الصور الاربعة وان قلنا بان المانع من اجراء الاصل هو الحكم المجعول من الشارع في تلك الواقعة فمقتضاه ح هو
التفصيل والتفرقة بين الشبهة الموضوعية والحكمية ويقال بجواز المخالفة في الاول وهو الشبهة الموضوعية مطلقا سواء
كانت المخالفة عملية او التزامية وبعدم جواز المخالفة في الثاني وهو الشبهة الحكمية مطلقا كذلك لان المفروض ان
المانع من اجراء الاصل هو الحكم المجعول من الشارع في تلك الواقعة وهو انما يتصور في الشبهة الحكمية لا الموضوعية لان
في الشبهة الموضوعية لم يكن حكما حتى يكون مانعا من اجراء الاصل لان الموضوع لما صار مرددا بين شيئين
فباصالة العدم يرتفع الموضوع فلا يبقى موضوع حتى يتعلق به الحكم المانع من اجراء الاصل البرائة واما في الشبهة
الحكمية ليس كذلك لان الشبهة الحكمية انما هي بعد تحقق تبان الموضوع وتحققه وانما وقع الاشتباه في الحكم فلا يجري
الاصل لان المفروض ان المانع من اجراء الاصل هو الحكم المجعول من الشارع في تلك الواقعة وهو موجود فلا يجوز
فيها المخالفة مطلقا لا بحسب الالتزام ولا بحسب العمل تعويلا على الاصل لعدم جريان الاصل اذ الاصل لا يخرج موردا من
موضوع التكليف وهو باق في وجه التكليف وان قلنا بان المانع من اجراء الاصل هو الطاعة والمعصية فمقتضاه
ح هو التفصيل والتفرقة بين المخالفة الالتزامية والعملية ويقال بجواز المخالفة الالتزامية مطلقا موضوعية كانت
الشبهة او حكمية وبعدم جواز المخالفة العملية مطلقا كذلك لان الغرض من جعل الاحكام الفرعية والمناط فيها هو العمل
لا الاعتقاد والالتزام فالذي لا يجوز المخالفة فيه انما هو المخالفة العملية فاذا فرض عدم لزوم المخالفة من حيث
العمل بل كان العمل واقعا على طبق احدهما فح لا ضير في المخالفة الالتزامية لعدم نقض الغرض ولانه لا تعد هذا
مخالفة ظاهرا وظاهر المصنف هو الاخير كما ذكرنا واما المطلب الاول في بيان ان محل النزاع في اي نوع
من التكاليف فاعلم ان الاحكام الشرعية على ثلثة انواع نوع ان نفس الاعتقاد فيها مطلوب بالذات كالعقائد

من التوحيد والنبوة والامامة والمعاد وغير ذلك من خصوصيات العقايد ونوع ان الاعتقاد فيها ليس مطلوبا بالذات
بل الاعتقاد شرط لصحتها كالتعبديات من الاحكام وليس النزاع فيهما جميعا لان المخالفة فيهما تضر قطعا اما
في الاول فلان المخالفة فيها موجبة للارتداد والانكار واما في الثاني فلان المخالفة فيها موجبة لعدم وقوع العمل
لان المفروض ان الاعتقاد فيها شرط لصحتها ونوع ان الاعتقاد ليس فيها مطلوبا اصلا لا بالذات ولا على
نحو الشرطية بل لو اعتقد عدمه فضلا فقد يقع صحيحا كالتوصليات مثل غسل الثوب ونحوه وهو محل النزاع
في انه هل يجوز المخالفة الالتزامية فيها دون العملية او لا يجوز المطلب الثاني في معنى الالتزام فاعلم انه يتصور للالتزام
معان متعددة احدها كون الالتزام عبارة عن التدين بحقية كلما جاء به النبي ص وهو بهذا المعنى واجب مطلقا لا تجوز
المخالفة فيه مطلقا لان المخالفة فيه موجبة للارتداد والانكار ثانيها كون الالتزام عبارة عن العزم بالفعل والترك
بكلما جاء به النبي ص ففي الواجبات هو العزم بالفعل وفي المحرمات هو العزم بالترك وهو بهذا المعنى محل الكلام فيما
بين الاصحاب فقال بعضهم بوجوبه وعدم جواز المخالفة فيه لانه من لوازم الايمان وقال بعضهم بعدم وجوبه و
تحقيق المسئلة موكول الى محله في الاصول فهما ليسا من محل النزاع في شيء ثالثها الالتزام بكل ما جاء به الشرع
بان يجعل كل ما اوجبه واجبا وكل ما ندب به مندوبا وكل ما حرمه حراما بان يعتقد وجوب كل ما اوجبه الشارع وندب كل
ما ندبه وحرمة كل ما حرمه وهذا المعنى هو محل النزاع بالنسبة الى الواجبات التوصلية في انه هل هو واجب ولا يجوز مخالفته
ام ليس بواجب بل يجوز مخالفته المطلب الثالث في تحرير محل النزاع في ان محل النزاع في اي قسم من الواجبات فاعلم
ان المعلوم بالاجمال الدائر امره بين الوجوب والحرمة اما ان يكونا توصليين واما ان يكونا تعبديين او مختلفين
والمختلفين ينقسم على قسمين لانه اما ان يكون الطرفان معلوما على التفصيل في ان احدهما توصلي بالتعيين والاخر
تعبدي كذلك واما ان يكون الطرفان مبهمين بان يعلم بكون احدهما توصليا والاخر تعبديا ولكن لا يعلم على التفصيل
بكون ايهما توصليا وايهما تعبديا لا اشكال في دخول التوصليين في محل النزاع مع اتحاد زمانهما كما انه لا اشكال في خروج
التعبديين عن محل النزاع مطلقا وانما الاشكال في المختلفين ولكن الامر فيه سهل عند كون احدهما تعبديا على
وجه الابهام لدخول الفرض في محل النزاع بلا مئونة تكلف واما اذا كان احدهما المعين تعبديا فصرح
المصنف هنا وفي مبحث البرائة بخروجه عن محل النزاع كالتعبديين واورد عليه بمنع ذلك على اطلاقه
اذ قد يختار المكلف الاتيان بما يكون موافقا للحكم التوصلي فلا يقطع بالمخالفة من حيث العمل وحكي عن
المصنف في الدرس الجواب عن ذلك بان مراده من استلزام المخالفة الالتزامية المخالفة العملية في هذه الصورة
ليس على وجه الايجاب الكلي بل المراد هو الاستلزام في الجملة وهذا القدر كاف في عدم جواز المخالفة الالتزامية
فتدبر جيدا **قوله** مع اتحاد زماني الوجوب والحرمة آه والوجه في ذلك هو استلزام مخالفة الالتزامية
المخالفة العملية مع اتحاد زماني الوجوب والحرمة كان يلتزم باباحة وطي المرئة المردد بين التحريم والوجوب

تعبير راجح

في الزمانين

في الزمانين **قوله** مع عدم كون احدهما آه لعدم حصول الامتثال في العبادات مع قصد الاباحة اذ حصوله مشروط
بالقربة وهو لا يجامع مع الاباحة **قوله** كترك الطهور آه كترك الطهور والجمعة معلقا يوم الجمعة مع انه علم بوجوب
احدهما **قوله** او بين حكمين لموضوعين كطهارة البدن آه والمراد بالحكمين هو الطهارة وبقاء الحدث والمراد
من الموضوعين هو البدن وباطن الانسان وتوضيح ذلك ان كلا من الطهارة والنجاسة ينقسم الى ظاهري
وباطني فالنجاسة الظاهرية هي التي يعبر عنها بالخبث والنجاسة الباطنية هي التي يعبر عنها بالحدث
وهو عبارة عن الاثر الحاصل للمكلف عند عروض احد اسباب الوضوء والغسل والتيمم المانع من العبادة
المشروطة بها المتوقف رفعه على النية والطهارة المقابلة للنجاسة بمعنى الاولى يعبر عنها بالغسل
بالفتح والطهارة المقابلة للنجاسة بمعنى الثانية يعبر عنها بالوضوء والغسل والتيمم ومعنى كون الطهارة
او النجاسة باطنية يعني انها خبث لم يظهر منها اثر في ظاهر البدن وان كان حدوثها بواسطة سبب
الاسباب فكانها قد تعلقت حقيقة بباطن الانسان وحقيقته وهو النفس والروح لا بمعنى انها من
الكيفيات النفسانية القائمة بالانسان كالعلم والادراك بل بمعنى ان لها مدخلية وتاثيرا في مقام
تكميل رتبة الانسان كسائر الصفات الرذيلة من البخل والحسد فتدبر **قوله** لمن توضأ غفلة بمائع
آه وجه التقييد ان الوضوء بالمائع المردد بين الماء والبول مع الالتفات بانه كذلك غير معقول كيف ومن
شرائطه هو قصد القربة وهو غير ممكن في الفرض كما لا يخفى فيكون الوضوء فاسدا فلا يكون هذا من صور الدوران
بين الحكمين كما لا يخفى **قوله** آه في الشبهة الموضوعية فلان آه والمنسوب الى المشهور هو عدم جواز المخالفة
الالتزامية فيها لوجوه كلها مدخولة ولعلنا نتعرض لبعضها في طي كلمات المصنف وصرح المصنف بجوازها مستدلا
بالدليل وتوضيح ما استدل قدس سره به هو ان الحكم لا بد له من موضوع محقق ضرورة قيامه به لانه كالاعراض
ولا بد له من محل يقوم به فاذا انبنى على عدم تحقق الموضوع ولو بحكم الاصل لم يلزم طرح الحكم اذ مقتضى دليله هو
ثبوته في الموضوع والمفروض عدم تحقق الموضوع فيكون الاصل الجاري في الموضوع في الحقيقة حاكما على دليل
ذلك الحكم ففي المثال المذكور بعد اجراء الاصلين يثبت عدم تعلق الحلف باحد الامرين فلا يبقى مجال
على وجوب الوفاء بالحلف **قوله** واما الشبهة الحكمية فلان الاصول آه وحاصل المراد هو ان الاصل الجاري
في هذه الصورة وان كان منافيا لنفس الحكم المعلوم اجمالا ولا يخرج الموضوع عن موضوع ذلك الحكم الواقعي
كما يخرجه في الشبهة الموضوعية الا ان الحكم الواقعي المعلوم اجمالا لا يترتب عليه اثر غير وجوب الاطاعة
وحرمة المعصية والمفروض ان من اعمال الاصل لا يلزم مخالفة عملية ليتحقق المعصية لان وجوب
الالتزام مع قطع النظر عن العمل غير ثابت اذ المسئلة ليست من العقايد حتى يكون نفس الاعتقاد

حتى يكون نفس الاعتقاد فيها مطلوبا بالذات بل من المسائل الفرعية والالتزام في الفرعيات انما يكون مقدمة
للعمل مثلا فاذا فرض وجوب شيء ولم يلتزم به المكلف لكنه فعله لا لداعي الوجوب لم يكن عليه شيء اذا لم يكن
تعبديا كما هو المفروض فضلا عن كون حكم الشيء معلوما بالاجمال فتدبر **قوله** ولو فرض دليل عقلا او نقلا
آه توضيح العبارة بحيث يظهر مراد المصنف قدس سره يتوقف على بيان شيئين الاول ان الاحكام الالهية
على انحاء احدها ما يكون الاعتقاد فيها مطلوبا بالذات كالاصول الاعتقادية كما ذكرنا سابقا ولا ريب في وجوب
الالتزام فيها والتدين بها وعدم جواز المخالفة الالتزامية فيها لما ذكرنا سابقا وثانيها ما لا يكون الاعتقاد
مطلوبا فيها كذلك بحيث يتحقق ذلك بدونه بل الالتزام خلافه لا يضر كالواجبات التوصلية التي يكون المطلوب
فيها هو وقوع الفعل كيفما اتفق كما ذكرنا سابقا وثالثها ما يكون الاعتقاد والالتزام شرطا في تحققها بحيث
لو جرد عنه لم يقع على وجهه كالواجبات التعبدية التي اخذ فيها اعتبار قصد القربة التي لا يتحقق
الا بالالتزام والتدين بها كما ذكرنا سابقا الثاني ان للالتزام مراتب الاولى التدين بحقية كلما جاء به
النبي ص والاعتقاد به الثانية العزم على الفعل والترك بما اتى به النبي ص بعد تحقق المرتبة الاولى الثالثة التدين
بالعناوين المجعولة من قبل الشارع بعد تحقق المرتبتين الاوليين بان يجعل ما اوجبه واجبا وما ندبه ندبا
الرابعة قصد العنوان في مقام العمل ويعبر عنه بقصد الوجه كما ذكرنا كل ذلك سابقا فاذا عرفت ذلك فكلام
المصنف قدس سره انما هو في الالتزام بالمعنى الثالث في القسم الثاني من الاحكام الذي لا يكون الاعتقاد فيها
مطلوبا اصلا وهو الواجبات التوصلية اذ لا شك في وجوب الالتزام بالمعنى الاول للآيات والاخبار
وكذا بالمعنى الثاني ان قلنا بان العزم على الواجبات والمحرمات لازم كما هو مذهب بعض الاصحاب
وان كان لا يخلو عن مناقشة كما هو المحرر في الكتب الاصولية وكيف كان وان كان بعض كلمات المصنف يشعر
بان محل النزاع هو الالتزام بالمعنى الرابع كقوله قدس سره الا انه فعله لا لداعي الوجوب لكنه لا بد ان يحمل
على بيان صورة الفعل الواجب على وجه يخلو عن الالتزام بالوجوب نظرا الى ان المكلف لو اراد الاتيان
بالفعل بداعي الوجوب لم ينفك ذلك عن الالتزام به بالمعنى الثالث لئلا يختلف كلامه في المقام ويظهر
والظاهر عدم الدليل عقلا ونقلا على وجوب الالتزام بهذا المعنى بالنسبة الى الحكم الواقعي ولئن فرض
فرض الدليل على ذلك لم ينفع للخصم في المقام اعني صورة العلم الاجمالي بالحكم لانه اذا اجرى الاصل بالقياس
الى الحكمين المحتملين ولم يلتزم باحدهما لم يكن في ترك الالتزام طرح لما دل على وجوب الالتزام بالحكم الواقعي
اذ هو متفرع على وجود موضوعه والفرض انتفائه بحكم الاصل فاصالة عدم كل من الحكمين وان كانت
منافية للعلم الاجمالي الا انها حاكمة بل واردة على ادلة وجوب الالتزام بالحكم الشرعي لرفعها الموضوع
كالاصل الجاري في الشبهة الحكمية فافهم **قوله** ولكن التحقيق انه لو ثبت هذا آه ملخصه

ملخصه

ملخصه انه لو فرض قيام الدليل على وجوب الالتزام بحكم الله تعالى حتى مع العلم الاجمالي فلم يجز اجراء الاصل لكونه مخالفا
للخطاب التفصيلي وهو وجوب الاخذ والالتزام بحكم الله تعالى وهو غير جار حتى في الشبهة الموضوعية فيخرج المقام عن المخالفة الالتزامية
فيصير المخالفة العملية وفيه نظر بما اشار اليه في مبحث اصالة البرائة من انه لو دل الدليل على وجوب الالتزام فانما يدل على
وجوب الالتزام بالنسبة الى الحكم الواقعي ولا يلزم من الرجوع الى الاصل ترك الالتزام بهذا المعنى او الحكم بالاباحة
الظاهرية لا ينافي الالتزام بكون حكم الواقعي احد الحكمين اذ الالتزام به متحقق في الواقع فتدبر جيدا **قوله** ويمكن ان
يقرر دليل الجواز بوجه آخر آه وحاصل هذا الوجه هو ان التكليف بوجوب الالتزام وعدم جواز المخالفة اما مستلزم للتكليف
بما لا يطاق او يستلزم تحصيل الحاصل وكلاهما قبيح عقلا على المولى وبيان ذلك هو ان وجوب الالتزام ان كان بالقياس
الى احدهما المعين واقعا فيلزم الاول وان كان بالنسبة الى احدهما المخير فهو اما بذلك الخطاب او بخطاب آخر فان كان
بالخطاب الاول ففيه مضافا الى انه يلزم استعمال اللفظ في اكثر من معنى واحد يلزم اجتماع التعيين والتخيير في الشيء الواحد
الشخصي لا يقال انه لا ينافي في الجمع بين التخيير الظاهري والتعيين الواقعي لانا نقول بان المراد على الظاهر هو التخيير الواقعي
لا الظاهري وان كان بالخطاب الثاني ففيه مضافا الى انه لا دليل عليه انه غير معقول لحصول مضمون ذلك الخطاب
المفروض كونه توصليا بالفعل او الترك تخييرا من دون حاجة الى خطاب آخر فيكون الخطاب الآخر تحصيلا للحاصل
والفرق بين هذا الدليل وما تقدم واضح **قوله** الا ان يقال ان المدعى للخطاب التخييري آه قد اراد الجواب من
قبل الخصم بالالتزام بالشق الثاني وهو كونه بخطاب آخر ودفع محذور تحصيل الحاصل بان يقال ان مراد المدعى للخطاب التخييري
هو ان يكون صدور الفعل والترك مع الالتزام بالحكم لا على سبيل الاتفاق من دون الالتزام بالحكم ولا ريب
انه غير حاصل قبل ذلك الخطاب وبما ذكرنا في حل العبارة يظهر ضعف ما يتوهم هنا بان فرض البحث انما هو
في دوران الامر بين الحكمين التوصليين فكيف يقال بان يقصد منه التعبد الى آخر كلامه ووجه الضعف هو ان مراده من
التعبد انما هو الالتزام كما عرفت لا التعبد المصطلح ولعل الى هذا اشار بقوله فافهم فتدبر **قوله** اما دليل وجوب الالتزام
آه لا يخفى ان هذا احد الادلة التي استدل للمشهور من عدم جواز المخالفة الالتزامية وفيه انه ان اريد ان
الالتزام والتدين بالحكم الواقعي من حيث هو واقع واجب شرعا بمعنى انه لا بد ان يلتزم ويعتقد بان لله تعالى في كل
واقعة حكما فهو مسلم ولكن لا ربط له بالمقام لانه خارج عن محل النزاع وان اريد ان الالتزام بالوجوب او الحرمة
في تلك الواقعة المبتلى بها واجب فهو ممنوع اذ الالتزام والتدين انما يجب بخصوص الوجوب او الحرمة
اذا علم تفصيلا ومع انتفاء العلم التفصيلي لا يعقل الالتزام وليس نفس الالتزام حكما شرعيا حتى
يجب مراعاته وبعبارة اخرى ان وجوب الالتزام بما جاء به الشرع لا يثبت الا الالتزام بالحكم الواقعي
على ما هو عليه لا الالتزام باحدهما تخييرا عند الشك فتدبر ومن الادلة التي اقاموا على وجوب الالتزام
هو ان مقتضى فحوى الاخبار العلاجية الواردة في الخبرين المتعارضين هو حكم الشارع فيهما بالتخيير انما هو

وجوب الالتزام في المحتملين اذ من الممكن عدم صدور كل واحد منهما عن الحجة ومع ذلك حكم فيه بالتخيير بخلاف ما نحن فيه فان احد
الطرفين مطابق للواقع قطعا فيجب الالتزام به بالطريق الاولى وفيه ان قياس المحتملين بالمتعارضين فاسد لان
القول بالحجية تخييرا اما من باب الموضوعية والسببية كما نسب ذلك الى الكل من اعتبر الوثوق بالنسبة الى المخبر بان يكون
قيام الخبر على وجوب شيء سببا شرعيا لوجوبه على المكلف ظاهرا مع كونه مشتملا على مصلحة متدارك بها اوازيد على
مصلحة الواقع يتدارك بها مصلحة الواقع لو فات الواقع عن المكلف بسببه لئلا يلزم تفويت الواقع على المكلف فح
يصير المتعارضان من قبيل السببين المتزاحمين ولم يمكن الاخذ بهما معا في مقام الامتثال فيحكم الشارع فيهما بالتخيير
بل نقول ان حكم الشارع امضاء للطريقة العقلائية ضرورة انهم يحكمون في امثال المقام بالتخيير بخلاف ما نحن فيه
فانه ليس هناك حجتان يقال فيه بالتخيير واما ان كان القول بالحجية تخييرا من باب الطريقية كما نسب ذلك الى الكل من اعتبر الوثوق
بالنسبة الى الخبر ولا يكون في البين الا مصلحة الانقياد والقاعدة المقررة في تعارض الطرفين اما هو التساقط
والرجوع الى الاصل ولكن الشارع حكم بالتخيير فاذا كان التخيير على خلاف الاصل فيقتصر على مورده فالمحتملات
خارج فتدبر **ومنها** ان العلم بثبوت الحكم في الواقع يوجب الالتزام به لوجوب الانقياد بالشرع ولهذا ترى جماعة
من الاصحاب التزموا بالاحتياط في الشبهات التحريمية بمجرد الشبهة وجماعة اخرى بوجوب الفحص بحساب
في الاموال عند حصول الشك في الاستطاعة والنصاب ولم يرضوا العمل باصالة البرائة وكذا افتوا بوجوب
اتيان الاكثر في الفائتة عند دورانها بين الاقل والاكثر وفيه ان العلم بجنس التكليف لا يوجب الالتزام الكونه
كالشك فكما ان الشك في اصل الحرمة او الوجوب لا يوجب الالتزام بشيء منهما فكذلك العلم بجنس التكليف
المردد بين الوجوب والحرمة لا يوجب الالتزام بشيء منهما **نعم** لو كان العلم بنوع التكليف المردد متعلقه
بين امور متعددة يجب الالتزام به كالعلم بوجوب الصلوة في يوم الجمعة المردد بين الظهر والجمعة لا يستلزم المخالفة
الالتزامية المخالفة القطعية العملية واما ما استشهد به من الاحتياط فيما في رد الاخبار ببين ان الاخذ في
الشبهات التحريمية هو الاباحة بحكم البرائة وكذلك الاقوى في الثالث هو عدم وجوب اتيان الاكثر لما عرفت
ان الاصل عند دوران التكليف بين الاقل والاكثر هو البرائة عن الاكثر واما الثاني وهو وجوب الفحص بحساب
فنمنع وجوب الفحص بحساب اولا وان وجوب الفحص وحساب انما هو للزوم المخالفة العملية اذ العلم
بالاستطاعة في اول ازمنة حصولها يتوقف غالبا على المحاسبة فلو بني الامر على تركها لا فضى وجوب
الحج باصالة البرائة للزوم تاخير الحج الذي يكون واجبا فوريا عن اول ازمنة الاستطاعة وكذا الامر
في الزكوة ثانيا **قوله** وقد تسبب بعضهم على العمل بالاصلين المتنافيين في الموضوعات اه المراد بالبعض
هو صاحب الفصول قدس سره فانه قال في محله كلاما له في تلك المسئلة ما لفظه والتحقيق ان ان قام

الكل

دليل من اجماع او غيره على المنع من التفصيل مطلقا ولو بحسب الظاهر اوقام على احد القولين او الاقوال ما يكون حجة باعتبار
افادة الواقع لم يجز التفصيل والا جاز الا ان قال دلنا على الجواز في الصورة الثانية عدم قيام دليل صالح للمنع فيجب
اتباع ما تقتضيه الادلة التي مفادها الظاهر وان ادى القول بالتفصيل وخرق الاجماع ولا يقدح العلم الاجمالي
ببطلان احد القولين بحسب الواقع لان ذلك لا ينافي صحتها بحسب الظاهر كما يكشف عنه ثبوت نظائره
في الفقه في موارد كثيرة كقولنا بصحة الوضوء بالماء والقليل الذي لاقى احد الثوبين المشتبه طاهرهما بالنجس
وبطلان الصلوة فيه مع ان هذا التفصيل باطل بحسب الواقع وغير ذلك انتهى كلامه وهو كما ترى صريح في جواز
المخالفة الالتزامية **قوله** ولا ريب ان في كليهما طرحا اه ظاهر هذين القولين هو ان معقد الاجماع
عدم جواز طرحهما من حيث العمل ضرورة ان لازم القولين ح هو جواز الطرح من حيث الالتزام فلا يثبت
الاجماع على عدم الجواز من هذه الجهة فلا يقدح ح في جواز المخالفة من حيث الالتزام ثم ان كلام الشيخ قدس سره
هل هو ظاهر في التخيير الواقعي كما فهمه المحقق وصاحب المعالم او هو ظاهر في التخيير الظاهري كما فهمه السلطان ره
والمحقق القمي ففي تنقيحه كلام وتحقيق سيأتي انشاء الله في مبحث اصالة البرائة **قوله** ثم ظاهر هم في مسئلة
دوران الامر بين الوجوب والتحريم الاتفاق اه لا يخفى ان استظهاره ذلك في المقام بناء في جزمه بعدم وجوب الالتزام
باحد الحكمين في مباحث البرائة فتدبر جيدا **قوله** والانصاف انه لا يخلو عن قوة اه والانصاف خروج
ما ذكره عن محل النزاع اذ المخالفة التدريجية لا يتصور الا اذا كان الوجوب والحرمة في زمانين والكلام
انما هو في جواز المخالفة الالتزامية وعدمها فيما اذا كان الوجوب والحرمة في زمان واحد كما صرح بذلك في
صدر المسئلة فتدبر **قوله** ويمكن استفادة الحكم ايضا من فحوى اخبار التخيير اه وجه الفحوى ان الخبرين
المتعارضين مع عدم العلم بصدور احدهما ومطابقته للواقع لاحتمال كذبهما اذا كانا محكومين بالتزام
احدهما تخييرا فثبوت ذلك فيما اذا علم احد الحكمين كما فيما نحن فيه بطريق الاولى ولا يخفى عليك
ضعفه بما ذكرناه آنفا في استدلال القائلين بعدم جواز المخالفة فراجع فتدبر **قوله** فالظاهر عدم
جوازها اه اذ العقلاء لا يفرقون في مقام الامتثال والالتزام بالتكاليف بين المعلوم بالاجمال والمعلوم
بالتفصيل ومجرد الاشتباه الظاهري مع تحقق الحرام الواقعي في البين غير مانع عن تنجيز المكلف وتنجيز
التكليف كما ستعرف انشاء الله تفصيله في باب البرائة ولا وجه للجواز عدا ما يتخيل من كون المورد مجرى
الاصل من البرائة والاستصحاب وكون الالفاظ موضوعة للمعاني المعلومة او منصرفة اليها في مقام
التكاليف وكلها ضعيفة يأتي ذكرها في محلها انشاء الله تعالى **قوله** اصالة الطهارة اه ملخص الجواب ان
موضوع النجس هو الاناء المتوجه المردد بين الانائين ومجرى الاصل هو خصوص كل منهما فمجرى

الاصل غير موضوع الحكم وموضوع الحكم غير مجرى الاصل ولو سلم ذلك فنمنع من جهة اخرى وهي انه مستلزم للتناقض
لان مؤداه بعد جريان هو عدم وجوب الاجتناب المنافي لوجوب الاجتناب المستفاد من قوله ع
اجتنب عن النجس **قوله** فتامل اه وفي بعض النسخ فافهم بدلا عن قوله فتامل ولعل وجهه هو حكومة
الاصل على ذلك الخطاب اذ الحاكم ما كان مفسرا وناظرا للمحكوم ومثبتا له فاصل يبين ان المراد
بقوله اجتنب عن النجس هو النجس المعلوم ولا ريب ان بعد الاشتباه لا علم حتى تؤدي الى التناقض
قوله الا انه حاكم عليه لا معارض له اه اورد عليه بان هذا الاسناد لا دل ما لا وجه له ضرورة ان
التعارض لا ينفك عن التنافي كما ان الحكومة لا تنفك عن عدمه ولذا اخرج الحكومة عن تعريف
التعارض في خاتمة الكتاب مع ان بعد فرض الحكومة لا يمكن المنع عن الرجوع الى الاصل وقد يوجه
ان كون الاصل منافيا لنفس الدليل الواقعي بالنظر البدوي وكونه حاكما بالنظر الدقيق ولعله الى هذا
اشار بقوله فافهم ويحتمل ان يكون اشارة الى ان العقل ليس الا المخالفة العملية وهي موجودة هنا ومعها
لا يمكن المصير الى الجواز **قوله** والاقوى من هذه الوجوه اه وذلك لانه ان اعتبرنا العلم الاجمالي في تنجيز التكاليف
فالوجه هو الوجه الثاني وعليه بناء العقلاء وان لم نعتبره فالوجه هو الوجه الاول ان الجواز وان علما
بالتفصيل او انه يكفي في الاحكام دون الموضوعات فالوجه هو الوجه الثالث لعدم معقولية التفصيل
الثاني كما ستعرف تفصيله انشاء الله في مبحث البرائة **قوله** اما الكلام في الاول اه والكلام فيه
يقع تارة بالقياس الى انفسهما مع قطع النظر عن صاحبه وتارة بالقياس الى معاملة كل منهما مع
صاحبه وثالثة بالقياس الى معاملة الغير معهما ورابعة بالقياس الى معاملتهما مع الغير وقد تعرض
المصنف قدس سره لبعضها وقد اشار الى الجهة الاولى بقوله ان مجرد التكليف بين الشخصين اه وحاصله
ان تكليفهما بالنسبة الى انفسهما هو البناء على الطهارة للاصل بلا تقريب من البرائة
والاستصحاب ولا يمنع من اجرائه العلم الاجمالي بحدوث الجنابة لان تعلق الخطاب بثبوت
التكليف موقوف على مكلف خاص معين ولا يكفي في ثبوت التكليف وجود المكلف
لا بعينه كما يكفي في ثبوت التكليف الخطاب المردد بين الشيئين كالانائين المشتبهين
وقياس المقام عليه كما عن المدارك في غير محله ولا يتوهم ثبوت التكليف للمخاطب لا
بعينه في الواجب الكفائي اذ التكليف يثبت للجميع في الواجب الكفائي وانما يسقط بفعل
البعض وبين ما نحن فيه والواجب الكفائي بون بعيد ولا وجه للقياس اليه اصلا فتدبر

قوله

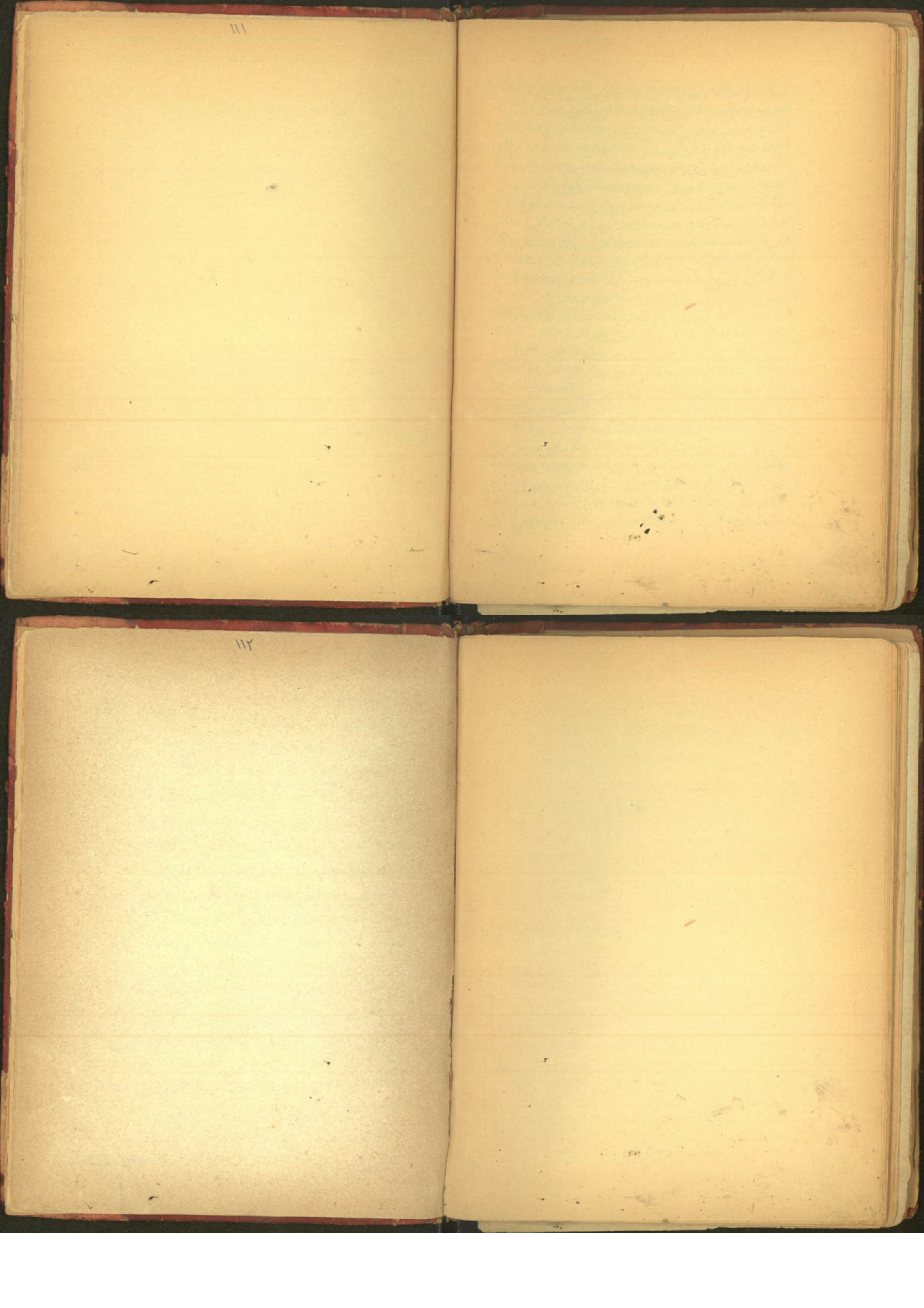
قوله فلهما حمل احدهما الاخر اه هذا اشارة الى الجهة الثانية وهي معاملة كل واحد منهما مع صاحبه بان
على صاحبه آثار المتطهر وهو يصح اذ لم يستلزم المخالفة العملية المعلومة تفصيلا ولا ريب في لزوم ذلك
فيما اذا حمل احدهما الاخر وادخله في المسجد للطواف اولغيره بناء على تحريم ادخال الجنب او ادخال
النجاسة الغير المتعدية اذا قلنا بتحقق الدخول والادخال بحركة واحدة وتوضيح ذلك ان الافعال
المترتبة بعضها على البعض قسمان احدهما ما يكون الفعل المترتب داخلا في الفعل المترتب عليه
كالكسر والانكسار وثانيهما ما لا يكون كذلك كالايجاب والوجوب والايجاد والوجود فان الوجوب
والوجود وان كان مترتبا على الايجاب والايجاد الا انه ليس داخلا فيه فما نحن فيه فان كان من
قبيل الاول فلا ريب في المخالفة القطعية المعلومة تفصيلا وان تردد المخالفة من جهة الدخول
والادخال لما تقدم ان القطع الطريقي لا يفرق بين اسبابه وان العلم التفصيلي المتولد من العلم الاجمالي
حجة كغيره وان كان من قبيل الثاني فان امكن ارجاعهما الى عنوان محرم واحد وهو القدر المشترك
بين ادخال النفس وادخال الغير فيكون من قبيل المخالفة المعلومة بالخطاب التفصيلي
وهو يشمل ادخال النفس وادخال الغير وان لم يمكن ارجاعهما الى عنوان واحد محرم فيدخل في
المخالفة المعلومة بالاجمال وقد تقدم ان الاقوى عدم جوازه للنص **قوله** وكذا من جهة دخول المحمول اه
قد يتوهم من ظاهر العبارة ان مقصود المصنف قدس سره جريان الوجوه الثلاثة المتقدمة هنا للنص فيرد ان كلا
من الاستيجار والدخول محرم مستقل مع ان الوجوه الثلاثة هنا لا وجه له ويمكن دفعه بان المراد هو
التشبيه في الوجه الاخير دون الاولين فلا يلزم محذور اصلا وقد يدفع بان المراد من الاستيجار
هو الاثر المترتب عليه وهو الركوب المستأجر لعدم كون اجراء الصيغة بمجرده محرما وفيه ان الركوب
من فعل المحمول وهو عنوان مستقل غير الدخول وتوهم ارادة الادخال المحقق في ضمنه بعد الركوب
لرجوعه الى الفرض الاول وقد مضى الكلام فيه ومثل حمل احدهما الاخر وادخاله في المسجد للطواف
اقتداء احدهما بصاحبه في عدم الجواز من جهة لزوم المخالفة القطعية المعلومة تفصيلا لبطلان
صلوة المأموم يقينا وان تردد بين كونه من جهة جنابة نفسه او من جهة جنابة امامه ولا يصح
ذلك الا بالتصويب في الموضوعات او ان الحكم الظاهري هو كل احد تا فذ حتى الاخر واقعا والاول
باطل جدا وكذا الثاني اذ الحدث مانع واقعي ومع الجهل لا يعلم فتدبر **قوله** ومنها اقتداء
الغير بهما اه هذا اشارة الى الجهة الثالثة من معاملة الغير معهما فنقول ان اقتداء الغير بهما

في صلوة واحدة كان يأتم باحدهما بالنصف ثم عرض للامام عارض وجعل صاحبه خليفة وأتم المأموم الباقي او
اقتدائه بهما في صلوتين فان قلنا ان عدم جواز الاقتداء من احكام الجنابة الواقعية فيكون الاقتداء بهما
في صلوة واحدة موجباً للعلم التفصيلي للبطلان والاقتداء بهما في صلوتين يكون من قبيل ارتكاب الانائين
في الشبهة المحصورة والاقتداء باحدهما في صلوة واحدة يكون من قبيل ارتكاب احد الانائين للمشتبهين
وان قلنا انه يكفي في جواز الاقتداء عدم جنابة الشخص في حكم نفسه صح الاقتداء بهما في صلوة واحدة فضلاً عن
الصلوتين لانهما طاهران عند انفسهما وجامعان لشرائط الاقتداء والاقوى هو عدم جواز الاقتداء لان
الحدث مانع واقعي لا علمي وليس حاله كحال الخبث فان الخبث مانع علمي كما يظهر من فتاوى الاصحاب نعم استيجارهما
لكنس المسجد ونحوه لا اشكال في جوازه فضلاً عن استيجار احدهما لان صحة الاستيجار تابع لاباحة الدخول لهما في
المسجد وليس تابعاً للطهارة الواقعية والمفروض اباحة الدخول لهما فتدبر **قوله** واما الخنثى آه والكلام
فيها يقع تارة في موضوعها واخرى في تكليفها اما الجهة الاولى فالحق انها ليست طبيعة ثالثة للكتاب والسنة
الواردة في ميراث الخنثى وسائر احكامه كما بين ذلك في الفقه مفصلاً في كتاب الميراث واما الجهة الثانية
فالكلام فيها تارة بالنسبة الى العبادات واخرى بالقياس الى المعاملات اما الجهة الاولى ففيها اقوال
وجوب الاحتياط عليها مطلقاً كما نسب ذلك الى الشهيد للعلم الاجمالي بكونها مكلفاً وعدم وجوب الاحتياط
مطلقاً لاصالة البرائة وان العلم الاجمالي كالشك ولزوم العسر والحرج المنفيين في الشريعة السمحة السهلة
وانصراف الادلة الدالة على التكاليف الى معلوم الذكورية ومعلوم الانوثية كما عليه المحقق القمي
والتفصيل بين التكاليف المستقلة وبين غيرها كشرائط التكاليف واجزائها ففي
الاول يجري الاصل للشك في التكليف ولا يجب الاحتياط وفي الثاني لا يجري الاصل للاشتغال فيجب الاحتياط
لثبوت التكليف كما نسب ذلك الى صاحب الفصول والتفصيل بان الخطاب ان كان مشتملاً على عنوان
عام بحيث يشمل الخنثى فيجب فيه الاحتياط كقوله عم من بدل دينه فاقتلوه وان كان مشتملاً
على عنوان خاص كالرجال والنساء بحيث لا يشمل الخنثى فلا يجب الاحتياط بل يعمل باصالة البرائة
واما الجهة الثانية فالبحث يقع مرة في معاملة الخنثى مع الغير واخرى في معاملة الغير معها وثالثة
في احكامها بالنسبة الى نفسها فاشار المصنف قدس سره الى الاول بقوله اما معاملتها مع الغير آه
هذا احد القولين في المسئلة وسبقه الى ذلك المحقق الثاني في جامع المقاصد حيث قال انها بالنسبة
الى الرجل والخنثى كالمرأة وبالنسبة الى المرأة كالرجل والوجه في ذلك علمها بتكليفها اما
باحكام الرجال او باحكام النساء فيرجع الى الشبهة المحصورة لا في كل حكم من الاحكام التكليفية

الخنثى

المختصة بالرجال اذا اجتمع مع حكم تكليفي مختص بالنساء علم بانها مكلف باحدهما فيجب عليه تحصيل اليقين بالبرائة
ففي مثل النظر يجب تحصيل اليقين الا بالاجتناب عن كلا الطائفتين **قوله** وقد يتوهم ان ذلك من باب الخطاب
الاجمالي آه نسب الى بعض العامة جواز نظرها الى الطائفتين لان حرمة النظر بالنسبة الى كل من الطائفتين
مشروط بالرجولية والانوثية والفرض عدم العلم بالشرط والشك في الشرط يوجب الشك في المشروط
وليس ذلك من قبيل الشبهة المحصورة التي تحقق فيها شرط التكليف ولكن اشتبه عليه خصوص الفرد
اشتباهها لا يسقط التكليف **قوله** والتحقيق هو الاول آه واعترض عليه بانه ان كان مراد المتوهم
من كون ذلك من باب الخطاب الاجمالي ان الخنثى من قبيل احد واجدي المني فيتم ما اورد عليه بعد ارادته من
العلم التفصيلي مقابلة عدم العلم رأساً لا العلم التفصيلي المصطلح الا انه بعيد سؤالاً وجواباً وان كان
مراده انها عالمة بتوجه احد الخطابين وهو بمجرده لا يوجب الاحتياط كما علم بوجوب الدعاء عند
رؤية الهلال او بوجوب الصلوة عند ذكر النبي ص فالايراد عليه غير متوجه لعدم العلم التفصيلي المصطلح
هنا كما لا يخفى وتنظيره بمسئلة الادخال والادخال غير جيد اذ ليس الحاصل هنا الا العلم الاجمالي
بخلاف مسئلة الادخال والادخال لحصول العلم التفصيلي فيها بالحركة بناء على اصدهما بحركة واحدة
فتدبر **قوله** مع انه يمكن ارجاع الخطابين آه وفيه مع انه مناف لما صرح قدس سره في مبحث البرائة
من ان مسئلة الخنثى من قبيل ما اذا علم ان هذا الاناء خمر او ان هذا الثوب مغصوب بان هذا الخطاب
التفصيلي الانتزاعي لم يعلم اعتباره فانه لا يكون عنواناً مستقلاً متاصلاً في لسان الشرع وانما
جاء من قبل غيره ولعل الى ذلك اشار بقوله فافهم **قوله** وكذا حكم لباس الخنثى آه واعترض
عليه مضافاً الى ما سمعته في مسئلة النظر ان حكم اللباس يستنبط مما دل على حرمة تشبه
كل من الرجل والمرأة بالآخر وهو بعد تسليمه منصرف الى غير المقام وهو ما اذا علم المتشبه بذكوريته
وانوثيته كما استشكله قدس سره في المكاسب فتدبر **قوله** وقد يقال بالتخيير مطلقاً آه القائل
به هو صاحب الفصول انتصاراً للشهيد قدس سره حيث انه بعد ذهابه في الذكرى الى ان الواجب عليها
هو الاحتياط في جميع الموارد حكم بتخييرها في مورد الجهر والاخفات واورد عليه المحقق القمي ره
بانه لا وجه للتخيير هنا بعد كون المذهب هو الاحتياط واجاب عنه صاحب الفصول ان
حكمه بالتخيير هنا انما هو لمعذورية الجاهل في الجهر والاخفات ولا ينافيه ما ذكره من الاحتياط
في غير المقام **قوله** وفيه مضافاً الى النص آه حاصل ما اورده عليه وجهان الاول ان معذورية
الجاهل انما هي فيما حصل له شك بعد العمل لا ما اذا حصل قبل العمل لبطلان صلوته ح لعدم تمكنه

لبطلان صلوته ح لعدم تمكنه من قصد القربة والثاني ان المراد من الجهل في الاخبار هو الجهل بالحكم الكلي لا الجهل
بالموضوع والحكم الجزئي ضرورة ان الجهل هنا انما هو بالقياس الى الموضوع **قوله** واما تخيير قاضي الفريضة
آه هذا دفع لدخل مقدر وهو انهم حكموا بتخيير قاضي الفريضة في الرباعية المرددة بين اربع صلوات بين الجهر
والاخفات مع انه جاهل بالموضوع فلا وجه لدعوى اختصاص الجهل في الاخبار بالنسبة الى الجهل بالحكم وملخص
الدفع ان ذلك ليس من جهة ما دل على التخيير بين الجهر والاخفات بل هو مستفاد من النص بعد الاكتفاء
بالصلوة الواحدة عند ترددها بين الثلاث او الاربع فلا وجه للتعدي **قوله** واما معاملتها الغير آه
قد اختار في مباحث البرائة في ظاهر كلامه جواز النظر ومنع العموم في الاية المباركة **قوله** او دعوى
عموم وجوب الغض آه هذا ينافي ما سيجيء منه في مباحث البرائة من منع العموم وانما خص العموم باية وجوب
الغض على المؤمنات لاشتمالها على الاستثناء الظاهر في العموم دون آية وجوب الغض على المؤمنين
لا يقال بالعموم فيها ايضاً من جهة حذف المتعلق كما ذكره اهل الادب لعدم اعتبار ذلك عند الاصوليين
كما هو المحقق في محله **قوله** فتأمل آه هذا اشارة الى منع جواز التمسك بالعموم هنا للاشتباه في مصداق
المخصص وتوضيحه ان الخنثى ليست طبيعة ثالثة على ما اختاره المحقق فهي في نفس الامر اما ذكر او انثى و
جواز نظر كل منهما الى مماثله وعدمه الى غيره مما لا شبهة فيه فالاشتباه في حكم الخنثى انما هو من جهة
اشتباه الموضوع وقد ثبت في محله انه لا يجوز التمسك بالعمومات في الشبهات الموضوعية
فلا يشمل عموم الاية على فرض تسليمه للخنثى وقد يجاب عنه ان عدم جواز التمسك بالعموم في الشبهات
الموضوعية انما هو فيما اذا لم يكن اصل موضوعي في البين يقتضي بخروج المشكوك عن المخصص وهو
موجود في المقام وهو اصالة عدم المماثلة وفيه ما لا يخفى لصيرورة الاصل ح مثبتاً وليس بحجة
في الاحكام الشرعية **قوله** لا لاصالة عدم ذكوريته آه الاولى التعليل بما علل به في مبحث البرائة
من وجوب احراز الرجولية في الزوج والانوثية في الزوجة اذ مجرد الشك فيهما كاف في اثبات
الحرمة فلا حاجة الى الاصل نعم التمسك باصالة عدم تاثير العقد كما ذكر قدس سره تتميماً لا بأس به
قوله فافهم آه لعله اشارة الى ان الفرض الذي فرضه الشيخ قدس سره لا وجه له لان كونها زوجاً
او زوجة اما مسبوق بالعلم بكونها خنثى او لا بان كانت مجهولة الحال حين العقد اما على الاول فلا
يصح النكاح حتى ترث ويورث منها وعلى الثاني يصير الوطي شبهة ومن المعلوم ان الموطوئة
بالشبهة لا ترث فتدبر هذا تمام الكلام في القطع والحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد واله اجمعين

۱۱۱
۱۱۲

بسم الله الرحمن الرحیم این چند کلمه در آداب نکاح است مرویست هر که دو رکعت نماز کند در حالتیکه زن داشته باشد
این دو رکعت نماز او افضل است از هفتاد رکعت نماز عزب و ایضاً وارد است که اختیار کنید زن عفیفه صالحه
کریمة الاصل را و تزویج ننمائید زن را بجهت مال و جمال که محروم خواهید گردید بلکه تزویج نمائید زن را بجهت عمل
کردن بسنت پیغمبر صلعم و زن صالحه را که خدا مال و جمال نصیب تو خواهد گردانید و ایضاً وارد است که بهترین زنان امت
آن زنهائی هستند که اصبح وجهاً و اقل مهراً باشند و از حضرت امیر المؤمنین علیه السلام مرویست که تزویج نمائید زن
گندم گون و کشاده چشم و سیاه چشم و وسط القامه و عظیم الکعب را که هر گاه چنین زن را تزویج کنید
و از او راضی نباشید مهر او را از من بگیرید و ایضاً وارد است که چون اراده نمائید تزویج کنید زن را اول
دو رکعت نماز بکنید و از خدا سؤال کنید که زن عفیفه و صالحه نصیب شما گرداند و بعد از نماز این دعا را بخوانید اللهم
انی ارید ان اتزوج فقدر لی من النساء احسنهن خلقاً و خُلقاً و اعفهن فرجاً و احفظهن لی فی نفسها
و مالی و اوسعهن رزقاً و اعظمهن برکة و اقض لی منها ولداً صالحاً طیباً تجعله لی خلفاً فی حیوتی و
بعد موتی و استخاره بکنند در استخاره هر دعائیرا که خواهد بخواند و در وقت تزویج خطبه بخوانید
و شاهد بگیرید و عقد را در شب ببندید و در قمر در عقرب تزویج ننمائید و در وسط روز در هوای
گرم تزویج نکنید که زود مفارقت اتفاق افتد و زن عقیم را تزویج ننمائید و وارد است که چون اراده
دخول داری در شب دخول کنید مثل آنکه عقد را در شب واقع ساخته قال النبی صلعم زفّوا نسائکم لیلاً و اطعموا ضحاً
پس دو رکعت نماز کنید قبل از دخول و بخوانید الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی محمد و آله الطیبین
الطاهرین و لعنة الله علی اعدائهم اجمعین من اول الدهر الی یوم الدین اللهم ارزقنی الفها و ودّها و
رضاها و ارضنی بها و اجمع بیننا باحسن اجتماع و انس ائتلاف فانک تحب الحلال و تکره الحرام و ارزقنا
رزقاً حلالاً طیباً و اسعاً من رزقک الحلال الطیب الواسع برحمتک یا ارحم الراحمین و زن را هم امر کنید که
این عمل را بجای آورد پس دست را بر پیشانی زن گذارید در صورتیکه آن زن باکره و خالی از حیض
باشد و بگوئید اللهم علی کتابک تزوجتها و فی امانتک اخذتها و بکلماتک استحللت فرجها
فان قضیت لی فی رحمها شیئاً فاجعله ولداً ذکراً مبارکاً مسلماً سویاً صالحاً تقیاً من شیعة آل محمد

و لا تجعل للشیطان فیه شرکاً و لا نصیباً برحمتک یا ارحم الراحمین و اما آداب عروسی باید زن بعد از آنکه
آمد بخانه شوهر او اولا ابتدا کنند بکندن کفش پای او بشوید بعد از آن کفش پای او بجهت دخول با مال زن را
و آب آن را در آن خانه بپاشد و در وقت پاشیدن ابتدا از در خانه نماید و تا آخر خانه را از آن
آب بپاشد مرویست که هر گاه چنین کند هفتاد نوع از فقر از آن خانه دور گردد و هفتاد نوع از
برکت داخل آن خانه شود و ما دامیکه در آن خانه باشند از دیوانگی و جذام و برص محفوظ مانند و هفتاد
رحمت بر او ریخته شود و ایضاً وارد است که در نزد زفاف تکبیر بگویند چنانکه ملائکه در زفاف حضرت
فاطمه تکبیر گفتند و یکروز یا دو روز در نزد زفاف ولیمه بدهند و مؤمنین را دعوت کنند و
سنت است که ایشان نیز قبول دعوت او نمایند و چون حاضر گردند تناول نمایند هر چند روزه
سنت داشته باشند مرویست که طعام عروسی چون طعام بهشت معطر است و باید در نزد
ولیمه دادن فقراء را دعوت کنند و ولیمه را در روز بدهند و زفاف را در شب کنند چنانکه گذشت
و در وقت جماع هر وقت که خواهد جماع کند اینها را بخواند بسم الله الرحمن الرحیم الذی
لا اله الا هو بدیع السموات و الارض اللهم ان قضیت منی فی هذه اللیلة خلفاً فلا تجعل للشیطان
فیه شرکاً و لا نصیباً و لا حظاً و اجعله مؤمناً مخلصاً مصفی من الشیطان الرجیم و رجزه
جلّ ثنائک یا ارحم الراحمین و ایضاً بسم الله و بالله اللهم جنبنی الشیطان و جنب الشیطان ما
رزقتنی اللهم ارزقنی ولداً و اجعله تقیاً زکیاً لیس فی خلقه زیادة و لا نقصان و اجعل عاقبته
الی خیر مرویست که هر که در وقت جماع این دعا را بخواند شیطان با آن اولاد دست نیابد
و مکروه است جماع کردن در وقت زوال مگر در روز پنجشنبه و بعد از غروب آفتاب تا آنکه شفق زائل شود و بعد از
طلوع فجر تا طلوع آفتاب و در شب خسوف و در روز کسوف و در شب اول هر ماه مگر ماه رمضان و در وقت
زلزله و عریاناً و در وقت وزیدن بادهای سیاه و زرد و عقیب احتلام قبل از غسل یا وضو و رو بقبله
و پشت بقبله و در کشتی و اگر چنین کند هر آینه ولد مجنون یا مصروع خواهد شد و ایضاً مکروه است جماع
کردن در حضور کسیکه نظر کند بسوی او و یا آنکه صحبت ایشان را بشنود بحیثیکه عورة ایشان را نبیند و اگر

عورة ایشان را به بیند هر آینه حرام خواهد بود و ایضاً مکروه است نظر کردن بفرج زن در حال جماع و غیره و در حال جماع کراهتش
شدید تر است و نظر کردن بباطن فرج اقوی کراهة میباشد و مرویست که موجب کوری ولد خواهد بود و بعضی از
علما حرام دانسته اند و ایضاً مکروه است حرف زدن از برای هر دو و از برای مرد بیشتر کراهت دارد لکن در وقت اشتغال
انحانین و بغیر ذکر خدا و اما بذکر خدا پس مستحب است که بسم الله و آن دعاهای سابق را بخواند و مکروه است که بیک دستمال
هر دو خود را پاک کنند که موجب افتراق خواهد شد و مکروه است که از زن آزاد منع عزل کردن یعنی بیرون کشیدن
و در بیرون ریختن مگر باذن او و ایضاً مکروه است جماع کردن در وقت پری معده و در اول شب مرویست که هر که جماع کند
در اول شب ایمن نباشد از قولنج و فالج و لقوه و نقرس و سنگ مثانه و باد فتق و ضعف نور دیده و هر که در وقت
زوال جماع کند آن اولاد احول خواهد بود و هر که در اول و وسط و آخر ماه جماع کند آن اولاد مجنون یا سعل یا مجذوم
یا مصروع خواهد بود و در روایت وارد است که در آخر ماه ولد سقط گردد و هر که بیک دستمال خود و زن را پاک کند باعث
مفارقت گردد و وارد است که هر که شب چهار شنبه زفاف کند آن ولد حافظ قرآن گردد و هر که در شب سه شنبه زفاف کند آن ولد فصیح
و بلیغ گردد و هر که عصر روز جمعه زفاف کند فرزند عالم و دانا گردد و باید عروس را نهی کند از خوردن شیر و سرکه و گشنیز و سیب ترش
که خوردن اینها موجب برودة و عقیمی عروس گردد و وارد است که خوردن گشنیز موجب دشوار زائیدن و خوردن سیب ترش موجب
قطع حیض و خوردن سرکه موجب بسیاری حیض گردد و باید در وقت جماع کردن ملاعبه بسیار کند و پستانهای زن را بمالد
تا شهوت زن بحرکت آید و آب او جمع گردد بجهت آنکه آب زن از سینه او حرکت میکند و باید در وقت جماع کردن باوضو
باشد و ایستاده و نشسته جماع نکند بلکه بجانب راست خود میل کند و بعد از جماع بول کند و در حین جماع در خیال
خود زن اجنبیه را نگذراند که مرویست که هر که در وقت جماع کردن بخیال خود زن اجنبیه را بگذراند فرزند او مخنث شود و در روایت
که هر که قوة جماعش کم باشد پیاز سفید را خورد کرده و با زیتون مالش دهد و دیگر تخم مرغ را در ظرف داغ کند و نمک بر او
بپاشد پس پیاز و زیتون را بر آن ظرف بریزد و مالش دهد و بعد بخورد قوة جماعش بسیار گردد و ایضاً تخم مرغ را از سفیده
جدا کرده با آب کم بسیار میل کند و ایضاً مغز بادام با شیر بسیار میل کند و ایضاً وارد است که هر که عسل را با شیر گرم میل
نماید قوة جماعش بسیار گردد و ایضاً هر که خصیه گربه را خشک کند و بکوبد در وقت جماع بقضیب خود بمالد قوة جماعش
بمرتبه شود که آن زن ترک او ننماید و ایضاً هر که زرده تخم مرغ را نیم برشته کرده با مغز سر گنجشک و دارچین و روغن گاو خلط
نموده میل کند قوة جماعش بسیار گردد و از برای سستی کمر مغز زبان گنجشک که اسم دوائی است گرفته نیم برشته کرده

و گویند با نبات تخلیه کنم بخورد و از جهت سرعت انزال این طلسم را بنویسد و در دهن گذارد مادامیکه در دهن او باشد انزال او از نشود
طلسم این است ع٩١١ط ط٩ ه و ایضاً بجهت سرعت انزال بنویسد این طلسم را بر کاغذ و در دهن گیرد تا بیرون نیاید
انزال نشود و طلسم این است ع٩١١ط ط٩ و ایضاً این طلسم را بر طلا یا نقره یا مس نقش کند و در دهن گیرد
تا در دهن باشد انزال نشود و طلسم این است ٩١١١ط ط٩ و خوردن هر یسه و خرزه و پیاز سفید و بادام نوع
دیگر و خرما و چغندر و جوز و سداب و انار شیرین و به و خضاب کردن و سرمه کشیدن باعث زیادتی قوه جماع است و خوردن
شیر با عسل و حلویات بعد از جماع موجب خود منی است و مروی است که بجهت قوه جماع این دعا را در سجده بخوانند
اللهم ادم فیهن لذتی و کثر فیهن رغبتی و قو علیهن ضعفی جلاله من عندک یا سیدی و مروی است که از کسی
این حروف را بر کف دست خود بنویسد و در نزد هر کس رود هر مطلبی که داشته باشد مطلب حاصل شود ه ه ه لا
و ایضاً منقول است که هر کس این آیه را سه مرتبه بر شاخ گوسفند نویسد و در وقتیکه زن خواب باشد در زیر سر زن گذارد
بنحوی که مطلع نشود و نفهمد و بیدار نشود هر مطلبی که آن زن در دل داشته باشد در خواب بروز دهد و اظهار او سؤال
کنند جواب گوید و آیه این است یوم تجد کل نفس ما عملت من خیر محضرا و ما عملت من سوء تود لو ان بینها
و بینه امدا بعیدا و منقول است که بجهت طلب اولاد در وقت مجامعت بگوید اللهم ان ترزقنی ذکرا
سمیته محمدا که خداوند اولاد ذکور باو کرامت فرماید و ایضاً وارد است که هر که در خوانده خواهد ان ٩ بلند بگوید
خداوند عالم اولاد او را بسیار گرداند و او را از بیماری شفا عطا فرماید و ایضاً وارد است که هر که در وقت جماع
سه مرتبه آیه و ذا النون را بخواند خداوند بزودی باو اولاد کرامت فرماید و آیه این است و ذا النون اذ
ذهب مغاضبا فظن ان لن نقدر علیه فنادی فی الظلمات ان لا اله الا انت سبحانک انی کنت من
الظالمین فاستجبنا له و نجیناه من الغم و کذلک ننجی المؤمنین و در بعضی از نسخ وارد شده از این بگوید
و زکریا اذ نادی ربه رب لا تذرنی فردا و انت خیر الوارثین و ایضاً وارد است که هر که این آیه رب لا
تذرنی فردا و انت خیر الوارثین ٧ در قنوت نماز خواند بجهت اولاد خداوند با او اولاد عطا فرماید و ایضاً
وارد است که هر گاه اراده طلب اولاد را داری در وقت جماع بگو بسم الله اللهم ارزقنی ولدا و اجعله تقیا لیس
فی خلقه زیادة و لا نقصان و اجعل عاقبته الی خیر و ایضاً مروی است که هر گاه مرد گردو در دست خود ٧ بر شکم
زن گذارد و بگوید بسم الله الرحمن الرحیم الله الصمد الذی لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد اللهم انی سمیت ما فی

هذا البطن محمدا خداوند خواهد باو پسر عطا فرماید و ایضاً وارد است که هر گاه این کلمات را بر شکم زن حامله بنویسی
انشاء الله فرزند پسر گردد اللهم انی سمیت ما فی بطنها باسم نبیک فسمه انت محمدا و ایضاً وارد است
که هر که این دعا را در ظرف آب بنویسد و بشوید و بزن دهد که بیاشامد پس جماع کند آن زن حامله گردد هر چند عقیم باشد
بسم الله الرحمن الرحیم اللهم یا ذا العرش الکریم و الملک القدیم یا الله یا رحمن یا رحیم یا ستار
یا غفار یا احد یا صمد صل علی محمد و آله و ارزقنی ولدا صالحا و ایضاً وارد است که
هر که این کلمات را بنویسد بزن یا بر درخت آویزد آن زن حامله گردد و آن درخت ثمر آورد علی علی علی علی علی
علی علی له له له له له له له ه به به به به به به هو هو هو هو هو
هو لا اله الا الله محمد رسول الله علیا ولی الله و صلی الله علی محمد و آله و ایضاً اگر زن عقیم
دعا را در روز یکشنبه قبل از طلوع آفتاب در روی سجاده و قبل خوردن چیزی بنویسد و بر بازوی راست
حامله شود انشاء الله و البشارة محبت علی علی علی علی له له له له لبی لبس لبس لبس لبس
اره اره اره اره اره صبا ولی هلال هراض الله القدوس القدوس
قدوس قدوس قدوس قدوس له له له اه اه اه ان یا اشرا هیا د
نزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین و ایضاً وارد است که هر که این دعا را بنویسد و بر بازوی
چپ زن بندد حامله گردد انشاء الله تعالی بسم الله الرحمن الرحیم هو هو هو هو هو هو
هو هو هو الله الله الله الله الله الله الله الله حی حی حی حی
حی حی حی حی حی قیوم قیوم قیوم قیوم قیوم قیوم قیوم و الحمد
این دعا را بنویسد و بر شکم زن آویزد حامله گردد انشاء الله مه مه لا ه به سه
لله لله اه اه و صی صی اسه مهه معه بعه اللهم بحق محمد و علی و فاطمه
و حسن و حسین صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین ارزق حامل هذا الدعا اولادا ذکورا صالحین بحقهم علیک و بحقک علیهم

و ایضاً این دعا را بنویسد بر شکم زن آویزد حامله شود انشاء الله بسم الله الرحمن الرحیم ده ده ده ده
ده ده علی علی علی علی علی علی علی هو هو هو هو هو هو هو
شه شه شه شه شه شه شه هو ده هو هنو هد اغد ا
العجل العجل الساعه الساعه الوحا الوحا الوحا اللهم ارزق حامل الدعاء
اولادا صالحین بحق محمد و آله الطاهرین و ایضاً در بعضی کتب مسطور است که هر گاه زن در روز بخشنبه او را بگیرد
و این طلسم را در وقت جماع با خود داشته باشد انشاء الله آبستن گردد انشاء الله تعالی و طلسم این است م م م م ط م ه اعلی علی
علی علی علی علی علی له له له له ا ا ا ا ا ا ا ا ا له له له ما مو لعو لعو هو
لعو و ایضاً این طلسم را بنویسد همراه خود و همراه زن نماید که آن زن در وقت جماع حامله گردد انشاء الله تعالی قدوس قدوس رب
العالمین اللهم اهیا شراهیا هو لک فاصل اللهم الملک القدوس قدوس قدوس
قدوس به به به به به به به ه ه ه ه و ایضاً وارد است که خوردن گوشت دنبه مرغ
موجب زیادتی نسل خواهد بود و همچنین وارد است که تختم با انگشتر یاقوت و خوردن کاسنی موجب زیادتی نسل
~~و ایضاً وارد است که این کلمات را بنویسد و بر بازوی زن بندد که عقیم~~
و خوردن انار و به بجهت حسن طفل است و ایضاً وارد است که هر گاه خواهی بدانی که فرزندی که در شکم حامله است پسر است
~~یا دختر حامله خواهد شد بسم الله الرحمن الرحیم~~ و به آنکه از مجربات است که هر گاه خواهی بدانی که فرزند پسر خواهد
یا دختر شیر آن زن را بگیرد و در ظرفی کند و آب در آن بریزد پس هر گاه آب بالا آمد دختر است و هر گاه شیر بالا آمد پسر خواهد
و ایضاً وارد است که هر که در وقت جماع دست راست خود را بر ناف زن گذارد و هفت مرتبه سوره انا انزلناه
فی لیلة القدر را تا آخر بخواند پس جماع کند و هر او اولادی را که قصد نماید از پسر یا دختر خداوند با او کرامت فرماید ورواه
که هر زنیکه این آیات و طلسم را بر خود بیاویزد از اسقاط ولد محفوظ ماند انشاء الله بسم الله الرحمن الرحیم ان الله
یمسک السموات و الارض ان تزولا و لئن زالتا ان امسکهما من احد
من بعده انه کان حلیما غفورا و ما قدروا الله حق قدره و الارض
جمیعا قبضته یوم القیمة و السموات مطویات بیمینه سبحانه و تعالی عما یشرکون

ا د ا ا ا ا ا ط ط ا ا ا ع ا ا ط ٩ لا ا ا ا ٨ ا ا ٨ ك ا ا ا ٩ ٩ ا ا ٨ ٨ ٨ ٨ ا ٨ ٦ ٥ ٨ ا ا ٦ و ایضاً
بجهت دفع اسقاط جنین این آیات و طلسم را بنویسد و بر شکم زن ببندد از اسقاط محفوظ ماند بسم الله الرحمن الرحیم
و لقد خلقنا الانسان من سلالة من طین ثم جعلناه نطفة فی قرار مکین ثم
خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاما فکسونا العظام
لحما ثم انشاناه خلقا آخر فتبارک الله احسن الخالقین یا سلیمونی فسح
فسح فسح فسح بحق و الد احیی بسم الله الرحمن الرحیم کهیعص
وح وح وح وح حمعسق صم بکم فهم لا یبصرون ا ا ا ا ق و اذا مرضت فهو یشفین
یا اکرم الاکرمین و وارد است بجهت دشوار زائیدن زن این کلمات را بنویسند بر ران راست ببندد
چون زائیده باز کنند بسم الله الرحمن الرحیم کانهم یوم یرون ما یوعدون لم یلبثوا الا ساعة
من نهار بلاغ کانهم یوم یرونها لم یلبثوا الا عشیة او ضحیها اذ قالت
امرات عمران رب انی نذرت لک ما فی بطنی محررا و ایضاً مروی است که چون زن
در وزائیدن گیرد و دشوار زاید بنویسند این کلمات را و بر زن بیاویزند آسان شود و ضع حمل او بسم الله الرحمن الرحیم
حنة ولدت مریم و مریم ولدت عیسی هو الذی خلقکم من تراب ثم من نطفة ثم من علقة ثم یخرجکم طفلا
ثم لتبلغوا اشدکم ثم لتکونوا شیوخا فان مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا و صلی الله علی محمد و آله
محمد و سلم تسلیما اگر کسی اراده بیدار شدن از خواب داشته باشد این آیه را در وقت خواب بخواند و از
خداوند بخواهد که در آن زمان مقصود بیدار شود مطلب حاصل است و اذ جعلنا البیت مثابة للناس و امنا
الی قوله و الرکع السجود از سوره بقره و از آیه آخر سوره کهف که قل انما انا بشر الی آخر سوره باشد بغیر این فائده
و مقصود حاصل خواهد آمد در صورتیکه در وقت خواب بخواند و قصد بیدار شدن وقت معین را نماید الا
و وارد است که بجهت دفع بیخوابی این آیات را بنویسند در زیر بالین آنکس گذارند از خواب بیدار نشود
و جعلنا نومکم سباتا و جعلنا اللیل لباسا و جعلنا النهار معاشا و بنینا فوقکم سبعا شدادا و جعلنا
سراجا وهاجا بجهت دفع احتلام از حضرت صادق علیه السلام مروی است که هر که ترسد که محتلم شود چون

رخت خواب رود این دعا را بخواند محتلم نشود اللهم انی اعوذ بک من الاحتلام ومن سوء الاحلام ومن ان یتلاعب بی
الشیطان فی الیقظة والمنام در بیان آداب حمام [illegible] کشیدن مروی است که چون داخل حمام شوی بگو اللهم
انی اعوذ بک من شر نفسی واستعیذ بک من اذاه و در وقت کندن رخت بگوید اللهم [illegible]
انزع عنی ربقة النفاق وثبتنی علی الایمان و چون داخل گرم خانه حمام شوی بگو اللهم اذهب عنی الرجس و
طهر جسدی وقلبی و چون داخل خانه حمام شوی قدری از آب خزانه بردار و بر سر بریز و قدری بر پاها بریز و قدری را
بیاشام و چون داخل خزانه شوی [illegible]
قدری از آب خزانه بردار بر سر بریز و قدری بردار بر پاهای خود بریز و قدری بردار بیاشام پس داخل خزانه شو و مکرر
بگو نعوذ بالله من النار ونسئله الجنة و بعد [illegible] حمام نرونه بلکه [illegible]
حمام آب سرد نخورند و بر خود نریزند که موجب ضعف بدن گردد ولکن در وقت بیرون آمدن آب سرد بر پاهای خود بریزد که
دردها را از بدن خارج میکند و نافع است و در حمام نخوابد که ضرر بسیار دارد و شانه نزند و مسواک نکند که مورث وبا و دندان
باشد و سر را بلنگ نشوید و [illegible] که موجب خفقان گردد [illegible] غسل کردن بگوید
اللهم طهرنی وطهر قلبی واشرح لی صدری واجر علی لسانی مدحتک
والثناء علیک اللهم اجعله لی طهورا وشفاء ونورا انک علی کل شیء قدیر
و چون اراده نوره کشیدن کنی قدری از نوره را بردار بر طرف بینی بگذار و بگو اللهم ارحم سلیمان ابن داود
علیهما السلام کما امرنا بالنورة و چون چنین کنی از سوزانیدن نوره ایمن باشی و نشسته نوره مکش که
موجب باد فتق است و مروی است که در هر پانزده روز نوره باید کشید [illegible] نوره بکش ولکن بطور
[illegible] که موجب ضعف [illegible] و ضعف چشم گردد و در روز چهارشنبه نوره مکش [illegible] نوره مکش که موجب [illegible]
و برص خواهد بود و بعد از نوره بجا خضاب کن که از جذام و برص محفوظ گردی [illegible] نوره کشیدن دیگر [illegible]
که یک درهم صرف کردن در خضاب بهتر است از [illegible] در راه خدا صرف نمائی بجهت قوه حافظه مروی است
که هر که در عقب هر نماز بگوید سبحان من لا یعتدی علی اهل مملکته سبحان من لا یاخذ
اهل الارض بالوان العذاب سبحان الرؤف الرحیم اللهم اجعل لی فی قلبی نورا
وبصرا وفهما وعلما انک علی کل شیء قدیر قوه حافظه او بمرتبه رسد که هرچه بشنود حفظ نماید

[illegible]

وللفهم مروی است که بجهت قوه حافظه هر روز ده مرتبه بگوید ففهمناها سلیمان وکلا آتینا حکما وعلما
وسخرنا مع داود الجبال یسبحن والطیر وکنا فاعلین یا حی یا قیوم یا رب موسی
وهرون یا رب محمد صلی الله علیه وآله اکرمنی بالفهم والحفظ والخیر یا قاضی الحاجات
وصل علی محمد وآله اجمعین وللفهم وارد است که هر که سه روز هر روز سه مرتبه بگوید یا حی یا قیوم یا
لا اله الا انت اسئلک ان تحیی به قلبی اللهم صل علی محمد وآل محمد خداوند قلب او را روشن
نماید و هرچه خواهد حفظ نماید وللفهم وارد است که هر که قوه حافظه اش کم باشد در عقب نماز صبح در هر روز قبل از حرف زدن [illegible]
بگوید یا حی یا قیوم فلا یفوت شیئا علمه ولا یؤده قوه حافظه اش زیاد گردد وللفهم وارد است [illegible]
کثیر النسیان باشد مداومت نماید بآیه مبارکه آخر سوره بقره ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطانا
ربنا ولا تحمل علینا اصرا کما حملته علی الذین من قبلنا ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة
لنا به واعف عنا واغفر لنا وارحمنا انت مولینا فانصرنا علی القوم الکافرین وللفهم
وارد است که در عقب نافله صبح و نماز صبح بگوید اللهم لا تنسنی ما اقرء فی یومی هذا فانک قلت
سنقرئک فلا تنسی هرچه دارد که باید در آن روز بخواند و بشنود فراموش نکند و مروی است که هر که خبر [illegible]
حدیث فراموش کند دست خود را بر پیشانی گذارد و بگوید صلی الله علی محمد وآله اللهم یا مذکر الخیر وفاعله
والآمر به ذکرنی ما انسانیه الشیطان الخ را فراموش نخواهد کرد [illegible]
و مروی است که هر گاه بخواهید بکسی رقعه یا کتابتی بنویسید و مطلبی داشته باشید که خواهید آن مطلب بر آورده شود
بنویسید بر بالای آن کتابت بقلم سفید بی مرکب بسم الله الرحمن الرحیم ان الله وعد الصابرین
المخرج مما یکرهون والرزق من حیث لا یحتسبون جعلنا الله وایاکم من
الذین لا خوف علیهم ولا هم یحزنون و در نسخه دیگر سطوری است که در ما بین سطور باید
نوشته شود و از امام علی النقی علیه السلام منقول است که در اول کاغذ بنویسید بسم الله الرحمن الرحیم اذکر
ان شاء الله والامر بید الله که حاجت روا خواهد شد بامر خداوند تبارک و تعالی لا اله الا الله الکریم [illegible]
از برای قضای حوائج مهمه [illegible] در صحن مسجد [illegible] دو رکعت نماز حاجت بجای آورد [illegible] در رکعت اول بعد از حمد
سوره [illegible] و در رکعت دوم [illegible]
و بعد از فراغ [illegible]

ختم القرآن بمكه { ومنها } الجلوس فى المسجد قبالة الميزاب
مستقبلا للبيت ناظرا الى الكعبة فان النظر اليها عبادة { ومنها }
اتيان الحطيم وهو ما بين الباب والحجر الاسود وهو الموضع الذى
تاب الله فيه على آدم وفى الدروس انه اشرف البقاع فيصلى عنده
ويدعو { ومنها } اكثار الشرب من ماء زمزم فان جماعة من
العلماء شربوه لامور مهمه كتحصيل علم وشفاء علة وقضاء
حاجة واهمها طلب المغفرة فليسم ولينو بشربه طلب المغفرة
« الخامس » زيارة المشاهد الشريفه فى مكه للتبرك بها والصلاة
فيها والدعاء وهى كثيرة { منها } موضع الولادة الشريف
وهو الآن مسجد فى زقاق يسمى زقاق المولد { ومنها } منزل
خديجه رضوان الله عليها وهو الآن مسجد { ومنها } مسجد
الارقم المخزومى وفيه استتر النبى { ص } فى اول الاسلام
{ ومنها } قبور الصلحاء وذوى السابقه فى الدين كقبر خديجه
وقبر ابى طالب عليه السلام فاذا اتيت قبر خديجه فسلم على
رسول الله { ص } وعليها وصل عندها ركعتين واهد ثوابهما لها

وان شئت ان تقرء عندها شيئا من القرآن وتهدي ثوابه لها وهكذا
تصنع في غيره من المراقد المحترمة وكذلك تزور عبد المطلب
وعبد مناف وغيرهما ممن له قبر معروف وهناك قبور لجملة من
علماء الشيعة وافاضلها قريبة من القبور المذكور {ومنها} الغار
الذي بجبل حراء بالكسر والتخفيف والمد {ومنها} الغار الذي
بجبل ثور الذي استتر به النبي عن المشركين وهو المذكور في
القرآن الشريف «السادس» طواف الوداع وهو من المستحبات
المؤكدة لمن اراد الخروج من مكة الا الحائض ونحوها ومن
خرج بلا وداع استحب له العود له مع الامكان وليكن اخر
عهده بالبيت فلو اقام بعد ذلك غير مشتغل بامور الخروج والسفر
فالاولى الاعادة والنية فيه ان يقول اطوف طواف الوداع
لندبه قربة الى الله تعالى ثم يطوف اسبوعا ويصلي الركعتين
حيث شاء من المسجد ويستلم الحجر الاسود والركن اليماني في
كل شوط ثم يدعو بما يختار لنفسه من الدعاء ثم يأتي زمزم ويشرب
منها ويقول في اثناء خروجه {آيبون تائبون عابدون لربنا

حامدون الى ربنا راغبون الى الله راجعون انشاء الله تعالى}
فاذا اراد الخروج سجد عند باب المسجد ثم قام مستقبلا قائلا
{اللهم اني انقلب على لا اله الا الله} وليخرج من باب الحناطين
عازما على العود الى الحج ما ابقاه الله وليتصدق بتمر يشتريه
بدرهم ويجعلها قبضة قبضة ويكره الخروج بعد ارتفاع النهار
قبل صلوة الظهرين {وههنا} فوائد «١» يجوز استعمال ثياب
الكعبة في المصاحف والوسائد وفي التحرز والتبرك ولا يجوز
استعماله فيما يوجب هتكا او اهانة ولا يشتره من الخدام ولو
اشتراه قومه وصرف ثمنه في المحتاجين من زوار البيت ولو كان
منهم لم يحتج الى دفع القيمة ثانيا «٢» الاولى ان تدفع اجرة بيوت
مكه بعنوان حفظ الرحل ونحو ذلك «٣» يستحب التمام في الفرائض
اليوميه وليقتصر على خصوص المسجد الحرام على الاحوط

﴿ الفصل الثاني ﴾ في زيارة المدينة التي اظهر الله بها دينه
فانها من المستحبات المؤكدة ومن تمام الحج والوفاء بالعهد
وموجبات الشفاعه والجنه والاخبار في فضلها والحث عليها

مستفيضه فعنه {ص} من اتى مكه حاجا ولم يزرني الى المدينه
جفوته يوم القيامة ومن اتاني زائرا وجبت له شفاعتي ومن
وجبت له شفاعتي وجبت له الجنه وعن الصادق {ع} لما قيل له
ما لمن زار احدكم قال يكون كمن زار رسول الله {ص} وعنه
عليه السلام ابدؤا بمكه واختموا بنا الى غير ذلك وفي هذا الفصل
مقامات «الاول» اذا خرج من مكه الى المدينه وانتهى الى
مسجد غدير خم صلى فيه واكثر من الدعاء والظاهر ان آثاره باقية
الى اليوم وهو موضع اظهر الله فيه الحق واذا انتهى الى المعرس
نزل به وصلى واستراح وهو موضع بذي الحليفه بازاء مسجد
الشجرة {الثاني} للمدينه حرم كما ان لمكه حرما
فعن امير المؤمنين {ع} مكه حرم الله والمدينه حرم رسول الله
{ص} والكوفه حرمي لا يريدها جبار بحادثه الا قصمه الله
وحرم المدينة بريد في بريد والاحتياط يقضي بالاجتناب عن
قتل صيده واكله وعن قطع شجره الا ما استثني «الثالث»
يستحب الغسل لدخول المدينة ولدخول المسجد وللزيارة ويكفي

